هو المستعان

رسالہ شریفہ و عجالہ منیفہ موسوم بہ سیف المومنین و ملقب بہ ❊ ❊ ❊

کشف الرین فی اثبات العزاء علی الحسینؑ

مصنفہ جناب حکیم ابو علی خان صاحب الدہلوی اصلاً و مولداً والامروہوی موطناً و مسکناً ❊

احلہ اللہ دار الجنان ❊

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ الذی انزل اولیائہ فی منازل الکرب والبلاء واحل احبابہ فی عرصات المحبۃ والابتلاء والصلوۃ والسلام علی اشرف الانبیاء وسید الاوصیاء وسیدۃ النساء وصمسوم الاعداء وغریب الغربا وقتیل الادعیاء الذی بکت علیہ السماء بالدماء وناحت علیہ الطیور فی الہواء المذبوح بارض کربلاء باکی العینین ابی عبد اللہ الحسین وعلی ولدہ الائمۃ الہداۃ المصطفین

اما بعد العبد الضعیف الراجی الی رحمۃ اللہ القوی ابو علی بن غلام علی خان امرہ ہوی تجاوز اللہ عن سیاتہما می گوید کہ در عزای جناب امام حسین علیہ السلام گریہ وزاری و نوحہ و اشکباری در ایام عشرہ وغیر آن از روز شہادت آن امام مظلوم الی الآن جاری ست و کسی از اہل تحقیق انکار آن نکردہ مگر درین چند زمان بعض متعصبین خود را بلباس علما وانمودہ رسالہ ہا در ممانعت تعزیہ داری و گریہ وزاری بر مصائب جناب خامس آل عبا علیہ التحیۃ والثنا نوشتند و آنرا بخیال باطل خود رافع بدعت انگاشتند علماء ما شکر اللہ سعیہم اجوبہ رسائل[۱] مذکورہ بدلائل ساطعہ والزامات قاطعہ چنان تحریر کردند کہ بانصدای برنخاست و احدی متصدی جواب الجواب نگشت با این ہمہ مردی از حضرات اہلسنت برخلاف اسلاف و اکابر اوراقی چند موسوم بہ ہدایت المومنین در زبان اردو نوشتہ داد زبان درازی دادہ پا را از آداب علماء و ادبا فراتر نہادہ چون من آن رسالہ نظر کردم خود را از تحریر

[۱] مراد از رسالہ فتوحات حیدریہ تصنیف مولانا العلامہ جناب السید محمد قلی خان اعلی اللہ مقامہ فی الجنان ۱۲

جواب آن باز داشتن نتوانستم و باوصف قلت فرصت به تسطیر این عجاله پرداختم و بسیف المومنین
مسمے گردانیدم و چون عبارات کتب منقول عنها که استناد اندراج یافته فارسی بود یا عربی لهذا بعبارت فارسی
تحریر این رساله مناسب نمودیم انا اشرع فی المقصود متوکلا علی الله الموفق والمعین **قال**
المخاطب قبل شروع کتاب کی بوجهنا مقدمه کا ضروری تا حقیقت حال بخوبی دلنشین ہو اسکو سنا چاہیے
کہ ہماری پیغمبر کی پہلے خلقت شرک اور گمراہی مین گرفتار تھی اور جاہل لوگ اپنی باپ دادی کی بری راہ پر اڑی تھے
حضرت نی تقریر زبانی اور تلوار کی زور سی اونکو مسلمان کیا اور دین حق کو سمجھایا اور رسومات جاہلیت کو
اوٹھایا بعد انتقال حضرت کی خلیفون نے بھی خوب دین کو قایم فرمایا **اقول** و به نستعین خلفائیکه بزعم مخاطب
اقامت دین از ایشان باحسن وجوه بمعرض ظهور رسیده آیا منحصر در خلفاء اربعه هستند یا نه بنا بر اول حدیث
لایزال امر امتی قائما حتی یمضے اثنا عشر خلیفة کلهم من قریش را جواب باید گفت و بنا بر ثانی
معاویه و یزید را باتباع قاضی عیاض و شیخ الاسلام وغیره هما در سلک خلفای اثنا عشر منسلک خواهد نمود یا نه
در صورت اولی انچه بر اہلبیت نبوت و رسالت از جور و ستم و رنج و الم رسیده از دست حق پرست خلفای متقین
دین مبین است سبحان الله نازم بر این اقامت دین و لنعم ما قیل **نظم** آن آرزوی که در دل تست ÷ وان فکر
سم قاتل تست ÷ فکری که دلت کباب کرده ÷ ایمان ترا خراب کرده ÷ عیش و طرب بباد داده ÷ کیشے
عجیبے بیاد داده ÷ اثبات خلافت هوائی است ÷ اطفای چراغ کبریائی است ÷ دل باصنمے قریش بستی ÷
در پرده شرع بت پرستی ÷ کار تو که عوعو و فغان است ÷ از بهر خلافت سگان است ÷ و این امر ز قوه ات
برون است ÷ فکریست که سر بسر جنون است ÷ بر وند دمی که زین جهانت ÷ موقوف شد اندم این فغانت ÷
آن وقت کشود مشکل تو ÷ بود این همه سعی باطل تو ÷ جز دشنه حسرت و ندامت ÷ بر جان تو چیست تا قیامت ÷
می نالی و ناله را اثر کو ÷ الآن وقد عصیت قبل ÷ در حالت ثانیه قول ابن حجر عسقلانی معطل خواهد بود چه
او در شرح صحیح بخاری معاویه و یزید را در سلک خلفاء دوازده گانه مثل خلفاء راشدین منظوم ساخت حیث
قال وایضاح ذلک ان المراد بالاجتماع انقیادهم لبیعته والذی وقع انهم اجتمعوا علی ابی بکر
ثم عمر ثم عثمان ثم علی الی ان وقع امر الحکمین فی صفین فسمے معاویة یومئذ بالخلافة

ثم اجتمع الناس علی معاویہ عند صلح الحسن ثم اجتمعوا علی ولدہ یزید ولم ینتظم للحسین
امر بل قتل قبل جون مقدمہ خلافت معاویہ مسلم شد اکنون دو کلمہ دیگر بس لطیف باید شنید که پیغمبر
صلعم معاویہ را گفت که یا معاویہ اذا ملکت فاحسن کما اخرج ابن ابی شیبۃ والطبرانی معاویہ پس از تملک ثابت
ولقد رخلافت رحق اہلبیت کرام احسانات کثیرہ مرعی فرمودہ که در فعل از ان بجہت غایت اشتہار یاد کا کافہ خلائق
مانده یکی آنکہ با نفس حضرت خیر البشر جناب علی بن ابی طالب علیہما السلام باشتعال نایرہ جدال و قتال داشتہ نال
در زید و جناب سبط اکبر علیہ الصلوۃ والسلام را زہر نوشانید و دیگر احسانی است که جگر مومنان از ان کباب
و چشم پر آب است یعنی فرزند ارجمند خود یزید را ولی عہد کردہ از مسلمانان برای خلافت او بیعت گرفت الا من شذ
منہم و از وانچہ بوقوع آمد از غایت ظہور محتاج بیان نیست با اینہمہ جناب معاویہ را خلیفہ وقت صحابی جلیل القدر
و خال المومنین و مجتہد بمقابل حضرت امیر المومنین علیہ السلام قرار میدہند حالانکہ شیخ عبد الحق در مدارج النبوۃ مطبوعہ
در صفحہ ۶۲۸ او را بصفت مولفۃ القلوب یاد کردہ و در صفحہ ۶۲۹ می گوید و گفتہ اند محدثان که ثابت نشدہ است
در فضل معاویہ ہیچ حدیثی انتہی **قال المخاطب** جب زمانہ خلافت کا آخر ہوا اور حکومت بنی امیہ کے ہاتھ
آئی تو عجب طرح کا فساد اسلام مین برپا ہوا کہ اہل بیت پیغمبر کے قتل تک که مانع بدعت تھی نوبت پہونچی **اقول**
وبہ نستعین این چہ افسانہاست که مخاطب بر زبان می آرد و بلا لحاظ اصل و فرع خود ہر چہ میخواہد
می چاود مخاطب را مناسب بود که اولا بخدمت کدامی عالم رفتہ چیزی دریافت می ساخت و قواعد مذہب
خود تعلیم می یافت آنوقت اگر چیزی می نوشت گنجایش داشت المختصر از تحریر مخاطب عالی فہم مفہوم نمیشود
که زمانہ معاویہ را داخل حکومت بنی امیہ ساختہ و یا بخلافت ملحق کردہ در صورت اولی شاباش مرحبا باین
عبارت که جب حکومت بنی امیہ کی ہاتھ آئی تو عجب طرح کا فساد اسلام مین برپا ہوا کہ اہل بیت پیغمبر کے
قتل تک که مانع بدعت تھی نوبت پہونچی الحمد للہ علی ذلک و بحالت ثانیہ حدیث مرویہ اہل سنت الخلافۃ
بعدی ثلثون سنۃ ثم ملک العضوض را چہ جواب و لا فرق بین الخلافۃ و ملک العضوض چون زمانہ معاویہ
در عجیب کشمکش افتاد لہذا جناب قطب الاقطاب غوث الاعظم سنیان برای حمایت این صحابی جلیل القدر حدیثی
در غنیہ اخراج نمودہ داد انصاف دادند قال رسول اللہ صلعم تدور رحی الاسلام لخمس و ثلثین او ست و ثلثین

او بسبعا و ثلثمایت انتهی و اساس خلافت نبی ۳۰ ساله را که بجهت نبوی مستحکم کرده بودند از بنیاد برزدند **قال** المخاطب اسوقت مین بادشاه اور لوگ قدیم رسومات جاہلیت اور کفر کی محبت رکہتی تہی فرصت کو غنیمت جانکر کہل کہیلے اور اسلام مین رسومات جاہلیت اور بدعتین نکالنی شروع کین **اقول** و به نستعین تا زمانه تابعین که بروایت مخاطب بارشاد ثم یلون هم متصف گردیده مخاطب آنرا مروج رسومات جاہلیت و بدعت قرار داده والحق کذلک و چگونه نباشد که نونهالان بدعت و ضلالت درین عرصه شاخ و برگ آوردند و آنچه که سلف بخاک ریخته بودند خلف خرمنها برداشتند باین صورت مخاطب بنای روایت خیر القرون قرنی الخ را که اساس بسبب کا تہا بود از پا انداخت **قال المخاطب** چند مدت مین وه بدعتین اور رسمین ایک عالم مین پہیل گئین اور پچہلون نے اگلون کی سنت سمجہکر اور مرعوب نفس پاکر انکا کرنا اپنی اوپر فرض اور واجب جانا اور علماء دیندار ہوتی گئی جہان تک مقدور اور میسر ہوا دفع رسوم اور عقاید باطلہ کا کرتے رہے **اقول** و به نستعین فی الواقع حال برہمین منوال است مگر علماء مخاطب ازان بہره نداشتند بلکه بجهت استرضاء خاطر حکام ظلمه و فسقه در ترویج رسوم باطله مساعی موفوره بکار می بردند و وجوب طاعت امام فاسق از روی حدیث نقل مینمودند چنانچه ابن حجر عسقلانی در فتح الباری در شرح حدیث ابن عمر گفته و فی هذا الحدیث وجوب طاعة الامام الذی انعقد له البیعة والمنع من الخروج ولو جار فی حکمه لا ینخلع بالفسق **قال المخاطب** تسپر بہی ہزارون رسمین اور عقیدی کفر اور جہالت کی جہان مین قایم ہوتی اور بسبب ضعف اسلام اور موقوف ہونی جہاد اور مصاحبت کفار کی ہر ملک مین ہر فرقی نے اپنی خواہش موافق جو چاہا سو تراش لیا اور اسلام و کفر کہچڑی ہوگیا **اقول** و به نستعین آری اہل سنت باعانت حاکمان ظالم و غادر آنچه خواستند ایجاد کردند و باطل الصورت حق جلوه گر نمودند و خمس با اہل بیت ندادند و حلیتی تحریم متعه پا را از دایره اطاعت خدا و رسول خدا بیرون نہادند و زمانی حی علی خیر العمل را از اذان انداختند و ہنگامی نماز تراویح را با جماعت اختراع ساختند و گاہی گفتند که ان فی القرآن لحن ستقیمه العرب و آنی ارشاد کردند که ان المعوذتین لیستا من القرآن و حتی جمله سب الشیخین کفر و سب الختنین فسق قرار دادند چه انم که در سب الشیخین و سب الختنین چه تفرقه اختراع نموده اند مگر بجهت مشارکت جناب امیر المومنین ع ساب خلیفه ثالث نیز کافر نشد آری چرا پاس این

امر ملحوظ خاطر این بزرگواران نباشد بنا بیکه معاویه مدتها بسبب جناب امیر المومنین صلواة الله علیه اشتغال نمود و باعتقاد این حضرات نقصانی بوجه من الوجوه فضلا عن الفسق عاید بحال او نگشته و گاهی اسما خلفا اربعه درج خطبه نمودند رفته رفته کار بطوالت کشیده تا انحصار اجتهاد در ائمه اربعه قرار یافت بل برین قدر نیز اکتفا نکرده برای امام اعظم کوفی چنان مرتبه رفیعه قرار دادند که اگر کدامی حنفی از دین برگردد و شافعی یا مالکی گردد سزا تازیانه کشد و چهار مصلا بخانه کعبه بنام همین فقهای اربعه تعمیر کرده داد خواهش نفسانی دادند و اهل باطن شان ایجاد بدعت بیعت ساخته کوس کشف و شهود نواختند **قال المخاطب** خصوصا هندوستان مین یہانتک نوبت پہونچی که اوہر کلمہ بہی کہتے ہین او دہر بت بہی پوجتے ہین اور جو اونمین ذرا قابل ہوتی اونہون نے بعینہ جب رسوم ہنود کی کرنا مناسب نہ دیکہا اور مطلق چہوڑنا بہی رضای نفس کے خلاف پایا سو واسطے ویسی ہی اپنے گہڑت اور نام بدل کر مقرر کرلین مثلا ہنود جو بیاہ مین موڑ باندہتی ہین یہہ لوگ سہرا اور مقنعہ باندہتی ہین اور جو وہ اپنی مردون کی دن کرتی ہین یہہ بہی تیجا اور دسوان اور چالیسوان اور برسی مثل فرض اور واجب کی کرنی لگی اور جو وی بتون کی اوپر مٹہہ بنا کر پوری کچوری پانی وغیرہ چڑہاتی ہین یہہ بہی اپنی قبرون پر گنبد بنا کر ملیدہ اور ریوڑی اور گٹہ اور چادر وغیرہ چڑہانی لگے اور جو اونکی مٹہو نمین مہنت اور کشائین او رہتی ہین انکے ہان گنبد ونمین خادم اور مجاور او ر پیرزادی مقرر ہوئی اور جو وی گنگا جی کی جے اور بم مہادیو کہتے ہین تو یہہ بہی نعرہ یا حسین اور دم مدار کہنی لگے **اقول** وبہ نستعین در مدارج النبوه مسطور است که عبد الله ابن عمر خواب کرد پای او پس گفته شد او را یاد کن محبوب ترین مردم را نزد تو تا برود این آفت پس فریاد کرد یا محمداه پس به شد پای او انتہی بعبارته هرگاه اسم سامی جناب ختم الانبیا موجب برکت و رفع اذیت است بفحوای حسین منی وانا منه نام نامی جناب سید الشهدا علیه التحیة والثنا هم باعث خیر و رفع بلا خواهد بود **قال المخاطب** اور جیسے وہ ہر ہر کہتے ہین یہہ بہی علی علی مچانی لگے **اقول** وبہ نستعین لطف تقریر چنان عنان تمالک از دست برده بلا لحاظ ایمان واسلام انچه میخواهد بتحریر می آرد کجا نام یعسوب الدین وامام المتقین صلواة الله علیه و کجا مناسبت ہر ہر از ہمچو گستاخی و بی ادبی مصنف رساله به بلای مرض جذام مبتلا گردیده نمونه سزای آخرت بدنیا یافت و مولوی سلطان خان در شاہجہانپور بسبب بی ادبی تعزیه بابتلای همین مرض انچه

از شاید کشنیده اظهر من الشمس و ابین من الامس الغرض جناب رسالت مآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ذکر
علی را عبادت قرار دادہ چنانچہ ابن حجر در صواعق محرقہ در مناقب جناب قاتل الکفرہ والفجرہ میگوید اخرج الدیلمی
عن عایشۃ ان النبی صلعم قال خیر اخوتی علی وخیر اعمامی حمزۃ وذکر علی عبادۃ ای مخاطب علی مقام
این حدیث را نشنیدہ و یا باور نکردہ و یا بموجب قضیہ مقررہ ساب آنحضرت را فاسق قرار دادہ از فسق و فجور
خود باک نداری وحدیث من سب علیا فقد سبنی را بجوی نمیشماری ولا اقل کہ در مطابقت بہر اہانت جناب
امام المتقین خواہد بود وہی کاتری قال المخاطب ورا گراونکی یہان گیا اور متہرا اور کاشی جاتی ہین یہان سے
مکن پور و بہرایچ اور اجمیر کو تیار ہوگئی اور جو وی وہان سے پرشاد لاتی ہین تو یہہ بہی ریگ اور صندل لانی لگے
اور جو وی جگن ناتہہ کا بہات دور دور لیجاتی ہین یہہ بہی مکن پور کی چاول منزلون پہونچانی لگے اور جو وے
مہادیو اور ہردیو کی جہنڈیان بناتی ہین یہان بہی مدار سلار کی نام کی چہڑیان اور نیزی چڑہانی لگی اور جو اونکی
ہان ہردیو وغیرہ کی چبوتری ہین یہان بہی امام کی نام کی سیکڑون چبوتری بن گئے اور جو اونکی سال بہر پیچہے
دت کا ندو دہوم دہام سی نکالنا ضرور رہی تو یہان بہی برسوین دن تعزیہ بنانا واجب و رفرض ہوگیا اور جو
وہ لنکا بناتی ہین تو یہہ بہی اپنی ہان کربلا بنانی لگے اور جو اونکا ٹہاکر دوارہ ہی تو انکا امام بارہ ہی **اقول**
وبہ نستعین مخاطب درین جزو عبارت توہین امام بارہ و تعزیہ جناب سید الشہدا علیہ السلام نمودہ گوے
سبقت در نصب و خروج از اقران خود ربودہ و محققین اہل سنت و جماعت تعظیم امام بارہ و تعزیہ واجب
نوشتہ اند چنانچہ فتوای مولوی مدن مفتی کلکتہ بوجوب تعظیم و اباحت تعزیہ داری باستفتاء حکام انگلسیہ مشہور
و در دفتر سرکاری موجود است و مولوی سلامت علی بنارسی کہ در تحقیق و کمال سرآمد معاصرین خود بودہ
در تبصرہ میفرماید شک نیست کہ امام بارہ و نقل تربت شریف بعد مرتب شدن واجب التعظیم است و مخاطب
امام بارہ و ٹہاکر دوارہ را در یک سلک کشیدہ ندانم کہ مدرسہ و خانقاہ و بنی خانہ را علاحدہ خواہد داشت و یا
مقابلہ آن پاجت سالہ و گورو دوارہ و استان کنہیا ساختہ زیر قضیہ کل بدعۃ ضلالۃ خواہد کشید و این ہرسہ
بنای دیرینہ را بباد فنا خواہد داد قال المخاطب علی ہذا القیاس اور ہزارون رسمین کفار کی مقابلہ مین ان
لوگون نے بہی مقرر کرلین اور خوشی ہوتی کہ ہم بہی ان سے کم نہین اور ایکبارگی سب رسمین جہانمین نہین نکلین

مگر جو آتا گیا وہ نئی ایک اپچ نکالتا گیا اور دون کی لیتا رہا اور سبب اسکا یہہ ہی کہ مسلمانی مین جتنے کام
خواہ دین کے ہون خواہ دنیا کی کفار کی طریقہ اور مشابہت سی نہایت بعید ہین **اقول** وبہ نستعین انچہ درین
مقام افادہ نمودہ مری است ناشی از جہل یا تجاہل واز مذہب اہل سنت وجماعت چہ ایشان میگویند کہ آنحضرت
دوست میداشت موافقت اہل کتاب را در انچہ امر کردہ نمی شد بچیزی کما فی مدارج النبوۃ بلکہ روزہ داشتن یوم
عاشورا باقتدا یہود روایت میکنند کما فی الصحیحین من ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قدم
المدینہ فوجد الیہود یصومون یوم عاشوراء فسألہم فقالوا ھذا یوم اغرق اللہ فیہ فرعون
ونجا موسی فنحن نصومہ شکرا للہ تعالی فقال انا احق بموسی منکم فصامہ وامر بصیامہ انتہی
قال المخاطب اور عبادت خدا مین کفار کیطرح صورت اور شکل شرک اور وہم اور لذات دنیا کا نام ونشان نہین اور
خدا نماز روزہ مین نظر نہین آتا ہی بخلاف کفار کی کہ ہر وقت اپنی معبود کی صورت کے سامنی سنتا ور پوجا کرتے
ہین مسلمان جاہلون نی بہی اسبات کو دیکہہ اور پسند کر نفس اور شیطان کی مشورت سی ویسی باتین اپنی ہان سے
بی دغدغہ خلاف شرع کی مقرر کین پیچ ہے قدیم سی یہہ قاعدہ شیطان کا ہی کہ جب کسی قوم کو دیکہتا ہی کہ بعینہ
رسوم کفر اور خیانت کو اللہ ورسول کی منع کرنی کی دہشت سی نکرین گی تو صورت بدل کر اوسی کام کو اور لباس
مین اونسی کروا تا ہی تا اصل مطلب اوسکا فوت نہو الغرض جب مسلمانون کو اس بلا مین گرفتار دیکہا تو بندہ خیر خواہ
اولاد حسن قنوجی نی کہ اللہ اسکو حسن حسین کے طریقی اور محبت مین رکہی **اقول** وبہ نستعین اقتدا وتمسک بذیل
اہلبیت ع بعد معرفت اقوال وافعال این حضرات حاصل میشود واولیا مخاطب گاہی تو جہہ بتتبع آثار اہلبیت
رسالت نکردہ اند تا باتباع چہ رسد چنانچہ بخاری کہ کتاب او را اصح الکتب بعد کتاب الباری دانند حضرت
امام جعفر صادق علیہ السلام را صادق اللہجہ نمی دانند وروایتی از آنحضرت در صحیح خود نمی آرد پس استدعا پیروی
سرداران جوانان بہشت باین سو ظن محال بقول شاعر ؎ رند میخانہ کجا مسجد ومحراب کجا ✦ **قال المخاطب**
چاہا کہ اپنی ملنی والون کو اور جسکو خدا توفیق دی برای ان رسمون کی سمجہا دیوی مگر دیکہا تو انکا عجب حال ہے
کہ بی خون نکالی انکی مزاج کی فساد کا پورا دور ہونا ممکن ہے نہین **اقول** وبہ نستعین مخاطب را فہمنا بہ آ...
غراسمہ بہ چنان مرض صعب مبتلا گردیدہ کہ اگر خون تمام جسم خود را اخراج کند نفعی نخواہد کفی اللہ المؤمنین القتال

قال المخاطب لیکن بعضے لوگ کہ دو چار مرتبہ کی نصیحتون سی انکا اچھا ہونا معلوم ہوا تو اون لوگون کو سمجھانا شروع کیا پہر جب دیکھا کہ زبانی کہنی سے فایدہ عام نہین ہوتا اور ہر شخص کو ہر بات یاد نہین رہتی تو اسلیے اسوقت مین کہ سنہ بارہ سو اوننتالیس ہجری ہین یہہ رسالہ ہندی زبان مین لکھا تاکہ ہر کوئی اسکو اپنے بولی مین سمجھ کر بی تکلف بوجھہ لی اور سوجھہ پکڑی **اقول** وبہ نستعین اگرچہ مخاطب رسالہ خود بزبان اردو تالیف کردہ مگر چونکہ عبارت اکثر کتب کہ نقل عبارات ازانہا اتفاق افتادہ فارسی بود لہذا فقیر جواب نیز بزبان فارسی نگاشت تا ذائقہ شناسان فارسی ہم بمطالعہ اش رغبت سازند **قال المخاطب** پہر دریافت کیا تو سب رسمون مین دو رسمون کا چھوڑنا لوگون پر بہت مشکل ہے اور شاق ایک تو منت پوجا اولیا وغیرہ کے دوسری تعزیہ کا بنانا کیونکہ سہ چہاتی پہ گر پہاڑ بہی ہوتی تو ٹل سکے ÷ مشکل ہے جیمین بیٹہے وجہیں نکل سکی ÷ اور منت پوجا کی بیان مین رسالہ نصیحۃ المسلمین لکہا پایا اسواسطے اس رسالہ مین فقط برائی تعزیہ کی صاف صاف بیان کی کیونکہ سمجہانا عوام کا منظور ہی اور حکم ہی بات کرو ہر آدمی سی اوسکی عقل کے موافق اور یہی سبب ہے کہ نبی پر کتاب اوسکی قوم کی زبان مین اوتری پس مناسب ہی کہ اسکو حقیر نہ سمجھین اور اسکے مطالب کو سوچین بوجہین اور نام اس رسالہ کا ہدایت المومنین رکہا اور مطلب اسکی ایک مقدمہ اور تین فصلونمین بیان کیے اول مقدمہ مین بدعتونکی ظاہر ہونیکا سبب مذکور ہوچکا **اقول** وبہ نستعین رکاکت بیانات مقدمہ بوجوہ سابق گذشت فتذکر **قال المخاطب** اب پہلی فصل مین برائی تعزیہ کی دلیل عقلے وشرعی سی مذکور ہی دوسری فصل مین جاہلونکی سوالکا جواب ہی تیسری فصل مین آیہ اور حدیث کی روسی تعزیہ کی برائی کا بیان **اقول** وبہ نستعین تحت ہر فصلی از فصول کہ مملو فضول است عجب آن می آید فانتظر **قال المخاطب** فصل پہلے اب ای مسلمانون خداکی واسطے دل سی سنو کہ تم دین مین آپ مختار نہین ہو کہ جو تمہاری جیمین آوی سو کرو آخر خداکی بندی ہو پیغمبر کے امت ہو **اقول** وبہ نستعین این چہ ترانہ خارج آہنگ است کہ می سراید و از اصول مقررۂ مقتدایان خود اغماض نمودہ ہرچہ بخواہد ہرزہ درائی می نماید چہ تعیین خلیفہ کہ از اعظم امور دینیہ و متضمن بسے اختیارات است باعتقاد اہل تسنن مفوض باختیار اہل اسلام است چنانچہ سلف ایشان ہر کرا خواستند بخلعت خلافت مخلع کردند ودر ہر زمانی باستعانت خلفای مجوز خود شان از منع خمس و تحریم متعہ واسقاط حی علی خیر العمل از اذان وغیرہا

کہ سابق اشعاری بدان رفتہ ہرچہ خواستند باختیار خود ہا بعمل آوردند وانجام آن اختیار بجدی منجر شد
کہ جناب معاویہ مربع نشین صدر خلافت گشتند ودر ایام حیات خود بصوابدید مسلمانان خلف رشید
یزید را خلیفہ وجانشین خود نمودند وانچہ از پدر وپسر نسبت بخاندان رسالت بمنصہ ظہور جلوہ گر شدہ کالشمس
فی وسط النہار ہویدا واشکار است ودر اثبات خلافت معاویہ ویزید ہمین قدر کافی ووافی است کہ عبداللہ ابن
عمر از بیعت جناب امیر المومنین علی ابن ابیطالب صلواۃ اللہ وسلامہ علیہ دست کشیدہ با ایشان بیعت نمود
وہرگاہ اہل مدینہ خلع بیعت یزید کردند اکثار انکار ووعید کرد قال فی الاستیعاب قیل لنافع ما بال ابن عمر
بایع معاویۃ ولم یبایع علیاً فقال کان ابن عمر لا یعطے یدا فی فرقۃ ولا یمنعہا من جماعۃ ولم یبایع معاویۃ
حتی اجتمع علیہ ودر جامع الاصول از بخاری ومسلم آوردہ عن نافع قال لما خلع اہل المدینۃ یزید بن معاویۃ جمع
ابن عمر حشمتہ وولدہ وقال سمعت رسول اللہ صلعم یقول ینصب لکل غادر لواء یوم القیمۃ وانا قد
بایعنا ہذا الرجل علی بیع اللہ ورسولہ وانی لا اعلم غدرا اعظم من ان یبایع رجل علی بیع اللہ ورسولہ
ثم ینصب لہ القتال وانی لا اعلم احدا منکم خلعہ ولا تابع فی ہذا الامر الا کانت الفیصل بینی
وبینہ ہزار آفرین بر طبع سلیم وعقل مستقیم مخاطب کہ باوجود آنکہ بنا بر مسلمات اہل سنت اینقدر اختیارات مسلمانان
در این چنین امور عظیمہ دینیہ متحقق است باز میگوید ای مسلمانون خدا کی واسطے دل سے سنو کہ تم دین میں اپنا مختار نہیں ہو
کہ جو تمہاری جی مین آوی سو کرو الخ وبطریق تنزل میگوئیم کہ انعقاد مجلس میلاد شریف کہ باعتراف فحول علماء اہل سنت
بدعت است بجا می آرند چنانچہ مولوی نجم الدین قنوجی بجواب فتوای مولوی مظہر کریم سر رشتہ دار فوجداری شاہجہانپور
می فرماید کس واسطے کہ اول مولد ہی کرنی کی کچہہ اصل نہیں ہے کہ شیخ تاج الدین عمرو بن علی اللخمی الاسکندری المشہور
بالفاکہانی من متاخری المالکیہ نی ان عمل المولد بدعۃ مذمومۃ لکہا ہی اور علی ہذا القیاس شیخ مجدد الف ثانی نے
بیچ مکتوب دویست وہفتاد وسیوم ومکتوب پنجاہ وچہارم کی لکہا ہی تو کہڑا ہونا اسمین دوسری بدعت قبیحہ اور
سیئہ ہی سے مجلس مولد کہ شد ایجاد آن ✣ بدعت آن ہست افزودہ از بتان ✣ فاسق ومبتدع در مجلس تمام ✣
جمع می آیند با صد احترام ✣ شد بنی خانہ ویران ایجاد ہم ✣ چون امام بارہ از اہل ستم ✣ خانہ بدعت شدہ ہر خانہ ✣
خانہ خانہ گشتہ ہر دیرانہ ✣ خانہ چہ ہر خانہ بت خانہ ✣ در حفظ و نا الشر دام ودانہ ✣ الغرض ہر خانہ مولد بکدہ ✣

ع
ہمہ عبارت
در رسالہ
غایۃ الکلام
ومن موجود
است ۱۳۱۲

بدعتی شد باعث بدعت دگر ❊ ذکر وضع حمل چون آید میان ❊ از پی تعظیم برخیزند شان ❊ گویا وقت وضع حمل آن این است
این ❊ در حضور شان شده مولد همین ❊ شد رعا فواسد این شنعت تمام ❊ از ادب و رسهم در دین
حرام ❊ در زمانم معنی مولد کجا ❊ زانکه شد مولود و مولد در سرا ❊ معنیش آمد ولادت را زمان ❊ یا که شد جای
ولادت نام آن ❊ این زمان و جای را مصداق نیست ❊ غیر بدعت هیچ استحقاق نیست ❊ انتهی و فی
تحفة القضاة سئل القاضی عن مجلس المولد الشریف قال لا ینعقد لانه محدث و کل محدث ضلالة
و کل ضلالة فی النار و ما یفعلون من الجهال علی راس کل حول فی شهر الربیع الاول لیس بشیء
و یقومون عند ذکر مولده صلعم و یزعمون ان روحه صلعم تجیء و حاضر فزعمهم باطل بل
هذا الاعتقاد شرک و قد منع الائمة الاربعة عن مثل هذا انتهی فالجواب الجواب **قال**
المخاطب بهلا ہم تمسے پوچھتے ہین کہ خدا نی یا پیغمبر نے کہان کہا ہی کہ حضرت امام حسین ع شہید ہون **اقول**
و به نستعین کلام شکک درین مقام بدو وجه محل نظر است اول آنکه حق تعالی در قرآن مجید و حضرت محمد مصطفی ص
در حدیث بجای نفرموده است که بعد وفات پیغمبر خدا یک تن و دو تن از اہل حل و عقد ہر کہ را خلیفہ سازند ہمان
خلیفہ برحق باشد و منکر خلافت آن کافر قال شارح المواقف و ذلک لعلمنا ان الصحابة مع صلابتهم
فی الدین و شدة محافظتهم علی امور الشرع کما هو حقها اکتفوا فی عقد الامامة بذلک المذکور
من الواحد و الاثنین کعقد عمر لابی بکر و عقد عبد الرحمن بن عوف لعثمان و لم یشترطوا فی
عقدها اجتماع من فی المدینة من اهل الحل و العقد فضلا عن اجماع الامة من علماء الاسلام
و مجتهدی جمیع اقطارها انتهی و بعبارة اخری خدا و رسول ص کجا فرموده که خلیفه ثالث عثمان بن عفان
قرآن اختلاف نزول جمع نموده رواج دهد و قرآن دیگر صحابه را با آتش سوزاند و اگر عبد الله ابن مسعود در سپردن
قرآن خود نهادن ورزد مضروب و لکد کوب غلامان عثمان گردد دویم آنکه شهادت حضرت امام حسین ع
بنا بر اصول مذهب ایشان ثابت نیست چه بنا بر اصول موضوعه ایشان خلافت یزید بن معاویه قابلیت انکار
ندارد زیرا که طریق ثبوت خلافت بنا بر تصریح علما ایشان یا بیعت اہل حل و عقد است و لو کان واحدا یا استخلاف
خلیفه سابق است لاحق را و یا قهر و استیلا است کما فی شرح المقاصد و جمیع مسلمانان سوای سعد و دی

چند بایزید بیعت کردند و عبد اللہ ابن عمر کہ در بیان ورع او صاحب استیعاب نوشتہ قال میمون بن مہران ما رأیت اورع من ابن عمر از جملہ بیعت کنندگان حضرت یزید است واما استخلاف پس بآنکہ حضرت معاویہ کہ باعتراف غوث الثقلین ایشان خلیفہ راشد بود حضرت یزید را خلیفہ ساخت اما قہر و غلبہ یزید محتاج اظہار نیست خلاصہ اینکہ ہرگاہ شہادت جناب امام حسین ع باصول مخاطب ثابت نباشد اطلاق لفظ شہید از و عجب می نماید قال المخاطب تب انکا تم ہر سال تعزیہ بناؤ اور اسکا ثواب پاؤ اقول وبہ نستعین مخفی مباد مخاطب درینجا در صدد انکار سہ امر است اولاً ساختن تعزیہ ہر سال ثانیاً ساختن آن مطلقاً ثالثاً ترتب ثواب بر ساختن آن لہذا ہریک ابدلائل قاطعہ ثابت میکنم تا دیگر یرا مجال سخن نماند اما اولا یعنی تعیین وقت بدو وجہ متحقق است اول اینکہ در ترجمہ صواعق محرقہ ابن حجر مکی مرقوم است بہذا عبارتہ چہارم آنکہ انچہ در روز عاشورا بحسین ابن علی رضی اللہ تعالی عنہما رسید چنانچہ تفصیل آن بعد ازین خواہد آمد نبود مگر شہادتی کہ دال است بر مزید رتبت و رفعت درجہ آنحضرت نزد پروردگار و الحاق وی بدرجہ آباو اہل بیت مطہر خود پس باید کہ اگر کسے اندوہ مصیبت او ریاد سزاوار است کہ در آن جز مشغول نشود مگر بصوم و طاعات و عبادات و استرجاع بنابر امتثال و اطاعت امر الہی تا مترتب شود بران مغفرت و رحمت نامتناہی کما قال اللہ تع وبشر الصابرین الذین اذا اصابتہم مصیبۃ قالوا انا للہ وانا الیہ راجعون اولئک علیہم صلوات من ربہم ورحمۃ واولئک ہم المہتدون انتہی قول فقرہ و اگر کسی اندوہ مصیبت را در یاد اول دلیل است بر تعیین روز عاشورا و ہو المطلوب دویم آنکہ ابو الفرج ابن جوزی در رسالہ مولد نوشتہ وقد بسط الکلام فی ترغیب مولد النبی صلعم فلا زال اہل الحرمین الشریفین و المصر و الیمن و الشام و سائر بلاد العرب من المشرق و المغرب یجتہدون بمجلس مولد النبی صلعم و یفرحون بقدوم ہلال الربیع الاول و یغتسلون و یلبسون بالثیاب الفاخرۃ و یتزینون بانواع الزینۃ و یطیبون و یکتحلون و یاتون بالسرور فی ہذہ الایام و یبذلون علی الناس بما کان عندہم من المضروب والاجناس و یہتمون اہتماما بلیغا علی السماع و القراءۃ لمولد النبی صلعم و ینالون بذلک اجرا جزیلا و فوزا عظیما و مما جرب عن ذلک انہ وجد فی تلک العام کثرۃ الخیر و البرکۃ مع السلامۃ و العافیۃ

وسعۃ الرزق وازدیاد المال والاولاد والاحفاد ودوام الامن والامان فی البلاد والامصار والسکون والقرار فی البیوت والدار ببرکۃ مولد النبی صلعم انتہی و فی فتح المبین شرح الاربعین للامام النووی قال شیخنا الامام ابو شامۃ من احسن ما ابتدع فی زماننا ما یفعل کل عام فی الیوم الموافق لیوم مولدہ صلی اللہ علیہ وسلم من الصدقات والمعروف واظہار الزینۃ والسرور فان ذلک مع ما فیہ من الاحسان الی الفقراء مشعر لمحبۃ النبی صلعم و تعظیمہ واجلالہ فی قلب فاعل ذلک وشکر اللہ تعالی علی ما من بہ من ایجاد رسولہ الذی ارسلہ رحمۃ للعالمین صلی اللہ علیہ وسلم انتہی

ازین ہر دو عبارت مبرہن است کہ نمودن مجالس مولود حضرت در ربیع الاول ہر سال موجب بسی خیر و برکت است پس ہمچنین ساختن تعزیہ و قیام ماتم جناب سید الشہداء علیہ آلاف التحیۃ والثناء در عشرہ محرم الحرام نیز جائز خواہد بود وہو المقصود اما ثانیا یعنی ساختن تعزیہ و نقل قبر مطلقا پس مخفی مباد کہ ساختن این ہر دو مباح است چہ اصل در ہر چیز اباحت ست تا دامیکہ از شارع علیہ السلام ممانعت دران وارد نشود وہکذا فی البحر الرائق والہدایۃ و ممانعت شارع در تعزیہ داری کجا فالحق احق بالاتباع واگر ہنوز مطمئن نباشی از کلام مولوی عبد الواحد خان ابن الابن مولوی عبد العلی بحر العلوم سندی آرم کہ باز مخاطب را مجال سخن نباشد و باب بان رازی مخالف مسدود گردد والمختصر در رسالہ ازالۃ الاوہام نوشتہ اند کہ در عہد صحابہ و تابعین کتاب ادعیہ معرب بود و بعدہ معرب شدن و اجماع امت بران شد و بتواتر رسید و ہمچنان جمع کردن احادیث و تفاسیر و فقہیات و چہار مصلی خانہ کعبہ و تالیف صرف و نحو و غیرہا و اختراع مجالس ذکر میلاد شریف نبوی صلعم بتواتر رسیدہ و اجماع بران گردید ہمچنان مراسم تعزیہ داری جناب امام حسین ع از صدہا سال جاری و مروج است و در زمان سلاطین اسلام و متشرع مانند جلال الدین اکبر و جہانگیر و شاہجہان و عالمگیر اورنگ زیب و غیرہم کہ در تمامی ملک ہند نافذ الامر کلی بودند مراسم تعزیہ داری بوجہ احسن بتقدیم میرسید و نواب سعد اللہ خان وزیر اعظم شاہجہان عالم متبحر و قاضی القضاۃ مستعد خان کلان و قاضی القضاۃ مستعد خان خرد کہ ہر یک حنفی المذہب بودند و دیگر علما۔ آن مراسم مذکورہ را خلاف شرع و بدعت سیئہ انگاشتند بحضور سلاطین معروض ساختہ در تمامی ملک موقوف میگردانیدند کہ در سرکار بادشاہان اختیار کلی داشتند و بادشاہان ہم متشرع بودند و یا بادشاہان مذکورین کہ متشرع بودند بذات خود ہا در تمامی ملک تحت حکومت خود ہا موقوف میکردند

ودر ان عهد عموماً وخصوصاً مروج بوده تا حال جاری است وانشاء الله تعالی تا قیامت جاری خواهد ماند وکسے
از عوام وخواص زمان تا حال انحراف از ان نکرده در صورت ترویج ان باجماع امت نبی صلعم ثابت گشت وبتواتر رسید
بمفاد حدیث شریف لن تجتمع امتی علی الضلالة هرچه ایشان بران اجماع کنند واتفاق نمایند سراسر حق بود پس در این
عصر اگر کسی انکار نماید واین مراسم را خلاف شرع ومکروه داند خلاف اجماع امت و انکار از تواتر نموده است واین معنی بموجب
اصول فقه نهایت ممنوع وانچه بعضی کج فهمان این زمان سند حدیث من زار قبرا بلا میت ویا بلا مقبور فقد اثم او
کفر بزعم باطل خود تعزیه شریف را مصداق قبر بلا میت تصور کرده زیارت تعزیه را موجب کفر یا اثم قرار داده اند
غیر معقول است چه اولاً حدیث مذبور در صحاح سته مذکور نیست و راوی حدیث مجهول و الفاظ حدیث مختلف است
وهیچ حدیث از محل اعتبار ساقط است و بالفرض اگر حدیث مذکور صحیح بوده باشد از جمله احاد است و تواتر و اجماع
امت از خبر احاد حسب قاعده اصول باطل نمیشود و سوای این تعزیه امام ع چیزی دیگر است و قبر بلا میت
امری دیگر قبر بلا میت آنست که قبر حضرت ادریس ع و عیسی ع و خضر و الیاس و یا قبر ملائکه درینجا بنا کنند و
زیارت گاه سازند و یا کسے صورت قبری بنا کند که فلان کس درینجا مدفون است و فی الحقیقت چنان نباشد
پس اینهمه قبور بلا مقبور و جعلیه خواهد بود و همچنین عیاذاً بالله اگر کسی بگوید که جسم مطهر جناب امام حسین ع در تعزیه
مدفون است نه در کربلا معلے در صورت تعزیه شریف نیز مصداق قبر بلا مقبور خواهد گشت وگرنه نقل قبر و هرگاه
احدی از موالف و مخالف مجوز شق اول نخواهد شد پس تعین شق ثانی یعنی بودن تعزیه نقل مزار مبارک جناب
سید الشهدا علیه السلام مبرهن شد و آن جایز است بموجب حدیث نبوی صلعم که مذکور خواهد شد و قطع نظر از ان
حضرت رسول خدا صلعم تعزیه داری مروجه این زمانه را منع نفرموده اند و خلاف حکم پیغمبر آنست که آنحضرت
چیزی را منع کرده باشند بعد ازان چیز را بعمل آرند و علت غائی از تعزیه داری گریه و بکا و بیان ظلم یزید و اظهار شجاعت
شهدا است و بموجب حدیث شریف بروایت ترمذی که اصحاب حدیث و فقه او را بسیار معتبر و مستند می دانند که کتاب
الله و عترت نبی صلعم در بزرگی و ایفای حقوق هر دو برابر اند و در عهد صحابه و تابعین کتاب الله غیر معرب بود و بعد
معرب شد و اجماع امت بران شد و بتواتر رسید پس تعزیه شریف امام حسین علیه السلام که هم باجماع امت
مروج است با اعراب کلام الله برابر است اگر کسی اهانت و بی ادبی با کلام الله و عترت طاهره یا با اعراب

کلام اللہ شریف و تعزیہ شریف نماید و ترک حقوق کلام اللہ و عترت طاہرہ کند ہر دو در قیامت فریاد و
غیبت آنکس پیش حوض خواہند کرد و از حضرت امام موسی کاظم علیہ السلام مرویست کہ ہر کہ زیارت قبر حضرت امام حسین
علیہ السلام کند حالانکہ میداند حق عظمت وی بنویسد حق تعالی درجہ برای وی در علیین و چون بسبب بعد شدائد
راہ بمزار شریف حضرت امام حسین علیہ السلام ہر سال رسیدن جملہ مردمان این دیار متعذر و متعسر است بنابران
مردمان این دیار ہر سال در عشرہ محرم علامت نقل قبر ساختہ زیارت آن میکنند تا باین فضیلت و سعادت
کہ در حدیث مذکور است در آیند زیراکہ بنا ساختن نقل قبور مباح و بوسہ دادن بران جایز چنانچہ در کفایہ
شعبی و فتاوای غرائب و عالمگیری و مطالب المومنین و خزانۃ الروایہ و غیر آن مذکور است لا باس بتقبیل
قبر والدیہ لان رجلا جاء الی النبی صلعم فقال یا رسول اللہ انی حلفت ان اقبل عتبۃ باب الجنۃ
وجبہۃ حور العین فامرہ ان یقبل رجل الام و جبہۃ الاب قال یا رسول اللہ ان لم یکن ابوای حیین
فقال قبل قبرہما قال فان لم یکن اعرف قبرہما قال خط خطین انو احدہما قبر الام والاخر قبر الاب
فقبلہما فلا تحنث فی یمینک انتہی الحمد للہ کہ از عبارت سابقہ کالشمس فی وسط النہار جواز بلکہ استحباب
تعزیہ داری جناب خامس آل عباء و ترتب ثواب بران بپایہ ثبوت رسید اما ثالثا یعنی ترتب ثواب بنا ساختن
نقل قبر و مقبرہ جناب امام حسین علیہ السلام کہ آنرا تعزیہ گویند ثابت است بچند وجہ اول اینکہ ثواب تعزیہ داری بشہادت
مولوی عبد الواحد خان گذشت و کفا لکم عنا شہادۃ ہذا الفاضل دوم آنکہ گریہ نمودن بر مصائب جناب
شہید مظلوم صلوات اللہ علیہ سنت پیغمبر خدا و علی مرتضی است چنانچہ ابن حجر در صواعق محرقہ نوشتہ اخرج
ابن سعد عن الشعبی قال مر علی رضی اللہ عنہ بکربلا عند مسیرہ الی صفین وحاذی نینوی وہی قریۃ علی
الفرات فوقف و سال عن اسم ہذہ الارض فقیل کربلا فبکی حتی بل الارض من دموعہ وقال دخلت علی
رسول اللہ و ہو یبکی فقلت ما یبکیک فقال جاء عندی جبرئیل انفا واخبرنی ان ولدی الحسین علیہ السلام
یقتل بشاطی الفرات بموضع یقال لہ کربلا ثم قبض جبرئیل قبضۃ من تراب شمنی ایاہا فلم املک عینی
ان فاضتا انتہی و فی المقتل الذی الفہ الفاضل الدہلوی و سماہ بسر الشہادتین انہ اخرج الحاکم
والبیہقی عن ام الفضل بنت الحارث قالت دخلت علی رسول اللہ صلعم بالحسین فوضعتہ فی حجرہ ثم حانت منی

التقایه فاذا علینا رسول الله تهرقان من الدموع فقال اتانی جبرئیل فاخبرنی ان امتی تقتل ابنی هذا
واتانی بتربة من تربته حمراء انتهی وپر ظاهر که تعزیه داری باعث گریه و بکا است وهر امر مباح که متوقف علیه
عبادت باشد آن هم عبادت است کما قال المحدث الدهلوی فی ترجمة المشکواة پس باحسن وجوه
ثابت و واضح گشت که در تعزیه داری ثواب اخروی بوجه پیروی حضرت سرور کائنات صلی الله علیه و آله وسلم
در گریه وزاری بحصول می انجامد وهو المطلوب سیوم آنکه جمال الدین محدث در روضة الاحباب میگوید
آنچه مجرب شده از برکات تمثال نقل قبر شریف پیغمبر خدا صلعم آن است که هر که آنرا دایم با خود دارد او را در میان خلق
قبول تمام باشد والبته پیغمبر صلعم را زیارت کند وهر کس آنحضرت را در خواب بیند فقد راه حقا واین تمثال شریف
در هر لشکر که باشد شکست نیابد و در هر قافله که باشد غارت نیابد و در هر متاعی که باشد دزدان دست نیابد و در هر کشتی
که باشد غرق نشود و توسل نجوید بصاحب آن صلعم در هیچ حاجتی الا آنکه گذارده شود و در هیچ صعبی الا آنکه
فرج حاصل شود انتهی و هر منصف لبیب مخفی نیست که زیارت پیغمبر خدا صلعم ثواب دارد و اولیاء مخاطب حصول
آنرا از خواص همراه داشتن نقل قبر شریف آنحضرت قرار داده اند و تفرقه در میان نقل قبر حضرت پیغمبر خدا و جناب
سید الشهداء باین طور که یکی جایز و دیگری ناجایز باشد نتوان ساخت قال المخاطب اخر کهو کی که خدا و رسول نے
کہین ہمین کہا اقول و به نستعین مخاطب بگوید که قرآن شریف بحکم خدا و رسول معرب گردیده و یا بلا حکم
در صورت اولی فاتوا برهانکم ان کنتم صادقین و در صورت ثانیه فما هو جوابکم فهو جوابنا طرفه اینکه نماز
تراویح بهیئت کذائی بغیر حکم خدا و پیغمبر صلعم پیشوایان مخاطب بخبر را ایجاد کرده آنرا نعم البدعة گفتند کما فی
النهایة انه دخل لیلة من لیالی شهر رمضان فی مسجد فرای ان المسجد قد غص باهله بقیام
شهر رمضان فاستبشر وقال بدعة ونعم البدعة التی احتربناها با اینهمه اعتراف دیده و دانسته تراویح
خواندن و آنرا از جمله عبادات شمردن مصداق ہمین بودن ہست پھر کیون جان بوجهکر جهک مارتی ہو قال
المخاطب پهر کیون جان بوجهکر جهک مارتی ہوا اقول و به نستعین در رساله غایة المرام مطبوعه بصفحه ۲ مندرج
سوال روٹی کو بوسه دینا زمان فیض نشان مین مروج تها یا نہین اگر مروج نہ تها تو اسکے مانی مین بوسه
دینی والی ماخوذ اور گنہگار ہین یا نہین جواب زمان سرور دو جہان ؐ مین رواج اسکا ہرگز نہ تہا لیکن بعض لوگ

جو بوسہ دیتی ہین گنہگار نہین ہوتی بلکہ بعضے علما کی نزدیک ثواب پاتی ہین درالمختار مین نقل فرمایا تقبیل الخبز
جوز الشافعیہ انہ بدعۃ مباحۃ وقیل حسنہ انتہی ازین فتوای بوضوح پیوست کہ تقبیل خبز گو بزمانہ جناب
سرور کائنات صلعم رواجی نداشت لیکن بفتوای شافعیہ مباح بلکہ بقولی حسن بودہ است ندانم کہ این فتوای شافعیہ مقبول
طبع گرامی مخاطب لاثانی می آید ویا در حق آنہا می فرماید پھر کیون جان بوجھکر جھک مارتی ہو قال المخاطب اور جیسے
پوچھتی ہو کہ تعزیہ بنانا کس کتاب مین منع ہی اقول وبہ نستعین چون اولیای مخاطب مثل امام شافعی وامام نووی وملا
علی قاری وصاحب ہدایۃ المرید صدہا امور مستحدثہ را بدل وجان قبول کردہ بعضی را واجب وبعضی را فرض کفایہ وبعضی را مندوب
وغیر قرار دادہ اند پس استفسار ممانعت تعزیہ بقید کتاب از مخاطب لازم آمد چہ یکی ازیجا ۔ دل خریدن و بردیگری دست
رد گذاشتن از انصاف بسی بعید می نماید وتفصیل آن در مباحث آیندہ خواہد آمد درین جا برای اطمینان قلب ناظرین
بر نقل دو قول اکتفا میرود قال النووی فی فتح المبین قال الشافعی ما احدث وخالف کتابا او سنۃ او اجماعا
او اثرا فہو البدعۃ الضلالۃ وما احدث من الخیر ولم یخالف شیئا من ذلک فہو البدعۃ المحمودۃ
انتہی وفی العینی شرح الکنز وفی الکبیر ذکر شمس الائمۃ السرخسی اہل مشایخ بلخ اختاروا قول اہل المدینہ فی جواز
الاستیجار المعلم علی تعلیم القران فنحن ایضا نقول بالجواز وکذا فی فتاوی قاضیخان انتہی ازین تقریر مثل روز
روشن واضح گشت کہ امام شافعی بدعت را منقسم بدو قسم ساخت ویکی را بدعت ضلالۃ ودیگری را بدعت محمودہ نام
گذاشت وباتباع علماء دیگر ویا بجواز اجرت گرفتن تعلیم قرآن فتوا دادند باآنکہ جناب باری لاتشتروا بآیاتی
ثمنا قلیلا می فرماید قال المخاطب اولٹی چور کتوالی ڈانڈی اقول وبہ نستعین نزد اہل سنت وجماعت خلافت
جناب امیر المومنین علی بن ابی طالب مثل شیخین صحیح ومسلم الثبوت است باآنکہ جناب معاویہ واحزاب او
معتقد خلافت امیر علیہ السلام نبودند وعلم افراشتہ داد بغاوت دادند وبازعند اللہ باجور گشتہ یک اجر اجتہاد
یافتند باز حیرتم میربایدکہ قضیہ من انکر عن خلافۃ الشیخین فقد کفر کما فی العالمگیریہ بکدام دل وزبان یافتند
ودر انکار خلافت شیخین وحضرت علی بن ابیطالب صلواۃ اللہ علیہ باصول خود چہ تفرقہ قرار دادند بار خدایا مگر
بقولی لڑنی بھڑنی سی یہ رتبہ حاصل ہوا سبحان اللہ اولٹی چور کتوالی ڈانڈی قال المخاطب یہ ویسی ہی بات ہے
کہ کوئی شخص اپنے فلان مین انگلے کری اور پوچھی کہ کس کتاب مین انگلی کرنی منع لکھی ہے اقول وبہ نستعین

برای تدوین صرف و نحو و تعمیر مدارس و معرب کردن قرآن شریف و انعقاد مجلس ذکر میلاد رسول مقبول حکم خدا و رسول ورود یافته و یا بوجه عدم ممانعت شرعی تمسک جسته از ایجاد فقیر جلوه ظهور پذیرفته در صورت ثانیه یہ ویسی ہی بات ہی کہ کوئی شخص اپنے فلان انگلی کری اور پوچھی کہ کس کتاب مین انگلی کرنی منع لکھی ہے ومن ادعی ورود الحکم فعلیہ البیان **قال المخاطب** تم تو تعزیہ کا بنانا ثواب جانتی ہو اور اوسکی بہتری کا دعوی کرتی ہو یہ تمکو بتانا چاہیی کہ کس کتاب مین تمکو تعزیہ کا حکم ہی قرآن مین یا حدیث مین فرض واجب سنت مستحب کس مین ہے **اقول** و بہ نستعین تعزیہ کہ عبارت است از نقل قبر و نقل مقبرہ جناب امام حسین مباح است و آن ثابت است بدو وجہ اولا جناب رسالت مآب برای نقل قبر اجازت فرمودہ و سند آن روایت سابق گذشت فتذکر ثانیا شارح مشارق الانوار گفتہ و ھکذا رخص فی تصویر لاذی روح لہ مثل الاشجار و نحوھا و صاحب مشکوۃ نوشتہ قال ابن عباس قال کنت لا بد فاعلا فاصنع الشجرۃ و لا روح فیہ متفق علیہ و ایضا الا تصنع فعلیک ھذا الشجر و کل شئ لیس فیہ روح رواہ البخاری چون اخراج جملہ روایت باعث تطویل بود لہذا برہمین دو سہ احادیث اکتفا رفت و التعزیۃ من ھذا القبیل ثانیا بطریق تنزل میگوییم کہ قیام وقت ذکر مولد شریف آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم را علماء حرمین شریفین و دیگر دیار مستحب گفتہ اند کما فی غایۃ المرام و سند قیام از حدیث ضعیف ہم نتوان آورد فالتعزیۃ اولی بالاستحباب از لطایف مقام اینکہ چون بعضے از اہل سنت انعقاد مجلس شریف و قیام وقت ذکر مولد حضرت رسول اللہ صلعم را بدعت گفتند محققین الشان بالزام رفض و خروج اوشان را از دائرہ سنت و جماعت خارج کردند چنانچہ دستخط مولوی حیدر علی مصنف منتہی الکلام در رسالہ غایۃ المرام بصفحہ سیوم باین عبارت در حق اوشان موجود است و اعظین نجات و ہابیہ بالیقین قدم از دائرہ سنت و جماعت بیرون نہادند و داد اعتزال و رفض و خروج دادند و لنعم ما قیل سہ واعظ شہر کہ مردم ملکش مے خوانند ٭ قول اوہا ہمین بس است کہ او آدم نیست ٭ و بحمد اللہ کہ ہنوز در مذہب حق چنین علماء ہستند کہ باحقاق حق می پردازند انتہی **قال المخاطب** کہ جب ایسی چہاتی کوٹتی اور سر پیٹتی ہو **اقول** و بہ نستعین بچند وجہ مدفوع است اول آنکہ این فعل عوام است دوم آنکہ ماثل است بفعل حضرت ابن خطاب قال القسطلانی فی المواھب عن سالم بن عبید الاشجعی قال لما مات رسول اللہ کان اجزع الناس کلھم عمر بن الخطاب انتہی فالجواب الجواب سوم اینکہ

این امر نزد فقهای شافعیه و حنفیه حرام نیست بلکه مکروه است و بر فعل مکروه نه عقوبتی نمی باشد چنانچه صاحب جامع الاصول در شرح مسند شافعی فرموده والذی ذهب الیه الشافعی ان النیاحه وشق الجیوب و ضرب الخدود و تخمیشها والصیاح مکروه و در فتاوی عالمگیریه گفته و یکره للرجال تسوید الثیاب و تمزیقها للتعزیة ولا باس بالتسوید للنساء انتهی **قال المخاطب** ذرا غصه کو تهام کر اور ضد کو چهوڑ کر تعزیہ کی برائی پوچهو کئی طرح کے برائی حاصل ہے **اقول** و به نستعین بوجوه سابقه مثل روز روشن جلوه ظهور پذیرفته که بنا ساختن تعزیه امری است مباح و ذریعه نیست برای گریه و بکا و احادیث مرویه طریق اہل سنت و جماعت مستند آنهاست اکنون مخاطب بنظر انصاف قبول حق نماید و از تعصب و عناد باز آید **قال المخاطب** اول برائی یه که تعزیه بنانا شرع کے خلاف ہی یه کہین نہین آیا ہی که غم اور مصیبت کی واسطی کوئی چیز بنانی چاہیی کیسکے نام کی ہو پیر ہون یا پیغمبر امام ہون یا شہید **اقول** و به نستعین بنا ساختن تعزیه خلاف شرع نیست و دلایل آن سابقا بنوعی مذکور شد که طالب ادراک وصول مقامات از خیر بعیان می رساند فتذکر **قال المخاطب** بدعت و بت پرستی شرع مین اسی کا نام ہی که جس چیز کی دین مین کچه اصل نہو اوسکو اپنی طرف سی بنا چینا تعظیم کرین اوس تو آب ٹهراوین **اقول** و به نستعین انچه درین مقام افاده فرموده خبطی است ناشی از جهل چه اہل سنت و جماعت بسیار چیزها بلا حکم خدا و رسول ایجاد کرده و داخل دین خود ساختند و ترتب ثواب بران قرار دادند و اکابر ایشان امور مذکوره را از مفهوم بدعت خارج انگاشتند پس ثابت گشت که هر حادث را بدعت نتوان گفت چنانچه ملا علی قاری در شرح مشکوة به تفسیر کل بدعة ضلالة میفرماید ای کل بدعة بالرفع وقیل بالنصب ضلالة قال فی الازهار ای بدعة سیئة ضلالة لقوله صلی الله علیه و آله وسلم من سن فی الاسلام سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها وجمع ابوبکر و عمر القرآن وجده فی عهد عثمان قال النووی البدعة کل شیء عمل علی غیر مثال سبق وفی الشرع ما لم یکن فی عهد رسول الله صلعم وقوله کل بدعة ضلالة عام مخصوص قال الشیخ عز الدین بن عبد السلام فی آخر کتاب القواعد البدعة اما واجبة کتعلم النحو لفهم کلام الله ورسوله صلی الله علیه وسلم وکتدوین اصول الفقه والکلام فی الجرح والتعدیل واما محرمة کمذهب الجبریة والقدریة والمجسمة والرد علی هؤلاء من البدع الواجبة لان حفظ الشریعة

من هذه البدع فرض كفاية واما مندوبة كاحداث المرابط والمدارس وكل احسان لم يعهد في العهد الاول وكالتراويح اي بالجماعة العامة والكلام في الدقايق الصوفية واما مكروهة كزخرفة المساجد وتزويق المصاحف يعني عند الشافعي واما عند الحنفية فمباح واما مباحة كالمصافحة عقيب الصبح والعصر اي عند الشافعية ايضا والا فعند الحنفية مكروه والتوسع في لذائذ الماكل والمشارب والمساكن وتوسع الاطعام وقد اختلف في كراهة بعض ذلك كما قدمنا قال الشافعي ما احدث مما يخالف الكتاب والسنة او الاجماع فهو ضلالة وما احدث من الخير ولا يخالف شيئا من ذلك فليس بمذموم وقال عمر رضي الله عنه في قيام رمضان نعمت البدعة هذه انتهى ازين عبارت بوضوح پيوست كه بدعت بر چند قسم است واجبه و محرمه و مندوبه و مكروهه و مباحه و هر امر مستحدث بدعت مذمومه نيست واگر نزد مخاطب هر حادث بدعت محرمه است پس باعتقاد او حسب تحقيق ملا علي قاري حضرت شيخين باحداث تراويح و جمع كردن كلام الله و جناب ثالث بتجديد جمع ايجاد بدعت مذمومه كردند قال المخاطب دوسري برائي يه كه تعزيه بنانا عقل صحيح مين بهي عيب كهتا هے كه ايک چيز كي نقل بنانا اور اوسكي ساتهه وه باتين كرني جو اصل كے ساتهه چاهيے محض حماقت هے مثلا گهوڑے كي تصوير بنادے اور اوسكي آگے دانه گهاس ڈالے اور كهريره كرے تو لوگ اوسكو سڑي بتلاوينگے اسيطرح وے لوگ بهي سڑي هين كه حضرت امام كي قبر كي نقل بناكر فاتحه اور درود اوسپر پڑهتے هين اقول وبالله نستعين مدفوع است بچند وجه اول آنكه اين حكم معارض است بانكه علماء اهل سنت تقبيل بر نقل قبر والدين تجويز نموده اند چنانچه صاحب فقه احمدي نقلا از جامع المتفرقات نوشته مسئله مان باپ كي قدم چومنا مباح هے حديث مين آيا هے كه ايک شخص نے جناب رسالت مآب صلعم كي پاس آكر عرض كي يا رسول الله مينے قسم كهائي تهي كه آستانه جنت اور چوركي العين كے رخسار و نپر بوسه دونگا آپ نے فرمايا كه ماں كي پاؤں اور باپ كي پيشاني پر بوسه دے اوسنے پوچها كه اگر ماں باپ نهوں حضرت نے فرمايا اونكي قبر چوم اوسنے كها كه اونكي قبر معلوم نهو ارشاد كيا كه دو خط كهينچ كر ايک كو باپ كي قبر اور دوسرے كو ماں كي قبر قرار دے كر بوسه دے تا كه حانث نهو كذا في جامع المتفرقات انتهى و پر ظاهر است كه حضرت امام حسين عم جگر گوشه رسول الثقلين هے نسبت پدر و مادر بهزار درجه افضل اند و هرگاه نقل قبر پدر و مادر جايز باشد نقل قبر شهيد كربلا بدرجه اولى جايز بود واگر دو فاستمع ولا تكن من الغافلين سه من انچه شرط بلاغ است با تو ميگويم تو خواه

ازین سخن پند گیرد خواه ملال ٭ دوم آنکه جناب مولوی عبد الواحد خان ابن الابن مولوی عبد العلی در رساله ازالة
الاوہام می نویسد و اینجانب از ثقات شنیده که حضرت مولانا نظام الدین محمد قدس سره و بچشم خود دیده که حضرت
مولانا عبد العلی محمد قدس سره و مولوی محمد الدین محمد عرف مولوی مدن مرحوم و مولوی انوار الحق و مولوی نور الحق
قدس سرہما و دیگر علماء فرنگی محل و کلکته و مندراج وغیره از بلاد به نگاه تعزیه شریف امام مظلوم علیه السلام می دیدند ایستاده
می شدند و هر دو دست بطرف تعزیه شریف دراز کرده از بسیار خشوع و خضوع و عجز و انکسار فاتحه میخواندند و عند الاستفسار
میفرمودند که تعظیم و فاتحه امام مظلوم ست زیرا که تعزیه شریف موسوم بنام نامی امام مظلوم است انتہی چہارم آنکه در کتب
اہل سنت وارد است که پیغمبر خدا صلعم در فتح مکه تصویر حضرت ابراہیم ع را مدفون ساخته پس مخاطب عالی فہم صاحب را
ازین فن ساختن تصویر را که ساختن و نگاہداشتن آن بالاتفاق حرام است محمول بسفاہت و بی خردی خواہد ساخت
و یا حکم جواز مطابقت لبعض امور بالنقل حاصل خواہد داد قال المخاطب تیسری برائی یہ کہ غرض تعزیہ سی تمکو یہی کو کہ شرع
اور عقل کے مخالف ہی کہ اوسکی دیکھنی سے غم والم پیدا ہوا اقول وبہ نستعین بنا ساختن تعزیہ مخالف شرع و عقل نیست
بلکه موافق است و دلایل آن سابقا گذشت قال المخاطب سو وہ بھی تو حاصل نہیں اقول وبہ نستعین بر ہر که
اوفی بہره از شعور دارد مخفی نخواہد بود که از دیدن تعزیه غم والم جناب سید الشہداء علیه التحیة والثنا پیدا می شود و انکار
آن مکابره است و اگر کدامی غلیظ القلب مغموم نشود مناط اعتبار نشاید قال المخاطب ہم تمسی پوچھتی ہین کہ غم اور
الم کن چیزون کے دیکھنی اور ہونی سی آتا ہی آیا فاقه اور روکھی روٹی اور پرانی پہٹے کپڑے اقول وبہ نستعین از ہمین جا ست
که در مذہب اہلبیت صلواة الله علیہم برای ترک لذات در عشره محرم الحرام ہدایت آمده و شعار مومنین بر ہمین قرار
یافته که درین ایام مصیبت التیام از اطعمه لذیذه و البسه نفیسه اجتناب می نمایند کاش اولیاء مخاطب ہم بترک لذات
غم والم جناب امام حسین ع بر پا نمایند مگر این حضرات را با این امر چه سرو کار قال المخاطب ور تنہائی اور اندہیری اور
معشوق کی جدائی اور شکسته جہونپڑی مین درد و غم پیدا ہوتا ہی یا اوسکی ضد مین اب سوچو کہ فاقہ کی عوض تعزیہ کے
دنون شہر بہر ال ورحلوا ہر جا موجود ہی اور دنون چاہیی فاقہ ہو مگر اس وقت اناج پانی ہر کوئی جمع کر رکہتا ہی وہ پرانی
پہٹی کپڑون کی جگہہ خاصی خاصی قبائین اور گوٹی پٹی ان دنون پہنا نکلتے ہین اقول وبہ نستعین بموجب
مذہب اہل سنت و جماعت روز عاشورا مخزن اعیاد است و بجا آوردن لوازم فرحت و سرور بیوم عاشورا از دایات

این حضرات است چنانچه صاحب غنیه وغیره نوشته که بروز عاشورا باید که غله جمع کنند و بر اہل وعیال خود توسع نماید و سرمه در چشم کشد و لباس نو در برکند و لوازم فرحت و سرور بجا آورد ہمین مضامین بتفاوت یسیر در خطبه محرم از خطب جمعه ہای سال التمام مطبوعه کلکته موجود ہست و در رساله سبیل النجاح مرقوم ہست که در مکه وجده بروز عاشورا حنابندی ساخته و پوشاک نو پوشیده و انواع شیرینی و طعام لذیذه پخته عید میکنند و شیعیان اہلبیت را خود معلوم است که خوردن طعام لذیذ و پوشیدن جامه نو و حنابندی و دیگر لوازم خوشی را در عشره محرم ترک مینمایند پس انصاف باید داد که خاصی خاصی لباس اور گوٹی تہی ان دنوں میں پہنکر کون نکلتی ہیں اور اگر یا ایہمه در بہب و شک باشی بمقام بیٹھ بیا و بروز عاشورا ہزار در ہزار مردم مذہب خود را لباس نفیس و عطر مالیده و بچشم سرمه کشیده در فرحت و سرور تماشا کن قال المخاطب اور تنہائی کی عوض ہزار یا آشنا بہاسے ہم نوالہ ہم پیالہ اور شکسته مکان کا تو کیا نشان جہان عمده امام باڑی فرش و فروش طیار اور سیکڑوں تعزیه جہلملاتی بنا اور گرگرہی کی موجود اور اندھیرے کا کیا ذکر جہان ہزاروں فانوس اور چراغ سی آگ لگتی ہی اقول و به نستعین ازین تطویل لاطایل محصلے پیدا نیست آیا مخاطب اجتماع مومنین را منع میکند و می خواہد که ہر کس جدا جدا ماتم جناب خامس آل عبا ع بپا کند و یا گستردن فرش برای نشستن مومنین و روشن کردن فانوس بجہت نفع ہرج حاضرین و خواندن ذکر مصایب حضرت امام نا جایز میداند و می خواہد که مکان بلا فرش و تاریک گریه و زاری نموده آید مگر ہیچ که این حضرات نه تنہائی اجازت میدہند و نه باجتماع و نه در مکان بلا فرش و تاریک گریه و زاری میکنند و نه در مکان فرش گسترده و چراغ افروخته بلکه بفرمان از اعاظم ائمه اہل سنت ہست روایت ماجرای شہادت حسین ع را حرام دانسته و گفته که صرح علی الواعظ وغیره بروایة قتل الحسن و الحسین و حکایته ما جری بین الصحابة من التشاجر و التخاصم فانه یہیج الی بغض الصحابة و الطعن فیہم و قیامت اینست که آنروز نحس را عید سعید قرار داده اند قال الغوث الاعظم فی الغنیة کذلک یوم عاشورا لا یتخذ یوم مصیبة لان یوم عاشورا ان یتخذ یوم مصیبة لیس باولی من ان یتخذ یوم فرح و سرور پس ازین بیہوده سرائے به حاصل صاف صاف فقره یحرم علی الواعظ بر زبان آورده و خود را از حامیان یزید وانماید قال المخاطب اور معشوق کے جدائی کا کیا ذکر جہاں ہزاروں بہو بیٹیاں ایک سے ایک خوبصورت امیر فقیر سبکی ہو دیکھی سو جہائی کو

اور پهر بین ون تک روتا هی زیارت کی واسطه موجود **اقول** وبه نستعین مردود هست بچند وجه اول آنکه زنان شرفا
پرده نشین در عشره محرم به جماعت مردان حاضر نمی شوند چه پیش نامحرم بلا حجاب نمی آیند و زنان را نمودن
خود ها بنامحرمان و نظر کردن بجانب ایشان در مذهب حق ممنوع است و زنان اراذل که بی مقنعه در کوچه و بازار
میگردند مختص بایام عشره ندارد چه آنها پیوسته بر همین وتیره می باشند دوم آنکه شاه عبد العزیز دهلوی در تحفه نوشته
و نیز تحریم نظر کردن بمردان اجنبی که عورت شان مکشوف نباشد هنوز هم در شریعت بالاجماع ثابت نیست اختلافست
انتهی سیوم آنکه بوقت استماع خبر مراجعت اهلبیت جناب ام سلمه باستقبال تشریف برده اند قدر گریه وکه غش
نمود کذا فی تحریر الشهادتین الحاصل باصول اهل سنت رفتن زنان در مجمع مردان ممنوع نیست بلکه مردان دیدن ایشان
تا روا فا عتبروا یا اولی الابصار **قال المخاطب** اور علاوه اسکی نقارون اور تاشون سی اور بهی رونق حال هی
اب خدا کی واسطه انصاف سی کهو که یه اسباب غم کا هی یا خوشی کا **اقول** وبه نستعین عناد مر امیر در مذهب اهلبیت
حرام است لهذا خواص ازان اجتناب می نمایند و افعال عوام مناط اعتبار را نشاید لیکن شعار از حضرات اهل سنت است
که با دف و نی مدح شهدا کنند و در عوام عادت نواختن نقاره و تاشه از همان جا رسید چنانچه صاحب نغمة عشاق
نقلا از صحیح بخاری آورده فخلعت جویریات لنا یضربن بالدف ویندبن من قتل من اباي یوم بدر یعنی
دف می زدند و ندبه می کردند کسانی را که کشته شده بودند از پدران ما روز بدر انتهی و نواختن نقاره بوقت حفظ قرآن نیز
مباح گفته اند کما فی الهدایه ظاهر است که هرگاه نواختن نقاره بوقت حفظ قرآن و هنگام بیان حال شهدای بدر برای
اعلان جایز و مباح باشد پس نواختن نقاره برای ظلم ظالمان کربلا بقواعد اهل سنت و جماعت چگونه جایز نباشد
قال المخاطب چوتهی برائی یه که ایک عالم کو اس تعزیه کی سبب سی کهیل اور تماشا هوا چنانچه سب پر ظاهر هی انکهه کهول کر دیکهو
اور سمجهو تو صاف یقین هوتی هر گز شبه نهی اور اگر بالفرض وجه اوسکو اس کلفت سی رونا آیا تو اوس کا اعتبار نهین
که اکثر کو حکم کل کا هی **اقول** وبه نستعین از انعقاد مجالس عزای جناب سید الشهدا علیه التحیة والثنا فواید بسیار
بظهور پیوسته این مجالس عزا را لهو و بازی قرار دادن کار جاهل و معاند است و الافواید انها بهر کس هویدا اند بحکم ما کان
یدرک کله لا یترک کله بندی ازان بعرض بیان می آید اول در عشره محرم ذکر توحید و ثبوت نبوت و معجزات انبیا
و حال مصایب انبیا و اوصیا او جور و ظلم کفار از جنس منافقان امم بیان می گردد دوم حال مصایب ایمه خصوصا جناب

جناب حسنین علیہما السلام برای گریہ وزاری تکرار می نماید سیوم ابخرات وصدقات بسیار از بسیار بعمل می آرند چہارم اکثر
مردم از ارتکاب فعل بد و منہیات محفوظ ومصون می مانند و فاسقان مطلق نیز از فسق وفجور در عشرہ محرم باز می مانند
واکثری توفیق توبہ یافتہ بمرتبہ محبوبان خدا الحکم ان اللہ یحب التوابین میرسند پنجم عوام الناس بار بار از وحدانیت اوبسیا لت
رسول اللہ واز معجزات وارشادات آنحضرت مطلع گردیدہ بسرحد ایمان کامل می رسند ششم دلایل اثبات حقیت خلافت
امیر المومنین علی ابن ابیطالب وحسنین علیہم السلام مشہور و معروف میشود ہفتم ذکر شہادت باقی ایمہ ہدا بیان میشود واز ان
جور وستم بنی امیہ وبنی عباس شہرت می یابد ہشتم حال گریستن ایمہ ودیگر مردمان ماسبق در ماتم امام حسین ع
وثواب آن مذکور میشود دہم اجتماع مسلمین ومومنین کہ از ان شوکت ابہت اسلام ظاہر و باہرت ہویدا میگردد
واز ان تخویف کفار وہنود ومنافق صورت می بندد بلکہ بسبب کثرت ظہور معجزات وخرق عادات درین ایام متبرکہ
اکثر از ہنود ونصاری مشرف باسلام میشوند اگرچہ معجزات آنحضرت از حد وحصر متجاوز ہست وصدہا کس در ہر زمان دیدہ
وشنیدہ اند مگر برای اسکات خصم قولی بس مسکت می آرم وآن اینکہ بروز عاشورا ہر سال دانہ ہای سبز تسبیح خاک کربلا
موجودہ قصبہ امروہہ محلہ قاضی زادہ ضلع مرادآباد منقلب بسرخی مثل خون تازہ میشود وہزارہا ہزار مردم بشرف زیارت
آن میرسند والقلاب مذکور را برای العین مشاہدہ می سازند قال المخاطب پانچوین برائی یہ کہ سوای نقصان دین کے
دنیا مین ناحق مال ضایع ہوا اور اوسکی سبب بڑی بربادی ہوئی بڑی غرض اونکی وہ مثل ہوئی کہ نہ دین کی ہوئی نہ دنیا کے
از ہیچ ماندہ از ان سو راندہ اقول وبہ نستعین سابقا دریافتی کہ تعزیہ داری امریست مباح ومشتمل بر امور خیر
پس لا اسراف فی الخیر را بیاد آر واین خرچ جزوی را تا بحد اسراف کشان کشان میار قال المخاطب اور جو جاہل کہتی ہین
یہ امام کی تربتین ہین یہ محض وہم اور غلط ہی حضرت امام کی ایک قبر ہی کسی کتاب مین ایک شخص کے دو قبرین بنانا
نہین آیا ہے بھلا ایک ہزارون قبرین ایک شخص کے کہانسی درست ہوئین اور سمجھو کہ جب حضرت امام جیتی تہی تب ایک
مکان مین رہتے تہی اب بعد مرنے کی کسطرح سی ہزارون قبرون مین رہنی لگی اقول وبہ نستعین معاند متعصب ہر چہ بخواہد
از طرف خود می تراشد حاشا ثم حاشا جملہ اشخاص چہ ادنی چہ اعلی ضرایح متعارفہ را نقل قبر ومقبرہ می نامند نہ عین قبر
تا بودن جسد لازم آید طرفہ اینکہ در روضۃ الاحباب نیز نقل قبور شیخین مع مقبرہ حضرت رسول خدا صلعم مرقوم است
وشیخ عبد الحق دہلوی در جذب القلوب آوردہ قول اصح در وضع قبور شریف آنست کہ سر ابوبکر محاذی صدر شریف

قبر رسول

قبر صدیق اکبر

قبر عمر فاروق

نبوی است و سوم مجاذی صدر ابوبکر بدین شکل انتہی کلامہ اکنون انصاف باید داد کہ ہزارہا قبور شیخین در مجلدات
روضۃ الاحباب و جذب القلوب از کجا بر آمدند و ہزار در ہزار بنا ساختن قبور چسان جائز گشت بقول مبتلا کے
ہزاروں قبرین شیخین کی کہان سے درست ہوتی ہین اور سمجھو کہ جب شیخین جیتے تھی تب ایک مکان مین رہتے تھی اب بعد مرنے کے
کسطرح ہزارون قبرون مین رہنے لگی کیا فرشتہ نقالہ ہر جگہ لیے پھرتا ہی قال المخاطب اس مقام مین سنا ہی
کہ بعضی احمق یون کہتے ہین کہ امام کی ایک مثال ہی جیسی آفتاب باوجود ہونی ایک مقام کی سب جگہہ اوسکی روشنی ہوتی ہے
کیا بات بڑی قابلیت خرچ کی سوال در جواب مین تم نی تہمان رات دن کا فرق ہی اول قیاس غایب کا شاہد پر درست
نہین دوسری حضرت امام بشر کا وجود رکہتی تہی جو شمسی تنہا قبر ہونی کو جسد لازم ہی ایک جسد لاکھہ جگہہ تقسیم نہین ہو سکتا تیسرے
اور سب امام مثل آفتاب کی اس جہان مین طلوع اور ظاہر تہی تب تو جسم با روح ایک وقت مین ہر جگہہ موجود نہوتا تہا
اب بعد فوت کی کہ حکم غروب آفتاب کا پکڑا خوب رات کو دہوپ نکلنے لگی اقول [illegible] ستین مدفوع است یکی آنکہ
اول اینکہ آنچہ مخاطب گفتہ از طرف خود تراشیدہ وکسی از اہل حق نگفتہ کہ بالفعل قبر تعلق روح پاک یا جسد شریف آنحضرت
بودہ است دوم آنکہ جسد مبارک جناب رسالت مآب صلعم ہزار مرتبہ منور از خورشید بودہ چنانچہ مولوی سلامت اللہ
در تحریر الشہادتین نوشتہ آنچہ تعلق بجسم شریف است اینست کہ از پس پشت ہمچنان پیش و در شب تاریک مانند روز روشن
میدیدند و این تسویہ دلیل است برانکہ بدن لطیف و عنصر لطیف گویا روح مجسم بودہ کہ کارفرمائی خدا از [illegible] روح
مقدسہ ترکیب دادہ ابواب انوار مطلق بر روی آن کشادہ انتہی و آنحضرت یکی حضرت امام حسین فرمودہ حسین منی
و انا منہ پس درین صورت جو شمسی با ذات جناب سید الشہدا علیہ التحیۃ والثنا چہ نسبت سوم آنکہ در فتاوی علمای
مکہ معظمہ مندرجہ رسالہ غایۃ المرام صفحہ ۳۳ مرقوم است نعم یجب القیام عند ذکر ولادتہ صلعم لما استحسنہ العلماء
الاعلام وقادۃ الدین والاسلام فذکروا عند ذکر ولادتہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم یحضر روحانیۃ
صلعم فعند ذلک یجب التعظیم والقیام و ہرگاہ در ہزارہا مجالس مولد شریف حاضر شدن روح پر فتوح آنحضرت
صلعم جایز باشد حاضر شدن روح مبارک جناب حسین در عزاخانہا چہ بعید است قال المخاطب اور تم [illegible]
کہ امام کی یہ سچی قبرین ہین یا جہوٹی اگر تم سچی ہو تو کہدو کہ جہوٹی پر لعنت کہ ہم پیش باو کہین اقول [illegible]
در مباحث سابقہ بتفصیل [illegible] تمام تر واضح گشت کہ این ہمہ نقول قبر ہستند عین قبور [illegible]

فناجه ناچیه پرده کشاده شد و بنات عایشه بنظر آنحضرت افتاد گفت چه چیزاست این ای عایشه گفتم دختران من ع دید
درمیان آنها اسپی که بر آن دو جناح بود از رقعه‌ها دوخته گفت این چه چیست که من می بینم درمیان آنها گفتم اسپ
گفت چه چیزاست که این براسپ است گفتم هر دو جناح او گفت اسپ را جناح چه کار گفتم آیا نشنیده که برای حضرت
سلیمان اسپها بودند که جناح‌ها داشتند پس خندید آنحضرت تا آنکه دیدم من دندان نواجذ آنحضرت صلعم انتهی از بهر
لطیف تر آنکه شیخ عبدالحق دهلوی در شرح مشکوٰة میگوید در تصویرات بنات رخصتی هست الخ پس باقتداء آن مجتهد
اهل سنت و جماعت اولیاء مخاطب را مناسب که لعب بنات را شعار خود سازند و حمیدی که از علماء کبار و
محدثین نامدار حضرات اهل سنت و جماعت میباشد در کتاب مستطاب جمع بین الصحیحین از عایشه روایت کرده که گفت
کنت العب بالبنات عند النبی ع و کانت لی صواحب یلعبن معی فکان رسول الله اذا دخل یتقمعن منه
فسربهن فیلعبن معی یعنی من لعبتهای که بصورت دختر می سازند نزدیک پیغمبر خدا بازی میکردم و چند دختر
مصاحب خود داشتم که آنها در لهو و لعب با من شریک بودند چون جناب نبوی تشریف فرمای شد آنها
بحجره پنهان می شدند پس آنحضرت ایشان را بسوی من روانه میکرد که آنها با من بازی نمایند پس مخاطب اگر
پیرزن است فعل ام المومنین برای او کافی است و اینکه بعضی از سنیان گفته اند که عایشه در هنگام لعب بالبنات
... سال داشت و مکلف نبود خطاست چه دختر نه ساله نزد اکثر فقها بالغه میباشد و با قطع نظر ازین میگوییم
هرگاه پیغمبر خدا که شارع شریعت بود تجویز لعب نمود و اجازت داد پس دیگر چه کلام باقی ماند اطفال خورسال را
تمرین بعبادات میکنند نه بمحرمات قال المخاطب ویسی هی تم بهی هو فرق اتنا هی که وه چهوٹی نادان لڑکی
نا اور تم پیرزنا بالغ اقول و به نستعین کلام بی نظامش بچند وجه مدفوع است اول آنکه ساختن نقل قبر
مدین از دست خود و بوسه دادن بران بجای اصل قبور بارشاد حضرت رسول مقبول صلعم جایز است
پس اولیاء مخاطب پیرزنا بالغ باشند که اجازت دهنده و عمل کننده را تشنیع می نمایند سوم آنچه بتقلید قول
... طعن بر وی نمودن از ذهل طعن آن طعن بر رسول خداست قدح آن قدح آن شفیع وراست
ور الفضحکه انکاری بار دعوی دین داری دوم آنکه در کتاب دلایل الخیرات تصویر بیت الله
مدینه منوره واشجار و جبال و بقیع مع نقل قبور و نقل روضه مبارک حضرت رسول خدا صلعم مع نقل قبر آنحضرت

وقبرشیخین مرتسم ومنقوش وبرهمان این عبارت مرقوم است هذه صفة الروضة المبارکة التی فیها
رسول الله وصاحباه ودر نزع الحسنات شرح دلایل الخیرات گفته فایده در ذکر قبر شریف وریخا السمت که زیارت
نکند این مثال را کسیکه قدرت نیافته است بزیارت عین روضه مقدسه ومشاهده بکنند این شکل را زروی جست مشتاق
بوسه نهند برآن از غایت محبت وبیفزاید شوق خود را واکثر بزرگان برای این شکل مبارک خواص برکات بسیار ذکر
کرده اند وبتجربه درآورده اند انتهی باعتبار قول مخاطب در حق مصنف دلایل الخیرات ونزع الحسنات واکثر
بزرگان محول الیهم توان گفت ویسی ہی تم بہی جو فرقہ اثناعشریہ کرو چہوتی نادان لڑکی ہین اور تم بہی نابالغ
سوم آنکہ تعظیم تعزیہ مثل تکریم خشت وگل مسجد ومانند تعظیم کاغذ وجلد قرآن وکتب صحاح احادیث ساختہ دست
خود ہاست ومنکر آن جاہل بلکہ پیر نابالغ قال المخاطب اور پوچہو تو اصل سرم تم کی ہندوؤنسی ہی کہ وی
ٹہاکر کی مورتین اپنی ہاتہ سی بناکر خوش ہوتی ہین اور بجای اصل کے پوجتی ہین اقول بستغین نیچہ ورکز مقاہ
افادہ نمودہ خبطی است ناشی از جہل یا تجاہل چہ ہنود بتصویر ذی روح ساختہ پرستش آن میکنند ودر تعزیہ نہ تصویر
ذی روح ونہ پرستش آن واگر عیاذاً بالله کسی تصویر ذی روح سازد وعبادت آن بکند از ربقہ اسلام خارج
خواہد شد وبر ظاہر کہ تعظیم امر دیگر است وپرستش امر دیگر چنانچہ قاضی عیاض در شفا گفتہ ص ای اولا
ولیقف قیاما وابتلاه الله تعالی بلا غلاذ واعلاه ودر فتاوی عالمگیری نوشتہ فلیتوجہ الی قبره
فیقف عند راسه الی قوله ولا یضع یده الی جدار التربة فهو اهیب واعظم للحرمة ویقف
کما یقف فی الصلوٰة ویمثل صورته الکریمة البهیة کانه نایم فی لحده عالم به یسمع کلامه
فی الاختیار شرح المختار انتهی وشیخ عبد الحق در جذب القلوب آورده ودر وقت سلام آنحضرت صلی الله
علیہ وآلہ وسلم ووقوف در آنجناب با عظمت دست راست بر دست چپ نہد چنانکہ در حالت نماز الخ
کہ قیام برای اولاد آنحضرت ووقوف در آنجناب مثل وقوف حالت نماز امر تعظیمی خواہد بود وہو المطلوب
خواہد مخاطب این وقوف را عین نماز قرار دہد وخود را از پرستش غیر خدا بکفار بت پرست ملحق سازد قال المخاطب
سو تعزیہ داروں نے بہی زیادہ احمق ہین ہو تین ورکنار یہ قبرونکی صورتین نقل کرتی ہین قبر کا تعزیہ
کہتی ہین ایسی باتین یہ ہندوونکی بہی بہانی ہین طرفہ تماشا ہی ہندوونکو ہنستی ہین کہ دیکہو

صورت بناتی ہین اور تعظیم کرتی ہین اور انکو نہین دیکھی کہ ہم اونسی کیا کام ہین ویسی بات ہوتی کہ آپکو سب سب
اور ونکو آخ تہو الغرض وی اندہی ہین لیکن یہ بیچے نہوتی اقول و بہ نستعین اہلسنت از ہنود زیادہ احمق
ہستند کیونکہ صورتین و کنار ی شیخین کے قبرونکی صورتین نقل کرتے ہین قبر کا مرتبہ صورت سی کمتر ہی غرض ایسے
بانوسی یہ ہندوونکی بڑی بھائی ہین اسلیے کہ ہندوون کی صورتین بناکر زمین پر رکھدین اور یہ حضرات
نقول قبور شیخین اپنے کتابونین لیے پھرتی ہین طرفہ تماشا ہی ہندوونکو ہستی ہین کہ دیکھو اپنی ہاتھ سی صورت
بناتی ہین اور تعظیم کرتے ہین اور انکو نہین دیکھتی ہین کہ ہم اونسی کیا کام ہین ویسی بات ہوتی کہ آپکو سب سب اور ونکو
آخ تہو الغرض وی بھی اندہی ہین لیکن یہ ہی کے پہوٹی المختصر فالجواب الجواب قال المخاطب اور کہتی ہین کہ ہم
تعزیہ کو حضرت کی محبت سی بناتی ہین اور اونکی دوست ہین بڑی جہوٹی احمق ہین کبھی دوست نہین ایسے لوگ
امام کی دشمن ہین اقول و بہ نستعین بناساختن تعزیہ امریست مباح و ذریعہ ایست برای گریہ و بکا و ظاہر
بحال النظر وران البکاء علی مصائب الحسین من امارة المحبة وهو المقصود والنص علی هذا المطلوب
ما روی عن اصحاب العصمة سلام الله علیهم اجمعین من لم یفرح بفرحنا ولم یحزن بمصابنا
فلیس منا قال المخاطب اگر امام کی محبت مین سچی ہوتی تو اونکی وضع اور اطاعت اختیار کرتی اقول و بہ نستعین فی
الواقع محبت کامل و خالص ہمانست کہ جمیع امر آنحضرت را تابع باشد چنانچہ جناب ملا محمد رفیع واعظ اعلی اللہ مقامه
فی العلیین در ابواب الجنان میفرماید در کتاب ... نقل فی از امام جعفر صادق ع مرویست کہ انا لا نعد الرجل مومنا
حتی یکون لجمیع امرنا متبعا مریدا الا وان من اتباع امرنا وارادته الورع فتزینوا به رحمکم الله
وکیدوا اعداءنا به ینعشکم الله ملخص معنی آنکہ ما کسی را مومن نمی شماریم تا وقتیکہ جمیع امر ما را تابع باشد و از آنجملہ
ورع یعنی اجتناب از محرماتست پس خود را باین صفت آراستہ گردید تا شما را رحمت کناد و باین تزئین و آراستگی جگر
دشمنان ما را خستہ و مجروح سازید خدای تعالی قدر و منزلت شما را بلند گرداند انتہی مگر مخاطب الاقسام باین تحریر
معذور نشود و از جانمردو و مثل عمر بن الخطاب در حق مومنان فاسق زبان درازی نماید چہ اصل محبت با ارتکاب معصیت
فی الجملہ جمع میگردد چنانچہ شیخ عبد الحق دہلوی در کتاب مدارج النبوة بصفحہ ٢٢٦ آوردہ تا حصار کشادہ شد و الفتنة و متعه
واطعمہ بسیار از ان قلعہ بیرون آوردند و خمر بسیار بیختند و عبد اللہ بن عمار مردی از مسلمانان بود ماکاہی بشرب خمر

اقدام نمود و آنرا از شراب خیبر بار تجریع نمود آنحضرت او را ادب فرمود و یاران تشنیع و ملامت نمودند
درین میان عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ او را لعنت کرد آنحضرت فرمود ای عمر لعنت مکن او را کہ او خدا و رسول خدا
دوست میدارد و ازینجا معلوم میشود کہ اہل محبت با ارتکاب معصیت فی الجملہ جمع میگردد نعم محبت کامل است کہ موافقت
واتباع بود بمصرع ان المحب لمن یحب مطیع و ہر بن محبت خدا و رسول موصوف است چنانکہ ایمان کامل و ناقص میباشد
محبت نیز کامل و ناقص میباشد انتہی قال المخاطب یہان جو کوئی ایک مالزادی کو چاہتا ہی تو کیسی بڑی بڑی
رکہا کرسی کے دہڑی جہاکر ڈاڑہی گہٹا کر بعینہ اسکو بہروا بناتا ہی کیونکہ وہ جانتا ہی کہ اوس مالزادیکو یہ میری وضع بہاتی ہے
بہلا جب بیچیا مالزادیکو خلاف وضع اپنی نہ بہاوی تو حضرت امام اپنی مخالف وضع کو کسطرح دوست رکہتے
امام کی محبت تو سچی تہی صحیح ہوتے جب کوئی حکم شرع کا تابعدار اپنی کفر اور بدعت کو چہوڑ دی کسی امیر و فقیر
مخالف شرع کی پیروی اختیار نکری حکم خدا و رسول کا صاف صاف بیان کر دی اقول ہذہ ستین والتکلم آنفا
فتذکر قال المخاطب آپکی اولاد کی تعظیم سب سی زیادہ بجا لاوی اقول ہذہ تسعین اگر مخالف انصاف از دست ند
دہد جب مرویات خود عمل نماید اقتدای اہلبیت نبوت را واجب و لازم شمارد و آنحضرت اشفق کلام باری الکارم
و طبقہ سادات عظام اولاد ائمہ اطہار صلوات اللہ علیہم را واجب التعظیم والتکریم داند و از ارتکاب بدعت الشان
بزعم خود در تحقیر و توہین آنہا نکوشد و حدیث نبوی صلعم اکرموا اولادی الصالحون للہ والطالحون لی مدنظر
دارد و بوجہ سوء اعتقاد سادات ذوی الاحترام بجناب شیخین بنظر حقارت و ردشان ننگرد چنانچہ عبدالرؤف
مناوی فی فیض القدیر شرح جامع صغیر سیوطی آوردہ اخلفونی بضم الہمزۃ واللام ای کونوا خلفائی فی
اہل بیتی علی و زوجتہ وابنیہما او ذریتہما فاستحفظوا حقی فیہم واحسنوا الخلافۃ علیہم باعظامہم
واحترامہم ونصحہم والاحسان الیہم وتوقیرہم والتجاوز عن سیئتہم قال لا اسئلکم علیہ
اجرا الا المودۃ فی القربی قال شیخنا اللغوی وما ابتلی بہ من ای عوامہم بالابتداع وترک الاتباع
لا یخرجہم انہ ثبت عمل فی معین لم یخرجہم عن حکم الذریۃ فالقبیح عملہ لا ذاتہ وقد سمع
بعض العلماء علی الدر قات بعض الاشراف لکونہ رافضیا فرأی تلک اللیلۃ ان القیامۃ قد قامت
وصنعتہ فاذا بہ راوا بجواز علی الصراط فتشکاہما الاتیہا فقالت منعم ولدی ذرقہ فاعتل بانہ

يسب الشيخين في النعت فاطمة اليهما فقالت اتوخذان ولدي فقالا لا فابنته هذا تمور الى حكايته
طويلة انتهى **قال المخاطب** يه عجب محبت ہی ہزارون روپی بی حکم خدا اور رسول کے اینٹ مٹی یعنی امام بارہ
اور ابرک بانس یعنی تعزیہ مین چوپٹ کرتی ہین اور سیدونکو دیکھتی ہین کہ پہوٹی ٹوٹی مکانین پڑی ہوئی فاقے
کہیچتے ہین کیون نہو دوست ایسی ہی چاہیین خاک مین ملا دین اور ابرک و بانس مین لگا دین پر فرزند حسین کو
نہین نکہلاوین **اقول** دربہ تعین انچہ افادہ نمودہ مدفوع است بچند وجوہ اول آنکہ اہل سنت وجماعت بصرف
مبلغہا خطیرہ نہ خانہ ہا از خشت وگل طیار کردہ اند ونہ خانہ ودیگر مکانات محفل میلاد شریف می کنند
وصدہا روپیہ بتقسیم شیرینی وانعام خوانندگان مولد شریف خرچ می سازند وبحال افلاس سادات ذوی الاحترام
کہ مراعات شان ایضا بمنزلہ مراعات ذات مقدس خود قرار دادہ توجہی نمی آرند وبرای عمل مولد خوانی بہا بیان
نمودہ اند فالجواب چنانچہ صاحب فتوا سیف مسلول منہ ترجمہ رسالہ غایة المرام صفحہ ۲۷ و ۲۸ می فرماید
نمودن محفل مولد شریف بتعین یوم اینست کہ قسطلانی در مواہب لدنیہ نوشتہ گفت ابن جزری کہ ہرگاہ ابولہب
کافر کہ در ذم آن قرآن نازل شدہ بسبب خوشی کردن شب مولد نبی صلعم در عذاب تخفیف یافت پس چہ باشد
حال مسلم موحد از امت آنحضرت صلعم کہ خوشی کند بمولد او خرچ کند در محبت او آنچہ بہمرسد قسم بجز جزایم کہ نخواہد بود جزای
او از خدای کریم مگر اینکہ داخل خواہد فرمود او را از فضل عمیم بجنات نعیم واہل اسلام ہمیشہ محفل میکنند در ماہ مولد و ولیمہا
می سازند ودر شبہای او انواع تصدق میکنند بانواع صدقات واظہار سرور میکنند ودر نیکیہا زیادہ میسازند
وبخواندن مولد کریم اہتمام مینمایند واز برکات او ہر گونہ فضل عظیم بر او شان ظاہر میشود وتجربہ کردہ شدہ از
خواص کہ امان است در آن سال ونوید است بعجلت حصول مطلوب اللہ تعالی رحمت کند بر کسیکہ شبہای مولد مبارک را
عید سازد تا کہ صدمہ سخت رسد بر کسیکہ در دل او انکار باشد تا اینجا از مواہب لدنیہ ترجمہ نمودہ شد ومحمد بن علی دمشقی
در سبل الہدی والرشاد از حافظ ابو الخیر سخاوی نقل کردہ کہ عمل مولد شریف بعد قرون ثلثہ پیدا گردیدہ زان بعد
اہل اسلام در سایر اطراف وشہر ہای کلان ہمیشہ در شہر مولد مجالس مکلفہ طعام وصدقات واظہار سرور وزیادت
نیکیہا واہتمام بخواندن مولد کریم کردہ می آیند واز برکات او بر او شان فضل عظیم ظاہر میشود واز ابن جزری
نقل نمودہ کہ امان است در آن سال ونوید است بعجلت در نیل مراد واز ابن کثیر نقل نمودہ کہ صاحب اربل

در ربیع الاول محفل مولد بکمال تکلف می نمود و ابن دحیہ برای او مولد تصنیف کردہ و امامان بران عمل بغیر
کردہ اند کہ از اوشان حافظ ابو شامہ استاد نووی ہست ابن جوزی گفت نیست دران مگر رغم شیطان
و مضبوطی ایمان علامہ بن ظغربل گفت محبان نبی صلعم در خوشی مولد ولیمہ ہا ساختہ اند در قاہرہ و از اوشان ہست
ابن فضل استاد ما ابو عبداللہ النعمان قبیل از وجمال الدین عجمی و یوسف بن علی الشامی و منصور بشار و ابو موسی الزہری و
صاحب سبل الہدی والرشاد و واقعات این اکابر و خوش گردیدن نبی کریم صلعم و تاکید بران در منامات بیان نمود
گفت کہ امام بطاح در فتوی نوشتہ کہ درین شب جمع کردن مردمان و خورانیدن انچہ جایز ہست خوردن آن
و شنوانیدن انچہ جایز ہست شنودن آن و دادن بخوانندہ در خوشی مولد نبی کریم صلعم این ہمہ جایز ہست و یکنندہ
آن ثواب بر قصد نیک و خاص نیست بفقرا مگر در فقرا ثواب زیادہ ہست انتہی و دویم آنکہ خدمت ساکین سادات
عظام انچہ در ماہ محرم الحرام و غیر آن از طرف سادات ذوی الاحتشام و مومنین خالصین بظہور می آید از غایت
شہرت مستغنی از بیانست و احدی را مجال انکار آن نیست بلکہ فی الاصل انعقاد مجالس مصایب جناب خامس آل عبا
علیہ التحیۃ والثنا منجر بذکر اوصاف خدمت گذاران سادات عالی درجات گردیدہ باعث لبی امور خیر میگردد سیوم آنکہ
بنا ساختن امام بارہ و تعزیہ امر نیست مباح و ذریعہ ایست برای گریہ و بکا و گریہ در مصایب جناب امام حسین ع
سنت پیغمبر خداست کما مر ارا کثیرا و در نور الانوار نوشتہ کہ ما لا یتم الواجب الا بہ فہو واجب پس صرف زر
در تعزیہ داری و تعمیر امام بارہ داخل عبادت ہست نہ شامل اسراف کما زعم المخاطب قال المخاطب اور اسیات کو
سمجھو کہ اگر دین میں کسی سنت اور مباح کی کرنی سی کچھ قباحت شرعی لازم آوی تو اوس سنت اور مباح کا
چھوڑنا لازم ہوتا ہی اقول ای لعین انچہ افادہ نمودہ ناشی از تلبیس ابلیس ہست چگونہ میتواند شد کہ از سنت
پیغمبر خدا صلعم قباحت شرعی لازم آید ہذا بہتان عظیم و ظاہر بکمال الظہور و من لم یجعل اللہ نورا
فما لہ من نور و مباح در حالت قباحت شرعی مباح نمی ماند اگر گوئی کہ مراد از لفظ سنت سنت
خلفا یا طریقہ سلف ہست کہ گاہی بر این ہر دو معنی اطلاق کردہ میشود گوییم اولا معنی متبادر از لفظ سنت درین
مقام سنت پیغمبر خداست دوم سنت خلفا و طریقہ سلف اہل سنت متضمن بسی مفسدہ ہا است ولن یصلح
العطار ما افسد اللہ ہو و رحق آنہا است قال المخاطب جہ جای اوس خبر کی کہ جسکی شرع میں

کر قیامت تک کوئی یاجوج ماجوج نہین کر سکتا کیون نہو خداوندا جو تیری غیرت نکری اسکی ایسی ہی
بیخ کنی چاہئی جو تیری در سے آشنا نہوا مثل سگ اوسکو دربدر دیکہا اقول دربستین وہ بہوین
بیٹیان تمہاری ہین جو ہزارون آدمیونمین کندہی سے کندہا رگڑتی کیلئے فرائی زیارت کی بہانے قدم ساق
ساتہ لئے پہرتی ہین زیارت کا جیسی شریف کی بہانا ہی مقصود اصلی دُر وصل ہاتہہ مین لانا ہے
ذرا شہر یا و عمد یا عورت اپنی پیر صاحب کی عنایت سے بشرف حمل ممتاز ہوئیں اور توجہ باطنی سے بچے
پایا پر سلسلہ پیری مریدی کا طریقہ بی حجابی ہاتہہ سے ندیا آفرین صد آفرین اور سلسلے پیر مریدی کا کہ بالبداہت بدعت ہے
اور زمانہ آنحضرت صلعم اور صحابہ مین رواج اسکا نہین تھا باوصف تشت ہوا ایسی ایسی خرابیونکی نچوڑا
اور کسی عالم نے اسکی انقطاع مین ایک رسالہ مختصر بہی تحریر نہ کیا فاعتبروا یا اولی الابصار
قال المخاطب اور بڑا گناہ خانہ جنگی ہے وہ بہی تعزیہ کی سبب اکثر ہوتی ہی محرم کی سپاہی مشہور ہین اور محرم
کی بدولت جسقدر قتل شہر لکہنؤ مین ہوتا ہی سب جانتی ہین ہر برس روز کے قصے قضیے اپنے دلون
محرم پر او شمار کہتی ہین اقول در بستین فاضل دہلوی در رسالہ سر الشہادتین آوردہ واخرج الحاکم
وصححہ عن ابن عباس رض قال اوحی اللہ تعالی الی محمد صلعم انی قتلت بیحیی بن ذکریا سبعین
الفا وانی قاتل بابن بنتك سبعین الفا وسبعین الفا از ینجا ہست کہ مخالفان اہلبیت
درین ایام زیادہ تر سبز ای خود ہا میرسند و در شہر لکہنؤ حرسہ اللہ عن الفتن نام خانہ جنگی بعشرہ محرم حکم
عنقا دارد بلکہ اولیاء مخالف بخوف دست درازی و زبان درازی عوام نجانہ ہا متواری میشوند و بعض
ترک سکونت تا دہ روز نمودہ بقصبات وقریات قرب وجوار انتقال می نمایند قال المخاطب ورقطع نظر گناہ سے
کفر او شرک کیا کم ہوتا ہی کہ ہزارون خلقت تعزیہ کو سجدہ کرتی پہرتی ہین اور اوسکی آگی کہڑی ہو کر منت مراد
مانگتی ہین کوئی واہی اسباب پر سہرہ نشان چڑہاتا ہی کوئی جاہل عرضی لکہکر ایک بانس مین لگاتا ہی کوئی بہو
زبانی ہی بیٹا مانگتا ہی اور بعض احمق اوس لکڑی کہپاچون پر کہ جسکو گرمی نہ سردی اوسمین جان ہی ایک
مور چہل لئی گنگا پرشاد کی طرح کالکا کی مورت پر سے مکہیان ہانکتا ہی علی ہذا القیاس اور بہت رسومات
کفر کی ہوتی ہین اگر ان سبکا بیان کیجئے تو ایک بحر طویل ہی اقول در بستین انچہ افادہ نمودہ مدفوع است

بجهت آنکه تعظیم را سجده نمودن معمول عوام هم نیست تا بخواص چه رسد دوم آنکه با اعرض آنچه
عوام احیاناً قبل می آرند زمین بوس می باشد نه سجده و بر زمین بوسه دادن موجب تکفیر نمی شود در شرح
اشباه النظائر که از کتب معتبره اهل سنت است می گوید قال العینی فی مختصر الفتاوی الظهیریة
قال ابو منصور الماتریدی اذا قبل احد بین یدی السلطان الارض او انحنا او اوطاء
رأسه لا یکفر لانه یرید تعظیمه و شیخ عبد الحق دهلوی در ترجمه مشکوة در فصل سیوم زیارة القبور میگوید در بعض روایات فقه
بوسه دادن قبر پدر و مادر نیز آمده است انتهی سیوم آنکه بر تقدیر تنزل و تسلیم معارضت به معمول بودن سجود مشائخ
چشتیه که نزد اهل سنت از اکمل اولیاء کرام بودند مانند خواجه قطب الدین بختیار کاکی و شیخ فریدالدین
شکر گنج و سلطان المشائخ شیخ نظام الدین مریدان و معتقدان این مشائخ در وقت مشرف شدن
بخدمت ایشان ایشانرا سجده می کردند و هر یک ازین مشائخ پیر و مرشد خود را سجده می کرد و در فوائد الفؤاد
که از کتب معتبره مشهوره متداوله است بعد از حکایت مولانا برهان نسفی می نویسد که بعد از آن سخن خلق
می آیند و سر بر زمین می آرند چون پیش شیخ الاسلام فرید الدین و شیخ قطب الدین قدس الله سرهما آمدند و شیخ
من هم منع نمی کنم درین میان بنده عرضداشت کرد که اینکس که پیش مخدوم سر بر زمین می آرد اگر آن را منع فرمایند چه
بشود و نفس او می شکند اما مخدوم بزرگ کرده خدا است بزرگی و از خدمت کردن بنده هیچ نیست بعد از آن
خواجه ذکره الله بالخیر درین باب حکایت فرمود که درین زمانهای گذشته یکی آمده بود مردی بزرگزاده سیاحت کرده شام
و روم دیده چون بیامد بنشست درین میان شیخ بدرالدین غزنوی در آمده چنانچه رسم خدمتگاران خانقاه است کرده سر بر زمین
نهاد و این مرد که نشسته بود بانگ بر زد که ملک سجده جائی نیامده است ازین باب بد کردن گرفت
من نخواستم که با وی مجیب شوم چون بسیار درین غلو کرد اینقدر گفتم که بشنو غلبه ملک هر امر یکه فرض بوده باشد
چون فرضیت برخیزد استحباب باقی ماند چنانچه صوم ایام بیض و عاشورا بر امم ماضیه فرض بود در عهد رسول
علیه السلام روزه رمضان فرض شد آن فرضیت ایام بیض و عاشورا برخاست اما استحباب باقی ماند آمدیم در سجده
در میان امم ماضیه مستحب بود چنانچه رعیت مر پادشاه را و شاگرد مر استاد را و امت مر پیغمبر را چون عهد رسول
شد آن سجده برخاست اگر استحباب نماند اباحت ماند اگر مستحب نباشد بر مباح نفی و منع از کجا آید بگو اگر...

صرف چه کار چون اینقدر گفتم او باز هیچ نتوانست گفت انتهی چهارم آنکه بر تقدیر تسلیم سجود آنها باراده تعظیم بود
نه باراده عبادت پس موافق اکثر علما موجب تکفیر و باعث لوم نباشد در کافی که از کتب معتبره فقه حنفیه است
گفته ذکر الصدر الشهید انه لا یکفر بهذا السجود لغیر الله لانه یرید به التحیة دون العبادة
در شرح اشباه و نظائر گفته اکثرهم هو ای السجود علی وجوه ان اراد به العبادة یکفر و ان اراد
به التحیة لا یکفر و لا لوم علیه فی ذلک پنجم آنکه بر فرض تسلیم معارض است بتجویز بعضی علماء اهل سنت
سجده را برای بادشاه جم جاه اکبر بادشاه صاحب تاریخ بدایونی که از علماء اهل سنت است در منتخب التواریخ
آورده که قاضی نظام بدخشی ملقب بقاضی خان از ولایت بدخشان است نزدیک کوهی که کان لعل دارد
در علوم ملکی شاگرد مولانا عصام الدین ابراهیم است و پیش ملا سعید استفاده کرده و از تصوف چاشنی
و بهره تمام داشته در طریقت مرید مخدومی اعظم شیخ حسین خوارزمی است و بطفیل خدمت اهل معنی اعتبار
صوری هم حاصل کرده بود و بمرتبه که در بدخشان داخل امرا بود و چون بهند آمد در ملازمت بادشاهی
رعایت بیشتر از اندازه یافت اورا اول قاضی خان بعد از ان غازی خان خطاب دادند فصیح زبان
خوش تقریر بود و تصانیف معتبره دارد و از انجمله در اثبات کلام و بیان ایمان و تحقیق تصدیق و شرح
عقائد حاشیه دارد و در تصوف رسائل متعدده تصنیف و تالیف نموده بسن هفتاد سالگی در اوده در سنه
نهصد و نود و دو برحمت حق پیوست و اول کسیکه اختراع سجده پیش بادشاه کرد در رنج پور او بود و ملا عالم
کابلی بحسرت می گفت دریغ که مخترع این امر نشدم انتهی کلامه و این رسم در خاندان علیه عالیه تیموریه تا جلوس
بادشاه جم جاه شاهجهان بادشاه انار الله برهانه براورنگ سلطنت جهان باقی مستمر و جاری بود و ابو طالب
در شاهجهان نامه می گوید نظم در ین خاندان شرف رسم بود * هنگام تعظیم شاهان سجود * شهنشاه
روشن ضمیر [illegible] حق پرست * همانکه بر تخت شاهی نشست * لبش در فشان شد باین حکم باز * که از سجده
مردم کنند احتراز * شهنشاه [illegible] اشتراک * که سجده بود خاص یزدان پاک * رسانند از آن
[illegible] فرض * گر شاه از سجده دارد ابا [illegible]
[illegible] رفتند آنهم بعد التماس * زمین بوس تا شست با سجود *

نگر و بدبینان مقرر نمود ÷ که لب را رسانند بر پشت دست ÷ نسازد رخ از خاک جائی نشست تا
زمین بوس اینزاز اہل حال ÷ ز سادات وارباب فضل و کمال ÷ ز گوشه نشینان آئینه صاف ÷ نمود
از رہ قدردانی معاف ÷ واز ہمه عجیب تر آنکه بشیر بن غیاث مریسی که در فقه شاگرد ابویوسف قاضی
صاحب ابوحنیفه بود قائل است باینکه سجود شمس و قمر کفر نیست یاقوت حموی در کتاب معجم البلدان میگوید
بشیر بن غیاث المریسی صاحب الکلام مولی زید بن الخطاب اخذ الفقه عن ابی یوسف صاحب ابی حنیفه
ثم اشتغل بالکلام وجرد القول بخلق القرآن وحکی عنه اقوال شنیعه کقوله ان السجود
للشمس والقمر لیس بکفر انتهی ششم آنکه از سجده کردن عوام بنا ء تعزیه چگونه ممنوع می توانند شد
بلا تشبیه اگر کسی پیغمبر خدا صلعم یا قبر شریف آنحضرت را سجده کند آن سجده کننده کافر خواهد شد نه پیغمبرے
آنحضرت را حرفی توان گفت وعلما را همین قدر بس است که سجده کنندگان را منع بنمایند نه اینکه در پی
ممانعت تعزیه داری در آیند مگر زبان حضرت مخاطب درین معنے بسی گستاخ است چنانچه مولوی نجم الدین
قنوجی مولد خانه ونبی خانه را از بت خانه تعبیر کرده صاحب غایة المرام بجواب آن پیغمبر یا بدان اشعار بتر
تضلیل وتفسیق جمله فقها ومحدثین و اولیاء متقدمین ومتاخرین تک مستمر ہے اور اہانت اور استحقار
آنحضرت صلعم کی سراسر مذکور ہی اور اطلاق بت کا آنحضرت صلعم کی طرف کیا ہی مولد خانه ونبی خانه کو
بتخانه قرار دیا ہی جیسا که پیشوای اہل خلاف عبد الوہاب نے صنم اکبر قبر شریف آنحضرت صلعم کا نام رکھا
جو جسکے جی مین آئے کہی چاہی خدا کو برا کہے چاہی بجناب پیغمبر صاحب بی ادبی اور گستاخی کرے
کوئی پوچھنی والا نہین ہے اگر حرمین شریفین یا دیگر بلاد اسلامیه مین کوئی مثل ان ہفوات کا ہوتا تو دیکھتا
جو دیکھتا عبد الحق ساکن نیوتنی نے تہوڑی سی شوخی مکه مین کے تہی اور صرف اسقدر کہا تہا که حنفیه شافعیه
مالکیه حنبلیه کو ہم نہین جانتے ہین ہم محمدی ہین اور ہدایه اور شرح وقایه وغیرہ کتب فقہیه کو ہم نہین مانتے
ہین علمای مذاہب اربعه نے فتوا اوسکے کفر کا لکہکر سزای واقعی تجویز کی تہی اب تک [illegible] مبتلا رہے
چنانچه فتوا علماء مکه شریفه موجود ہی انتہی چون کیفیت سجده که امر محض غلط بود از زبان این [illegible] شنیده
اکنون دوام باقی مانده یعنی نگس رالی که امر لیست تعظیمی وحاجت طلبی که عبارت از استشفاع است

باید شنید اما اولاً پس اگرچه مگس رانی فعل عوام ست مگر اہل سنت را بر آن تشنیع نمیرسد چه در فواید الدرایه شرح الهدایه گفته یجوز الخدمة لغیر الله تع بالقیام واخذ الیدین والانحناء الخ و در نوادر الفتاوی آورده او کان جالسا لا یقوم لاجل العالم او المتعلم علی وجه الحقانة یکفر و شیخ عبد الحق در جذب القلوب می فرماید و در وقت سلام آنحضرت صلعم و وقوف در آنجناب با عظمت دست راست بر دست چپ بنهد چنانچه در حالت نماز انتهی و در رساله غایة المرام صفحه ۶ نوشته از ینجاست که سائر فضلای کرام و علمای اعلام دار السلام مکه و مدینه را و بهالت شرفا بر استحسان و استحباب قیام وقت ذکر مولد شریف متفق شده اند و عمل آن را بجهت اکتساب سعادت دارین شمرده اند چنانچه شیخ الشیوخ سید جعفر مدنی رحمة الله علیه در رساله میلادیه فرموده و قد استحسن القیام عند ذکر مولده الشریف ائمة ذو روایة و درایة فطوبی لمن کان تعظیمه صلعم غایة مرامه و مرماه و شیخ عثمان حسن دمیاطی شافعی مدرس مسجد الحرام در استحسان و استحباب این قیام رساله تالیف نموده سیفرمایند القیام عند ذکر ولادة سید المرسلین صلعم فی قراءة مولده الشریف تعظیما له صلعم امر لا شک فی استحبابه و ندبه یحصل لفاعله من الثواب الحظ الاوفر و الخیر الاکبر انتهی چون امور تعظیم از قیام واخذ یدین و انحنا وغیره برای غیر خدا جائز باشد و بر عامل فاعل قیام وقت ذکر مولد شریف حصول ثواب به ثبوت پیوست پس مگس رانی نقل قبر شریف جناب امام حسین ع که دلائل جواز نقل بعد ازین شنیده باشی در فصل ثالث خواهی شنید بلا ریب جائز و روا خواهد بود اما ثانیاً پس بیانش اینکه اولاً مرتکب امور این قسم عوام میباشند و خواص ایشان را تهدید می نمایند ثانیاً عوام نیز از تعزیه جناب امام حسین ع درخواست انجاح مطلبے نمی نمایند بلکه از جناب باری عز اسمه بحق محمد و آله الامجاد سوال مطالب مقاصد خود ها می نمایند و آن مکان را بوجه موجود بودن نقل ضریح و تذکار جناب خامس آل عبا قابل دعا می پندارند و این معنی هیچگونه مستلزم شناعتی نیست چه در ترجمه صواعق محرقه نقلاً از صحیح بخاری آورده که عمر در وقتیکه قحط و کم بارانی می شد به عباس ض دعای استسقا نمود و میگفت اللهم انا کنا نتوسل الیک بنبینا محمد صلعم اذا قحطنا فتسقینا و انا نتوسل الیک بعم نبینا فاسقنا بارخدایا

ما قبل ازین به پیغمبر خود محمد صلوات الله و سلامه علیه متوسل می شدیم در ایام قحط پس بشفاعت آنحضرت
باران عطا میفرمودی بالحال بعم پیغمبر خود عباس را وسیله می سازیم و امید عطاء باران بدرگاه تو
داریم بعد ازان خدای تبارک و تعالی رحمت فی نهایت مرحمت فرمود انتهی ثالثا بطریق تنزل و
وتسلیم می گوئیم که اهل سنت فقره یا شیخ عبد القادر جیلانی شیئا لله را وظیفه مقرر کرده برای آن خواص ما را
در باب سرعت اجابت دعا نقل کرده اند مولوی فضل رسول بدایونی در رساله خود بجواز این ورد
اصرار ها وارد فالجواب ابتکار بغرض تسلیم میگوئیم که شیخ عبد الحق در مدارج النبوة صفحه ۳۳۳
نوشته که ابو جعفر امیر المومنین مناظره کرد با امام مالک در مسجد رسول صلعم پس فرمود والیشان [illegible] امام مالک
رحمة الله علیه پست کن آواز خود را با امیر المومنین درین مسجد زیرا که حق تعالی ادب آموخته است قومی را و گفته
لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی الآیه و مدح کرده است قومی دیگر را و گفته است ان الذین
یغضون اصواتکم الایه و ذم کرده است قومی دیگر را و گفته ان الذین ینادونک من وراء
الحجرات الآیه و بدرستی که حرمت حضرت رسول بعد از فوت او همچو حرمت اوست در حالت حیات
پس زاری کرد و خاموشی کرد ابو جعفر بعد ازان گفت ابو جعفر یا ابا عبد الله رو در دعا بقبله آرم یا
رسول خدا صلعم گفت مالک چرا روی میگردانی از حضرت وی صلعم و حال آنکه وی وسیله تست و وسیله
پدر تو آدم صفی الله بروز قیامت و روی از بوی و شفاعت طلب کن از وی انتهی و استشفاع
بجناب امام حسین بمفاد حسین منی و انا منه استشفاع بحضرت رسالت مآب صلعم است فافهم و
خامساً در کتاب کشف الغطاء عن احوال الموتی مرقوم است اما استمداد باهل قبور در غیر نبی صلی الله
علیه وسلم یا غیر انبیاء علیهم السلام منکر شده اند آنرا بسیاری از فقها گویند نیست زیارت مگر برای دعا برسانیدن
نفع باموات بدعا و استغفار و قایل گشته اند بآن بعضی از ایشان و ظاهر آنست که از فقها انا قایل
بسمع و ادراک میت از قایل بجوار ند و آنانکه منکر اند آنرا نیز انکار کنند و آن امر نیست ثابت و مقرر
نزد مشایخ صوفیه از اهل کشف و کمال یا آنکه گویند اکثری را فیوض و فتوح از ارواح رسیده [illegible]
گفته که قبر امام موسی کاظم تریاق مجربست مر اجابت دعا را و حجة الاسلام گفته هر که استمداد کرده شود [illegible]

بوی در حیات استمداد کرده شود بوی بعد از ممات و امام رازی گفته چون می آید زائر نزد قبر حاصل میشود نفس او را
تعلقی خاص بقبر چنانکه نفس صاحب قبر را و بسبب این دو تعلق حاصل میشود میان هر دو نفس مقابله معنوی
و علاقه مخصوصه پس اگر نفس مزور قویتر باشد نفس زائر مستفیض شود و اگر بعکس بود بر عکس شود و در شرح
مقاصد ذکر کرده نفع یافته می شود بزیارت قبور و استعانت بنفوس اخیار از اموات بدرستیکه نفس مفارقه را
تعلقی هست ببدن و بتربتی که دفن کرده است در آن پس چون زیارت می کند زنده آن تربت را و متوجه میشود
بسوی نفس میت حاصل میشود میان هر دو نفس ملاقات و فائضات و اختلاف کرده اند در آنکه امداد حی
قوی تر است از امداد میت یا بعکس مختار بعضی ثانی است و درین باب بعضی روایت کنند که فرمود آنحضرت
صلی الله علیه وسلم چون متحیر شوید شما در امور یعنی بر آید کار ها پس مدد جوئید از اصحاب قبور و شیخ اجل در شرح
مشکوة گفته است که یافته نمی شود در کتاب و سنت و اقوال سلف صالح چیزی که مخالف و منافی این باشد
و رد کند این را بالجمله بدر آنکه ثابت شد که روح باقی است و او را تعلقی خاص با جزاء بدن بعد مفارقت
اندوهی و تنگی نیست و نیز هست که بدان علم و شعور زائران قبر و احوال ایشان در ارواح مکمل
که در حین حیات ایشان بسبب قرب مکانت و منزلت از رب العزت کرامات و تصرفات داشتند
بعد از ممات چون بهمان قرب باقی اند نیز تصرفات دارند چنانکه در حین حیات تعلق کلی بجسد داشتند یا بیشتر
از آن انکار استمداد از ایشان بهیچ وجهی صحیح نمی ماند مگر آنکه از اول منکر شوند تعلق روح را به بدن بالکلیه و بجمیع
وجوه بعد مفارقت و زوال علاقه حیاتی و آن خلاف منصوص است و برین تقدیر زیارت
و رفتن بقبور همه لغو و هیچ گردد و آن امری دیگر است که عامه اخبار و آثار دال بر خلاف آنست
و نیست معنی استمداد مگر همین که محتاج طلب کند حاجت خود را از جناب عزت الهی
بتوسل روحانیه بنده مقرب و مکرم درگاه و الا گوید خدایا ببرکت این بنده که تو رحمت و اکرام
کرده او را برآورده گردان حاجت مرا یا ندا کند آن بنده مقرب و مکرم را که ای بنده خدا و ولی وی
شفاعت کن و بخواه از خدا تعالی مطلوب مرا تا قضا کند حاجت مرا پس نیست بنده در میان
مگر وسیله و قادر و معطی و مسئول پروردگار است تعالی شانه و درین هیچ شائبه شرک نیست

چنانکہ منکر وہم کردہ و آن چنان ہست کہ توسل و طلب دعا از صالحان و دوستان خدا در حالت حیات کنند و آن جائز ہست باتفاق پس این چرا جائز نباشد و فرقی نیست ورارواح کاملان در حین حیات و بعد از ممات مگر بترقی کمال و شرح و بسط این مبحث چند در شرح مشکوۃ است خصوص در باب حکم اسری کہ اتحاد تحقیق دادہ سیوطی در شرح مدور نیز مفصل ذکر کردہ و سرہ احادیث با تعدد طرق نمودہ انتہی سا و سا در کتاب مظہر العجائب تصنیف فاضل متعصب مرقوم است استعانت دو قسم پر ہے ایک بطور استقلال کہ مستعین مستعان کو حل مشکلات مین موثر حقیقی یا اوسکو کارخانہ قدرت مین شریک اور دخیل سمجھکر اوس سے حاجت چاہے یہ بلاشک شرک ہی جیسے مدد چاہنی روحانیات فلکیہ آفتاب ماہتاب کواکب سے یا روحانیات عنصریہ آب آتش خاک باد سے یا ارواح خبیثہ بھوانی سیتلا شیخ سدو زین خان سے یا ارواح طیبہ انبیا اولیا غوث قطب سے دوسرے بطور استقلال کہ مستعین مستعان کو حل مشکلات مین موثر حقیقی یا اوسکو کارخانہ قدرت مین شریک و دخیل نہ سمجھے صرف انکو واسطۃ العرض جانے کہ یہ خاصان خدا ہین انکی عرض جناب قدس الہی مین متوقع القبول ہے یہ بلاشک درست ہی جیسے تعلم احکام دین اور تہذیب نفس وغیرہ انبیا اولیا اوستاد پیری مدد چاہنی ان دونون استعانتونکی تفصیل فتح العزیز مین یون ہی کہ استعانت بغیر خدا اس طور پر کہ اوس غیر پر اعتماد کلی ہوی اور اوسکو عون الہی کا مظہر نجانے حرام ہی و اگر التفات محض حق کی جانب ہی اور اوس غیر کو عون الہی کا مظہر سمجھکر اوس سے استعانت ظاہری کرین دور عرفان سی نہین انبیا اولیا بھی اس قسم کی استعانت غیر سی کرتی آئی لیکن حقیقت مین یہ استعانت بخدا ہی پھر اوسی تفسیر مین جو التحریر ہی کہ ایک استعانت اس قسم کی ہی کہ اوسمین اصلا استقلال کا توہم متوہم نہین نہ مشرک کی نزدیک نہ موحد کی نزدیک جیسی ہو کہ جانیکو کھانا کھانا پیاس بجھانیکو پانی پینا راحت لینی کو سایہ مین بیٹھنا مرض کھونیکو علاج کرنا معاش کے تلاش کو امرا سلاطین پاس آنا و علی ہذا القیاس پس اس قسم کی استعانت بالا کراہت درست ہی کہ حقیقت مین یہ استعانت ہی نہین اول ہی یہ بات کہ انبیا اولیا وغیرہ سی موت کی ابعد بھی استعانت جائز ہی یا نہین پس اسمین علما کا اختلاف ہی بعضی کہتے ہین کہ انبیا کی سوا کسی سے استعانت درست نہین اور بعضی کہتے ہین درست ہے

چنانچہ شیخ عبدالحق محدث دہلوی مشکوٰۃ کی عربی شرح مین فرماتی ہین کہ اما الاستمداد باھل القبور فی غیر الانبیاء علیھم السلام فقد انکرہ کثیر من الفقھاء واثبتہ المشائخ الصوفیۃ وبعض العلماء اور بعضو نکے نزدیک استعانت انکار مین انبیا اور غیر انبیا یکسان ہین چنانچہ اربعین مسائل مین ہے کہ ہرگاہ انبیا کا استثنا اس وجہ سی کہ عالم برزخ مین شہیدونکی طرح انکی بہی حیات ابدی ثابت ہی تو یہ وجہ وجیہ نہین اسواسطے کہ یہان اور وہان کی حیات مین تماثل نہین دنیا کی حیات کے احکام اور ہین اور عقبی کے حیات کی احکام اور شیخ دہلوی مقدم الذکر مشکوٰۃ کی فارسی شرح مین فرماتی ہین کہ ظاہر آنست کہ آنانکہ قائل بسمع وادراک میت اند قائل بجواز استعانت اند وآنانکہ منکر اند این انیز انکار کنند اقول اثبات سماعت اور امتناع سماعت کی ادلہ مع مالہ وماعلیہ کتب فن مین موجود ہین اور حق یہی کہ جس آیت یا حدیث مین سماعت ثابت نہین اوس سے روح کا سنا مراد ہی نہ دہڑ کا سنا اور جس آیت یا حدیث مین سماعت ثابت نہین اوس سے دہڑ کا سنا مراد ہی نہ روح کا سنا مولانا عبدالقادر دہلوی نے اپنی تفسیر موضح القران مین اسی امر پر فیصلہ فرمایا بایں عبارت کہ مردیکی روح سنتی ہے اور قبر مین پڑا ہی دہڑ وہ نہین سنتا انتہی بلفظہ الشریف اس تقدیر پر استمداد بانبیا واولیا بشرطیکہ علی سبیل الاستظلال ہو نہ بطور استقلال حیًا ومیتًا درست ٹھہرا غایۃ الامر کہ خواص کے حق مین بلاکراہت درست ہی کہ وہ استقلال اور استظلال کے معنی بخوبی سمجھتے ہین اور عوام کی حق مین بکراہت کہ وہ استقلال اور استظلال کے مفہوم سی بخوبی واقف نہین فتأمل فیہ فان ھذا البحث من مزال الفقیہ فضلا عن السفیہ انتہی کلامہ این عبارت چنانکہ می بینی اول دلیل است براینکہ استمداد بطور استظلال از جناب شہید کربلا خامس آل عبا علیہ التحیۃ والثنا جائز و درست است وھو المقصود

قال المخاطب اب سچ کہو کہ جسکے سبب سی اسقدر گناہ اور شرک ہو اوس سے روح حضرت حسین علیہ السلام کی خوش ہوتی گی یا ناخوش اور خدا ورسول راضی ہونگی یا ناراض **اقول** وبتعیین تعزیہ سبب گناہ وشرک نیست العیاذ باللہ اگر کسے مسجد را عزبلہ قرار داد در آنجا رفع ضرورت بول وبراز کند شخص مرتکب فعل مذکور کافر خواہد شد بالعکس انہدام مسجد لازم آید ہمچنان

اگر کسی با تعزیہ رسوم کفر و ضلالت بجا آرد آن شخص کافر خواہد شد نہ کہ تعزیہ ممنوع شود فاعتبروا یا اولی الابصار و چون تعزیہ داری فی الاصل مباح است و سبب گریہ و بکا است و گریہ در مصائب جناب امام حسین علیہ السلام سنت پیغمبر خدا است پس تعزیہ داری رضامندی خدا و رسول خدا ظاہر و ہویدا است و تعزیہ بالبداہتہ از شعائر اسلام است قال المخاطب فرا یہان خدا سی ڈر کر منہ سی تو بہ توبہ قبول کرو بڑی جاہل ہو جاو اور ہم تم سی پوچہتے ہین کہ حضرت امام کے تم بڑی دوست ہو اور غمخوار یا جو امام زادی اور خود امام تہی بہلا بتلاو کہ دوازدہ امام مین سے بعد امام حسین ع کے کسی امام نی بہی تعزیہ بنایا ہی اور تاشی ڈہول او مرثیہ کتاب و مجلس او مجلس وسے بہی کرتے تہے الغرض یہ سبکو معلوم ہے کہ اماموں کی وقت تعزیہ کا نام و نشان نہتا اور وی ہرگز ہرگز کبہی کچہ بہی تعزیہ کی رسم نکرتی تہی اقول و بہ نستعین مدفوع است بچند وجہ اول آنکہ جناب ائمہ ہدی صلوات اللہ علیہم مجالس عزای جناب امام حسین ع نمودہ اند چنانچہ در کتاب مستطاب بحار الانوار مرقوم ہست ابن بابویہ بسندہ عن ابی عمار و روی فی ثواب الاعمال بسند آخر و روی ابن قولویہ بسندہ ایضا عن ابی عبد اللہ ع قال لی یا ابا عمار انشدنی العبدی فی الحسین بن علی علیہما السلام قال فانشدتہ فبکی فواللہ ما زلت انشدہ و یبکی حتی سمعت البکاء من الدار فقال یا ابا عمار من انشد فی الحسین بن علی علیہما السلام شعرا فابکی خمسین فلہ الجنۃ و من انشد فی الحسین شعرا فابکی ثلثین فلہ الجنۃ و من انشد فی الحسین شعرا فابکی عشرۃ فلہ الجنۃ و من انشد فی الحسین فابکی واحدا فلہ الجنۃ و من انشد فی الحسین شعرا فتباکی فلہ الجنۃ ابن بابویہ بسند خود از ابی عمار منشد روایت کردہ و روایت کردہ شدہ در ثواب الاعمال بسند دیگر و روایت کردہ ہست ابن قولویہ بسند خود از ابو عبد اللہ کہ گفت ابن قولویہ کہ فرمود آنحضرت کہ ای ابا عمار بخوان نزد من شعر عبدی را در مرثیہ حسین ع ابن علی گفت ابا عمار پس خواندم پیش آنجناب پس گریست آنحضرت علیہ السلام گفت ابا عمار پس قسم خدا است کہ متصل میخواندم آنرا و میگریست آنحضرت تا آنکہ شنیدم من آواز گریہ را از خانہ پس گفت آنحضرت کہ اسے ابا عمار کسے کہ بخواند در مرثیہ حسین ع ابن علی علیہ السلام شعرے پس بگریاند پنجاہ کس [illegible]

اوست بہشت وکسی کہ بخواند در مرثیہ حسینؑ شعرے وبگریاند سی کس را پس برای اوست بہشت و
کسیکہ شعرے در مرثیہ آنحضرت بخواند وبگریاند دہ کس را پس برای اوست بہشت وکسیکہ شعری در
مرثیہ آنحضرت بخواند وبگریاند یک کس را بہشت برائے اوست وکسیکہ بخواند در مرثیہ حسینؑ شعرے
پس بتکلف خود را بگریہ آوردہ گریان ظاہر سازد خود را پس برائے اوست بہشت عن ابن بابویہ
عن احمد الہمدانی عن علی بن الحسین بن فضال قال قال الرضا علیہ السلام من تذکر مصابنا
وبکی لما ارتکب منا کان معنا فی درجتنا یوم القیامۃ ومن ذکر بمصابنا فبکی او ابکی لم تبک
عینہ یوم تبکی العیون ومن جلس مجلسا یحیی فیہ امرنا لم یمت قلبہ یوم تموت القلوب
روایت است از ابن بابویہ کہ او روایت کرد آنرا از احمد ہمدانی و او از علی بن حسن بن فضل کہ گفت
علی بن حسینؑ کہ فرمود امام رضاؑ ہر کس کہ یاد کند مصیبت ما و بگرید با نچہ ارتکاب کردہ شد از ما خواہد بود
آن گریہ کنندہ با ما در درجہ ما در روز قیامت و ہر کس کہ یاد دہانند مصیبت ما را پس بگرید و بگریاند نخواہد گریست
چشم او در روزے کہ خواہد گریست چشمہا و ہر کس کہ نشیند در مجلسی کہ زندہ کردہ می شود در آن امر ما نخواہد
مرد دل او در روزے کہ خواہد مرد در آن روز دلہا فی البحار فی بعض مؤلفات المتأخرین انہ قال حکی
دعبل الخزاعی قال دخلت علی سیدی ومولائی فی مثل ھذہ الایام فرأیتہ جالسا جلسۃ الحزین
الکئیب واصحابہ من حولہ فلما رأنی مقبلا قال لی مرحبا بک مرحبا بناصرنا بیدہ ولسانہ ثم انہ وسع
لی فی مجلسہ واجلسنی الی جانبہ ثم قال لی یا دعبل احب ان ینشد فی شعرا فان ھذہ الایام ایام حزن
کانت علینا اھل البیت وایام سرور کانت علی اعدائنا خصوصا بنی امیۃ یا دعبل من بکی
وابکی علی مصابنا ولو واحدا کان اجرہ علی اللہ یا دعبل من ذرفت عیناہ علی مصابنا
او ابکی لما اصابنا من اعدائنا حشرہ اللہ معنا فی زمرتنا یا دعبل من بکی علی
مصاب جدی الحسین غفر اللہ ذنوبہ البتۃ ثم انہ نھض فضرب سترا بیننا
وبین حرمہ واجلس اھل بیتہ من وراء الستر لیبکون علی مصاب جدھم
الحسینؑ ثم التفت الی وقال لی یا دعبل ارث الحسینؑ فانت ناصرنا ومادحنا ما دمت حیا

فلا تقصر عن نصرنا ما استطعت قال دعبل فاستعبرت وسالت عبرتی وانشاءت اقول در کتاب بحار الانوار است که در بعض تالیفات متاخرین چنین است که حکایت کرده است دعبل خزاعی که گفت در محفل سید و مولای خود حاضر شدم در چنین ایام یعنی در ایام محرم پس دیدم مولائی خود امام رضا علیہ السلام را نشستہ نشستن غمگین و اندوہگین در حالیکہ اصحاب آنحضرت گرد آنحضرت بودند پس ہرگاه که دید آنحضرت مرا فرمود که مرحبا ترا ای دعبل مرحبا ترا ای ناصر ما بدست و زبان خود بعد ازان جا را برای من کشاد و به پہلوی خود نشانید بعد ازان فرمود ای دعبل دوست میدارم که بخوانی برای من شعری پس بہ تحقیق کہ این ایام اندوه بوده است بر ما اہلبیت و ایام سرور و خوشی است بر دشمنان من خصوصاً بنی امیہ ای دعبل کسیکه بگرید و گریاند بر مصیبت ما یک نفر را یا بگریاند بسبب آنچه رسید ما را از دشمنان ما محشور خواہد کرد او را خدا تعالے با ما در زمره ما ای دعبل کسیکه بگرید بر مصیبت جد من حسین خواہد بخشید خدا تعالے گناہان او را البتہ بعد ازان برخاست آنحضرت پس زد پرده در میان ما و حرم خود پس پرده اہل حرم خود را نشانید تا گریه کنند بر مصیبت جد خود حسین پس متوجه شد بطرف من و گفت که ای دعبل مرثیه حسین بخوان پس تو مددگار ما و مداح ما ہستی ما دامیکه زنده پس کن قصور از مددگاری ما تا استطاعت داشته باشی گفت دعبل پس پر از اشک شد چشم من و جاری شد سرشکهای من انشا کردم و گفتم الخ دوم آنکه اگرچه ساختن تعزیه بعد انقراض زمان حضرات ائمه سلام اللہ علیہم اجمعین بوقوع آمده مگر از جمله امور خیر و حسن است چنانچه محفل میلاد شریف و اعراب قرآن مجید و ہر بدعت ضلالت نیست بل هی منقسمة الی الواجب والمندوب والمباح و غیر ذلک کتدوین العلوم الشرعیة و بناء المدارس و المرابط کما فی حاشیه شرح المواقف و پر ظاہر که تعزیه داری کدامی امر مشروع مرتفع نمی شود و قالوا ان البدعة ان تضمن رفع امر ثابت فی الشرع فمذمومة و من ادعی فعلیه البیان سیوم آنکه نواختن تاشه و ڈہول که از جمله مزامیر است در مذہب امامیه ممنوع است و حرام و اگر کسی از عوام مرتکب این امر شود اہلسنت را طعن و تشنیع نمیرسد چنانچه شیخ عبد الحق دہلوی در مدارج النبوة صفحه ۴۹۵ نوشته و ہمچنین صاحب امتاع در آلات و مزامیر نیز سخن کرده و گفته که معروف در مذاہب اربعه حرمت مزامیر است و با وجود آن از بعضی علمای مذہب

شافعی و اصحاب ظواهر و غزالی و امثال ایشان خلاف فیها نقل کرده و انواع الات و مزامیر ذکر کرده اما دف مختلف فیه است

بعضی مطلق مباح گفته و بعضی مطلق حرام دانسته و بعضی فرق کرده در جلاجل دار و غیر آن و صواب اباحت او

در نکاح و بعضی اعلان آن مستحب داشته و در شبابه که بمعنی نی است نیز اختلاف فیها ذکر کرده و دیگر از مزامیر عود است که آنرا

بربط نیز گویند و تارها دارد که آنها را زیر و بم گویند و در وی نیز اختلاف فیها ذکر کرده و گفته که معروف در مذاهب اربعه آنست

که زدن آن و شنیدن آن حرام است و رفته اند طایفه از علما بجواز آن و حکایت کرده اند سماع آنرا از عبد الله بن جعفر

و عبد الله بن عمر و حکایت کرده شده که در آمد عبد الله بن عمر و نزد عبد الله بن جعفر پس یافت نزد وی جاریه که در کنارش

عود پس گفت عبد الله بن جعفر مر عبد الله بن عمر را ایا می بینی درین با هی گفت لا باس بهذا نقل کرده اند سماع

آنرا از عبد الله بن الزبیر و معاویه بن ابی سفیان و عمرو بن العاص و حسان بن ثابت و از غیر صحابه عبد الرحمن و

خارجه بن زید که از فقهای سبعه مدینه است و نقل کرده است استاد ابو منصور از زهری و سعید بن المسیب و عطا بن

ابی رباح و شعبی عبد الله بن ابی عتیق و اکثر فقهاء مدینه مطهره و حکایت کرده است خلیلی از عبد العزیز بن ماحشون

که وی رخصت می کرد در عود و حکایت کرده است ابن سمعانی از طاوس و حکایت کرده است از ابراهیم

بن سعد که در آمد بر رشید و گفت ارید العود پس گفت رشید عود الجمر ام عود المزمر قال لا عود المزامیر

پس طلبید رشید عود را و بنواخت آنرا ابراهیم بن سعد و فتوا داد باباحت غنا و عود و نقل کرده است فاکهی

در تاریخ مکه معظمه بسندی که دارد از موسی ابن المغیرة الجمحی که خواند وی عطا بن ابی رباح را پس در آمد و بود در بجا

قومی که میزدند عود را و تغنی میکردند چون دیدند عطا را که می آید بار ماندند از ان پس گفت نمی نشینم تا عود نکنند

با نچه میکردند پس نشست و تغنی کرد و صاحب امتاع همین عود را اصل ساخته و مزامیر دیگر را بران قیاس

کرده و بالجمله وی درین باب از وسعت و خلاعت خالی نیست و اجتماع آلات و مزامیر را نیز نقل کرده و گفته اختلاف

است در میان قائلین بتحریم که آن کبیره است یا صغیره و متاخرین از شافعیه برانند که صغیره است این

چند کلمه از کتاب مذکور نقل کرده شد و العهدة علیه و غرض از نقل خبر آن نیست که اگر احیانا ازین طایفه چیزی

ازان نقل کرده سود مبالغه در تشدید و تجهیل و تشنیع و تفسیق و تضلیل نمایند و ستر عیوب و زلات قوم

شیوه خود سازند انتهی چهارم آنکه در وفات جناب سرور کائنات صلعم اهلبیت آنحضرت و صحابه عظام

مرثیہ ہا گفتہ اند وہتف لہواتف بالمراثی در ماتم جناب سید الشہدا اظہر من الشمس و ابین من الامس
است بالجملہ مراثی مذکور در وفات با وجود مرور عرصہ کثیر موجود و بر السنہ اصاغر و اکابر مشہور معروف پس تحکم
بعدم مراثی در عہد جناب ائمہ اطہار صلوات اللہ علیہم مبنی است بر تعصب عناد چنانچہ شیخ عبد الحق در
مدارج النبوۃ می فرماید وہر کدام از اہلبیت آنحضرت و صحابہ عظام مرثیہ در وفات آنحضرت در سلک انتظام
کشیدند و شیخ عبد العزیز در سر الشہادتین ہمے نویسد وہتف لہواتف بالمراثی الخ پس اکنون بنظر انصاف
باید گفت کہ رسم مرثیہ گفتن قدیم است یا جدید بانی آن اخیار اند یا اشرار و مانع آن کافر اند یا ایمان دار پنجم
آنکہ کسے نتوان گفت کہ جملہ روایات کتاب ہای مصائب حضرت خامس آل عبا علیہ التحیۃ والثنا موضوع
و مفتری است چہ روایات کتب مذکورہ از صحاح برآوردہ شدہ و در موضوعیت آن انچہ مینش یاست ناگفتہ
بہ المختصر انچہ در رسالہ سر الشہادتین و تحریر الشہادتین بہ تحریر یافتہ مخاطب را دران مجال تشکیک نیست
و آنہمہ قدیم است وہو المقصود ششم آنکہ جناب امام زین العابدین علیہ السلام در غم حضرت امام حسین ع
تا چہل سال آنچنان گریستہ اند کہ احدی را یارای آنقدر گریہ نیست پس کدام رسم تعزیہ ازین زیادہ خواہد
بود ہفتم آنکہ در مسند احمد حنبل مرقوم است ان من دمعت عیناہ دمعۃ علی الحسین وقطرت
بواہ اللہ تعالی فی الجنۃ یعنے بتحقیق ہر کہ از چشم او اشک جاری شود در مصیبت حسین او را خدا تعالے
در خلد برین جا خواہد داد ہر چند اینچنین روایات در کتب اہل خلاف بکثرت موجود اند مگر بسبب تہیج بعض
صحابہ بتذکر مصائب آنحضرت توجہ نشد قال المخاطب اب ذرا انصاف کرو کہ آج
کل کے جاہل بیچارے شرافت سکے مارے اماموں سے بھی امام کے بڑے دوست ہوتے
کہ ان پر اپنے سبقت چاہنے لگے اگر اسمین کچھ ثواب اور دوستی ہوتی تو کسے امام نے البتہ
تعزیہ بنایا ہوتا اور ہندوستان کے سوا کسی ملک اسلام مین کوئی تعزیہ کے نام کو بھی
نہین جانتا مکہ مین نہ مدینہ مین نہ روم مین نہ شام مین نہ توران مین نہ ایران مین
پس معلوم ہوا کہ ہندوستان کے برابر کسے ملک مین امام کی دوست نہین اقول
وبہ نستعین از مباحث سابقہ دریافتی کہ بنا گریہ بکا و حزن و اندوہ در ماتم جناب سید الشہدا

از سرور کائنات صلعم و دیگر ائمہ ہدیٰ است و تعزیہ ذریعہ انہا کا مرار ائیس در سیجا آوری آنہا پیروی پیغمبر
است و ائمہ ہدیٰ نہ مخالفت ائمہ اطہار فتنصر لا تغفل و غم جناب سید الشہداء بر حاضر و غائب و جن و
انس و ملائک و حور آنچنان اثر نکردہ کہ تا قیام قیامت فراموش توان ساخت و کفی بذلك شهادة
ما قال الفاضل الدهلوی فی رسالته المسماة بسر الشهادتین لیطلع الحاضرون والغائبون
علی وقوعها بل بابقاء البکاء والحزن المستمر وتذکر تلك الوقائع الهائلة فی امته الی یوم القیمة فقد
بلغت نهایة الشهرة فی الملاء الاعلی والاسفل والغیب والشهادة والجن والانس
الناطق والصامت انتهى و جناب عمدة المناظرین قدوة المتکلمین معدن اسرار دینیه منبع انوار یقینیه
محرز قصبات شرف خفی و جلی مولانا و استاذنا السید محمد قلیخان بہادر مدظلہ العالی در فتوحات حیدریہ
میفرماید و مولانا محمد باقر مجلسی علیہ الرحمہ در کتاب تحفۃ الزائر روایت کردہ کہ حضرت صادق علیہ السلام
بیکے از اصحاب خود گفت کہ شنیدہ ام کہ قومی از نواحی کوفہ و غیر ایشان می روند نزد قبر جدم امام حسینؑ و ندبہ
و نوحہ می کنند در نیمہ ماہ شعبان بعضے قصہ ہای جانسوز مصیبت آنحضرت ذکر میکنند و بعضی مرثیہ میخوانند گفتم
بلی فدایت شوم دیدہ ام بعضے از آنہا را کہ می فرمایند فرمود حمد و سپاس خداوندے را کہ در میان مردم جمعی
را مقرر کردہ است کہ می آیند بسوی ما و مدح می کنند و مرثیہ را برائے مصیبت ما می گویند و می خوانند و دشمن
ما کسانی ہستند کہ طعن کنند بر آنہا از خویشان و غیر ایشان و انتہار کنند بر ایشان و قبیح شمارند کردار ایشان
را و علماء امامیہ در کتب حدیث از حضرت امام رضا علیہ السلام روایت کردہ اند کہ آنحضرت بیکی از اصحاب
خود فرمود کہ اگر خواہی کہ در درجات عالیہ بہشت با ما باشے محزون باش برائے حزن ما و شاد باش از
برائے شادی ما انتہی و واقدی در تاریخ خود ذکر کردہ کہ ہرگاہ کہ سر مبارک حضرت امام حسینؑ و اہلبیت
مانند سبایا در مدینہ آوردند باقی نماند کسی در مدینہ مگر اینکہ بیرون شہر رفتند در حالیکہ آواز بلند می کردند بگریہ و زاری
و زینب بنت عقیل بن ابیطالب کہ در مدینہ بود نقاب از رو برافگندہ و موہا پراگندہ ساختہ بیرون
آمد و با آواز بلند می گفت واحسیناہ و اخوتاہ و اویلاہ وا محمداہ بعد ازان گفت
ماذا تقولون ان قال النبی لکم * ماذا فعلتم وانتم آخر الامم * باہلبیتی و اولادی اما لکم *

عهد اما انتم توفون بالاصر + فذريتي وبني عمي مضيعه × منهم اساري
وقتلى مضرجوا بدم + ما كان هذا جزائي اذ نصحت لكم + ان تخلفوني بسوء في ذوي رحم
و ترجمہ ابیات اینست کہ چہ خواہید گفت اگر گوید پیغمبر خدا ص شمارا حال آنکہ شما آخر امتہا بودہ اید با
اہلبیت من و اولاد من آیا نبود شمارا عہد نبستید شما کہ وفا کنید بعہد با ذریت مرا و پسران عم مرا کہ ضائع کردہ
شدہ اند بعضے از ایشان اسیران و بعضی کشتہ شدہ گان کہ آمیختہ شدند بخون نبود این جزای من وقتیکہ
نصیحت کردم شمارا آنکہ پس من بدے کنید در خویشان من و سراقہ باہلی گفتہ عین ابکی بعبرۃ
وعویل واندبی ان ندبت آل الرسول ص یعنی ای چشم من گریہ کن با اشک
و آواز بلند و ندبہ کن اگر ندبہ می کنی آل رسول خدا را و ابن عبد البر در استیعاب نقل کردہ کہ سلیمان بن جبیر
تابعی در مصیبت آنحضرت مرثیہ گفتہ و این ابیات از انجملہ است الم تران الارض اضحت مریضۃ ×
لفقد الحسین و البلاد اقشعرت × و قد اعولت تبکی السماء لفقدہ × وانجمہا ناحت علیہ
وصلت × وکانوا لنا غیثا و عادوا رزیۃ × لقد عظمت تلک الرزایا و جلت × و ترجمہ این
ابیات اینست آیا ندیدی کہ بدرستیکہ زمین بیمار کردید بجہت مفقود کردیدن امام حسین علیہ السلام و بر تن اہل شہرہا موے
از تن برخاستند و بتحقیق کہ شروع کرد آسمان در گریستن بجہت فقدان آنحضرت و ستارہای آسمان
بر آنحضرت نوحہ کردند و نابود شدند و بودند برای ما باران پس مصیبت شدند بتحقیق کہ بزرگ شد این
مصیبتہا و در صواعق محرقہ مروی است کہ ام سلمہ چون خبر شہادت آنحضرت شنید گفت خدا تعالی پر کند
خانہ و قبرہای قاتلان آنحضرت را از آتش پس ازان گریست چندانکہ غشی برو طاری شد و نیز ہمچنین
روایت کردہ کہ ہرگاہ کہ خبر شہادت آنحضرت بحسن بصری رسید گریست تا آنکہ ہر دو رخسارہ او ورم
کردند بعد ازان گفت خدا تعالی خوار کند امتی را کہ کشتند پسر دختر پیغمبر خود را و نیز مروی است کہ
کہ ہرگاہ کہ خبر شہادت آنحضرت بربیع بن خثیم رسید و گریست امام اہلسنت محمد بن ادریس شافعی در مرثیہ
آنحضرت گفتہ تاوب ہمی و الفؤاد کئیب × و ارق عینی و الرقاد غریب ومما نفی نومی
وشیب لمتی تصاریف ایام لہن خطوب تزلزلت الدنیا لآل محمد وکادت لہم

صم الجبال تذوب فمن مبلغ عنی الحسین رسالة وان کرهتها النفس
وقلوب قتیل بلا جرم کان قمیصه صبیغ بماء الارجوان خضیب یصلی
علی المختار من آل هاشم وتعزی بنوه ان ذا لعجیب لان کان ذنبی حب آل
محمد فذلک ذنب لست منه اتوب هم شفعای یوم حشری وموقفی وحبهم للشافعی نصیب وترجمه این ابیات
اینست باز آمدیم من ودل من غمناک است وبخواب چشم من ونخوابیدن غریب است واز آنچه دور کرد خواب
من وپراگنده کرد جمعیت من بازگشتی ہاے روزہاست که آنهارا دشواری است متزلزل گردید دنیا
برائے آل محمد وقریب که کوهہای سخت گداخته شوند پس کیست رسانندہ از من حسین را پیغامی اگرچه ناخوش
دارد نفسها ودلهاے خوارج کشته شده بیگناه گویا که قمیص او رنگ کرده از آب ارغوان صلواة فرستاده
می شود بر برگزیده آل ہاشم وعزا کرده شوند پسران او بدرستیکه این معنی عجیب است اگر باشد گناه من دوستی
آل محمد پس این چنان گناہی است که من ازان توبه نمی کنم آنها اند شفیعان من در روز حشر وایستادن من
دوستی ایشان شافعی را نصیب است وسبط ابن جوزی نقل کرده که ابن الهباریه شاعر چون بکربلا گذشت گریه
کرد بر حسین علیه السلام واین ابیات گفت ؎ احسین المبعوث جدک بالهدی قسما یکون الحق عنه مسائلی
لو کنت شاهد کربلا لبذلت فی تنفیس کربک جهد بذل الباذل وسقیت حد السیف
من اعدائکم عللا وحد السمهری الذابل لکننی اخرت عنک لشقوتی فبلابلی بین الغری وبابل
هبنی حرمت النصر من اعدائکم فاقل من حزن ودمع سائل یعنی اگر می بودم حاضر در کربلا هر آئینه بذل میکردم در
تنفیس کرب تو جهد خود مانند بذل کردن سخی وتو نوشانیده می شدم آب تیزی شمشیر از دشمنان شما دوباره
وتیزی نیزه دراز لکن من بازداشته شدم از تو بسبب شقاوت خود پس اندوه ہاے من درمیان
غری ونجف وبابل است فرض بکن مرا من که محروم شدم از نصرت بر دشمنان شما پس آیا کم نیستم
از حزن واشک ریخته را انتهی از عبارت مذکوره باحسن وجوه روشن گشت که رسم گریه کردن ومرثیه خواندن
در مصیبت امام مظلوم قدیم است وعمائد هر دیار در هر زمان مصروف بآن بوده اند خصوصیت بولایت
هندوستان ندارد چنانچه جناب تاج المحققین اعلی الله مقامه فی علیین در رساله مذکوره در انصوحه

واستاد سابقه می فرماید که ارباب حکومت و سلطنت از شیعیان مخلصین همیشه باین سنت سنیه قیام
نموده اند چنانچه یافعی در تاریخ مرآت الجنان در وقائع سنه سه صد و پنجاه و دو از هجرت گفته فیها
یوم عاشورا الزم معز الدوله اهل بغداد النوح والماتم علی الحسین و امر بغلق الابواب و غلقت فیها
السوق و منع الطباخین من عمل الاطعمة و خرجت نساء الرافضة ناشرات الشعور الخ و نیز گفته فیها ثامن
عشر ذی الحجه عملت الرافضة عید غدیر خم و دقت الکوسات و صلوا بالصحراء صلوة العید
یعنی درین سال در روز عاشورا معز الدوله که شاهنشاه زمان و از شیعیان مخلصین بود اهل بغداد را امر
نمود که نوحه و ماتم بر حضرت امام حسین بر خود لازم گیرند و دروازه ها را بند کنند و بازار ها بند شدند و نان
پزان را از پختن طعامها منع فرمودند و زنان رافضه پراگنده و کشاده مو و از خانها بیرون شدند و در روز
هیجدهم ذیحجه عید غدیر خم ساختند و نقاره ها نواختند و در صحرا رفته نماز عید گذاردند و در وقائع سنه سه صد و پنجاه
و پنج گفته فیها اقامت الرافضة الماتم علی الحسین علی العادة السائرة فی هذه السنوات
یعنی درین سنه رافضیه ماتم بر امام حسین علیه السلام کردند بر طبق عادت مستمره ایشان درین سنوات
و در وقائع سنه سبعصد و شصت گفته فیها اقامت الشیعة عاشورا باللطم والعویل والانواح
و عید الغدیر بالکوسات واللهو والافراح و این متابعت چیزے است که از ائمه اهلبیت
رسولخدا صلوات الله علیه و علیهم منقول شده که یکے از ایشان فرمود که دوست ما کسی است که در
شادی ما شاد باشد و در اندوه ما اندوهناک باشد فی الواقع موافقت در شادی و غم محبوب دلیل کمال محبت است
و از اینجا است که بعضی از اهلسنت و جماعت که دعوی محبت خاندان اهلبیت رسولخدا می نمایند در این امور
تقلید شیعیان میکنند چنانچه ملا عبد الجلیل رازی در کتاب نقض الفضائح گفته خواجه سنی حنفیصل و گرم واضع بطریق
تشنیع یاد کرده است که این طائفه روز عاشورا اظهار جزع و فزع کنند و رسم تعزیه را اقامت کنند
و مصیبت شهداء کربلا تازه کنند و بر منبر با قصه شهادت خوانند و علما سر برهنه نمایند و عوام جامه چاک
کنند و زنان روی خراشند و مو کنند و این معنی را به تهمت و بدعت منسوب کرده و نامرضی دانسته از غایت
بغض آل رسول و از فرط عداوت اولاد بتول جوابش آنکه اولاً معلوم جهانیان است که بزرگان و معتبران اصحاب

ابی حنیفه و شافعی و علما و فقها و طوائف امم خلفا عن سلف این سنت را رعایت کرده اند و این طریقه نگاه داشته اند
اولاً خود شافعی که اصل مذهب بدوست در مصیبت امام حسین و شهدای کربلا مرثیه ها بسیار گفته و از اصحاب
ابوحنیفه و شافعی مراثی شهدای کربلا بلا نهایت و بی شمار است پس اگر مراد تشنیع از جهت مرثیه گفتن است
بر ابوحنیفه و اصحاب ایشان نیست آنکه چون فرود تر آئی بدانکه خواجه منصور بادشاه اصفهان در مذهب
اهل سنت در عهد خود معتقد ابوده است هر سال در روز عاشورا آشوب و نوحه و غریو و تعزیت سید الشهداء
داشته و هر که در آنجا رسیده باشد دیده و دانسته باشد و در بغداد که مدینة الاسلام و جای قرار خلفای عباسیان
است خواجه علی غزنوی حنفی این تعزیه چگونه داشتی تا بحدیکه روز عاشورا در لعنت سفیانیان مبالغه می کرد سائلی
بغاست و لعنت معاویه را گوئی باواز بلند گفت ای مسلمانان این کس از علی می پرسد که معاویه را چه گوئی آخر دانی
که علی معاویه را چه گوید و آمیر عبادی که علامه روزگار و خواجه سنی و سلطان سخن بود و در حضور خلیفه عباسی
المقتفی لامر الله پرسیدند که فردا عاشورا است چه گوئی در حق معاویه جواب نداد تا سائل سه بار این سوال تکرار
کرد در جواب سوال سیوم گفت ای خواجه سوال مبهم می پرسی نمیدانم که کدام معاویه را میگوئی آن معاویه را
که دندان مصطفی را بشکست و مادرش جگر حمزه خائید و او بست و چند بار رو بقبولی بود با تیغ بر روی علی
کشید و پسرش سر حسین ببرید ای مسلمانان شما این معاویه را چه می گوئید تمامی مردم که در حضرت خلافت حاضر
بودند از حنفی و شافعی و سنی و شیعی زبان به لعنت و نفرین معاویه کشودند و تعزیت امام حسین با نوحه و فریاد
در هر موسم عاشورا ببغداد تازه باشد اما بهمدان اگرچه فرقه شیعه غلبه دارند لیکن برای حضور رایت
سلطان و لشکر ترکان هر سال مجد الدین مذکور همدانی در موسم عاشورا این تعزیت بصنفی دارد که قیاساً زیاده
عجب آید و خواجه امام نجم الدین ابو المعالی بن ابی القاسم رازی نیشاپوری با آنکه حنفی مذهب بود این تعزیه
بغایت کمال داشتی و دستار از سر بگرفتی و برافگندی و نوحه کردی و خاک پاشیدی و فریاد از حد بیرون
کردی و بری که از امهات بلاد عالم است معلوم است که شیخ ابو الفتوح نصرآبادی و خواجه محمود حدادی
حنفی و غیر ایشان در کاروان سرای کوشک و مساجد ترک روز عاشورا چه کرده اند از ذکر کربت و تعزیت
اهلبیت و لعنت بر ظالمان و معتدین روزگار آنچه هر سال خواجه امام شرف الائمة ابو نصر الهسنجانی در هر عاشورا

بحضور امراء ترکان و خواجگان و حضور حنفیان کند و همه موافقت نمایند و یاری کنند و این قصه خود
بوجهی گوید که دیگران نداند و نیارند گفتن و خواجه ابومنصور که در اصحاب معتبر و مقدم است بر وقت حضور
وی بهری دیدند که بر روز عاشورا این قصه بر چه طریق گفت و معاویه را یاغی خواند و خواجه و قاضی عمده سنائے حنفی که
صاحب سخن معروف است در جامع طغرل با حضور بسیار هزار مردم این قصه بنوعی گفت و این تعزیه
بصفتے داشت از سر برهنه کردن و جامه دریدن که مانند این نکرده بودند و خواجه تاج اشعری حنفی نیشاپوری را
روز عاشورا بعد از نماز در جامع عتیق دیدند که چه مبالغه کرد در سنه خمس و خمسین و خمسمائة با جازة قاضی
با حضور امراء و کبراء و مصنف کتاب آخر مجلس شهاب مشاط رفته باشد که او هر سال که ماه محرم در آید ابتدا
کند بمقتل عثمان و علی و در عاشورا بمقتل حسین ع ابن علی آورد تا سال هزار بحضور امیران و خاتونان امیر اجل
این قصه بوجهی گفت که ستی مردم جامه چاک کردند و خاک پاشیدند و عالم سر برهنه کردند و زاریها کردند حاضران میگفتند
زیادت از آن بود که زعفران جامه رنگ کنند اگر این علماء و قضات اسمعیل حنفیه از شیعه و تقیه میکنند از بیم ترکان
و خوف سلطان موافقت رافضیان باشد و اگر باعتقاد می کنند خلاف ایشان خواجه را نقصان باشد و اگر همه
حنفیان و شافعیان و شیعیان اهل بیت را متابعت کنند پس پندارم که خواجه از این هر سه مذهب بیزار است
نه از مذهب شیعه فقط و خارجی است پس باید که بخوزستان و لرستان رود که در آنجا غلبه خارجیان است
و تعزیت حسین ع ابن علی ع داشتن متابعت قول خدا است چنانچه فرموده قل لا اسئلکم علیه اجرا
الا المودة فی القربی و موافق قول مصطفے است چنانچه گفت من بکی علی الحسین او تباکی وجبت له الجنة
تا که گوینده و شنونده در رحمت خدا تعالی باشد و منکر این نباشد مگر منافق و مبتدع و ضال و گمراه و خارجی
و دشمن آل رسول ص انتهی ما اردنا نقله بتغییر یسیر و بعضی امور که عوام و جهال سائر ناس ارتکاب آن میکنند
خلاف مرضی علماء کرام و صلحاء انام است چنانچه قاضی نور الله شوشتری نور الله مرقده در مصائب النواصب
گفته لیس ما یاتی به العوام فی عشرة محرم الحرام مما یرضی به العلماء الکرام و صلحاء الانام
و لا هو مما یختص ببلاد الشیعة بل هو مما جرت به عادة سائر عوام الدهر حتی اهل الروم
و ما وراء النهر یعنی نیست آنچه بجا می آرند عوام در ایام عشره محرم الحرام از آنچه پسندیده باشد آنرا

علمای کرام و صلحای انام و نه از آن جنس است که مختص ببلاد شیعه باشد بلکه از آن جنس است که جاری شده
با آن عادت سائر عوام الدہر حتی اہل روم و ماوراء النہر و مولوی روم در جلد ششم مثنوی نوشته ع روز عاشورا
ہمه اہل حلب * باب انطاکیه اندر تا بشب * گرد آید مرد و زن جمعی عظیم * ماتم آن خاندان دارد مقیم * ناله و نوحه کنند
اندر بکا * شیعه عاشورا برای کربلا * بشمرند آن ظلمها و امتحان * کز یزید و شمر دید آن خاندان * از غریو و ناله‌ها
در سرگذشت * پر ہمی گردد ہمه صحرا و دشت * یک غریبی شاعری از ره رسید * روز عاشورا و آن افغان شنید
پرس پرسان می‌شد اندر افتقاد * چیست این غم بر که این ماتم فتاد * آن یکی گفته که ہے دیوانه * تو نه‌ای شیعه
عدو خانه * روز عاشورا نمیدانی که ہست * یا نمی خوانی ز قرآنی که ہست * پیش مومن کی بود این
غصه خوار * قدر عشق گوش عشق گوشوار * پیش مومن ماتم آن پاک روح * مشتہر باشد ز صد طوفان نوح
انتہی بکلماته الطیبة **قال** المخاطب پس معلوم ہوا کہ ہندوستان کے برابر کسی ملک میں امام کے دوست
نہیں **اقول** و به نستعین از وجوه مذکوره کالشمس فی کبد السما روشن و منجلی گردیده که بنای تعزیه
جناب شہید مظلوم مختص ہندوستان نیست و رواج آن در ہندوستان باشاره ہاتف غیب بظہور آمده
چنانچه در نسخه کیفیت شاہان ہند مرقوم است که امیر تیمور صاحب در عمر بیست و پنج سالگی بود که از درویشی بکوکب
بلندی طالع و ارجمندی بخت و یاوری اقبال در سنه ہفتصد و ہفتاد و سه ہجری بعد فوت نیره خود که تیمور خان
نام و والی ولایت توران بود در خطه دلکشای بلخ بر سریر فرمانروائی جلوس فرموده و سکه و خطبه بنام خود کرده
و سمرقند را دار السلطنت قرار داده و در اثنای آن بکوفه رسیده کوفه را قتل نموده و در کربلای معلی بروضه حضرت
امام حسین علیه السلام باریاب گردید ارشاد شده و از ہاتف غیب ندا بر آمد که بر تربت حضرت حر علیه الرحمه
رفته تبرک بگیر و آنچه ارشاد شود بجا آر حسب الامر عالی بر تربت آنحضرت رسیده و نشان و یک رومال
عنایت شد و حکم فرمودند که در ہندوستان ببر و از غره محرم این ہر دو نشان را ایستاده کرده تا تاریخ دہم محرم
سال بسال فاتحه کرده باشی فتح ہند بتو بخشیده شد از انجا مرخص گردیده و در ہندوستان آمده و سکه و خطبه
بنام خود جاری کرده بر تخت دہلی نشست از آن روز رواج تعزیه مشہور است انتہی از این عبارت گمان
نشود که ابتدای رواج مذہب امامیه اثنا عشریه در ہندوستان از بادشاه تیمور است چنانچه جناب علام

دہلوی علیہ الرحمہ در نزہۃ اثنا عشریہ می فرماید بلکہ پیش از تسلط بادشاہ جہاہ تیمور و بابر بادشاہ بر مملکت ہندوان
مذہب امامیہ در بلاد ہند خصوصاً در دکہن شیوع تمام یافتہ یوسف عادل شاہ کہ نخستین عادل شاہیہ و فرمان فرمای
بیجاپور شدہ بود در سنہ ثمان و تسعمایۃ مجلس عظیم ترتیب دادہ مرزا جہانگیر و حیدر بیگ وغیرہ را کہ از امرای
شیعہ مذہب بودند و سید احمد صدر و دیگر علماء را کہ آن مذہب داشتند حاضر ساخت و گفت وقتیکہ در ساوہ بودم
روزی بعزم سیر و تفرج متنزہات از شہر بیرون شدم و بہر سو می شتافتم ناگاہ با خضر علیہ السلام ملاقی شدم جام
آب زلال بدستم داد و فرمود ہرگاہ سلطنت مملکتی نصیب تو گردد باید کہ پیوستہ سادات و محبان اہلبیت
رسول آخر الزمان صلوات اللہ علیہ و آلہ را معزز و مکرم داری و ہموارہ در تقویت مذہب اثنا عشریہ ہمت
خود گماری با خود عہد کردم کہ اگر مالک ملک بخش تعالی و تقدس این دولت کرامت فرماید مذہب شیعہ را رواج
دادہ رؤس منابر را بالقاب ہمایون ائمہ اثنا عشر مزین گردانم و ہمین وقتیکہ ہمراہ بہادر گیلانی از دو طرف
آشوب و غوغا در مملکت انداختہ بودند و بیم بود کہ مملکت از دست برود نذرا تیر و فانکردن بعہد دانستہ مجدداً با
واقف الضمایر عہد بستم کہ بعد فراغ از ان مہم در ترویج مذہب شیعہ اثنا عشری بکوشم اکنون درین باب چہ میگوئید
بعضے گفتند مبارک است بسم اللہ و برخی شرایط حزم و احتیاط مرعی داشتہ معروض داشتند کہ بنا بر سلطنت
تازگی و قوع یافتہ و سلطان محمود وارث ملک ہنوز در میان است و ملک احمد نظام الملک و عماد الملک اسید
نیز سنیان پاک اعتقاد اند و اکثر سران سپاہ سرکار نیز حنفی مذہب اند مبادا فتنہ حادث گردد کہ دست تدارک
از دامن آن کوتاہ گردد عادل شاہ سر بجیب تامل و تفکر فرو بردہ گفت ہرگاہ من بعہد وفا کنم خدا تعالی حافظ
و حامی خواہد بود قضا را درہمان اوان از ایران خبر رسید کہ شاہ اسمعیل صفوی خطبہ ائمہ اثنا عشر خواندہ
آن مذہب را رواج داد یوسف عادل شاہ از استماع خبر بہجت اثر بتشہیر ساعی گشتہ روز جمعہ ماہ ذی حجہ
سال مذکور در مسجد جامع در قلعہ ارک بیجاپور خود حاضر شدہ و نقیب خان کہ از سادات عظیم الشان
مدینہ رسول اللہ بود بر منبر شدہ نخست در اذان کلمہ اشہد ان علیا ولی اللہ افزود و بعد ازان خطبہ بنام نامی
ائمہ اثنا عشر سلام اللہ علیہم الی یوم القیمہ خواندہ نام باقی صحابہ از خطبہ بیفگند و او نخستین کسی است کہ در
ہندوستان خطبہ ائمہ اثنا عشر خواندہ گویند چون یوسف عادل شاہ خطبہ ائمہ معصومین خواندہ و مذہب شیعہ

را رواج داد بسیارے از امرا بمقتضای الناس علی دین ملوکهم مذهب شیعه اختیار نمودند بکذا فی تاریخ
فرشته بعد از وقوع این سانحه بچند سال بنابر وقوع خارق عادت برهان نظام شاه والی احمدنگر نیز بارشاد
شاه طاهر طاب ثراه بمذهب اثنا عشریه درآمد و امرا و ارکان دولت و اعیان آن شهر و سکنه آن حدود نیز در
مذهب امامیه درآمدند تفصیل این اجمال بنا برانچه در تاریخ فرشته نوشته بطریق اختصار قلمی می‌گردد میگوید
شاه طاهر که از سادات خواندیه است و نسب شریفش بدین موجب شاه طاهر بن شاه رضی الدین بن المولی
مومن شاه بن شاه مومن بن محمد خور شاه زیروز الملقب بشمس تبریز بن شاه بن احمد العالم بن مولی محمد
بن مولی جلال الدین بن گیا محمد بن مولانا حسن العالم بن مولی علی بن احمد مستنصر بن مولانا نزار بن مولی
مستنصر احمد بن مولی محمد بن علی طاهر بن الحاکم بن نزار بن المعز بن اسمعیل بن محمد القاسم بن عبد الله المهدی
و نسب عبد الله المهدی بامام جعفر صادق علیه السلام منتهی می‌شود بروایت مشهور بدین نهج شده عبد الله بن
الرضا بن النقی قاسم بن الوالی احمد بن الرضا محمد بن اسمعیل بن جعفر صادق علیه السلام سادات خواندیه
همواره نزد سلاطین و حکام عصر معزز و مکرم و محترم بودند چون خلافت و سجاده نشینی بشاه طاهر حسینی رسید
و رتبه او در علوم ظاهری و باطنی و فصاحت بیان و طلاقت لسان و شهامت شان و مشرب محمدی و جمال
یوسفی از آبا و اجداد درگذشت شیعیان مصر و بخارا و سمرقند و قزوین وغیره دست ارادت بدامنش مستحکم ساخته
باعث شهرت عظیم شدند نکته گیران و ساعیان خاطر پادشاه عصر غفران پناه شاه اسمعیل صفوی که در آن وقت
فرمان فرمای ایران بود بر شاه طاهر متغیر ساختند شاه طاهر بنابر ضرورت با اهل و عیال متوجه دکن شده
بعد از استسعاد حج بیت الله و ادراک زیارات حضرت سید انام و سایر ائمه کرام علیهم الصلوٰة والسلام
وارد قلعه پرینده شده مخدوم خواجه جهان دکهنی که از امرای سلاطین بهمنیه بود از قدوم سعادت لزوم او
خبر یافته بانواع تعظیم و تکریم تلقی نمود و بمبالغه و الحاح التماس توقف نمود فرزندان او بقرأت کتب
علمی مشغول گشتند قضارا دران مدت برهان نظام شاه خلاف عادت اوستاد خود مولانا پیر محمد شروانی
را که سرآمد فضلای دکهن بودند برسم رسالت نزد خواجه جهان فرستاد و او در آنجا بخدمت فیض گنجور
شاه طاهر رسیده ملکی دید بصورت انسانی و جود آفتاب را دولت شگرف و نعمت غیر مترقب دانسته

قریب بیکسال بخواندن کتاب مجسطی مشغول گشت ملا پیر محمد قریب بیکسال تقریبات انگیخته در انجا ماند چون باحمدنگر
مراجعت کرد بخدمت برهان شاه مشرف گردید انجناب پرسید که موجب این همه درنگ چه بود جواب داد که درین
سفر بصحبت دانشمندی که جامع علوم ظاهری و باطنی بود و مثل او در مدت عمر در ایران و توران و هندوستان
فاضلی و عالمی ندیده بودم معزز گشتم برهان شاه که همواره بصحبت علما و فضلا راغب بود و باصغای فضائل و کمالات
شاه طاهر بسیار از بسیار مشتاق ملاقاتش گردیده در زبان مکتوب شوق آمیز محبت انگیز نوشته بمصحوب ملا
پیر محمد استاد خود فرستاد خلاصهٔ مضمون آنکه ؎ چو باد صبح گذر کن سوی حدیقهٔ انس * چو سرو ناز قدم رنجه
کن بدین گلزار * خواجه جهان چون چاره ندانست سامان سفر شاه طاهر ترتیب داده در سنهٔ ثمان و عشرین و
تسعمائه متوجه احمدنگر ساختند اشراف و اعیان آن بلده باستقبال رفته در غایت اعزاز و اکرام بشهر در آوردند
برهان شاه بعد ملاقات مشمول عنایت خسروانه ساخته از جملهٔ مجلسیان گردانید در اندک فرصتی پایهٔ قدر و منزلتش
رفیع تر گشته روز بروز اوج گرفت بعد از فراغ مهمات سلطانی سلطان بهادر گجراتی باستدعای برهان شاه
درون قلعهٔ احمدنگر در هفته دو روز مجلس درس منعقد ساخته بدرس گفتن علما اشتغال می نمود برهان شاه اکثر اوقات
در انجا حاضر شده بدو زانوی ادب می نشست بعد ازان که مدتی برین منهج گذشت طایفهٔ مهدویهٔ جونپوری را که
از ایشان فریب خورده دختر خود بیکی از انها داده بود از بلدهٔ احمدنگر اخراج فرمود مقارن این حال شهزاده عبدالقادر
که پسر او را عیانی شهزاده حسین بود بعارضهٔ مزاجی بهم رسانیده تپ محرقه کرد برهان شاه که بوی نهایت محبت داشت
مضطرب گشته قاسم بیگ حکیم و دیگر حکما مسلمانان و هندوان را جمع کرده گفت در معالجهٔ این فرزند دلبند
مساعی جمیله مبذول دارند و اگر دانند که قدری از جگر جهت مداوی در کار است مضایقه ندارم پهلو شکافته
جگرم برآورند و صرف علاج نمایند قضا را هر چند در اصلاح مرض کوشیدند اثری بران مترتب نگشت روز بروز
مرض زیاده گردید کار بجای رسید که برهان شاه بگفتهٔ براهمنه و عجایز نذور و صدقات به بتخانه ها فرستاد
و از کافر و مسلمان کسی نماند که از دریوزه دعا و خیر نکرد و شاه طاهر که همیشه در فکر ترویج مذهب اثنا عشری
بود در تیوقت فرصت یافته معروض داشت که در شفای شاهزاده چیزی بخاطر رسیده لیکن در اظهار آن
صد هزار خطر می بینم برهان شاه که در حصول شفای فرزند باقصی الغایت می کوشید از شنیدن این سخن دست

جواب این شاه طاهر مستحکم ساخته گفت آنچه هرگز خاطر قدسی ماثر باشد بیان نما تا من دران حسب الامکان جد وجهد
بجا آورده نگذارم که کسی گزندی بذات اقدس تو رساند شاه طاهر گفت از بیگانه اندیشه ندارم از ان ترسم
که موافق طبع مقدس شهریار نباید و مرا معاتب بلکه معاقب سازد برهان شاه بیشتر از پیش مشتاق شنیدن طریق شفای
فرزند شده مبالغه و ابرام از حد برده شاه طاهر جرات نموده بار اول همین قدر گفت که عهد و نذر بکنید که اگر پادشاهزاده
عبدالقادر امشب شفا یابد مبلغ گرامی در راه حضرات ائمه اثناعشر باولاد ایشان که عبارت از سادات اند وصل
سازد برهان شاه گفت که دوازده امام کیستند شاه طاهر بیان نمود که اول ایشان علی مرتضی است داماد و ابن
عم محمد مصطفیٰ و شوهر بی بی فاطمه زهرا ع دوم امام حسن ع و سیوم امام حسین ع فرزندان بی بی فاطمه همچنین باقی امامان
یک یک را بنام و صفت خاطرنشان کرد برهان شاه گفت من حرف دوازده امام در ایام طفلی از والد خود شنیده
بودم بعد ازان دیگر بگوشم نرسیده بود مگر الحال که تو گفتی هرگاه که تا به تجانه زرها فرستاده باشم و نذرها کرده چه بود
که بنام فرزندان علی ع و فاطمه زهرا ع لوازم نذر بجا آورم شاه طاهر چون او را ملایم دید گفت مقصود من محض نذر بنام
ایشان نیست مدعای دیگر است اگر پادشاه با من عهد کند که آنچه عرض کنم اگر موافق طبع همایون نباشد آزار بجانب
نرساند همراه مع فرزندان رخصت ملک کند هر آئینه مکنون خاطر بطریق عرض خواهم نهاد برهان شاه قبول این معنی نموده
لوازم عهد و پیمان بجا آورده بصیغه والله بالله و بمصحف اقدس قسم یاد کرد که بتو آزاری نرسانم و نه پسندم که دیگری
نیز بتو مضرت رساند

برآرنده آسمان و زمین * که زو مایه دارد جهان و همین * خدائی که زو هر که آگاه نیست *
خرد را بدان نیز در راه نیست * که از ما نه بینی بجز لطف و مهر * وگر از روش باز ماند سپهر * چون خاطر شاه طاهر فی الجمله
جمع شد زبان بدعا و ثنا کشاده گفت امشب که شب جمعه است پادشاه نذر کند که اگر حضرت باری به برکت قرب و
منزلت حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و دوازده امام علیهم السلام در همین شب شهزاده عبدالقادر را شفا بخشد
خطبه ائمه اثناعشر خوانده در ترویج مذهب ایشان بکوشد برهان شاه که از امکان شفای فرزند نداشت و
از حیات او مطلق مایوس شده بود از شنیدن این سخن خوشوقت شده در ساعت بآن نهج که مذکور شد دست
بدست شاه طاهر داده عهد و پیمان بجا آورد شاه طاهر دران شب بمنزل خود رفته در کمال خضوع و خشوع بعبادت
الهی مشغول شد و برهان شاه دران شب نزدیک بسر خود عبدالقادر نشسته هر چند سعی می نمود که لحاف بر وی

پوشانده و تصرف هوا نشود از حدت و حرارت تپ دست و پا زده دور می کرد برهان شاه آن مشاهده آن
حالت بس گریسته گفت چنین معلوم می‌شود که عبدالقادر همین شب مهمان است آزارش مکنید و لحاف از بالای
او براندازید تا نسیم دنیا برد و در زود ساعتی خوشحال باشد و قریب سحر بیچاره محزون و ملول سر بر بستر گذاشته
بخواب رفت درین اثنا دید که شخصی نورانی از مقابل می آید و در بر دو طرف او شش کس اند برهان شاه پیش
رفته سلام کرد یکی گفت میدانی که این بزرگ کیست حضرت محمد مصطفی صلعم است و آنها که یمین و یسار اند دوازده
امام اند درین اثنا حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله متوجه شده فرمود ای برهان خدا تعالی به برکت علی و فرزندانش
عبدالقادر را شفا بخشید باید که از گفته طاهر نکنی و تخلف ننمائی برهان از کمال بشاشت و خوشحالی از خواب بیدار
شده دید که لحاف بالای عبدالقادر است از والده و دایه پرسید که بیدار بودند پرسید که چگونه لحاف پوشانیدند
گفتند ما نپوشانیده ایم همین لحظه لحاف خود بخود بحرکت آمده بالای سر او پوشیده شد از مشاهده چنین حال خوف
و دهشت بر ما بنوعی غالب گشت که مجال به تکلم نمانده برهان شاه دست زیر لحاف کرده معلوم نمود که اثر تپ
نمانده و بخلاف شبهای دیگر بخواب شیرین رفته پس سجده شکر الهی بتقدیم رسانید بعد ازان وقت سحر یکی از
خدمتگاران نزدیک را بطلب شاه طاهر فرستاد و شاه طاهر که دستار از سر برداشته جبین عجز و شکستگی بدرگاه
سلطان بی نیاز گذاشته شفای عبدالقادر مسئلت می نمود از آمدن خدمتگار حضور وقت سحر مضطرب گشت
که مبادا پادشاه از گفته او آزرده شده باشد و قاصد قتل گردیده یا عبدالقادر را اجل مقدر رسیده برهان شاه
آن نذر را مبارک ندیده مقارن آن حال یکی دیگر آمد خوف و هراس بیشتر گشت و بعد ازان هفت هشت کس
متعاقب یکدیگر بطلب آمدند شاه طاهر رضا بقضا داده لوازم وصیت بجا آورده اهل بیت را وداع کرده بخدمت
پادشاه شتافت چون خبر قدوم او مسموع برهان شاه شد برخلاف عادت تا در دروازه استقبال نموده دستش
گرفته بربالین عبدالقادر برده گفت آنچه ابا عن جد مذهب اثنا عشری است تلقین کن تا بدان قیام نمائیم شاه طاهر
معانقه کرده گفت اول پادشاه حقیقت باز نماید آنگاه این خاکسار آنچه داند بعرض رساند برهان شاه گفت آنقدر
صبر ندارم نخست آن مذهب اختیار می کنم بعد ازان آنچه دیده ام بیان می نمایم شاه طاهر گفت بآن خدا [illegible] که
جان من بقبضه اوست نگوییم تا بر حقیقت حال اطلاع نیابم برهان شاه قصه خواب و حکایت لحاف بتفصیل باز

گفت شاه طاهر باطمینان خاطر نام دوازده امام و مناقب ایشان یکیک مذکور ساخته گفت ارکان و قواعد این
مذهب تولای اهلبیت نبوت و تبرای اعدای ایشان است برهان شاه دران سحر فیض اثر جام سرشار محبت اهلبیت
نوشیده بدین بیت مترنم گشت ؎ چه مبارک سحری بود و چه فرخنده شبی ٭ آن شب قدر که این تازه براتم دادند ٭
شهزاده عبد القادر و والده ایشان آمنه و دیگر فرزندان اذکور و اناث و سائر اهل حرم ازان شربت اعتقاد بهره ور گشته
لوای محبت اهلبیت افراشتند و چون خورشید خاور با تیغ و تبر از مشرق هدایت اثر سر بر آورد برهان شاه خواست
که خطبه ائمه اثنا عشر خوانده نام صحابه از خطبه ساقط گرداند شاه طاهر از عجلت و شتاب مانع آمده گفت صلاح دولت
که اول علما هر چهار مذهب را جمع کرده بگویید که من مذهب کدام قبول کنم برهان شاه بموجب گفته شاه طاهر عمل
نموده ملا پیر محمد استاد و ملا داود و افضل خان سیاه و دیگر علما هر چهار مذهب که در احمدنگر مجتمع گشته بودند هر روز درون
قلعه در عمارتی که مدرس شاه طاهر بود بحث می نمودند و هر یک از روی جد و جهد بر حقیقت مذهب خود براهین
اقامت کرده دلائل دیگران مرتفع می ساختند و اکثر اوقات برهان شاه دران مجلس حاضر گشته از انکه باکثر علوم
آشنا بود در صدد تمیز می شد و بعد از انکه شش ماه اوقات ارباب علوم برین منوال گذشت برهان شاه بشاه
طاهر گفت عجب صحبتی مشاهده می شود هرگاه حقیقت یکی ازین چهار مذهب و ترجیح آن بر دیگر مشخص نشود و هر کدام دعوی
صحت مذهب خود نماید یکی ازانها را اختیار کنم اگر مذهب دیگر باشد تا حق و بطلان آن نیز بخاطر آورم شاه طاهر
گفت که یک مذهب دیگر است که آنرا اثنا عشریه گویند اگر حکم شود نیز کتب ایشان را حاضر آورم برهان شاه بدان
اشارت کرد که یکی از علماء آن طائفه را که شیخ احمد نجفی میگفتند بعد از تحسین بسیار پیدا کردند او با علما چهار مذهب
معارض شده شاه طاهر در تقویت او می کوشید ایشان چون دانستند که شاه طاهر شیعه مذهب است همگی
اتفاق نموده خصمانه پیش می آمدند اما اکثر اوقات ملزم شده از مجلس بر می خاستند و رفته رفته کار بجائی رسید
که شاه طاهر صحیحین و بسیاری از کتب اهلسنت را در میان آورده بحث خلافت ابوبکر و حکایت طلبیدن دوات
و قلم و قصه باغ فدک و امثال ذلک مذکور ساخت برهان شاه چون دید که جمیع علما از شاه طاهر ملزم شدند
حکایت بیماری عبد القادر و در خواب دیدن پیغمبر را و قصه لحاف تفصیل باز گفت پس اکثر علما مجلس مترجمان
و غلامان هندی و ترکی و حبشی و امیران و منصب داران و سلاحداران و سناگر و پیشه و حلوداران و فیلبانان

قریب سه هزار کس مذهب شیعه در آن اختیار کردند و نام اصحاب ثلثه از خطبه انداخته باسامی سامی حضرات ائمه
معصومین صلوات الله علیهم اجمعین اکتفا نمودند و بعد فاصله یسیر صاحب تاریخ مذکور نوشته چون برهان شاه
در مقام ترویج مذهب امامیه بود چهار دیواری در مقابله قلعه احمدنگر بسر کج و سنگ مدرسه ساخته آنرا لنگر دوازده امام
علیهم السلام نام نهاد و قصبه چونرد و سنور و استاد و چندین قریه دیگر وقف آن کرده هر روز دو وقت آش
پخته بمهمانان میداد و شاه طاهر همگی همت بر رفعت خانه نظام شاهیه گماشته در صدد آن شد که محبان خاندان
رسالت را از اطراف و اکناف در آن جمع آورد پس از خزانه شاهی زرها بعراق و خراسان و فارس و آگره و گجرات
وغیره فرستاده طالب قدوم مردم صاحب علم شد و در اندک مدت خلاصه اقالیم سبعه جمع گشته احمدنگر رشک
گلستان ارم گردید از انجمله شاه حسن انجو که در عهد شاه اسمعیل صفوی برفاقت خواجه معین الدین صاعدی بگجرات
آمده بود تنها دران حدود می بود چون شاه طاهر مبلغ دوازده هزار هون از برهان شاه گرفته جهت خرج راه او فرستاد
باحمدنگر آمده از مجلسیان حضور بادشاهی شد همچنین شاه جعفر برادر شاه طاهر و ملا شاه محمد نیشاپوری و ملا حیدر
صدر استرآبادی و سید حسن مشهدی و ملا علی گل منشی استرآبادی و ملا رستم جرجانی و ملا علی مازندرانی و
ایوب و ابوالبرکه و ملا عزیز الله گیلانی و ملا محمد امامی استرآبادی و دیگر افاضل باحمدنگر تشریف آورده بمناصب ارجمند
فائز گشتند صاحب تاریخ فرشته در اثنای این حکایت نوشته که جامع این حکایات محمد قاسم فرشته می گوید
که بخواب دیدن برهان شاه حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله را شبیه است بخواب غازان خان پادشاه
ایران و شیعه شدن او چه که اتفاق مورخین ایران و توران است که غازان خان بعد از آنکه مسلمان شد
دو مرتبه حضرت رسالت پناهی صلعم را در خواب دید و در هر مرتبه امیر المومنین حیدر همراه مسند نشین بارگاه
نبوت بود حضرت خاتم الانبیا تعریف عترت کرده گفت که می باید نسبت با اهلبیت من طریق اخلاص سلوک
نمائی و پیروی ایشان کرده سادات را گرامی داری ازین سبب غازان خان محبت اهلبیت پیغمبر آخر الزمان
در صفحه جان نقش بسته سادات کربلا و نجف اشرف را گرامی میداشت و شیعه مذهبان را مقرب درگاه
ساخته بهر یک مناصب مناسب رجوع فرموده و در بعضی از تواریخ بنظر آمده که غازان خان اکثر اوقات بر
زبان می آورد که منکر اصحاب نیستم و ببزرگی ایشان اعتراف دارم اما چون حضرت رسالت پناه صلعم در تمهید

قواعد محبت و اخلاص نسبت بجناب ولایت انتساب و یازده فرزندان او سفارش کردن آنچه لوازم اخلاص و خدمتگاری است نسبت بایشان بجا می آرم و غازان خان از کمال محبت که باہلبیت داشت در حین رحلت برادر خود اولجایتو سلطان را که بسلطان محمد خدابنده شہرت دارد بمحبت اہلبیت وصیت فرمود و آن بادشاہ کار از بر او رگذرانیده مذہب شیعہ اختیار کرد و نام دوازدہ امام را در خطبہ و سکہ ثبت نمودہ نام باقی صحابہ عظام را ساقط ساخت انتہی مولف گوید کہ اگر مذہب امامیہ حق است احوال دیگر مذاہب چون خواہد بود و اگر مذہب دیگر حق اند سفارش حضرت رسالت مآب در ترویج آن مذہب چہ معنے دارد اللہم افتح بیننا و بین قومنا بالحق و انت خیر الفاتحین امید کہ چون عزیزان معاملہ فہم کار آگاہ بدین چار سند سرسری نگذرند و امعان نظر فرمودہ زمام التفات از دست ندہند کہ محل تامل و مقام تفکر است **قال المخاطب** اول حضرت رسول اللہ کو اپنی زندگی مین حضرت امام حسینؑ کے شہید ہونے کی خبر ہوئی تھی حضرت جبرئیل علیہ السلام نے آکر اس واقعہ کربلا کی خبر کر دی تھی تسپر بہی رسول خدا نے کہین نہین فرمایا کہ ہر سال اسطرح کی ترتیبین گنبد دار ابرک باعنس وغیرہ سے بابندی اور علم ہر شہر مین حضرت امام حسینؑ کے نام کو بنایا کیجیو کوئی ضعیف حدیث بہی اسمین روایت نہوئی **اقول** پس نستعین در حدیث صحیح وارد شدہ کہ بوقت خبر دادن جبرئیلؑ بشہادت امام جلیلؑ آنحضرت صلعم از ہر دو چشم مبارک اشکہا می حسرت ریختند چنانچہ شاہ عبد العزیز در رسالہ سر الشہادتین نوشتہ و اخرج الحاکم و البیہقی عن ام الفضل بنت الحارث قالت دخلت علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم یوما بالحسین فوضعتہ فی حجرہ ثم حانت منی التفاتۃ فاذا عینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم تہریقان من الدموع فقال اتانی جبرئیل فاخبرنی ان امتی تقتل ابنی ہذا و اتانی بتربتہ من تربۃ حمراء الخ و بعد ملاحظہ حدیث مذکور از نظر انصاف افادہ فرمایند کہ در مصائب جناب امام مظلوم گریہ کردن سنت پیغمبر خدا است و یا بدعت اہل ہوا در صورت اولی تارک سنت کیست و بحالت ثانیہ گریہ پیغمبر را جواب چیست و ملا حسین واعظ در روضۃ الشہدا گفتہ گریہ درین ماتم موجب حصول رضای ربانی و سبب وصول ریاض جاودانی ست چنانچہ در حدیث آمدہ من بکی علی الحسین او ابکی وجبت لہ الجنۃ

یعنی ہر کہ بر حسین بگرید باو بگریانند یا بگریاند سزاوار باشد کہ اورا در بہشت برند و جار اللہ زمخشری می فرماید کہ ہر کہ بگرید بہشت مر اورا واجب می شود و ہر کہ خود را گریان فرا نماید بحکم من تشبہ بقوم فھو منھم در وعدہ وجبت لہ الجنۃ داخل است انتہی و مخاطب والا مقام در معنی تباکی کہ جار اللہ زمخشری بیان کردہ و وجوب بہشت برای آن تصریح نمودہ تامل نکند چہ تباکی بعینہ مشابہ تواجد است و برای تواجد اہل حال آنچہ مراتب بیان کردہ اند بوجہ غایت شہرت محتاج نقل عبارت نیست فافھم ولا تغفل و چون این نقش تازہ بر صفحۂ خاطر حسن ارتسام یافت پس مخفی نماند کہ در ما سبق بہ تشریح تمام و توضیح تام رقم پذیر شدہ کہ تعزیہ کہ عبارت است از نقل روضہ انور و تربت کہ اشارت است بنقل قبر مطہر اعانت بر یکامید بہ و امریکہ بر یکجای کذائی کہ طریقہ انیقہ جناب رسول زمان علیہ و آلہ الصلوات من اللہ المنان و موجب ترتب وجوب جنان باشد معین بود و ظاہر است کہ صورت استحقاق ثواب فراوان و تخلص از عقاب بے پایان خواہد بود و ہم حدیثی کہ بر اباحت نقل قبر کہ تعزیہ شریف نیز از آن قبیل است دلالت وارد در ما تقدم تحریر یافتہ فتذکر و بطریق تنزل میگوئیم کہ برای انعقاد محفل میلاد شریف بماہ ربیع الاول ہر سال حدیثی ضعیف ہم وارد نشدہ و جمہور اہلسنت و جماعت این انعقاد را مستحب دانستہ برای مجلس کنندہ ثواب ہا مقرر کردہ اند کما قال الشیخ الدہلوی فی رسالۃ المسماۃ بما ثبت من السنۃ فی ایام السنۃ فالجواب الجواب

قال المخاطب کیا تماشا ہے کہ پیغمبر ذرا ذرا سی باتین کھانے پینے جا ضرور پیشاب اور مستحب اور ادآب کی تفصیل بتا گئے اور اس تعزیہ کا نام بھی ایکبار نلیا اور مصیبت میں کہین مرثیے اور کتاب اور نوحہ اور شیون کا حکم ندیا بلکہ خلاف اسکے کہہ گئے اور کر گئے **اقول** و بہ نستعین آنچہ افادہ نمودہ مردود است بچند وجہ اول آنکہ شیخ عبد الحق در مدارج النبوۃ بصفحہ ۵۷۵ گفتہ آنحضرت صلعم و دید حمزہ را کہ کشتہ شدہ و مثلہ کردہ شد صیحہ زد و گفت مصیبت زدہ نمی شدم من ہرگز مثل تو و نہ ایستادہ ام من ہیچ جائی ایستادنی غصہ ناک سازندہ تر مرا از اینجا و منقول است از ابن مسعود کہ گفت ندیدیم ما آنحضرت را صلعم گریہ کنندہ تر ہرگز سخت تر از گریہ وی بر حمزہ بن عبد المطلب ایستاد بر جنازہ وی و گریہ کرد و برداشت آواز تا بیہوش شد و فرمود کہ یا حمزہ یا عم رسول اللہ یا اسد اللہ و اسد رسولہ یا حمزہ یا فاعل الخیرات یا حمزہ

یا کاشف الکربات یا حمزه یا ذابّ عن وجه رسول الله صلعم و ازینجا معلوم می شود که در ندبه
و سیاقتی فریاد و آه و ناله نیز بوجوه آمده است و الله اعلم انتهی و بصفحه ۱۵۱ و ۱۵۲ و ۱۵۳ نوشته وحشی میگوید
اتفاقا تا در جنگ گاه حمزه را دیدم که چون شیر مست در میان قوم در آمده بود و صفوف لشکر قریش را در هم مے
شکست ناگاه سباع بن عبد العزی خزاعی از صف کفار بیرون آمده بود و مبارزی می طلبید حمزه بر آمده
سباع را کشت و من در پس سنگی نشسته بودم در کمین و حربه نیکو می انداختم چنانکه حربه من کم خطا کردے
چون حمزه غافل نزدیک من رسید حربه خود را بسوی او انداختم بر عانه او چنانکه از طرف دیگر سر بیرون کرد
دیدم که حمزه متوجه من شد من روی فرار آوردم پس در راه بیفتاد و جماعتی از یاران وی بر سر وی رفتند و گفتند
یا ابا عماره جواب ایشان نگفت و دانستم که آخر شد صبر کردم تا مردم از سر وی دور شدند برفتم و حربه خویش را
برداشتم و شکم او بشگافتم و جگرش را بر آوردم و بنزد هند بردم و گفتم اینک جگر حمزه قاتل پدرت از من بستد
او آنرا فرو خائید و بیرون آورد و بینداخت و گویا بوی گفته بود که چون حمزه را بکشی جگر او را بنزد من بیار یا
این سیاه غاسی القلب این را از پیش خود کرده و هند جامه و حلی و زیور خود را تمام بمن داد و وعده کرد که چون
بمکه روم ده دینار زر سرخ بتو دهم آنگاه گفت بمن نمائی که مصیر وی کجا است او را بدانجا بردم بینی و گوش و
آلت او را قطع کرد و با خود بمکه برد و بجهت مضغ جگر حمزه هند را آکلة الاکباد خوانند و مرویست که بعد از آنکه کافران
رفتند و مسلمانان در میان میدان در آمدند تفحص کشتگان خود می کردند فرمود آنحضرت ما فعل عمی ما فعل حمزه علی
کرم الله وجهه بتفحص مشغول شده بر سر حمزه رسید و او را بدان هیئت مشاهده کرد در گریه شد و مراجعت نمود و آنحضرت
صلعم را از صورت واقعه واقف گردانید سید عالم با علی همراه آمده بر سر حمزه ایستاد و فرمود ما وقفت موقفا اغیظ
من هذا آنگاه فرمود و الله اگر بر قریش دست یابم هفتاد کس از ایشان را مثله کنم جبرئیل علیه السلام آمد و این آیت
آورد و ان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ولئن صبرتم لهو خیر للصابرین یعنی اگر عذاب و سزا دهید عقاب کنید
مانند آنچه عقاب کرده شده اید شما بآن و اگر صبر کنید هر آئینه صبر بهتر است مر صابران را آنحضرت فرمود و الله
صبر می کنم و از آن داعیه درگذشتم و بعوض آن هفتاد نوبت برای حمزه استغفار کرده و در حدیث آمده است که
آنحضرت فرمود اگر خاطر صفیه در میان نمی بود مدفون نمی ساختم حمزه را و میگذاشتم که سباع و طیور می خوردند

وحشتر کردی او را ضد ابتهالی از درون ایشان و آورده اند که چون صفیه عمه رسول الله صلعم همشیره حمزه بن المطلب
از دور پیدا شد پیغمبر صلعم به پسر وی زبیر بن العوام فرمود والده خود را باز گردان تا برادر خود را باین حال نه
بیند و در روضه الاحباب می گوید که آخر صفیه بر سر حمزه آمد و وی و فاطمه می گریستند و بگریه ایشان آنحضرت
نیز بگریه در آمد و فرمود آنحضرت که حمزه بن عبد المطلب را در میان اهل هفت آسمان اسد الله و اسد رسوله
نوشتند و بعد فاصله قلیل می نویسد منقولست که چون مسلمانان روی بهزیمت آوردند و حضرت رسول را صلعم
تنها گذاشتند حضرت در غضب آمد و عرق از پیشانی همایونش متقاطر گشت و مثال مروارید دید درانحالت
نظر کرد علی ابن ابیطالب را که بر پهلوی مبارکش ایستاده است فرمود چون است که به برادران خود ملحق نه
گشتی علی گفت لا اکفر بعد الایمان ان لی بک اسوة آیا کافر شوم بعد از ایمان بدرستی که مرا بتو اقتدا است یعنی
مرا به تو کار است با یاران و برادران که در پی غنیمت رفتند و هزیمت نمودند چه کار دارم درین حین جمعی از
کافران متوجه آنحضرت علیه السلام شدند فرمود ای علی مرا ازین جمع نگاهدار و حق خدمت و نصرت بجا آر
که وقت نصرت است علی مرتضی رضی عنه متوجه آنقوم شد و دمار از روزگار ایشان بر آورد و ایشانرا متفرق
گردانید و جمعی کثیر را به دوزخ فرستاد و آمده است که درانزمان ملائکه نیز حاضر بودند جبرئیل و میکائیل علیهما السلام
بر مثال دو مرد جامه سفید بر یمین و یسار آنحضرت ایستاده بودند و محافظت وی میکردند و با کفار محاربه
می نمودند و مشهور آنست که محاربه ملائکه مخصوص بغزوه بدر است و در غیر آن حضور و امداد و اعانت ثابت
است نه محاربه و مقاتله چنانکه ذکر این معنی در غزوه بدر گذشت و گفتم من والله اعلم تواند که نزول ملائکه هزار بعد
هزار بقتال کفار مخصوص ببدر باشد اما ملازمت جبرئیل و میکائیل که ملازمان خاص درگاه اند درینجا باشند و
محاربه کرده باشند منافات ندارد و می گویند که چون علی مرتضی کرم الله وجهه این مردانگی کرد و نصرت داد
جبرئیل علیه السلام فرمود که این کمال مواسات جوانمردی است که علی با تو می برد آنحضرت فرمود انه منی وانا
منه یعنی بدرستیکه علی از من است و من از ویم کنایت است از کمال اتحاد و اخلاص و یگانگی و آمده است
که چون آنحضرت این کلمه فرمود جبرئیل گفت وانا منکما من از شما هر دوام و گویند آوازی شنیدند که گوینده
غیبی میگفت لا فتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار در کتاب معارج النبوة و کتاب کشف الغمة ذکر این قصه

بدینجا مرقوم است و در آخر آن آورده که آنحضرت فرمود ای علی می شنوی مدح خود را که ملکی که نام او رضوان
است در آسمان می گوید لافتی الا علی لاسیف الا ذوالفقار انتهی و در روضة الاحباب می گوید که این حدیث
را باین طریقه بعضی از اکابر محدثان واهل سیر در کتب خویش آورده اند ولیکن ذهبی که محک رجال است در
میزان الاعتدال تضعیف وتکذیب راوی نموده است والله اعلم گفت بنده مسکین خصه الله بمزید الیقین که
ظاهرا قصه نادعلیا مظهر العجائب همدرین معامله ومعارکه واقع شده است اما در کتب حدیث هیچ ذکر آن
نکرده اند والله اعلم وبالجمله وی رضی الله عنه حق مبارزت ومحاربت وجلادت وشجاعت بجائی آورد که
فوق آن تصور نتوان کرد روایتست از قیس که وی از پدر خود سعد روایت کرد که گفت از علی مرتضی شنیدم کرم
الله وجهه که فرمود در روز احد شانزده ضربه بمن رسید که در چهار ضربه از ان بر زمین افتادم و هر بار که می افتادم
مردی خوب روی خوشبوی بازوی مرا میگرفت ومرا بر پا می کرد ومیگفت متوجه کافران شو که تو در طاعت
خدا و رسول اوئی وایشان هر دو از تو راضی اند بعد از فراغ جنگ این واقعه را بحضرت رسالت عرض کردم
آن سرور فرمود صلی الله علیه وسلم که تو او را می شناسی گفتم نه اما بدحیه کلبی می مانست فرمود ای علی
خدا تعالی چشم ترا روشن کناد آن جبرئیل بود فتنبه چون درینجا ذکر فضائل جناب امیر المومنین علی ابن
ابیطالب علیه السلام بمیان آمد لهذا مناسب می نماید که چند احادیث فضائل آنجناب ذکر کرده آید چه آنحضرت
صلعم فرمود ذکر علی عبادة قال ابن حجر المکی فی الصواعق المحرقه الحدیث التاسع اخرج
البزار والطبرانی فی الاوسط عن جابر بن عبد الله والطبرانی والحاکم والعقیلی فی الضعفاء
وابن عدی عن ابن عمر والترمذی والحاکم عن علی قال قال رسول الله صلعم انا
مدینة العلم وعلی بابها والحدیث الحادی والثلثون اخرج ابو نعیم وابن عساکر
عن ابی لیلی ان رسول الله صلعم قال الصدیقون ثلثة حبیب النجار مؤمن آل یٰسٓ الذی قال
یا قوم اتبعوا المرسلین وحزقیل مومن آل فرعون الذی قال اتقتلون رجلا ان یقول
ربی الله وعلی ابن ابیطالب والحدیث الثانی والثلثون اخرج الخطیب عن انس
ان النبی صلعم قال عنوان صحیفه المومن حب علی ابن ابیطالب والحدیث الرابع

والثلثون اخرج الدار قطني في الافراد عن ابن عباس ان النبي صلى الله عليه وسلم قال علي باب حطة من دخل منه كان مومنا ومن خرج منه كان كافرا الحديث الخامس والثلثون ودر ترجمه صواعق محرقه نوشته ودر يک روايت آمده که رسول الله صلعم در مرض موت گفت ايها الناس نزديک بآن رسيده که من مقبوض شوم واز ميان شما بيرون روم وقبل ازين با شما گفته بودم اين زمان نيز مي گويم تا عذر نيا ريد بدانيد که من کتاب پروردگار را واهل بيت خود را در ميان شما خواهم گذاشت آنگاه دست علي رضي الله عنه را گرفته بلند ساخت وفرمود هذا علي مع القران والقران مع علي لا يفترقان حتى يردا على الحوض فاسألهما ما خلفتم اين علي با قران است وقران با علي است از يکديگر جدا نخواهند بود تا وقتيکه وارد شوند بر من بر حوض پس از حال ايشان خواهم پرسيد که با ايشان چگونه سلوک کرده ايد بعد از من وامام احمد در مناقب بحديث طويل روايت کرده من مات يحبک بعد موتک ختم الله له بالامن والايمان ما طلعت شمس او غربت يعني هر کس که بعد از موت تو بر محبت ودوستي تو بميرد خدا تعالى ختم کار او با من وايمان خواهد کرد تا روز قيامت وبروايت دار قطني مرويست که علي رضي الله عنه با شش تن که از اهل شورا بودند حديثي طويل گفت واز انجمله بود آنکه فرمود از شما سوال ميکنم که آيا در ميان شما غير من کسي هست که رسول الله صلعم در حق او گفته باشد انت قسيم النار يوم القيمة ودر معني اين حديث است حديثي که از علي ابن موسى الرضا مرويست که رسول الله صلعم علي رضي الله تعالى عنه را گفت انت قسيم الجنة والنار في يوم القيمة تقول النار هذا لي وهذا لك يعني تو قسمت کننده بهشت ودوزخي ودوزخ با تو خواهد گفت در روز قيامت که اين گروه يعني اهل دوزخ حصه من اند وآن گروه يعني اهل بهشت حصه تو ومرويست از ابن عباس که قال رسول الله صلعم لا يجوز احد الصراط الا من كتب له علي الجواز يعني بر صراط نمي گذرد مگر کسي که علي ابن ابيطالب گذشتن او را نوشته باشد وروايت کرد طبراني وابن ابي حاتم از ابن عباس رضي الله تعالى عنهما که گفت نازل نشد هيچ آية يا ايها الذين امنوا وعملوا الصالحات مگر آنکه علي امير وشريف آن بود که خدا تعالى در چند مکان اصحاب محمد را معاتب ساخت وذکر علي نکرد مگر بخير وخوبي وابن عساکر از ابن عباس ايضا روايت کرده که گفت قران نازل نشد در شان احدي آنمقدار که در شان علي نازل شد وايضا ابن عساکر از ابن عباس روايت کرده که سيصد آيه در شان علي نازل شد وايضا

اخرج الخطيب عن البراء والديلمي عن ابن عباس ان النبي قال علي مني بمنزلة راسي من بدني

ابن سعد از سعید بن المسیب روایت کرده که گفت هیچ کدام از اصحاب سلونی نگفتند یعنی نامفتند که از من سوال
کنید آنچه خواهید مگر علی که سلونی میگفت و از جمله کرامات ظاهره علی آنست که در وقتی که سر مبارک حضرت
رسالت پناه صلعم در کنار وی بود بر آنحضرت وحی نازل می شد و علی نماز عصر نگذارده بود و پیغمبر صلعم فارغ نشد
تا وقتیکه آفتاب غروب کرد آنگاه آنحضرت فرمود اللهم انه کان فی طاعتک وطاعة رسولک فاردد علیه
الشمس فطلعت بعد ما غربت بار خدایا علی در اطاعت و فرمان برداری تو و رسول تو بود آفتاب را
برای وی باز گردان آنگاه آفتاب طلوع کرده بعد از آنکه غروب کرده بود و بروایت سلفی مرویست از عبد الله
بن احمد بن حنبل که گفت از حال علی و معاویه از پدر خود سوال کردم گفت اعلم ان علیا کان کثیر الاعداء
ففتش له اعداؤه شیئا فلم یجدوه فجاؤا الی رجل قد حاربه وقاتله واطروه کیادا منهم له بدانکه علی کثیر الاعدا
بود و اعدای او تفتیش کردند که شاید که خطای یا منقصتی در وی یابند آنرا نیافتند آنگاه نزد مردی آمدند که با وی محاربه
و مقاتله کرده و مبالغه در مدح و ثنای آنمرد کردند بجهت مکر و حیله با او و احمد از ابو سعید خدری روایت کرده
که آیه تطهیر در شان پنجکس نازل شد پیغمبر است صلعم و علی و فاطمه و حسن و حسین رضی الله تعالی عنهم و ابن جریر مرفوعا
باین لفظ روایت کرده انزلت هذه الآیة ای انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا
فی خمسة فی النبی علیه الصلوة والسلام وفی علی و حسن و حسین و فاطمة و طبرانی نیز روایت کرده و مسلم با ابن طریق
روایت کرده که رسول الله صلعم ایشانرا در زیر کسائی یعنی عبائی که بروی بود در آورد و این آیه برخواند و بصحت
رسیده که رسول الله صلعم عبا را برین چهار کس پوشانید و فرمود اللهم هؤلاء اهل بیتی و خاصتی اذهب
عنهم الرجس و طهرهم تطهیرا خدایا این جماعت اهل بیت و مخصوص من اند بر از ایشان گناه را و پاک
گردان ایشانرا پاک کردنی آنگاه ام سلمه گفت من نیز با ایشان ام رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود انک علی
خیر و مرویست بروایت امام احمد و طبرانی و ابن ابی حاتم و حاکم از ابن عباس رضی الله تعالی عنهما که چون آیه
قل لا اسئلکم علیه اجرا الا المودة فی القربی نازل شد اصحاب گفتند یا رسول الله صلعم خویشان شما که
واجب است بر ما دوستی ایشان چه کسانند رسول الله صلعم فرمود که علی و فاطمه و هر دو پسر ایشان رضی الله تعالی
عنهم و در سند این حدیث شیعی غالی است لیکن راست گو است و ابو الشیخ و غیر او از علی روایت کرده اند

که فرمود در شان ما اهلبیت انتهی نازل شده وحفظ مودت ما نکند مگر مومنی بعد ازان این آیه برخواند قل
لا اسئلکم علیه اجراً الا المودة فی القربی وبزار وطبرانی از حسن رض روایت کرده اند از چند طریق اسناد که
بعضی ازان اسناد حسن است که وی رضی الله تعالی عنه خطبه خواند از انجمله این بود که گفت من عرفنی
فقد عرفنی ومن لم یعرفنی فانا الحسن بن محمد صلعم هر کس مرا می شناسد شناسد و هر کس که مرا نمی شناسد پس
من حسن بن محمدم صلی الله علیه وسلم بعد ازان این آیه برخواند واتبعت ملة ابراهیم گفت انا ابن البشیر
وانا ابن النذیر من پسر آنکسم که بشارت دهنده و بیم کننده بود و من از اهل بیت هستم که خدا تعالی
وتبارک فرض ساخته است مودت و موالات ایشان را در آنچه بر محمد صلی الله علیه وسلم نازل شده قل لا
اسئلکم علیه اجراً الا المودة فی القربی ومن یقترف حسنة نزد له فیها حسنا واقتراف
حسنات یعنی اکتساب حسنات دوستی با اهلبیت است وطبرانی از امام زین العابدین رضی الله عنه روایت
کرده که چون از واقعه پدر خود حسین رض وی را اسیر کرده بجانب شام بردند شخصی از اجلاف شام در شهر با وی ملاقات
کرده گفت الحمد لله که خدا تعالی شما را مقتول و مستاصل گردانیده و قطع فتنه شد امام زین العابدین رضی
الله عنه مر آنشخص را گفت آیا نخوانده قل لا اسئلکم علیه اجراً الا المودة فی القربی آنشخص گفت
قربی درین آیه شمائید گفت بلی مراد ازین قربی ما ئیم انتهی ملخصاً وشیخ عبد الحق در مدارج النبوة در صفحه ۲۱۴
می فرماید القصه محاربه و مقاتله میان دو لشکر واقع شد خصوصاً از علی مرتضی رض درین غزا خندق سیاست ها
ومقاتلها واقع شد از حد قیاس و عقل بیرون چنانکه در اخبار روایت شده است لضربة علی بن ابیطالب
یوم الخندق افضل من اعمال امتی الی یوم القیامة کذا فی روضة الاحباب
وآنحضرت دعا ها کرد در حق مرتضی و شمشیر خود را که ذو الفقار نام داشت بوی عطا فرمود انتهی چون ببینید که
از اوصاف حیدر کرار شنیدی اکنون قولی مختصر از مساعی عجیبه علمای شیعه بشنید که اکابر ایشان حدیث قدسی
لا فتی الا علی لا سیف الا ذو الفقار و ناد علیاً را انکار نمایند کما مر فی مدارج النبوة وحدیث انا
مدینة العلم وعلی بابها وحدیث رجوع شمس و نزول آیه ذوی القربی در حق اهل بیت و نزول
آیه تطهیر در شان آل عبا چنانچه سابقاً گذشته موضوع پندارند کما فی الصواعق المحرقة والتحفة العزیزیة

جناب افضل المحققین علامه دهلوی طاب ثراه در تحفهٔ اثنا عشریه می فرمایند اما جانفشانی و امداد و اعانت
علمای اهل سنت درباره اهل بیت رسالت صلعم پس ظاهر و باهر محتاج به بیان نیست جمهور ایشان برای ادنی
شیخ مجهولی که تخلی از فضائل و فواضل نفسانی و تحلی برذائل سه حالی باشد هزاران مناقب روایت می
کنند و روایات موضوعه را بکمال انشراح صدر تصحیح نموده اثبات فضائلش می نمایند چون نوبت بحضرت
امیر المومنین عم می رسد احادیث صحیحه را تزئیف و تضعیف می نمایند و هرگاه از تضعیف عاجز می شوند تاویلات
بارده رکیکه بکار می برند چنانچه بر ناظر کتب کلامیه آنها واضح و لائح است و ذکر آن درین مقام موجب
اطالت کلام است بمفحوای ما لا یدرک کله لا یترک کله بر یک حدیث اکتفا نموده شد ترمذی و ابو حاتم
و طبرانی باسانید خود روایت کرده اند که آنحضرت صلعم فرمود انا مدینة العلم و علی بابها و در روایت دیگر ترمذی
چنین روایت کرده انا دار الحکمة و علی بابها با آنکه حاکم این حدیث را تصحیح نموده و بعضی علمای متاخرین تحسین نموده
اهلسنت بنا بر عادت مستمره خود اولا بدفع صدور حکم بوضع نموده و بعضی علما اینها با تصحیح حاکم و تحسین بعضی
متاخرین نشنید و دیگر دل شاد کرده تاویل رکیکی در معنی حدیث نموده که اداء علی بمعنی لغوی است یعنی
من شهر علم و بلندا است دروازه آن شهر ابن حجر در صواعق محرقه می گوید و شغب بعضهم فاجاب بان معنی
و علی بابها ای من العلو علی حد قراءة هذا صراط علی مستقیم برفع علی و تنوینه کما قرأ به یعقوب انتهی و فطن
خبیر ضعف این تاویل واضح است بعضی متنبه بر ضعف این توجیه شده و در صدد معارضه آن در آمده و در مقابله آن
حدیث دیگر وضع نمودند و آن اینست انا مدینة العلم و ابو بکر اساسها و عمر حیطانها و عثمان
سقفها و علی بابها و آثار وضع و مخائل وضع کالشمس فی رابعة النهار روشن و منجلی است چه سقف خانه
را معمول است و سقف شهر در نهایت غرابت است مگر اینکه مراد از سقف شهر سقیفه بنی ساعده بوده
باشد که اساس آنچنان شهر را سقفی چنین در کار است انتهی ملخصاً و این ذکر طولی است نخواهد و مقام از بیان آن
ابی ست لهذا بذکر حدیث رد شمس اختتام این مقولات می کنم در ترجمه صواعق محرقه گفته که طحاوی و قاضی
در شفا گفته که حدیث رد آفتاب صحیح است و شیخ الاسلام ابو زرعه گوید حدیثی حسن است و غیر او از علما
متابعت او نموده و رد کرده اند قول کسی را که گفته این حدیث موضوع است انتهی و شیخ عبد الحق در مدارج النبوة

جلد دوم صفحه ۳۱۳ نوشته و در مواهب گفته روایت کرده است این حدیث را طحاوی و وی که از اکابر علمای حنفیه
است و در اصل شافعی بود رجوع کرد از آن بحنفیه در شرح مشکلات الآثار و حکایت کرده است قاضی عیاض
مالکی و گفت طحاوی که احمد بن صالح که از ثقات علمای حدیث است در مرتبه احمد بن حنبل می گفت سزاوار نیست
مر کسی را که سبیل وی علم است تخلف و تغافل از حفظ حدیث اسما زیرا که از علامات نبوت است و بعضی گفته اند
این حدیث صحیح نیست و ابن جوزی او را در موضوعات ذکر کرده و گفته این موضوع است بیشک و در سند وی احمد
بن داود است و وی متروک الحدیث کذاب است چنانچه دارقطنی گفته است و ابن حبان گفته وضع میکرد
حدیث را و نیز ابن جوزی گفته که روایت کرده است این حدیث را ابن شاهین و گفته این حدیث باطل و از
غفلت واضع او است که نظر کرده بصورت فضیلت و تصور نکرده عدم فائده آن را و ندانسته که صلوة عصر
بغیبوبت آفتاب قضا گردید و رجوع شمس ادائی کرد آن را و تحقیق ایراد کرده است ابن تیمیه در تصنیفی که
رد روافض و ذکر کرده است حدیث را بطرق وی و رجال وی موضوع است و گفته که عجب است از
قاضی عیاض با جلالت قدر وی و علو خطر وی در علوم حدیث چگونه ساکت ماند از وی ایهام کننده ثبوت
او را نقل کننده ثبوت او را گفت کاتب حروف عفی الله عنه که قول این قائل که نماز عصر بغروب آفتاب قضا
گشت و رجوع شمس ادائی گردانید او را محل نظر است زیرا که قضا بر تقدیری گردد که آفتاب باقی نماند
بر غیبوبت و فوات وقت اما اگر وقت نیز عائد گردد چرا ادا نشود و معنی ادا نیست مگر وقوع نماز در وقت
اگر چه باعاده وقت باشد و نیز بعد از اعتراف جلالت قدر قاضی عیاض و علو خطر وی مناسب توقف و
تردد است نه جزم به بطلان و انکار با وجودیکه نقل طحاوی و احمد بن صالح آن را تصحیح کرده باشند و ابن
جوزی مستعجل است در حکم بوضع و ادعای آن و در توثیق و تضعیف رجال [illegible] انتهى [illegible]
حکایتی است عجیبه که سید علیخان مدنی در انوار الربیع آورده که ابو منصور مظفر [illegible] و اعتقاد [illegible]
بغداد دیدند که بعد از عصر این حدیث را مذکور ساخت و بالفاظ خود [illegible] می داد [illegible]
اهل بیت می نمود در بین اثنا قطعه ابر ظاهر شد و حائل آفتاب گشت چنانچه مردم ظن غروب آفتاب کردند
آنگاه واعظ مذکور برخاست بالای منبر و اشارت به آفتاب کرده این شعر انشا کرده لا تغربي

گفته که وی

یا شمس حتی ینتهی * مدحی لآل المصطفی ولنجله * واثنی عنانک اذ اردت ثناءهم * انسیت
ان کان الوقوف لاجله * ان کان للمولی وقوفک فلیکن * هذا الوقوف لخیله ولرجله ×
فطلعت الشمس من تحت السحاب بعد انتهاء الابیات فلا یدری ما رمی علیه من الاموال
والثیاب یومئذ انتهی وهکذا فی ترجمة الصواعق وجناب علامه علی علیه الرحمة در کشف الیقین
آورده که بعض زهاد در وعظ ذکر فضائل جناب امیر می کرد پس آفتاب قریب بغروب رسیده و افق تیرگی
بهم رسانید پس آن واعظ خطاب کرد بسوی آفتاب و گفت شعر لا تغربی یا شمس حتی ینقضی * مدحی
لصنو المصطفی ولنجله × واثنی عنانک ان عزمت ثناءه × انسیت یومک اذ رددت لاجله
ان کان للمولی وقوفک فلیکن × هذا الوقوف لخیله ولرجله پس آفتاب برآمد و افق روشن گردید تا آنکه مدح آنجناب باتمام
رسید چونکه سامعین بسیار مجتمع بودند این قصه را خواص و عوام نقل کردند و نقلش متواتر رسید انتهی *
کجا بودم اکنون کجا آمدم * ز جا رفتم اما بجا آمدم * الحال باز بمطلب می روم یعنی شیخ عبد الحق در مدارج النبوة
بصفحه ۱۶۵ و ۱۶۶ امی نویسد آورده اند که چون مصیبت زدگان باستقبال آنحضرت بیرون آمده بودند فاطمه
دختر حمزه بر سر راه آمده بود لشکر رسول را دید که جوق جوق می آیند هر چند تفحص نمود پدر خود را درمیان ندید
صدیق را پرسید پدر من کجاست که او را در لشکر نمی بینم دل صدیق سوخت و آب در دیده گردانید فرمود
اینک آنحضرت می رسد چون خواجه رسید پدر خود را ندید پیش آمد و عنان مرکب خواجه را بگرفت و گفت یا
رسول الله پدر من کو خواجه فرمود که پدر تو من باشم گفت یا رسول الله ازین سخن بوی خون می آید و اشک
از دیده وی ریزان گشت و یاران نیز بموافقت او در گریه در آمدند بعد از ان گفت فاطمه یا رسول الله کیفیت
شهادت پدرم تقریر فرمای گفت ای فرزند اگر آنرا صفت کنم دل تو طاقت نیارد خروش و نالان ضعیفه
زیاده گشت و درینجا حکایتی غریب است که نقل کرده اند که چون آنحضرت صلعم بمدینه نزول فرمود از اکثر
خانهای انصار آواز گریه شنید مگر از خانه حمزه فرمود لکن لا بواکی له یعنی حمزه زنانی که بروی گریه کنند
ندارد انصار چون این سخن شنیدند زنان خویش را گفتند که نخست بخانه حمزه روند و بروی بگریند آنگاه بخانه
خویش آیند و بر کشتگان خویش گریه کنند زنان انصار میان شام و خفتن بخانه حمزه آمدند و تا نیم شب بروے

می گریستند آنحضرت بخواب رفته بود چون بیدار شد آواز گریه زنان از خانه حمزه شنید پرسید که این چه
آواز است گفتند زنان انصار بر عم تو می گریند پس دعا کرد آنحضرت فرمود رضی الله عنکن وعن
اولادکن واولاد اولادکن انتهی از این ارشاد آنحضرت لائق گریستنها و دعا فرمودن بالفاظ رضی
الله عنکن وعن اولادکن واولاد اولادکن و نوحه کردن وصیه فرمودن آنحضرت بر نعش حضرت حمزه
وگریه کردن یاران همه باتفاق آنحضرت چنانچه از کتاب مدارج النبوة مرقوم قلم شکسته رقم گردیده نص
جلی است بر اینکه آنحضرت صلعم در مصیبت خود و عم گریه فرموده اند و دیگران را نیز بشارت رضامندی
حق تعالی ترغیب گریه در مصائب خاصان خدا نموده و هو المقصود بیننا دوم آنکه بعد وقوع حادثه عظیمه
مصیبت کبری اعنی شهادت جناب سید الشهدا علیه التحیه والثنا جناب سرور کائنات صلعم از بهشت عنبر
سرشت تشریف آورده در همین ماتم محزون وگریان بوده اند چنانچه عبد الحق در مدارج النبوة بصفحه ۵۵۹
می فرماید روایت کرده است ترمذی از سلمی امرأة من الانصار گفت در آمدم بر ام سلمه و دیدم او را می گریه گفتم
چه چیز در گریه آورده ترا یا ام سلمه گفت الآن رسول خدا را بمنام دیدم که بر سر و لحیه شریف وی خاک آلوده
می گریه گفتم چه شده است ترا یا رسول الله گفت حاضر شدم قتل حسین را که الآن شده است انتهی پس اتباع سنت
آنحضرت احق باتباع آنجناب است و هو المطلوب والمقصود سیوم آنکه همه اصحاب بوده که هرگاه
آنحضرت را یاد می کردند گریه می نمودند چنانچه در رساله اثبات الماتم بصفحه ۲۱ نوشته قال القاضی ابو الفضل
العیاض و فی فصل الخطاب صحابه رضی الله عنهم بعد آنحضرت هرگاه یاد می کردند خاشع و خاضع می بودند و پوست بدن ایشان
می برخاست و گریه می کردند الخ چهارم آنکه در مدارج النبوة ص ۱۰۱ می نویسد فاطمه رضی الله عنها چون اینها شنید
بگریست آنحضرت فرمود ای دختر من گریه مکن که ما اهل بیت برای ما گریه مکن و بدست مبارک اشک از چهره
فاطمه رضی الله عنها پاک کرد و دلداری و بشارتها داده و در بعضی روایات حدیث آمده چون آنحضرت گریه فاطمه
و تسلیه آنحضرت او را که تو بمن لاحق میشوی و تو سیده نساء جنت خواهی بود و در چیز دیگر آمده و گفت بار خدایا
و برادر مفارقت من صبری کرامت فرمائی فاطمه گفت وا کرباه فرمود آنحضرت صلی الله علیه وسلم کرب باد نخواهد بر
پدر تو بعد از امروز یعنی کرب باز نشده باشد بسبب شدت بالمرحمت تنگی بود و بواسطه علاقه جسمانی

بدنی که لازمه بشریت است می باشد آنگاه با فاطمه فرمود که پسران خود را پیش آر پس فاطمه حسن و حسین را
علیهم التحیة والرضوان پیش آنحضرت صلعم آورد چون او را بدان حال دیدند گریه آغاز نهادند چنان گریه و زاری
کردند که از گریه ایشان هر که در خانه بود بگریست آنحضرت صلعم ایشان را بوسید و در باب تعظیم و احترام و محبت
ایشان بصحابه و تمامه امت را وصیت فرمود و در روایتی آمده که آنها که بر در حجره بودند نیز گریستند چون آواز
گریه ایشان بگوش مبارک رسید آنحضرت علیه السلام نیز بگریست ام سلمه گفت یا رسول الله نه گناهان گذشته
و آینده تو مغفور گشته موجب گریه چیست فرمود گریه من برای رحم و شفقت بر امت است که آیا بعد از
من حال ایشان به کجا خواهد رسید بعد از آن عائشه پیش رفت و گفت یا رسول الله چشم بگشای و در
من نگاهی فرما و وصیت کن چشم مبارک حضرت بگشاد و فرمود ای عائشه نزدیک شو فرمود که دیروز
که وصیت کردم همان است باید که بموجب آن عمل کنی و حفصه نیز پیش رفت و با وی سخنوری که با عائشه مکالمه
فرمود با حفصه نیز گفت و تمامه ازواج مطهره را وصیت کرد بعد از آن فرمود برادر من علی را بیارید علی
بیامد و بر بالین آنحضرت بنشست و سر مبارک را بر زانوی خویش نهاد و آن سرور فرمود ای علی فلان
یهودی پیش من چندین مبلغ دارد که از وی برای تجهیز لشکر اسامه بقرض گرفته بودم زنهار که حق او را
از ذمه من ادا کنی و فرمود ای علی تو اول کسی خواهی بود که در لب حوض کوثر بمن برسی و بعد از من
مکروهات بتو خواهد رسید باید که دل تنگ نشوی و صبر کنی و چون ببینی که مردم دنیا اختیار کنند باید که آخرت
را اختیار کنی انتهی چون مردم نکته سنج درین مقام برسند ارشاد آنحضرت صلعم که بعد از من مکروهات بتو
خواهد رسید باید که دل تنگ نشوی و صبر کنی و چون ببینی که دنیا اختیار کنند باید که تو آخرت را اختیار کنی نیک
تامل نمایند که مصداق این بجز خلافت خلفاء ثلثه نیست فافهم ولا تکن من الغافلین و جناب افضل المحققین
و سید المدققین سحبان زبان حضرت سبحان علی خان اعلی الله مقامه فی فرادیس الجنان در وجیزه می فرماید
و از آیات زاهره و حجج باهره که دلالت قطعی بر غصب خلافت از خلیفه برحق دارد و اگر سحابیه علما جمع شوند و
تا در تحقیق شعر باشند و بعرق فشانی خود را غریق لجه خوض و غور سازند سر مو دفع این اشکال متعذر التفصی
نتوانند بوجهی است که صاحب کتاب ریاض النضره با اینهمه تعصب که از تالیفش پیدا است بکتاب مذکور نقل

کرده عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله یا علی کیف انت اذا زهد الناس فی الاخرة ورغبوا فی الدنیا واکلوا التراث اکلا لما واحبوا المال حبا جما واتخذوا دین الله دغلا ومال الله دولا فقلت اترکهم وما اختاروا واختار الله ورسوله والدار الاخرة واصبر علی مصیبات الدنیا وبلواها حتی الحق بک ان شاء الله تعالی قال صدقت اللهم افعل ذلک بی اخرجه الحافظ الثقفی فی الاربعین حالیا این فاقد الادراک بخدمت علمای سنیه عرضه میدهد که وقوع ما اخبر به مخبر الصادق لابد منه ام اشخاص مشار الیهم هم از حضرت مرتضوی پس بنده میپرسم که ان اشخاص موصوف بصفات کذائیه که امیر المومنین علیه السلام اترکهم وما اختیار در حق شان فرموده اند کیا بودند غایت تاویل آنحضرات در امثال احادیث دال بر چنین مضامین آنست که برگردن جابره بنی امیه یعنی مروانیه می بندند آن خود بالنحن فیه امکان ندارد که مومی الیهم بعد انتقال امیر مومنان بفراوس جنان پس از زمانی بوجود آمدند پس لا محاله بضیق خناق مبتلا شده بحکم من ابتلی ببلیتین فاختار اهونهما برای صیانت خلفای راشدین بروفق اصطلاح خود معاویه و احزاب او را مشار الیه مضمون این حدیث قرار دهند و بالا انهمه هم بر اصول مخترعه و اعتقادات مختلفه شان درست نمی افتد که عموماً اصحاب نبوی کلهم عدول و بالخصوص معاویه که جلال الدین سیوطی مشار الیه را از خلفای عاملین بهدی و دین حق شمرده و صاحب صواعق محرقه امام حق خلیفه صدق گفته و بر این قدر اکتفا نکرده از غلاف بر آمده میگوید اللاعن علیه ملعون والطاعن فیه مطعون و صاحب غنیة الطالبین اگر مولفش غوث الاعظم یعنی شیخ عبد القادر جیلانی باشند فکفی به جلالة والا بچون بشل شاه ولی الله قدس سره اهل سنت هندوستان در ازالة الخفا بروایات آن کتاب استناد میکند در عظمت قدر مؤلف و مولف ریبی نیست معاویه را خلیفه برحق نوشته و محدثین ثقات اهلسنت حدیث اللهم اجعله هادیا مهدیا و حدیث اللهم فقهه فی الدین از زبان وحی ترجمان نبوی روایت میسازند و دعای نبوی البته در حق او بمنزلهٔ رفیع مقبول است پس کسیکه نزد جمهور اهلسنت باین مرتبه عظیم القدر و مورد عنایت حضرت رسالت باشد حیف است که او را متصف باین صفات ذمیمه مصرحه بحدیث گیرند که موصوف بآن اوصاف البته از دائره ایمان حقیقی خارج است و امیمنی نتیج نقض کلیات این طائفه میشود و هم دو رباش قول ابن حجر از خاطر محو نباید نمود و اینهمه سنیه و سیان معاویه محمود العاقبت است و بیرایها انش بیخ نزد او شان جلیل المرتبه با متشابه که او را با امیر المومنین

علیه السلام محاسبه هر که معاویه با معاویه موقوف خواهند بود لطف آنکه این حدیث را از زبان خود انبیا القوی را
ساخته اند و هر چند مصنفین این حدیث را موضوع گفته اند لکن شاه ولی الله صاحب در ازالة الخفا بدان بحث
آورده اند و جمله طغیان و عدوان مضمون معاویه را بخطاء اجتهادی که مرتکب آن مستحق اجر است ولو کان
واحدا منسوب میسازند پس اگر معاویه مصداق این حدیث باشد از سفیده صبح روشن تر صورت انجلا می پذیرد
که حرب و قتال او با خلیفه برحق برای حب جاه و ریاست بود و علی هذا اوزر مقتول شدن قریب مائة الف
بطرفین از صحابه و تابعین بر سرش خواهد بود و فا این خیر العاقبة بلکه در آخرت هم صدر نشین سقر اصلی و تبعه همراه
خواهند بود و فیه محذور عظیم یلزم علی اهل السنة بل ینهدم اصل بنیانهم کما هو غیر خاف پس اگر
با اینهمه از عقیده خود نکول فرموده معاویه را مصداق مضمون این حدیث قرار دهند فنعم الوفاق چه منشا الیه
هم موصوف باین صفات بود دیگر باقتضای اثر الفضل لمن غبر لکن بما اتیم فیه سودی نخواهد بخشید زیرا که
امیر المومنین بسید المرسلین وعده فرموده اند که اترکهم وما اختاروا و حضرت سید الانبیا تصدیق وعده شان
نموده دعا فرموده اند که چنین واقع شود نه خلف وعده از امیر مومنان و نه عدم اجابت دعای سید
مرسلان ممکن و متی ترک امیر المومنین علیه السلام ایاه و حزبه وما اختاروا بلکه بعد تبلیغ و تفهیم هرگاه راه هدایت
بپی سپر نساخت بلکه زیاده تر سالک طریق طغیان و غوایت شد خروج بر سرش نمودند و قتالی واقع شد که بهرام
چون شام ترکوی که تا الیوم از هیبت آن معرکه لرزه بر اندام دارد کما بیش مائة الف از نفوس بشری چه از
ارباب هدایت و چه اصحاب ضلالت بحر تیغ هلاکت شدند و بسبب فتنه تحکیم که معاودت یکوقت فرمودند باز
مصروف تعبیه عسکر و تهیه سامان حرب و آماده نهضت بودند کما ذکره اهل السیر متفقین که واقعه هائله شهادت
شاه ولایت واقع شد والبته این همه معارک را کسی از عقلا نخواهد گفت که ترکوا و ما اختاروا پس مبرهن شد که حضرت
معاویه متصف بصفات اکل ترات وغیره ذمائم مصرحه حدیث مزبور شما خواهد بلکه متروک نمود تا مصداق
این حدیث تواند بود و همچنین اصحاب حرب جمل چه اولا حضرات سنیه راضی نخواهند بود که جناب طلحه و زبیر که
انصار و حواری رسول باری میگویند باین اوصاف ذمیمه موصوف گرفته شوند فضلا عن ام المومنین حضرت
عایشه و حضرت حفصه امر این حضرات همه این امور متعلق باشد که جز غارت بیت المال بصره و سلوک ناهموار با سهل

این حیث فرصت ارتکاب این امور کی یافتند و این همه بعزل عن الذکر بیچاره طلحه و زبیر مقتول و حضرت عائشه
همعسکر امیر خیبر گیر با تقصیر تشریف ارزانی داشتند و بحراست نسوان که حکایتی است لطیف علم نهضت بسوی
مدینه طیبه افراشتند پس این زمره را کسی جبان متروک میتواند گفت و خوارج که شرذمه قلیل بودند و خیال انحراف از
خلیفه برحق با این صفات چه علاقه بلکه آن روسیاهان بحدی زهد و تورع ظاهری داشتند که مردم بوارد دید آن در
حال شان باشتباه می افتادند چنانچه ابن ابی الحدید شارح نهج البلاغه فصلی مبسوط متضمن حال و مقال شان
نوشته و بدلائل جلیه معاویه و احزاب او را در ارتقای مدارج غوایت و ضلالت بر اینها ترجیح داده باز اعاده
همان حرف باید کرد که با جمعهم مقتول شدند نه متروک آری بموجب اخبار مستقبل از زبان صدق توامان مرتضوی
چند کس لقیة السیف باقی ماندند که بقایای آن شجره ملعونه از اینها تا امروز است و هرگاه این هر سه طائفه مصداق
فحوای حدیث نباشند و مدلول این حدیث ضروری الوقوع پس مصداقش زمان خلافت خلفای ثلثه متحتم
خواهد بود و معنی حدیث متحقق که میراث امیر المومنین را که عبارت از خلافت و غیرها باشد منصرف شدند و خود
شان را خلیفه رسول آفاق بلا استحقاق و واجب الاطاعة کافة خلائق علی الاطلاق قرار دادند و مال خدا را
که ما حصل ممالک بود دست بدست گرفتند و جناب امیر المومنین ع ترکهم و ما اختاروا یعنی بحرب و قتال بای
وجه کان برنخاستند و بالاخره به مماشاة معهم پرداختند و افاده تمیوه پس حکایتی بس رنگین باید شنید که
فاضل معاصر که ذکرش بدیباچه این وجیزه مندرج است اسم بی مسمی نور الدین حسین قرار داده و او را شیعه و نبیره
شهید سعید علامه بی بدل سید نور الله شوشتری وانموده خودش از نام مفروض مراسلات بمن سفیر ساده
تفصیل این افسانه شگرف در رساله که بجواب بعنوانش نگاشته ام ثبت است در ذیل تحریرات مشار الیه
اثنای تحریر اهتمام اشعاری از تعذر تفصی از این استدلال تیر کرده بودم در جوابش از زبان نور الدین حسین
منسوب بمخاطب فرلو این عبارت نوشت حریف را میرسد که از مستدل بپرسد که غایت یعنی حتی الحوض یا
بمجموع تعلق دارد یا فقط بصبر در شق اول تمامه تقریر منقلب می شود که از حضرت امیر المومنین ع در مقابله
ناکثین و مارقین و قاسطین بکدام امر کف نفس یعنی صبر واقع شده و انتقام از ایشان
و لا بیته ما آب ترکهم و ما اختاروا فرمودند بلکه ترک همین است که در معرکه جمل و صفین و نهروان واقع شده

ثانی دلیلش می باید واین کجا وچون حریف ما اول درمدعا است ودراخلاق اضافی کافی بخلاف قائل که منصب استدلال دارد ومعاوضه خصم خواهد گفت که در وقت معاویه این امور بالاتفاق صدور یافته بلکه در احادیث فریقین این از خصائص شجره امیه است بخلاف خلفای ثلثه که بدنیا زینهار رغبت نداشتند ودر کمال زهد وورع بودند پس حمل بر معاویه باید نمود فان الاتفاق خیر من الاختلاف بلکه برای تعلق مجموع دلیلی خواهد آورد که اگر فقط بصبر متعلق باشد لازم آید که حضرت امیر از اوصاف سابقه خود باقی نباشد وهو خلاف مذهب الفریقین پس مفاد حدیث بتقریر مخالف آنست که جناب امیر المومنین جواب بحضرت سید المرسلین داوند که درینوقت با آنها کاری نخواهم داشت واجتناب از طریق شان خواهم نمود وخدا ورسول ودار آخرت را اختیار خواهم نمود وصبر بر مصائب دنیا وبلوای آن خواهم نمود تا آنکه بجناب تو یعنی حضرت مصطفی صلعم ملحق شوم انتهی هرچند اجمال این کلام بی نظام در نهایت ظهور وزنهار حاجت بشرح وبیان ندارد مگر زمرهٔ سنیه که مصداق ما شرحت تجارتهم هستند شعار خود ساخته اند که هر کسی که دوکان خود فروشی چیده بحسن وسوق زبان می آراید متاع کاسدش را بنقد جان میخرند پس اگر از تعرض جواب اجمال روی طرف مقابل را متهم بعجز میکنند وبزعم خود طعنی میزنند ولهذا ناچار کار بتفصیل حاصل کرده می آید وبتقاضای اتصال سلسله کلام تقدیم وتاخیری در ذکر بعضی مقولات شنیعه بکار رفته وها انا اشرع فی کشف عوار هفواته قوله حریف را میرسد که از مستدل پرسد الی قوله مگر ترک همین است که در معرکه جمل وصفین واقع شده است اقول اما اولا پس حدیث منقول بطریق سنیه است وبیان محل وقوع ترک بر ذمهٔ ایشانست وانیٰ لهم ذلک غیر ان یحملوا الترک علی ترک امیر المومنین ع خلفاء هم الثلاثة کما سیظهر واما ثانیا پس مارضا دادیم که حریف هر چند از تعلق غایت بمجموع خواه فقط بصبر رضا داشته وبرای خود مفید انکار واختیار سازد فان مقصود نافی کلیهما حاصل وانچه در شق تعلق بمجموع دعوی نموده که تمامی تقریر منقلب گردد باعثش عمی ست یا تعامی والغالب هو الاول چه در متروکین وماخوذین تفرقه نکرده متروکین حضرت خلفای ثلثه وماخوذین فرق

تلثة اعني قاسطين وناكثين ومارقين وچون شرکت بر بین فرق ثلثه ندارد اطلاق نتوان کرد وهذا
من اعلى البديهيات مرجع ضمير مفعول في اتركهم غير آنها خواهد بود پس تقرير بمحز تحقيقيه که انقلاب از فطرت
انسانیه کرده باشد منتاب نمی کرده و ترک بموقع خود واقعند بموقع خود واقع شده قوله در شق ثانی دلیلش
می باید الی قوله بخلاف قائل که منصب استدلال دارد اقول ما را ازینها حاجت استدلال بر تعلق غایت
بصبر نیست که مدعای ما از تعلق غایت بمجموع کما ینبغی حاصل لکن تشحیذاً للذهن میگوییم که اتصال غایت
بجمله اخیره و شمول معنی صله اعني على مصيبات الدنيا بجميع احوال الثلثه مرجح تعلق غايت بصبر است و دافع
ما قول را خلق احتمالی کافی مگر در صورتیکه خلق احتمال امکانی داشته باشد و درین مقام ناممکن کما سیذکره
قوله بلکه برای تعلق بمجموع دلیلی خواهد آورد الی آخر هذا المرام اقول این استدلال اگر شائبه از صحت میداشت
موجب اغتنام ما می بود که اثبات مقصود ما میکرد و لکن از تعلیق امری بامری انتفا از ما عداش
بدون قرینه مخصصه مخفیست پس تشکر فاسد است و دعوی خصم که از تعلق غایت بصبر انتفای ترک و اختیار لازم
می آید از اعجب مقالات است و بمفاد مثل سائر المعنى في بطن الشاعر خود بمای خوبی مدعی ظرف وجودی
ندارد قوله پس مفاد حدیث بتقریر مخالف آنست که جناب امیر المومنین علیه السلام بحضرت سید المرسلین
جواب داده که درین وقت کاری نخواهم داشت و اجتناب از طریق شان خواهم نمود الی آخر المقال اقول
ارباب ادراک از اهل سنت لختی خود را از تعصب هم مذهب خود بر کنار داشته بغور یاد هم برسند که اینچه کلام بیمعنی
و مهمل است که با آن کاری نخواهم داشت اگر معنیش این باشد که تعرض بآنها نخواهم کرد پس لغو باشد که قول
و عمل آنجناب تناقض باشد یعنی ارشاد این چنین و عمل آنچنان که بمجرد مساعده ارائی خلافت منصوصه بلا اهمال
معاویه را معزول واژان که او پی سپر وادی پرخار عصیان و عدوان گردد بیدرنگ آماده جنگ بر سرش
روند و مدتی تمادی آنچنان معرکه قتال گرم دارند که چندین ملحمه در سوابق زمان هم کمتر بپایه کسی است هزارها را
از اعراب این صاحب الاحزاب بکشند و از دست آنها اصحاب ابتدا کشته شوند و خویش را برای مقابله
بذات اقدس خود طلب سازند تا قتل احدهما باعث راحت خلق و ازاحت فتنه باشد و او دل عزیز دیده و رو
گرفت و باهم مستحق تکلیم بجبر و قسر منافقین و درین حالت تنم و انکسار مخالفین که جنگ موقوف گردد و از

فضائح ابی موسی و عمرو عاص ظاهر شد انچه ظاهر شد باز در صدد محاربه و سامان قتال بوده اند که قضیه نهروان
واقع شد و مع ذلک کله قول قائل صحیح باشد که بامنها کاری نخواهیم داشت استعید بالله من الغباوة الغوایة
و تتمیم پیم که بنابر اجتناب از طریق شان خواهیم کرد معنی کدام فقره ارشاد مر تصویبیت ولو اغمضنا النظر عن هذا البس
العیاذ بالله بعد تصریح قبایح اعمال آن زمره که مفضی بکفر است از پیشگاه رسالت مگر اتباع آن فئه ضاله از حضرت
امیر المؤمنین علیه السلام محتمل بود که منع و دخل فرمودند که از طریقه شان اجتناب خواهیم کرد و تقلید و پیروی
شان نخواهیم کرد نعوذ بالله من هفوة الهفوات و اگر بفرض محال معنی بامنها کاری نخواهیم داشت این باشد که
امر معروف و نهی منکر نخواهیم کرد پس از شق اول هم در بطلان صریح تر است چه اولا در چنین موارد امر معروف
و نهی منکر وجوب دارد پس جناب امیر المؤمنین علیه السلام چسان وعده ترک واجب میکردند و حضرت سید المرسلین
صلی الله علیه و آله تحسین بران میفرمودند استعیذ بالله الملک العلام من التفوه بمثل هذا الکلام ثانیا کدام
دقیقه از امر معروف و نهی منکر بود که از امیر المؤمنین علیه السلام غیر مرعی مانده باشد متون کتب از ارشادات
مرتضویه درین باب مشحون است ایا نمی بینی که شطر معتدبه از کتاب نهج البلاغه مصروف بامعاویه است و هذا
بمعزل عن الذکر این همه حرب و قتال که واقع شد بجز امر معروف و نهی منکر علتش چه بود مگر معاذ الله کسی بانجناب
که عروس دنیا را طلاق بائن داده و بکر رغری تخییر فرموده باشند نسبت می تواند کرد که بحب جاه و طمع مال و منال
و حرص مملکت مرتکب این همه تجشم سو نت مقاتله و محاربه شده باشد حاشا جنابه عن ذلک و بعض اصحاب
که انک لحریص علی الامارة بآنجناب گفته و جناب خلیفه ثانی همین معنی یعنی حرص امارت را علت حرمان از
از تفویض خلافت ساخته اند جناب امامت مآب جواب دندان شکن داده اند که شما ها حریص ترید که حق
غیر میگیرید منکر حق خود میخواهیم و چون تاویل باطل فاضل نامجیب و حمل مضمون حدیث بر معاویه و متخوبین ابطال گشت
و مشار الیه که بضیق خناق مبتلا شده بخرق اجماع اهل نحله خود معاویه را منصف باوصاف کفر گرفته نفعی بحالش
نکرده و اصحاب جمل و نهروان که از دائره مضمون حدیث خارج اند تا انکه فاضل فریوری با وجود اعتیاد تعسف
نتوانست گفت و مضمون حدیث ضرور می الوقوع پس لامحاله زمان خلافت راشده بزعمهم مصداق فحوای
حدیث است و بسبب [illegible] ... این کمیت ... باتیان ... معروف نشود ...

کثیر بعهد خلافت تا یوم شهادت امام انام زنده و موجود بودند فکما ترک امیر المؤمنین الخلفاء و ما اخذنا شیئا
کذالک ترکتم کما ترکهم و ما اختاروا و هر چند بتبعه نسبت آنچه بشیوع منسوب باشد تسامح و ذوق دارد با نعت کلام است
مگر اینجا نسبت حقیقة تحقق که پیروان و معتقدان خلفای ممدوحین را سکافت ترک عقیده ابطال بعید تمامت فیت
خود هم نشاندند و جناب ابن خطاب که در تقسیم غنائم بخواهش نفس تفرقه مدارج در افراد مسلمانان قرار
دادند و بهر کس هر چه خواستند بخشیدند و آن رسمی زائد قابل اعتراض بود و مکربان کاسته نشدند و جناب
ثالث که لسان سحاب مدرار در باره بنی امیه کما هو مستغنی کار بفیاضی ملک دریا نوالیها فرمودند حتی که
فدک را بمعنی در جهاز دختر به مروان بخشیدند و ظاهر که عطیه این عطایا بغیر مستحق و اتلاف مال غیر بود بگذشته
امیر المؤمنین حسب وعده اترکهم و ما اختاروا بحکم نبوی عمل فرمودند و کل ذلک لیس الا لتنجز الوعد تنزیل
مستفسر مباد که اگر یا دعوی کنیم که حضرت امیر المؤمنین از ابتدا تا آخر حتی آوان خلافت خود کار بصبر
فرموده اند بیان لنفس الامر باشد چه آنجناب صبر علی الاطلاق نفرموده اند تا کسی جای اعتراض بر این نهد که
صبر از حرب کی فرموده اند بلکه صبر بقید مصیبات الدنیا و بلواها فرموده اند و ظاهر است که از همه ظلم ان
روح اقدس مصطفوی صلی الله علیه و آله بخبر رحلت فرموده چه مصیبتها که با سید کرار دو چار شده
چه در عهد خلفای ثلثه از هجوم مردم برای احراق بیت آنجناب و برگفتن مردم بجناب که در خانه چنین
و فلان نشستند و جواب دادن شان بلفظ و آن و چه از تالم حضرت سیدة نساء العالمین ازین هتک و
هم از غصب فدک و چه ذل اطاعت من یجب طاعته علیه السلام و ما تفرع علیه کما هو مشرح فی کتب السیر بالاتفاق
و اخراج جیبی مثل ابی ذر رضی الله عنه بان ایذا و رسوائی و هتک حرمت مثل عمار یاسر و عدم قدرت بر
حفظ ایشان و تطاول و تعدی بنی امیه و جور بر مسلمانان و بر روی آمدن مثل مروان و اشکراه از نصب و غارت
بیت المال و قبض ید از ترک و چه در عهد خلافت خود از معرکه جمل بالخصوص هتک ستر مصطفوی بجهت خروج
جناب عائشه و همچنین طغیان و عدوان معاویه از ابتدای جلوس بر سریر خلافت منصوصه و بالاخره معرکه
صفین که ابتدا از قطع آب بود و نیز مصیبت با فدایی احزاب این صاحب الاحزاب با سارت
او برای ارضای معاویه که برای ارباب عزت اعظم مصائب است و قتل احباب خالص مثل

عمار ابن یاسر رضی الله عنه وذکر اصحاب بیعت رضوان و قتل تابعی جلیل القدر عاشق رسول مثنی اسمنه
اویس قرنی وملجا ساختن منافقین عسکر خاص مثل اشعث بامر تحکیم وحصر حکمیت در ابی موسی اشعری که آنچه
از دست او مظنون اهل ایمان بود زیاده از ان ظهور گرفت وچه شن غارت بشر بن ارطات بر دیار اسلام
وقتل ونهب مسلمانان وذبح اطفال صغار عبد الله بن عباس الی غیر ذلک وچه استکراه از بدوت خوارج
تو از ترحامی انها قتا شت بر موت انها نه بر کفر و سند دعوی فقیر ازین زیاده چه خواهد بود که در خبر آمده که
حضرت خاتم الرسل صلی الله علیه وآله روزی ابن عم خود را دیده گریستند وبر عرض آنجناب که یا بیکیک
یا رسول الله ارشاد کردند که ضغائن قوم با تو که بعد از من ظاهر خواهند کرد پس اصابت مصیبات بآنجناب
بنوعی شدید بود که قبل از وقوع صرف بتصور ان سید انبیا را گریه در گرفت و در جمله مصائب امام المشارق والمغارب
صبر فرمودند یعنی اصلا جزع بر امری نفرمودند و حرف شکایت محظور فی الشرع هرگز بر زبان مبارک نگذشت
بلکه قلبا پی سپر طریق رضا و تسلیم و بر جاده شکر مستقیم ماندند وهمین است معنی صبر علی المصیبات انتقاظ
ودفع توهم تمام است که شاید سیئی الفهمی را اشتباه افتد که حضرت امیر المومنین علیه السلام کرا اختیار الله ورسوله
فرمودند یعنی موقت با نوقت بوده است چنانچه از جمله در نیوقت با نهاکاری نخواهم داشت الخ که قائل
ناصب گفته متوهم میگردد فما هو الا وهم باطل العیاذ بالله ان کدام وقت بود که جناب ولایت مآب اختیار
خدا و رسول و دار آخرت نداشته اند والتبه هیچ کس از اصحاب ایمان نخواهد گفت که اختیار امیر المومنین
علیه السلام کذا وکذا اصلح ابتدا و نهایت دار دپس لا محاله وبلا ریب معنیش این است که در استحال آنها
را بحال خود شان گذاشته وتعرض باهتمام تحصیل خلافت ظاهری ننموده صرف مشتغل بعبادت الهی
واتباع سنن نبوی وسرانجام زاد آخرت خواهم بود و پس در عهد خلافت خلفای ثلثه همچنین اتفاق شده
وذلک بمنزلة الدرایة لا الروایة بخلاف زمان خلافت خود خلیفه برحق و هنگام مقاتله و محاربه با فرق
ثلثه مذکور غیر مرة که چون خلافت ظاهری هم متعلق بآنجناب بود اهتمام در حفظ لوازم ان وجوب داشت
وان در حقیقت از متفرعات اختیار خدا و رسول و دار آخرت بود وقوله علاوه خصم خواهد گفت که در وقت
محاربه این امور بالاتفاق صدور یافته بلکه در احادیث فریقین این امور از خصائص نبی امیه است

بخلاف خلفای ثلثه که بدینا رغیبت مدا شتند و در کمال زهد و ورع بودند پس حمل مضمون این حدیث
بر معاویه باید نمود فان الاتفاق خیر من الاختلاف اقول اما اولا پس ممنون احسان فاضل معاصر
شدیم که تفضیل بر انصاف معاویه باین صفات جمیله حتی اتخاذ دین الله دغلا فرمودند یا یکه این حمل
نمود اباء داشته انچه با حق معاویه میگوییم بگویند وان اتی من الادنی الی الاعلی کما اشار الیه العلامة
النعمانی جزاه الله علی ذلک خیر الجزاء اه انچه جمهور سنیه و باقتضای شان شاه ولی الله صاحب
ازالة الخفاء در باره اش گفته اند باطل و مفتری انگارند و بر خرق اجماع اهل نحله خود ثبات قدم دارند و
انچه گفته اند که در احادیث فریقین امور مصرحه از خصائص بنی امیه است احادیث شیعه را بما نشان و منه
که تخصیص بنی امیه و تنزیه خلفای ثلثه ازین اوصاف ازان مستفاد باشد باقی ماند احادیث سنیه علمای
سنیه زنهار مطلق بنی امیه را متصف باین اوصاف نمیگیرند بلکه تخصیص بنی مروان بکلمه بنو الزرقاء میبایند
حتی که هر چند مفسرین تفسیر آیه وما جعلنا الرؤیا التی اریناك الا فتنة للناس والشجرة الملعونة
بنی امیه را مراد میگیرند دیگر علمای اهل سنت اندرا تاویل همان بنی مروان میکنند و چگونه چنین نکنند که
در اطلاق بنی امیه جناب ذی النورین هم داخل این زمره میشوند و ان علین مقصود ماست بجان منت
گفته قبول می سازیم علاوه چنانکه در مفتتح کلام شرح داده شد زنهار هیچ سنی معاویه را موصوف باین
صفات نمیگیرد فاین الاتفاق حتی یکون خیرا من الاختلاف بل الخلاف باق علی حاله الا
خلاف ما معاویه را نیز بلاریب موصوف باین اوصاف میدانیم مگر مجبوریم در اطلاق مضمون
حدیث بر وی که اتر کهم و ما اختاروا هیچ تاویل بر و مساعد نمی آید و انچه مشار الیه اشاره اجمالی بعدم رغبت
خلفا سوی دنیا نموده ما تحریر اعضال تفصیل میسازیم یعنی کون الخلفاء الراشدین متورعین و سعة
ضنکهم من العیش و روایة لاروایة لا خلاف فیه فکیف یجوز ان یقال فی حقهم انهم اکلوا التراث اکلا لما و احبوا
المال حبا جما   بس جواب حق باید شنید و بدیل انصاف باید
کردید اما اولا فعلی سبیل المطائبه عرضه میداریم کجا جواب استفسار و تصحیح فرق محتمل الصدق مضمون حدیث
وا ابطال صلوح شان باثبات رسانیدیم که بجوای حدیث منحصر در ذات بابرکات خلفای عالی درجات

سلمه نیشاپوری در تفسیر و رازی در کبیر از ابن عباس روایت کرده گفته شجره ملعونه بنی امیه اند ۱۲ منه

است پس اینقدر توجه مبذول دارند که اکل تراث و حب مال را خود بپایه ثبوت رسانند و برگردن شیخین
بار بهتان نهند و اگر امعان نظر بکار رود و محض بطائیه نسبت به حدیث مروی بطریق شان و تفسیر و تاویل
بزعم شان لحاظ کرده آید تا تا نیابیم در اسراف و تبذیر جناب عثمان بروایات مستفیضه ریبی نیست
و سیجی فی هذه العجالة فی محله و هرگاه اعوجاج اکثر ازین ثلثه متساوی الاضلاع ثابت باشد مقتضی بعدم
استقامت ثلث دیگر بود و درین قدر را اختصار نمی رود بلکه بقوائد سال صفا فرمایند که اکل تراث یعنی مال هر
شی عبارت ازینست که شخص در ماکل و ملابس نخوت و ترفه بکار برده نه حب مال برای همین امر می باشد که
اینها وظیفه اشخاص قاصر الهمم است نه وجه همت عالی جو سالکان علاوه در مصارف ذات خاص تا کجا کسی
اسراف می تواند کرد و نه قصه و غضب داخل اکول است و نه از لآلی و یواقیت بنسج حریری می توان کرد و تعبیر
قوم عرب و خاصه در آن زمان که با لوان اطعمه و لین ملابس اصلا عادت نداشته اند و از تجملات ظاهری کسی
کسی اگهی هم نداشت عمده وجوه حب مال و صرف آن آنست که با حباب و اصدقا خصوصا و اغراق خلق عموما
انعام و عطا بکار برند و بذریعه عطای جواهر و صلات از زبان منعم علیهم شکر و سپاس گوش آشنا نموده
بهترین خطوط نفسانی حاصل سازند و اینمعنی حسب تفرقه مقتضیات وقت برای شیخین رضی الله عنهما و ذی
النورین حاصل بود جناب صدیق هم حسب اقتضای حال مراعات بمردم فرمودند و در عهد فاروقی
که وسعت مملکت بسیط و اموال غنائم لا تعد و لا تحصی از ارجاء و اصقاع ممالک می آمد مدارج بذل و عطا بغایة
قصوی رسیده بود حتی که صرف دختر برادر بزرگ خود یعنی حضرت عائشه بدون آنکه ضرورتی داشته باشد
بلکه بجان واحد بودند دوازده هزار درهم مشاهره مقرر فرمودند و حال آنکه از خود جناب ممدوح روایتیست
است که دو سه شب متوالی کمتر اتفاق افتاده بود که بعهد نبوی شکم سیر خورده باشند همچنین از برای دیگر ازواج
طاهرات مکرمه بمقدار مشاهره جناب عائشه ماهانه معتدبه معین نمودند غیر از جناب زینب بنت جحش که
صغری الیه خود دستر دفرمودند و برای معاویه ابن ابی سفیان کما فی الاستیعاب هزار دینار ماهوار مقرر
فرمودند و هکذا اللفظ فی ترجمة المشار الیه من حرف المیم قال صالح بن الوجیه فی سنة تسع عشرة کتب عمر الی
یزید بن ابی سفیان یامره بغزو قیساریة فغزاها   بطارقة الروم فحاصرهم ایاما و کان بها معاویة اخوه

فتخلف علیها و سار یزید الی دمشق فاقام معویة علی قیساریة حتی فتحها فی شوال سنة تسع عشرة و توفی
یزید فی ذی الحجة من ذلک العام فی دمشق و استخلف اخاه معویة علی عمله فکتب الیه عمر بعهده علی ما کان
یزید یلی من اعمال الشام و رزقه الف دینار فی کل شهر انتهی ما اردنا ایراده و حال آنکه برای ذوات خاص
خلیفه از بیت المال دو حله یکی برای صیف و یکی برای شتا و آنچه برای ماکول ضروری باشد حلال می گویند
و بس و بعض حکام متورع که بدیار مامور می شدند مطیه بوریای فرش خواب و وقت شان می بود و عذر
آنکه معاویه در مقابله قیصر روم و برای تجمل ظاهری ضرور بود تمشیتی نیست که اگر بدین وجه ضرورت داشت
برای خود خلیفه که سرگروه چندین حکام مثل معاویه و رئیس کل بودند و آخر عظمای هر دیار و سفرای ممالک
بار یاب آستان خلافت می‌شدند ضرورتر می‌بود و معهذا درین مقام بحث از جواز و عدم جواز نیست مقصود
همین قدر که صرف اموال بدین کثرت در دست شان بود و ما قیل تفضیل نه اینست تصرف سهام الفیء و الغنائم
بین اهل الاسلام فمن هذا القبیل بلا تامل و قیل چه نفع اجمعی ذات جناب ابن خطاب از گرویدن اکابر
و عظما زیاده از حد رسید و از عمده اسباب رسیدگی دنیا طلبان از امیر مومنان همین تسویه سهام بین
الانام بود و نیز ظاهر است که نزد کسیکه این قسم تقسیم غیر جائز باشد البته از قبیل تصرف مال بغیر حق خواهد
بود و سند این معنی از ارشاد امیر المومنین تا چه زیاده خواهد بود فی نهج البلاغة و من کلام له علیه السلام
لما عوتب علی تصییره الناس اسوة فی العطاء من غیر تفضیل اولی السابقات و الشرف أتامرونی ان اطلب النصر
بالجور فیمن ولیت علیه والله لا اطور به ما سمر سمیر و ما ام نجم فی السماء نجما و لو کان المال لی لسویت بینهم فکیف و
انما المال مال الله ثم قال الا و ان اعطاء المال فی غیر حقه تبذیر و اسراف و هو یرفع صاحبه فی الدنیا و یضعه فی الآخرة
و یکرمه فی الناس و یهینه عند الله و ابن ابی الحدید بعد تفسیر لغات گفته و اعلم ان هذه مسئلة فقهیة و رای علی و ابی
بکر فیها واحد هو التسویة بین المسلمین فی قسمة الفیء و الصدقات و الی هذا ذهب الشافعی و اما عمر فانه لما ولی
الخلافة فضل بعض الناس علی بعض ففضل السابقین علی غیرهم و فضل المهاجرین من قریش علی غیرهم من المهاجرین
و فضل المهاجرین علی الانصار کافة و فضل العرب علی العجم و فضل الصریح علی المولی و قد کان اشار علی ابی بکر ایام خلافته
بذلک فلم یقبل و قال ان الله لم یفضل احدا علی احد لکنه قال ان الصدقات للفقراء و المساکین و العاملین

فاقد الادراک بتبیین معنی تراث و ما یتعلق به می پردازد فاستمعوا بسمع الانصاف ربیعی نسبت و نیکیا
هر دو جمله حدیث یعنی اکلوا التراث اکلا لما و احبوا المال حبا جما بعینهما آیات قرآنی ست بسوره والفجر فرق
همین که اینجا صیغه مضارع حکایة عن الماضی بالمعنی و اینجا صیغه ماضی مگر بمعنی صیغه مضارع بحکم ادات شرط
و مفسرین در تفسیر آیه مزبوره بالاتفاق اکل تراث غیر بانفراده خواه بانضمام میراث خود گفته اند و فقط علامه
زمخشری من تلقاء النفس احتمال ذکر آورده یعنی صرف میراث خود باسراف و هرگاه حدیث مشتمل بر الفاظ
آیت بعینها است معنی حدیث همان معنی آیه خواهد بود بما نحن فیه احتمال عقلی زمخشری تنظرق نسبت اکل
تراث بموجب قول خود معاویه را گیرند خواه بموجب قول ما خلفا را گویند میراث ابائی کسی از ینها خود نه
ابوسفیان مالک ملک شام بود که ماترث پسرش آن ملک را گذاشته و نه جناب ابی قحافه و خطاب
و عثمان سریر آرای ممالک عرب و عجم بودند که این آقایان ما برای اخلاف خود بمیراث گذاشتند پس مراد
نیست مگر میراث پیغمبر و آن غیر نیست مگر خویش پیغمبر مالک دنیا و دین چه اولاد و غیری بجز امیر المومنین که میراث
محتمل التصرف ملکیه متوهم هم باشد در ما نحن فیه متوهم هم نیست فثانیا ارشاد سلطان البلغاء سرور اصفیا
یعنی سید الرسل مخاطبا لعلی علیه السلام کیف انت الحدیث اول دلیل ست بر آنکه تراث متعلق بجناب
ممدوح بوده است نه بگاه میراث میراث مرتضوی باشد و الا که تر وا اهل سنت وارث پیغمبران کسی
نمی باشد و اگر می بود حضرت سیدة النساء نه جناب عباس کما هو فتوی الفقهاء السنیه می بود نه امیر المومنین
ثالثا در زمانه سعود کدا انبیاء نام پاک خدا چه بود که کسی متصرف میشد بکر فدک و ما ضاهاه تیشه بپای خود
نمیتوانستند زد پس میراث همان خلافت و نیابت نبوی متعلق خواهد بود چنانچه در اکثر مقالات حضرت
ولایت پناه ذکر نصب بغصب میراث خود همین معنی آمده علاوه فقرات ما بعد یعنی اتخذوا دین الله
دغلا و مال الله دولا قرینه قطعیه بر اراده معنی خلافت و ما یتعلق بها است و لو سلمنا که میراث مال باشد نه بما ضاف
بخصم نافع چه بعد ثبوت غصب میراث مال هم صلوح خلافت باقی نمی ماند فذلکة الکلام فقیر بتمام فسانه کوتاه
میکند که حضرات خود ارشاد سازند که معنی تراث چیست و اکل آن متصف بدغل گرفتن دین خدا و دول ساختن
مال خدا و منهدا تشروک علی مرتضی؟ کیست خبیوا لو حبروا لکن انی لهم وان ارتقوا الی السماء او غاصوا فی الثری

الا ان هیئهم اانت سوروا لحدیث لیس الا الخلفاء ونکته بس لطیف ودقیق گذارش می پذیرد که اگر خصم معترف شود که مصداق حدیث مبحوث عنه معاویه یعنی اوست اکل تراث مرتضوی تا بطریق اولی بثبوت می پیوندد که حضرات خلفا را آکلین تراث ابتدا بودند و معاویه مقتفی امر آنحضرات والفضل للمتقدم فان من سن سنة سیئة فوزر من عمل بها علیه چه آن تراث مرتضوی ماکول معاویه همان تراث بود که پیشتر ازین در تصرف خلفا بود لا غیر وان کان شیئاً اخر فعلی الخصم البیان وانّیٰ ذلک واللّٰه کسی از عقلا نشنیده اند گفت که ما ل میراث باشد و بر خلفا حلال و بر معاویه غیر مباح پس فحوای هر دوا من المطر و قاموا تحت المیزاب صادق و چون قلم باینجا رسید فقیر بر تقصیر اقتصار برین قدر اولی دید چه خوش گفت آنکه گفته من لم ینفعه القلیل فلا ینفعه الکثیر والاشعر اقوال الخلیفه که البته مطابق نفس الامر است آنست استدلالی که باین حدیث کرده شد طرف مقابل جوابی جز سر پایین افگندن ندارد ولو کان بعضهم لبعض ظهیراً وکفی باللّٰه المؤمنین معیناً ونصیراً فقط انتهی پنجم آنکه مرثیه گفتن سنت اهل بیت رسالت و صحابه آنحضرت است چنانچه شیخ عبد الحق در مدارج النبوة گفته و هر کدام از اهل بیت آنحضرت و صحابه عظام مرثیه در وفات آنحضرت در سلک انتظام کشیده اند الخ پس تشنیع بر مرثیه گوئی دلیل خروج مخاطب از دائره اطاعت و پیروی آنحضرت است فاعتبروا یا اولی الابصار ششم آنکه جناب سرور کائنات صلعم جمله احکام دین تعلیم فرموده اند و این ارشاد نفرموده اند که در ربیع الاول هر سال انعقاد محفل میلاد و قیام بوقت ذکر مولد سعادت نقف آنحضرت چنان و چنین خیر و برکت و ثواب دارد با آنکه علما ر عامه چه قدر درین امور مبالغه ها دارند فالجواب آلجواب هفتم آنکه قول او جمله امور هدایت و تعلیم است بتفصیل بیان فرموده اند معارض است بقول شاه عبد العزیز حیث قال فی التحفة العزیزیة باید دانست که اول مسائل خلافیه این باب آنست که اهل سنت گویند که بر ذمه مکلفین واجب است که شخصی را از میان خود رئیس گردانند و اتباع او در آنچه موافق شرع است لازم گیرند الخ یعنی هرگاه در باب تقرر رئیس از جانب آنحضرت بالتفصیل حکمی صادر نشد و تقرر او بدست امت ماند پس در دیگر امور دعوی تفصیل نمودن تحکم محض است ان هذا الشئ عجاب

قال المخاطب اور حضرت مرتضی علیہ السلام کو بھی اس واقعہ کی خبر ہو فی تھی وہ بھی تعزیہ بنا[illegible]

همین فرماگئے **اقول** بستین در ترجمه صواعق محرقه آورده در روایتی دیگر آنکه جبرئیل بآنحضرت صلعم گفت خاک مقتل حسین را نجا بیم تو گفتم بلی آنگاه سنگ ریزه چند آورد وام سلمهؓ گوید من آنرا در قاروره کردم وچون شب قتل حسینؓ در رسید شنیدم که قائلی میگفت ایها القاتلون جهلاً حسیناً ابشروا بالعذاب والتنکیل قد لعنتم علی لسان ابن داود وموسی وحامل الانجیل یعنی ای کسانیکه از روی جهل وعناد حسینؓ را مقتول ساختید بشارت باد شما را بعذاب وعقاب الیم وملعون گشتید بر لسان ابن داود یعنی سلیمان وموسی وعیسی علیهم السلام آنگاه من گریه کردم وآن قاروره را گشادم ودیدم که آن سنگ ریزه ها خون شده بود وابن سعد از شعبی روایت کرده که علیؓ وقتیکه بصفین میرفت بزمین کربلا گذشت وچون محاذی نینوی که دهی است بر آب فرات رسید ایستاد واز نام آن پرسید گفتند این زمین کربلاست آنگاه گریه بسیار کرد چنانچه زمین از اشک چشمان آنحضرت تر شد بعد ازان گفت وقتی نزد رسول الله صلعم رفتم ودیدم که آنحضرت صلعم گریه میکرد پرسیدم سبب این گریه چیست یا رسول الله صلعم فرمود که جبرئیل حالا نزد من بود وخبر داد مرا که ولد من حسینؑ در حوالی فرات در موضعی که آنرا کربلا میگویند کشته خواهد شد وجبرئیل قبضه خاک ازان زمین گرفت وبمن داد که بویم بعد ازان که آنرا بو کردم بی اختیار اشک از چشم من ریخت واحمد مختصراً از علیؓ همین روایت کرده وملا روایت کرده که علیؓ بموضع قبر حسینؑ گذشت وگفت لشکری از آل محمدؐ درین عرصه کشته خواهد شد که آسمان وزمین برایشان گریه کنند واصحاب خود را نمود که این موضع جای خوابیدن شتران ایشان خواهد بود واین مقام جای رحال ایشان خواهد بود واین مکان جای ریختن خون ایشان است انتهی واین عبارت چنانکه می بینی نص است برینکه جناب امیر مومنان در مصائب جناب امام مظلوم باآنکه آنحضرت از حیات بهره ور بودند چندان گریه فرمودند که سنگ ریزها تر شد وذکر گریه آنحضرت صلعم نیز فرمودند واین هم ارشاد کردند که فتیة من آل محمد یقتلون بهذه العرصة تبکی علیهم السماء والارض یعنی برآنها آسمان وزمین گریه خواهند کرد وحضرت ام سلمه زوجه آنحضرت صلعم بعد وقوع حادثه شهادت گریه کرده قاروره را بگشاده دیده بودند واز روایت مذکوره ثابت وواضح شد که جناب ام سلمه آنحضرت صلعم را درین مصیبت

بروز شہادت گریان و غبار آلودہ دیدند پس چگونہ توان گفت کہ امیر مومنان بداہت حزن و گریہ
در ماتم جناب سید الشہداء علیہ التحیۃ والثنا نفرمودہ و سابق دانستی کہ عمل فرائج متعارفہ امریست مباح
و از شعائر اسلام است چنانچہ مولوی عبد الواحد خان ابن الامین مولوی عبد العلی در رسالۃ ازالۃ الاوہام
نیز تعزیہ شریف را از جملہ شعائر اسلام گفتہ قال اللہ تع و من یعظم شعائر اللہ فانہا من تقوی القلوب
الآیہ و پردہ عصبیت دیدہ حق بین مخاطب آنرا الٰہی نشناختہ ورنہ بیر روشن است کہ ہرگاہ محض شنیدن خبر شہادت امام
مظلوم جناب رسالت مآب صلعم و حضرت امیر المومنین ع را گریان ساخت پس بعد وقوع شہادت مارا کدام
از گریہ مانع و عائق است و موجب این ہمہ ممانعت شدید حیثیت الحق ہمانست کہ بعضی گفتہ اند فانہ
یہیج بغض الصحابۃ و بطریق تنزل میگوئیم کہ تعزیہ داری محول الکابر را قلیا نشلیم چنانچہ بجا علماء عصر مولانا السید محمد قلیخان کی
بمقام میرٹھ بدون موجود بودن تعزیہ وغیرہ مجلس ذکر مصائب جناب آل عبا منعقد می شود و در آن
مجلس شریف روایت صحیحہ معرض بیان می آید و مومنین با صدق و صفا حاضر گردیدہ اشک حسرت و افسوس
از دیدہ می بارند باید کہ اولیاء مخاطب باتباع جناب معظم الیہم ہر سال در محرم الحرام بانعقاد مجالس مہ ...
اشتغال کردہ روایات موجودہ مسند احمد حنبل و صواعق محرقہ و تحریر الشہادتین و سر الشہادتین وغیرہ بجوا
دفتوا بجواز این چنین مجالس دادہ ترغیب و تحریص مسلمانان بانعقاد ہمچو مجالس نمایند و نقل عبد الحی و
مولوی اسمعیل ممانعت انعقاد مجلس عزا نمایند واللہ الموفق الہادی الی سواء الصراط قال
نعوذ باللہ جو آج کل کے زمانہ کے دوستونکو ثواب کے کام سوجھے سو نبی و علی کو بھی معلوم نہ تھے
اقول بہ نستعین موالیان اہلبیت طاہرین صلوات اللہ علیہم اجمعین ہر ا نچہ قیام می نمایند عوض اقتدا
جناب محمد مصطفی و اقتفای علی مرتضی علیہ الاف التحیۃ والثنا ہست چنانچہ انقابسط تمام حسن ترقیم یافتہ
بطریق تنزل میگوئیم اینجا اہل سنت و جماعت امور ثواب ایجاد کردند و انرا حد ستی ... خدا ... کہ صحابہ
صحابہ عظام و اہلبیت کرام را نیز معلوم نبود کما قال الامام الحافظ ابو الخیر بن الجزری شیخ القرانی کما
عرف التعریف بالمولد الشریف من خواصہ انہ امان فی ذلک العام و بشری عاجلۃ بنیل البغیۃ والمرام فاذا
ابولہب قد مات فی النوم فقیل ما حالک فقال فی النار الا انہ یخفف عنی کل لیلۃ اثنین وان ذلک باعتاقی

ثویبہ عند ما بشرتنی بولادۃ محمد صلعم وبارضاعہا فاذا کان ابولہب الکافر الذی نزل القرآن بذمہ جوزی
فی النار بفرحہ لیلۃ مولد محمد صلعم فیسیر بمولدہ ویبذل ما لہ وفی حبہ انما یکون اللہ الکریم ان یدخلہ بفضلہ جنات النعیم
انتہی فما لجواب الجواب **قال المخاطب** اور اسبات کو یقین کر جانو کہ حضرت امام کو یزید پلید سے مقابلہ کا سبب
یہی تہا کہ وہ مردود بدعت اور خلاف شرع کے کام کرتا تھا اور امام نے محض خلاف شرع اور بدعت کے
امور دور ہونے کیلئے اپکو کمر بار جان مال سے فدا کیا **اقول** پس تعیین مردود است بچند وجہ اول
آنکہ باعث مقابلہ جناب امام حسین علیہ السلام با یزید کفر و نفاق یزید بود نہ محض فسق و بدعت
چنانچہ شارح مقاصد در شرح عقائد نسفی کہ مصنف اوست گفتہ فنحن لانتوقف فی شانہ بل فی ایمانہ
لعنۃ اللہ علیہ وعلی انصارہ واعوانہ دوم آنکہ تمامی اہل مکہ و مدینہ و شام و بصرہ و مصر و غیرہ بلکہ جمیع
مسلمانان حتی عبد اللہ ابن عمر صحابی جلیل القدر سوا حضرت امام حسین علیہ السلام و معدودی چند
بیعت بیزید کردند کما فی کتب السیر والتواریخ پس بمذاق مخاطب ہمہ مسلمانان بیعت کنندگان بدعتی
باشند واگرچہ ما باین راضی ہستیم مگر اولیا ر مخاطب عدالت جملہ صحابہ بکمال جد و جہد ثابت می کنند و
درینجا ضال و مضل و فی النار بودن اہل بدعت لازم می آید فانظروا ایہا المنصفون سوم آنکہ مقابلہ
حضرت امام حسین ع با یزید بحرص و طمع خلافت بعض علمار اہل سنت نوشتہ اند ومنہم ابن القیم چنانچہ
ملا علی قاری در رسالہ خود کہ مسمی است بکتاب المشرب الوردی فی مذہب الامام المہدی نوشتہ
القول الثالث انہ رجل من اہل بیت النبی صلعم ولد الحسن ابن علی رضی اللہ عنہما تخرج فی آخر الزمان قال و
قد امتلات الارض جوراً و ظلما فیملاء ہا قسطاً و عدلاً واکثر الاحادیث علی ہذا یدل وفی کونہ من ولد الحسن
سر لطیف وہو ان الحسن ترک الخلافۃ للہ فجعل اللہ من ولدہ من یقوم الخلافۃ الحق المتضمنۃ العدل الذی
یملاء الارض وہذا سنۃ اللہ فی عبادہ انہ من ترک شیئا للہ عوضہ اللہ او اعطے ذریتہ افضل مما تمناہ
وہذا بخلاف الحسین فانہ حرص علیہا وقاتل علیہا فلم یظفر بہا انتہٰی ملخصاً ابن القیم وہو لیس بقیم فان الحسین ع
حاشاہ ان یکون حریصاً علی الخلافۃ ولا عارفا علی المقاتلۃ بل الزم بمطالبۃ جماعۃ من الامۃ ان یاتی
الکوفۃ ویخلص المومنین عن ایدی الظلمۃ والفجرۃ فذہب الاشیاء الیہم فلما انصرفوا علیہم خالفوا الخ ع ام

[illegible] من ائمہ عظام

اگرچہ ابن حجر عسقلانی و قاضی عیاض از علمائے اہل سنت یزید را از جملہ خلفائے اثنا عشر کہ در حدیث نبوی
منصوص اند شمردہ لیکن لابد است کہ باید یزید عارے کنند از جملہ ایشان بین خلفاء بودہ باشد فی تاریخ الخلفاء
قال القاضی عیاض وهذا المراد بالاثنی عشر من هذه الاحادیث وما شابهها انهم یکونون فی مدة عزة الخلافة
وقوة الاسلام واستقامة اموره والاجتماع علی من یقوم بالخلافة وقد وجد هذا فیمن اجتمع علیه الناس
الی ان اضطرب امر بنی امیة ووقعت بینهم الفتنة الی زمن الولید بن یزید فاتصلت بینهم الی ان قامت
الدولة العباسیة فاستاصلوا امرهم قال شیخ الاسلام ابن حجر فی شرح البخاری کلام القاضی عیاض احسن ما
قیل فی الحدیث وارجحه لتائیده بقوله فی بعض طرق الحدیث الصحیحة کلهم یجتمع علیه الناس وایضاح ذلک ان المراد
بالاجتماع انقیادهم لبیعته والذی وقع ان الناس اجتمعوا علی ابی بکر ثم عمر ثم عثمان ثم علی الی ان وقع امر الحکمین
فی صفین فسمی معاویة یومئذ بالخلافة ثم اجتمع الناس علی معاویة عند صلح الحسن ثم اجتمعوا علی ولده یزید
ولم ینتظم للحسین امر بل قتل قبل ذلک و اوصافیکہ در اخبار مذکور گردیدہ مثل عزت و قوت اسلام و صلاح
واستقامت امورات و مانند آن لابد کہ در زمان خلفاء اثنا عشر کہ از انجملہ یزید بن معاویہ است یافتہ شود
و در زمان یزید امریکہ باعث شوکت دین اسلام بمذاق حضرات اہل سنت تواند بود غیر از معرکہ کربلا و قتل
جگرگوشہ سید انبیا با اولاد و اقربا و اسیر و نہب حرم محترم آن قتیل دشت با جوع نہ پیوستہ چہ معرکہ حرہ و قتل
و غارت مدینہ بزعم اہل سنت باعث شوکت دین اسلام بودہ فانحصر … الامر فی معرکۃ السلام پس قتیلیکہ
قتلش باعث عزت و … اسلام باشد … شہید … قتل او … شہادت حقیقیہ دانند و آن ہذا
الاجمع بین الضدین و قول بالتناقض انتہی … قال الناصب اب جو کوئی خلاف امر
بدعت کے کام کرکے حضرت امام کو راضی کیا چاہے تو وہ بمنزلہ یزید مخالف حضرت امام حسین علیہ السلام
کا ہے **اقول** این متعین مدفوع است بچند وجہ اول آنکہ در تعزیہ داری و انعقاد مجالس عزا جناب امام
مظلوم امری خلاف شرع نیست کا مرو اگر عوام غنا و مزامیر را شامل کنند شنیدن و شنوانیدن آن ممنوع
من الانواع … نیست کما علیہ الفتوی من مولانا السید محمد مجتہد العصر والزمان مدظلہ العالی
دوم آنکہ اگر کسے مرتکب بدعت گردد … آن ملعون ازلی و مردود بارگاہ لم یزلی اشتقاق

آفاق گوی سبقت ربوده احدی از عاصیان و فاسقان و مبتدعان هم منزلت او نمی تواند شد و اگر
مخاطب یزید را مسلمان دانسته بنظر اسلام دوست آن مردود باشد تاهم در فسق مسلمانان این زمان و
در فسق یزید و یزیدیان فرقی است از زمین تا آسمان والعاقل تکفیه الاشارة والمشاغب لایجدیه الف
عبارة سوم انکه فی جامع الاصول و فی صحیح مسلم عن نافع قال لما خلعوا یزید ابن معاویة واجتمعوا علی ابن
مطیع اتاه ابن عمر فقال عبد الله ابن مطیع اطرحوا لابی عبد الرحمن وسادة فقال انی لم آتک لاجلس اتیتک
لاحدثک حدیثا سمعته من رسول الله یقول من خلع یدا من طاعة لقی الله یوم القیمة ولا حجة له ومن مات ولیس
فی عنقه بیعة مات میتة جاهلیة وقال ابن ابی الحدید ان عبد الله بن عمر طرق علی الحجاج لیبایع لعبد الملک کیلا یبیت
تلک اللیلة بلا امام لانه روی عن النبی انه قال من مات ولا امام له مات میتة جاهلیة و جناب علامه دهلوی
طاب ثراه در تحفهٔ اثنا عشریه می فرماید عبد الله بن عمر که از بیعت حضرت امیر المومنین علیه السلام اباوا ستنکاف
نموده تقاعد ورزید در وقت تسلط حجاج در پیش او حاضر شده گفت دست بیار تا با تو بیعت بخلافت
و امامت عبد الملک بن مروان کنم حجاج با آن تعصب و عناد که با اهلبیت داشت گفت دیروز از بیعت
علی تقاعد نموده امروز آمده که بیعت با عبد الملک بن مروان بکنی دست من از بیعت تو باز داشته شد
اینک پای من حاضر است انتهی فقیر می گویم که روایت تقاعد عبد الله بن عمر از بیعت جناب امیر المومنین
بسبب کثرت شهرت محتاج استشهاد نیست حتی که شاه ولی الله در ازالة الخلفا اقرار آن کرده و از
بیعت کردن حضرت عبد الله بن عمر با حضرت یزید و حجاج با این تشدد و احتیاط رتبه یزید و یزیدیان
در اطفاء نور شرع مبین حیدری و رضامندی امام مظلوم با چنین رعیان ملاحظه کردنی است بقول
جو تیری درسی اشنا نہوا تھا سگ اسکو در بدر دیکھا یعنی در پر یزید کے پایا ابن یوسف کے پانو
پر دیکھا قال المخاطب اور بھلا اپنی عقل سے بوجھو کہ اس تعزیہ کے بنانے اور مرثیہ کے گانے سے کیا
حاصل ہوتا ہے سوا ذلت اور شکست اور ہتک ناموس امام کے اور یہی نکلتا ہے اقول این تقریر
ایچ افاده نموده مردود است بچند وجه اول آنکه در بنا ساختن تعزیه و خواندن مراثی اظهار صبر و شجاعت
جناب امام مظلوم و ظلم ظالمان می باشد و آن نوع من الانواع موجب ذلت نیست دوم

غنا

آنکہ غنا اگرچہ در مذہب اہل بیت رسالت حرام است و دامن مومنین متقین از اشتغال بہ آن بری است
لیکن اگر احیاناً از عوام کسے مرتکب خواندن مراثی بہ غنا شود اہل سنت وجماعت را تشنیع بآن نمیرسد چہ
تغنی بقرآن نیز در مذہب شان جائز است کما فی مدارج النبوۃ سیوم آنکہ ساختن تعزیہ وخواندن
مضامین واقعیہ وگریہ نمودن در مصائب جناب امام مظلوم باعث ثواب ہا است کہ زبان قلم
از بیان آن معترف بہ عجز است و در محزون ومغموم بودن اقتدا است بجناب سرور انبیاء وعلی مرتضی علیہما
الصلوٰۃ والسلام من الملک المتعال کما مر انفا فتذکر **قال** المخاطب کوئی جاہلین اپنے بزرگ اور
دوست کی فتح اور بہتری دہوم دہام سے بیان کرتا ہے یا شکست اور رسوائی تاشے اور ڈہول سے
سر بازار بیبیونکے نام لیلے ہنود اور مسلمان کے سامنے زبان پر لاتا ہے اور اسطرح ایکبار کہنے میں
ٹہر جاتے ہیں پر برسوں گذرے تمہیں شرم نہیں آتی بڑے بیشرم ہو لقب ایسی بیحیائی پر سچ ہے
ایسے ہی لوگ یزید کے بہاٹ ہیں **اقول** این سخنان مخدوش است بچند وجہ اول آنکہ تذکار مصائب
انبیا علیہم السلام و دیگر گذشتگان در کلام اللہ واحادیث وتفاسیر وکتب تواریخ اہل اسلام موجود
است واحدی از مسلمانان تذکار مصائب انبیا علیہم السلام را موجب قدح شان جناب شان
نگفتہ و نیز ظاہر کہ اگر بیان مصائب موجب ننگ وذلت انبیاء بودی خداوند کریم در قرآن مجید تذکرہ
آن نفرمودے دوم انکہ در قرآن حمید وتفاسیر آن نام ازواج انبیاء علیہم الصلوٰۃ وجناب مریم مادر
عیسی علیہ السلام مرقوم است حتی کہ ذکر تہمت زنا بجناب مقدسہ موجود و واعظان بر ملا در پردے
ہزار ہا مردم بیان می کنند و ہزار ہا در ہزار نسخہ ہای تفاسیر مطبوع گردیدہ بمطالعہ دوست ودشمن میرسد
وکسے انرا موجب شرم وبیحیائی نمی داند سیوم انکہ در کلام باری عز اسمہ ذکر خواستگاری زلیخا برای
زنا از حضرت یوسف علیہ السلام مندرج با آنکہ زلیخا زان بعد بشرف ازدواج آنحضرت رسیدہ اگر
کسی از اہل زمانہ ذکر بد اطواری سابقہ زوجہ کسے در ہیچ کتاب نماید انکس بالبداہت بدرجہ غایت ناپسند
ساند وحضرت باری عز اسمہ وتفسیرین نسبت حضرت یوسف بیان امر مذکور را جائز داشتند پس قیاس
اہل زمانہ نسبت بجناب احدیت قیاس مع الفارق است چہ در حق خاصان خدا حال واقعی را در سنت

راست بیان کردن محذوری ندارد بلکه در اخفا آن توابعت اا ست لعنم با قیل راستی موجب رضای
خدا است چهارم انکه نواختن تا شد و طبول اگرچه نزد اما میه حرام ممنوع است مگر اهلسنت را ظهور
ممنوع نیست چه شیخ عبدالحق در مدارج النبوة نوشته گفته اند که بودند عبدالله بن جعفر ابو بکر
که تغنی میکردند و عود میزدند برای وی و اثر وارد که سعد بن المسیب کراهت داشت با تابعین است و هر که
بوی نقل ورع می شنید غنا را و مستلذ می شد بسماع آن همچنین سالم بن عبدالله بن عمر و قاضی شریح
می شنید غنا از کنیزکان با جلالت قدر و کبر سن وی و سعید بن جبیر که از اعاظم تابعین است شنیده از جماعت
تغنی میکردند و دف میزد و همچنین عبدالملک بن جریج که از علما و حفاظ و فقهاء عباد که اجماع است بر عدالت
و جلالت وی می شنید غنا را و می دانست الحان را و ابراهیم بن سعد مروی بود امام عصر خود در فقه و روایت
می شنوانید الثنا از غنا و فتوی داد در مجلس شیبه تحلیل غنا و پرسیدند از وی از احوال مالک پس گفت
خبر داده مرا که دعوتی بود در مدینی بر نوع و با قوم و قوف بود و عود با که تغنی می کردند و لعب می نمودند آن
و بود با مالک و دف مربع که میزد و انراد تغنی می نمود والله اعلم حکایت کرد از صاحب تذکره که پرسیده شد
امام ابوحنیفه و سفیان ثوری از غنا پس گفتند برد و نیست غنا از کبایر و نه از اسود صغایر انتهی و لهذا صاحبه
یسیری گوید و صاحب اتباع همین عود را اصل ساخته و مزامیر دیگر را بران قیاس کرده الخ طرفه
اینکه اولیا رضی طلب روایت می کند که انحضرت صلعم اجازت تماشای حبشیان و غنا دختر عایشه
فرمودند چنانچه جناب بحر ذخار معقول و منقول محیط بیکران فروع و اصول واقف واقف رموز طیبه
عارف معارف اسرار یقینیه مقبول بارگاه رب الجنة والناس المفتی میر عباس دام فضله در جواهر عبقریه بیان
وایضاً حمیدی در جمع بین الصحیحین باسناد خود نقل کرده که قالت عائشة رأیت النبی یسترنی و انا انظر الی
الحبشة وهم یلعبون فی المسجد فزجرهم عمر یعنی عایشه میگوید که دیدم پیغمبر خدا مرا اشاره تماشا کنند پس
در انوقت تماشای حبشیان میکردم و انها در مسجد سرگرم لعب و بازی بودند پس عمر انها را منع نمود
از اینجا معلوم میشود که لعب و بازی در خانه خدا و تماشای آن از جمله مستحبات است که رسول کبریا
زوجه محبوبه خود را بان اشاره کرده و هیچکس خصوصاً پیغمبر برای دوست و حبیب خود تجویز نمی کند الا ...

در نهایت خوبی باشد و مؤید این مرام است آنچه حمیدی در حدیث دیگر نقل کرده عن عایشة قالت دخل رسول الله و عندی جاریتان تغنیان بغناء بعاث فاضطجع علی الفراش و حوّل وجهه و دخل ابوبکر فانتهرنی وقال مزمارة الشیطان عند النبی فاقبل علیه رسول الله وقال دعهما فلمّا غفل غمزتهما فخرجتا یعنی عایشه می گوید که پیغمبر خدا داخل شد در حالتیکه پیش من دو دختر بطور زمزمه بعاث میسرائیدند پس آنحضرت بر فرش بپهلو دراز شد و روی خود را برگردانید و در همین بین ابوبکر آمد و بر من فریاد زد و گفت که مزمار شیطان نزدیک پیغمبر خدا پس آنجناب متوجه شد و فرمود که او را بحالش بگذار چون ابوبکر غافل شد من آنها را اشاره کردم که بیرون بروید رفتند چه از حدیث مستفاد می شود که هرچند ابوبکر ممانعت کرده امّا آنحضرت جایز داشت و باوجود آنکه اطاعت پدر عموماً بر اولاد واجب و فرمانبرداری پدری که چون ابوبکر باشد اوجب است امّا جناب نبوت مآب عایشه را در ملیاب بحکم پدر واسپ باب نداد بلکه پدر را از ممانعت ممانعت نمود و این بر شرعیت لعب و تصدیق مطلب دلالت واضح دارد انتهی ملخصاً پنجم آنکه مولوی سلامت الله صاحب در رساله تحریر الشهادتین می فرماید یعنی چون نائره قتال سر بفلک کشید و کار از یاران و موالیان و فرزندان برادران و عم زادگان درگذشت نوبت بحضرت سید الشهدا رسید تن تنها سیف مسلول در دست گرفته بمقابله فوج اشقیا پرداخت و زبان بلاغت ترجمان را باین اشعار ابدار آشنا ساخت

نظم انا ابن علیّ الخیر من آل هاشم * کفانی بهذا مفخراً حین افخر * وجدّی رسول الله اکرم من مشی * ونحن سراج الله فی الارض نزهر * وفاطم امّی من سلالة احمد * وعمّی یدعی ذو الجناحین جعفر * وفینا کتاب الله انزل صادقاً * وفینا الهدی والوحی والخیر یذکر *

و هر که از لشکر مخالف روبروی او میگشت او را میکشت تا آنکه جم غفیر و جماعت کثیر از دست و تیغ او بر باد به دو زخ شتافتند و تزلزلی عجیب و لغزشی غریب در فوج مخالف راه یافته پس هرگاه عرصه مقابله بر لشکر اعدا تنگ شد از دور حمله کرده او را زیر تیر گرفتند چون ازین هم کاری نه گشود شمر ذی الجوشن حیله دگر انگیخت و آتش تدبیر تازه در کاسه فریب ریخت مجملاً چون لشکریان ابن سعد تاب مقابله و محاربه جناب سید الشهدا علیه الوف التحیة والثنا در خود نیافتند شمر بدبخت بکر حیله دگر اندیشیده خود را با جماعت خود میانه حسین و حرم محترم حایل کرده خواست که دست

تعرض باهل بیت نبوت دراز کند که امام مظلوم نعرهٔ ویحکم یا شیعة الشیطان زده فریاد کرد که من با شما
می جنگم اینچه نامردیست که بزنان بیگناه می تازید بمجرد اصغای این صدای مهابت انتما شمر از تعرض خیمه
سراپردهٔ عصمت وطهارت دست کشیده با همراهیان خود بش متوجه بآنحضرت گردید پس از طرفی جماعه
شمر واز طرفی دیگر فوج آخر حمله آورده جناب سید الشهدا آن را با جیش درمیان گرفته آنقدر باران تیر و نیزه
از هر دو سو بر سر وقت امام مظلوم باریدند که آن یکه تاز میدان وفا لجام تسلیم و رضا بدست گرفته از پشت
اسپ بر زمین شهادت افتاد وعنان عزیمت از حیات این جهان بی ثبات بیکسو کشیده رخت اقامت
بفردوس اعلی کشاد وگویند که این سانحه بعد زوال الشمس از نقطهٔ دائره نصف النهار بود که جزو اول اوائل
وقت نماز پیشین است وگویا اینحال دال بر آنست که تکبیر افتتاح بر پشت اسپش و رکوع بعد از انفراد از آن
وسجده هنگام وصول بر زمین دست داده وباین صورت وهیئت مجموعی نماز ظهر رخت ظهور بدم دادا پس این
کشاده واختلافیکه در قاطع سر مبارک است در اصل رساله مرقومیست وافصح همین است که این شقاوت
را در ازل بناصیه حال خولی بن یزید ثانی نوشته اند اگرچه بادی این شناعت نصر بن خرشه را گفته
اند و در روایتیست که چون تن مبارک بکثرت جراحات سهام ورماح غربال شد شمر ملعون تحضیض باصحاب
خود کرد که با وصف شکسته شدن بدنش بزخمهای تیر ونیزه هنوز زنده گذاشته اید که ناگاه تیری از دست
بدبختی از بدبختان بکام حضرت امام حسین علیه السلام رسیده کار او را تمام کرد که از پشت اسپ بر زمین افتاد و
در همین حال شمر نامرد شمشیری بر روی مبارک حواله کرد وسنان بن انس نخعی از پی رسیده جسم
بنیزه مجروح ساخت وخولی بن یزید از اسپ فرود شده خواست که بقطع سر پردازد که دستش لرزید وشبل
بن یزید سبک تر دوید او بشتاب از اسپ فرود آمده سر مبارک را از تن بریده پیش برادر خود خولی انداخت
وبعد از آن آنچه از دست بیداد لشکریان شمر وابن سعد بر بقیهٔ آل طه ویسین رفت بیانش نمی رود بالجمله
چون سر حسین مظلوم را بخنجر بیداد از تن جدا کردند وشجرهٔ رسالت ودوحهٔ نبوت دنبالت را بتیشهٔ ظلم بریدند
[illegible] بن اشعث پیراهنش از تن [illegible] بن جابر [illegible] شمشیر او [illegible] شمر با همراهیان خود
[illegible] افتاده بود [illegible]

که لطف شمر بر حالش افتاد خواست که او را بکشند که شخصی دستش گرفت و گفت که مسلمانان اطفال کفار را
نکشند و تو این بیمار مسلمان را میکشی شمر جواب داد که امیر یعنی ابن زیاد فرموده است که نرینه از آل عبا
نباید گذاشت او گفت که این همه را پیش امیر باید فرستاد تا هرچه خواست او باشد بعد از آن روپیش شمر
و ابن سعد گفتند که اسپان را بر تن حسین دوانند چنانچه بیست کس از سواران جسم شریف و عنصر لطیف
حسین را پامال سم اسپان ساختند چنانکه استخوان تن مبارک ریزه ریزه شده شکست و سر مبارک
را بر نیزه کرده با بشر بن مالک و خولی بن یزید بکوفه پیش ابن زیاد فرستادند و زنان اهل بیت را بر شتران
بی پرده سوار کرده و علی بن حسین بیمار را بر شتری انداخته روانه بکوفه ساختند و گویند که ابن سعد یک روز
در کربلا مقام کرده کشتگان خود را در گور نموده و تن حسین و همراهیانش تا سه روز عریان افتاده
ماند و کسی دفن نمیکرد تا آنکه مردم غاضریه که قریه ایست بر کنار فرات فراهم شده تن حسین را در یک گور
و دیگری با سر شمر را در جنب او و باقی شهدا را یکجا کرده دفن کردند علی التفصیل اسامی شهدای اهل بیت
که با جناب سید الشهدا در کربلا شهید شدند باید شنید و [illegible] اینان را اهل عاطفه
با [illegible] فاصله نقلا از بعض مکاتیب مصنف رساله سر الشهادتین آورده و از فرزندان عبد الله بن
جعفر طیار برادر حضرت علی کرم الله وجهه دو پسر همراه حضرت امام شهید شدند که محمد و عون نام داشتند و
خواهرزاده های حقیقی حضرت امام بودند و مادر ایشان حضرت زینب که دختر حقیقی حضرت امیر المومنین
علی علیه السلام از بطن حضرت بتول بودند خواهر حقیقی حضرت امام بودند و با عبد الله بن جعفر طیار نکاح
شده بود و حضرت امام زین العابدین و عمر بن الحسن و محمد پسر عمر بن علی و دیگر صاحبزاده [illegible]
و بندیان رفتند و حضرت زینب خواهر حقیقی حضرت امام و شهربانو زوجه حضرت امام و حضرت سکینه دختر
حضرت امام و دیگر زنان اهل بیت که همراه بودند در بلاد شام رفتند انتهی کلامه الشریف اینست حال
همراهیان کربلا که همراه سید الشهدا بودند پوشیده نخواهد بود که شهادت جناب سید الشهدا در دشت کربلا روز
یعنی دهم محرم روز جمعه بعد زوال آفتاب سال شصت و یکم از هجرت اتفاق افتاد و سن شریف در آن روز
پنجاه و شش سال و پنج ماه و پنج روز رسیده بود چه ولادت با سعادت پنجم شعبان سال چهارم از هجرت

وشهادت روز عاشورا سنه شصت و یکم از هجرت است پس عمر شریف بکلمه و کاست پنجاه و شش سال
و پنجاه و پنج روز باشد درین باب اختلاف را مساغی نیست لیکن صحیح و معتمد همین قدر است که بر آن اقتصار
افتاد القصه چون سر مبارک سید الشهدا و دیگر شهیدان دشت کربلا با اسیران اهل بیت رسول خدا
بکوفه رسید هرچه از دست عناد و جور و بیداد ابن زیاد بسر وقت دودمان مصطفی رفت شمه از ان انشاء
می شود بر ناظرین کتب سیر و اخبار و ماهرین اسفار آثار اخبار مخفی و محتجب نبوده باشد که هرگاه اسیران اهلبیت
رسالت و بندیان دودمان نبوت و نبالت با سر مبارک سید الشهدا و سائر شهیدان دشت کربلا داخل
کوفه شدند ابن زیاد لعنه الله الی یوم التناد قصر امارت خود را بیاراسته با هیبت و وقار در کرسی نشسته
در خانه را بار عام کرد و چون وضیع و شریف از مردم کوفه حاضر آمدند سبایای اهلبیت مصطفی و ذکور و اناث
ذریت رسول خدا را با سر مبارک سید الشهدا بحضور خود طلبید همین که سر مبارک حضرت امام حسین علیه السلام
بنظرش رسید بار بار میدید و تبسم میکرد و چوبیکه بدست داشت بر لب و دندان مبارک میزد و گویند که در
همین حال ابن زیاد بر سر منبر رفت و خطبه خواند که شکر خدا را که اظهار حق نمود و امیر المومنین یزید و لشکر او را
فتح داد و کاذب ابن کاذب را کشت و دیگر الفاظ کفریه بر زبان راند که عبد الله بن عفیف از جای خود برخاست
و گفت که ای دشمن خدا و عدوی مصطفی تو دروغ گو هستی و پدر تو و آنکس که ترا امیر ساخته او نیز دروغ گو
است وای بر حال خسران مآل تو که اولاد پیغمبر را کشتی و اهل بیت رسول خدا را ذلیل و خوار کردی و بر سر
منبر که مقام صدیقان است ایستادی و از خدا شرم نداری که چنین دروغ قبیح میگوئی و راه کذب فضیح میپوئی
روایت کرده اند که وقتیکه اسیران اهل بیت را بحضور ابن زیاد حاضر کردند گفت الحمد لله الذی اکرب
واکرب شکر خدا را که سختی داد و بدشمنان دشمنی داد حضرت ام کلثوم جواب دادند الحمد لله الذی اکرمنا
بمحمد و طهرنا تطهیرا شکر خدا که گرامی کرد ما را بمحمد و پاک کرد ما را پاک کردنی باز ابن زیاد گفت کیف رأیتم
قدرة الله چگونه دیدید قدرت خدا را ام کلثوم در جواب فرمودند سیجمع الله بیننا و بینکم و ضیعت بیننا و بینکم روز
است که جمع کند خدا تعالی میانه ما و شما و انصاف فرماید در میان ما و شما یعنی در روز قیامت ابن زیاد ازین
جواب با صواب برآشفت و گفت که هنوز اینقدر دلیری و تندی در کلام است خواست که عقوبت کند

گفتند سخن زنان را اعتباری نیست پس آنگاه ابن زیاد بر علی بن حسین افتاد پرسید که این پسر
کیست گفتند که پسر حسین بن علی است گفت این پسر را نیز بکشند که دوست ندارم که از نسل فاطمه زینه
باقی ماند شمر خواست که علی بن حسین را کشیده ببرد و بیرون قصرش بکشد زینب او را در کنار گرفته
خود را اسیر کرده گفت اگر میکشید ما را بکشید که بنی فاطمه یک کس باقی مانده است که محرم ما زنان اهلبیت
است اگر او را هم میکشید با جمله زنان بدون محرم بمانیم ابن زیاد را از کلام حضرت زینب بهتی درگرفت
و از سر خون علی بن حسین درگذشت گویند که چون زنان اهل بیت بر شتران بی پرده و پیراهن دریده
در کوفه رسیدند کوفیان حال خرابی دودمان نبوت دیدند و گریستند ام کلثوم گفت که ای مردم کوفه
حالا برای چه گریه میکنید این همه بیداد که بر سر ما رفت از دست شما رفت ما را شما کشتید و باز می گریید و این
ابیات بر زبان عفت بیان راند ابیات * ماذا تقولون اذ قال النبی لکم * ماذا فعلتم وانتم آخر الامم
بعترتی و باهلی بعد مفتقدی * منهم اساری وقتلی ضرجوا بدم * ما کان هذا جزائی اذ نصحت لکم * ان تخلفونی
بسوء فی ذوی رحمی * حاصل ابیات جواب چیست شما را اگر سوال کند محمد عربی از شما بروز جزا
که آن چه بود که با اهلبیت من کردید * چو من بهلاک تبار رفتم از سرای فنا به جزای آنکه شما را بحق نمودم
راه * روا بود که چنین ها بما رسد ز شما * المختصر ابن زیاد بعد ملاحظه حال اسیران اهل بیت حکم داد که آنها
را در بندیخانه دارند و سر حسین را بر نیزه گذاشته در کوچه های کوفه بگردانند چنانچه دست علی بن حسین
بسته و زنان اهل بیت را گرفته داخل زندان خانه کردند و سر حسین را به نیزه سوار کرده خانه بخانه
در سکک و شوارع کوفه گردانیدند بعد از آن ابن زیاد سر سید الشهداء و شاه شهیدان و شهدای کربلا
و جمله اسیران اهل بیت را با شمر ذی الجوشن بسوی دمشق پیش یزید بن معاویه فرستاد پس قافله
زنان و یتیمان اهل بیت بر شتران بی پرده سوار و سر حسین بر سر نیزه در هر شهر و دیار که می رسید
فریاد واویلاه و وامصیبتاه از زمین تا آسمان سر میکشید تا آنکه بعد قطع منازل و طی مراحل قافله سبایای
اهل بیت به دمشق رسید همینکه یزید علیه ما یستحقه را خبر شد قصر امارت آراسته و به تزیین تماشا خود
پرداخته در زمانیکه جمله عظمای شام پیش او حاضر بودند حکم باحضار اسیران داد و بالفور سرهای شهدا

بأهلبیتی و اولادی و مکرمتی

را با زنان و یتیمان اهل بیت بحضور پیش آوردند چنانچه سر یکیک را از شهیدان دیدن و حال صاحب
آن سر را پرسیدن آغاز کرد چنانکه شمر ذی الجوشن سر مبارک حضرت سید الشهدا علیه السلام را
پیش او گذاشت و به اظهار ماجرای جنگ با مباهات و افتخار پرداخت با صغای واقعه کربلا و مشاهده صور
حال سرهای شهدای المعان استبشار و فرح و انبساط از ناصیه حال آن خسران مآل هویدا بید چنانچه
ابیات ابن الزبعری یعنی مصرع لیت اشیاخی ببدر شهدوا تا آخر می خواند و از کمال تهور و نشاط بر چوب
می بالید و بچوب خیزران لب و دندان شاه شهیدان را میزد و میگفت که ای ابو عبدالله مرا گمان نبود که
سنین عمرت تا اینقدر رسد و سر و ریش تو از خضاب محفوظ باشد و در مناقب السادات منقولست که
در آن ساعت که سر مبارک حسین را پیش یزید پلید بردند لعین در شادی می شد و خمر می خورد و سر مبارک را
بانواع اهانت میکرد چون بعضی صحابه رسول الله صلعم بر فت گریان آمدند گفتند ای ملعون چه بیباکی انبیا را
حکم قتل کرد و هفت صحابه را آزرده کرد و نیز گویند که سمرة بن جندب از اصحاب که حاضر آن مجلس بود چون
ضرب خیزران بر لب و دندان شاه شهیدان ملاحظه کرد و از دست ضبطا بر آمده با یزید پلید گفت
گفت قطع الله یدیک که چوب بر لب و دندان میزنی که بوسه گاه رسول خدا علیه الصلوة والثنا بوده
است یزید ملعون بغضب شد گفت اکنون اگر شرف صحبت تو با رسول خدا مرا مانع نمی شد این وقت
گردنت می زدم سمره گفت سبحان الله حق من ملاحظه صحبت رسول میکنی و با جگر گوشگان رسول
و فرزندان رسول چنان معامله کردی که هیچ کافری با مسلمانی نکند این بگفت و از آن مجلس برخواست
و بعد از آن بفاصله قلیل می نویسد یزید بجواب رسول قیصر بجز سکوت ندید متوجه بطرف زنان و یتیمان
اهل بیت شده زینب و کلثوم و علی بن حسین را نزدیک طلبید چشم حضرت زینب چون بر سر مبارک
شاه شهیدان افتاد گفت وا جداه وا محمداه بعد از آن خطاب به یزید کرده گفت که هیچ میدانی که زنان
خود را در سراپرده عزت و حجاب نشاندی و دختران رسول خدا را این بی پردگیها ... ان سوار
کردی و در میدان مردان پیش خود طلبیدی فردای قیامت از عهده خود چه جواب توانی داد و یزید پرسید
که این کدام است گفتند زینب خواهر حسین علی و دختر فاطمه زهراست پس از آن کلثوم برخواست

و بر سر حسین افتاد لب و دندان خود را بران لب و دهان چندان مالید که بیهوش بر زمین غلطید
چون بهوش آمد دعای بد در حق یزید کرد و گفت ای یزید تمتع از دنیا نیابی و چنانکه ما را در بلا افگندی
تو هم در دنیا و عقبی روی راحت نه بینی یزید پلید گفت مگر این زن هم خواهر حسین است گفتند آری این
کلثوم دختر فاطمه است پس توجه بسوی امام زین العابدین کرد و پرسید که پسر کیست گفتند که این علی بن الحسین
پسر حسین بن علی است گفت که شنیدم که علی بن حسین کشته شد گفتند که حسین را سه پسر بود علی اکبر و علی اوسط
و علی اصغر علی اکبر و علی اصغر هر دو کشته شدند و علی اوسط که بیمار بود او را اسیر کرده آورده‌ایم یزید گفت ای
کودک میدانی که پدرت میخواست که بر مسند خلافت نشیند و بر سر منبرها خطبهٔ بنام او خوانده شود الحمد لله
که بمراد خود نرسید علی بن حسین گفت که ای یزید بگو این منبرها پدران ما نهاده اند یا پدران تو و همانا
را امامت از آن پدران ما بوده است که در راه خدا جهاد کردند یا از پدران تو که مشرک با خدا بوده‌اند [illegible]
جزا معامله ما و شما فیصل شدنی است و کریمهٔ و سیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون خوانده ختم کلام
فرمود و بعده یزید حکم داد که سبایای اهل بیت [illegible] بیرون دروازه [illegible] اینها برند و سر حسین را بر دروازه دمشق آویزان
نمایند چنانکه گویند که تا سه روز سر مبارک بر دروازه دمشق آویزان ماند بعد از آن ذریت حسین با سر
مبارک او روانه مدینه کرده منقولست چون یزید علیه ما یستحقه اهل بیت رسول و ذریت بتول را روانه
مدینه نمود نعمان بن بشیر را با جماعتی از سواران مقرر کرد که اینها را بمدینه رساند چنانچه امام علی بن [illegible]
سید الشهداء و سرهای دیگر شهیدان و دشت کربلا فراگرفته همراه زنان و یتیمان اهل بیت روانه مدینه [illegible]
شد و این روانگی هم عاری از حلیهٔ ذلت و خواری نبوده چنانکه کلام ابن جوزی محدث دال بر آنست چنانکه
گفته که از جور و بیداد ابن زیاد که نسبت اهل بیت نبوی عمل آورده تعجب نیست که او محکوم [illegible]
لیکن از گمراهی یزید خبیث عجب است که چوب بر دندان حسین زده و اهل بیت را بر شتران بی پالان بذلت
و خواری سوار کرده با سر مبارک بطرف مدینه فرستاد و بعد گفته که هیچ مقصود این نبوده مگر فضیحت
کردن اگر در دل او کینهٔ جاهلیت و عداوت کشته شدن اقربای او که در بدر از کفار کشته شده نمی‌بود
هر آئینه تعظیم و تکریم سر مبارک میکرد و کفن میداد و دفن میساخت و نیکوئی با آل رسول و ذریت بتول

می نمود القصه چون قافله اهل بیت از دمشق عازم مدینه شد نعمان بن بشیر که از طرف یزید تعیین بوده
بر اعیه سعادت ازلی بحسن خدمت در راه با ذریت حسین ع پیش آمده مراتب اطاعت و تعظیم و تکریم و
اعزاز و احترام چنانکه باید از جانب خود بجا آورده بمدینه رسانید و در زمانیکه خبر مراجعت اهل بیت رسالت
بمدینه رسید اولاد مهاجر و انصار و دیگر اهالی مدینه از صغار و کبار باستقبال دویدند همینکه ذریت رسول و
جگرگوشه های بتول را مبتلا بمصیبت دیدند حالتی از غم و اندوه و گریه و زاری بر ایشان گذشت که خارج از
حیطه شرح و بیانست گویند که مصیبتی که روز وفات حضرت سرور کائنات علیه افضل من الصلوات والتحیات
بر اهل مدینه گذشته بود همان مصیبت آنروز گذشت که امام زین العابدین با زنان و یتیمان اهل بیت
نبوت و سر مبارک سید الشهدا علیه التحیة والثنا از دمشق بمدینه برگشت فریادی عجیب و شوری غریب در
مدینه بپا بود که آواز هنگامه قیامت بیاد همه ارباب دین در انداده و در بین و همه از کهین و مهین اند
غم و غصه حزین بودند و حالتیکه عارض حال ام المؤمنین حضرت ام سلمه گشته از آن چه توان گفت که فرا و
فراوی از زنان و یتیمان اهل بیت نبوت را یکبار بگرفت و بگریست تا آنکه همراه ذریت بتول متوجه روضه
مقدسه حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم شده زار زار بگریستید و بزبان حال میگفت ابیات یا رسول
الله بر آر از روضه سر تا بنگری ٭ اهل بیت خویشتن را زار و غمناک و حزین ٭ در بلای دشمنان دین گرفتار
آمده ٭ کس مباد او چنان یا رب گرفتار اینچنین ٭ انتهی بحذف بعض العبارات المختصر بعد ملاحظه عبارت
مذکوره ارشاد شود که پردگیان عصمت و طهارت را با چنان و چنین نام بردن و احوال شهادت جناب
امام مظلوم بتفصیل هر چه تمامتر مع وقائع سر مبارک و اسپ دوانیدن بر نعش اطهر بقلم سپردن و
باز آنرا اسطابع بردن جائز است و روا یا موجب خفت اسلام و باعث ملام در صورت اولی همان
جواب از طرف واقعه خوانان مصائب امام مظلوم و واعظان احوال شهادت جناب سید الشهدا ار تصور
باید ساخت و در صورت ثانیه اولا از نسبته روات نقل نمودن و بعد نقل در نقل زبانی بکتابت آوردن
و از کتابت طبع اولی نوبت به تحریر تحریر الشهادتین رسیدن و باز آنرا موجب هتک اسلام و باعث تعمیم
بیخ پای والسنتین و خوانده از آنجا خوان تریه گفتن چه معنی دارد فاعتبروا یا اولی الابصار ششم آنکه

ثنا خوان تبریه فرقه البیت که او را خلیفة الرسول و صد و یه تلفا را اثنا عشری سازد کما قال العلامه عیاض و ابن الجوزیه انکه او را کافر هی داند **قال المخاطب** خدا جانتا ہے سب دنکو سنا ہے کہ کہتے ہیں کیا امام سلمانو نکی بھی ہیں جنکی یہہ گت ہوئی **اقول** و بہ نستعین از عبارت نسب و غیر درج مخاطب بکمال ظهور واضح است حق تعالے بیزار ان دهاونی بیبیے که بجناب عنت خدام جناب امام مظلوم علیه السلام چه بی ادبی می کنند بلکه حضرات وہابیه اہانت و استحقار آنحضرت صلعم را ذریعه تفاخر انگاشته اند چنانچه صاحب رساله غایة المرام مخاطبا بمولوی نجم الدین لکهنوی به صفحه ۷۹ می فرماید علم و تدین راو کاان اشعار سے ظاہر ہو گیا کسی ملحد کے یہہ اشعار ہیں لائق دلیل و سند پکڑنی کی نہیں ہے اور ایسے ہی شعرا کے حق میں حق تعالے فرماتا ہے والشعراء یتبعهم الغاون ان اشعار میں تفضیل و تفسیق جملہ فقہا و محدثین و اولیاء کرام متقدمین و متاخرین مستحسنین کے اور اہانت اور استحقار آنحضرت صلعم کے سراسر مذکور ہے اور اطلاق ... کا نسبت آنحضرت صلعم کے کیا ہے مولد خانہ و بنی خانہ کو بتخانہ قرار دیا ہے جیسا کہ پیشوا اہل حدیث عبد الوہاب نے صنم اکبر قبر شریف آنحضرت صلعم کا نام رکھا انتہی مخاطب چاہیے خدا کو سرا ... چاہیے بجناب پیغمبر صاحب بے ادبی و گستاخی کرے کوئی پوچھنے والا نہیں ہے ... اکثر ہنود و یہود سماعت احوال مصائب جناب خامس آل عبا علیه التحیة والثنا رو برو ہی فقیر بکمال تصدیق و خضوع و خشوع بیان کردند که از افشاران ما ایچنین امر جلیل جلوه ظهور نگرفته فی الواقع شهید کربلا آئینه حق نما است ورنه انسان ضعیف البنیان را چه یارا که در گرسنگی و تشنگی ... بکمال شجاعت داد مردانگی داده و مرگ نونهالان خاندان نبوت گوارا نموده به صبر استقلال جمیل شربت شهادت نوش فرماید **قال المخاطب** اگر تمہارے باپ بہائی کا کوئی ایک تابوت بنا کر تمام شہر میں نکالے اور آگے آگے اوسکے مارا اور گالی کہانے کو بیان کرے اور تمہاری عورتونکے نام لی تو تم پیٹ مارنے کو موجود ہو اور شرم ... سب مروہ و ... حضرت امام کا اپنے ہاتھ سے یہہ حال کرنے ہو کیا انصاف ہے جسمیں اپنی ذلت ہو اسمیں امام کی توہین ...

پوچھو اور جو کام یزید مردود نی ایک سال کیا تھا تم ہر سال ہزار برس کرتے ہو خدا ہی غور کرکے کہو
یہہ کام یزید کا ہی یا امام کا اقول و بہ نستعین انچہ افادہ نمودہ تقریر شیخ مبتنی بر مقبولی کار یا کار
قیاس از خود دیگر گرچہ ماند در نوشتن شیر و شیر چہ بالبداہہ معلوم است کہ اگر کسے حال شخصے کہ
موجب کسر شان ظاہری او باشد باخبار و چھاپہ در آرد آن شخص بسیار بسیار تنگ دل و رنجیدہ خاطر
خواہد بود و احوال جناب امام حسینؑ در صدہا کتاب درج نمودن و باز آنرا چھاپہ سپردن کار اہل ایمان است
نہ یزید بی ایمان فلا تکن من الغافلین قال المخاطب اور ہم تم سے پوچھتے ہیں کہ یہی تعزیہ اور نعش بناکر
اور کوچہ بازار میں لیجا کر کسکو دکھاتی اور سناتی ہو اقول و بہ نستعین بنا ساختن تعزیہ و تابوت برای
گریہ در مصائب امام مظلوم و اظہار شجاعت و صبر آنحضرت و ظلم ظالمان می باشد قال المخاطب
اگر کسی سے فریاد کرتے ہو تو یزید بھی نہیں ہے کہ ہم اس وقت اوس سے جاکر کہیں اور اگر ناواقفوں کو
سناتی ہو تو سیکڑوں برس سے فضیحت کرتی ہو کوئی ایسا ہووا ہو مسلمان اب باقی نہیں ہے کہ اسکو
نہ جانتا ہو کیا سال بھر میں ہی سب نقشتی محرم کی بھول جاتے ہیں اقول و بہ نستعین انچہ مخاطب افادہ نمودہ
معارض است باینکہ احوال مصائب جناب امام حسینؑ در کتب سابقہ درج بود السحال سر الشہادتین
و تحریر الشہادتین و تحفہ دو شہادت نامہ وغیرہ تالیف نمودن و چھاپہ کنانیدن برای چیست اگر بکسے
فریاد می کنید حالا یزید کجا ست و اگر برای شنوانیدن ناواقفان است آن ہم بیجا چہ از کتب سابقہ واقفیت
حاصل گردیدہ فالجواب الجواب و اگر تکرار تذکار مصائب آنحضرت موجب ثواب اخرویست فہو المقصود
قال المخاطب اور جو غم کے واسطے ہے اقول و بہ نستعین نعم ہکذا و لا قباحۃ فیہ کما ستقف تک قال
المخاطب تو اسکے دو جہت ہیں ایک تو یہہ کہ رونے اور غم کے لیے عقل اور شرع کی رو سے کوئی
چیز بنانی درست نہیں اقول و بہ نستعین این ادعا محض است بدون قیام دلیل قابل اصغا نیست قال
المخاطب دوسری یہہ کہ اکیلے کیا خیال کرکے رویا نہیں جاتا اقول و بہ نستعین در تنہائی نیز بعد تصور
معرکہ کربلا مومنین و بیاد ربا گریہ می سازند لیکن چون در کامل بوقت سماعت روایات مقتل جناب
امام حسینؑ دست ہم می دہد و در تنہائی مرثیہ و نسبت روایات مذکورہ بہریک دشوار لہذا در یکجا جمع گردید

روتی ہو اب تک اس قدر مشق نہیں ہوئی کہ اکیلے بیٹھا ہوا جب چاہو تب رو لو اقول و بہ نستعین
بلا حفظ روایات شہادت جناب امام حسینؑ و بلا ملاحظہ اخبار بمحض تصور مصائب آنحضرت گریہ
توانیم ساخت اما انعقاد مجالس و اجتماع مومنین ثواب عظیم دارد و امر مذکور ثابت کنم بدو طریق
اول احادیثی کہ بطریق امامیہ درین باب وارد گردیدہ بیرون از حد و حصر اند مگر بحکم مالا یدرک کلہ
لا یترک کلہ نقل دو حدیث اکتفا می رود در کتاب اخبار الاحزان مسطور ہست صاحب قرب الاسناد
عن الازدی عن ابی عبد اللہ علیہ السلام قال قال لفضیل تجلسون و تحدثون قال نعم جعلت
فداک ان تلک المجالس احبتنا فاحیوا امرنا یا فضیل فرحم اللہ من احیا امرنا یا فضیل من ذکرنا
او ذکرنا عندہ فخرج من عینیہ مثل جناح الذباب غفر اللہ ذنوبہ ولو کانت اکثر من البحر یعنی صاحب قرب الاسناد
روایت کردہ ہست از ازدی و او از ابی عبد اللہ علیہ السلام گفت کہ فرمود ابو عبد اللہ فضیل را کہ شما
می نشینید و ذکر حدیث در مجالس خود می کنید گفت فضیل کہ آری قربانت شوم ذکر حدیث می کنم
گفت ابا عبد اللہ علیہ السلام کہ بتحقیق کہ آن مجلس حدیث را دوست می دارم پس زندہ دارید امر ما را
ای فضیل پس رحم کند خدا تعالی کسے را کہ زندہ دارد امر ما را ای فضیل ہر کس کہ ذکر کرد ما را یا ذکر کردہ
شویم نزد او پس بیرون آید از چشم او مثل پر مگس خواہد بخشید خدا تعالی گناہان او را اگرچہ باشند گناہان او
در کثرت مثل کف دریا و الشیخ الثقۃ محمد بن عمر بن عبد العزیز الکشی فی کتاب رجالہ عن زید الشحام قال کنا
عند ابی عبد اللہؑ و نحن جماعۃ من الکوفیین فدخل جعفر بن عثمان علی ابی عبد اللہؑ فقربہ و ادناہ ثم قال یا جعفر قال
لبیک جعلنی اللہ فداک قال بلغنی انک تقول الشعر فی الحسینؑ و تجید قال نعم جعلنی اللہ فداک قال فانشد
فبکی و من حولہ حتی صارت الدموع علی وجہہ و لحیتہ ثم قال یا جعفر واللہ لقد شہدت الملائکۃ المقربون ہہنا
یسمعون قولک فی الحسین و لقد بکوا کما بکینا و اکثر و لقد اوجب اللہ تعالی لک یا جعفر فی
الساعۃ الجنۃ باثرہا و غفر اللہ لک فقال یا جعفر الا ازید قال نعم یا سیدی قال ما من احد قال
فی الحسین شعرا فبکی و ابکی بہ الا اوجب اللہ لہ الجنۃ و غفر لہ شیخ ثقہ محمد بن عمر بن عبد العزیز کشی در کتاب رجال از زید شحام
روایت کردہ ہست کہ گفت زید کہ بودیم با نزد ابو عبد اللہ و ما جماعتی بودیم از کوفیان پس آمد

جعفر بن عفان بخدمت ابا عبد الله علیه السلام پس قریب و نزدیک نشانید آنحضرت او را پس
گفت فرمود که ای جعفر جعفر گفت فدایت شوم حاضرم گفت آنحضرت علیه السلام که شنیده ام
که تو شعر میگوئی در باب حسین علیه السلام مرثیه می گوئی و خوب می گوئی گفت جعفر آری حقتعالی مرا فدایت گرداند
گفت آنحضرت ای جعفر بگو یعنی بخوان پس خواندم شعر پس گریست آنحضرت و هر کس که دور آنحضرت نشسته
بودند تا آنکه رسید اشکهای بر روی و بر ریش مبارک آنحضرت پس از آن گفت که ای جعفر قسم خدا است
که بتحقیق حاضر شدند ملائکه مقرب در اینجا که میشنودند گفتار ترا در حسین بتحقیق که گریه کردند آن ملائکه چنانکه
ما گریه کردیم و بسیار گریستند باستماع شعر تو که در مرثیه حسین گفتی و تحقیق که واجب کرد خدا تعالی
درین ساعت برای تو بهشت السبب تا غیر آن و آمرزید ترا پس گفت آنحضرت که ای جعفر آیا زیاده
بیان بکنم گفت جعفر بلی آری زیاده تر بیان فرما گفت آنحضرت که نیست کسی که گفت در حسین شعری پس
گریست و گریانید بان شعر مگر اینکه واجب گردانید خدا تعالی برای او بهشت را و آمرزید او را انتهی
ثانیا بطریق اہل سنت و جماعت اگرچہ دلائل آن ہم بسیار اند لیکن بنظر طوالت کلام ہر چند احادیث و
اقوال اکتفا می رود در رسالہ غایۃ المرام صفحہ ۱۰۲ نوشتہ اور یہ بھی حدیث قدسی میں آیا ہے کہ حق تعالی نے
فرمایا انا جلیس من ذکرنی یعنی میں ہمنشین اوس شخص کا ہوں کہ مجکو یاد کرتا ہے کذا فی شرح سفر السعادۃ
لمولانا المحدث الدہلوی علیہ الرحمہ اور تنبیہ الغافلین ابو اللیث محدث و فقیہ سمرقندی میں یہ
حدیث مروی ہے دو عن ابی ہریرۃ او عن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہما ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان للہ
ملائکۃ سیاحین فی الارض فاذا وجدوا قوما یذکرون اللہ تع ینادون فیقولون ہلموا الی بغیتکم فیجیئون
فیحفون بہم فاذا صعدوا الی السماء یقول اللہ تع علی ای شیء ترکتم عبادی ماذا یصنعون وہو اعلم بہم فیقولون
ترکناہم یحمدونک ویمجدونک ویذکرونک فیقول فای شیء یطلبون وہو اعلم بہم فیقولون الجنۃ فیقول
اللہ ہل راوہا فیقولون لا فیقول کیف لو راوہا فیقولون لو راوہا لکانوا اشد لہا طلبا واشد لہا حرصا فیقول من
ای شیء یتعوذون وہو اعلم بہم فیقولون انہم یتعوذون من النار فیقول ہل راوہا فیقولون لا فیقول کیف لو راوہا
فیقولون لو راوہا لکانوا اشد منہا خوفا فیقول فانی اشہدکم انی قد غفرت لہم فیقولون ان فیہم فلانا الخاطی لم یردہم [illegible]

جائشم لحاجۃ فیقول ہم قوم لا یشقی ابی ہریرہ یا ابی سعید خدری رضی روایت ہی کہ آنحضرت صلعم نی فرمایا
کہ اللہ تعالی نے فرشتگان سیاحین کو زمین پر مقرر فرمایا ہی جسوقت وہ پاتی ہین کسیے جماعت کو
بحالت ذکر کرنے حق تعالی کے وہ پکارتے ہین اوس جماعت کو کہ جلد لو مقصود و مطلب اپنا
پس وہ فرشتی آتے ہین محفل مین اور صحبت کرتے ہین ساتھہ اونکے پس جسوقت وہ فرشتی آسمان پہ
جاتی ہین حق تعالے اونسی پوچھتا ہے کہ کس حالتمین تم ہماری بندونکو چھوڑ آتی ہو اور وہ کیا کرتی ہین
پس فرشتے عرض کرتے ہین وہ لوگ تحمید و تمجید و ذکر تیرا کرتی ہین پس حق سبحانہ پوچھتا ہی اون فرشتو
سے وہ کیا مانگتی ہین فرشتے جواب دیتی ہین کہ بہشت مانگتی پس کہتا ہے اللہ تعالی کہ کیا بہشت وہ دیکھا ہے
فرشتی جواب دیتی ہین کہ نہین دیکھا پس کہتا ہے اللہ تعالی کہ کیونکر دیکھین گے اوسکو کہتی ہین فرشتے
اگر دیکھتی بہشت کو ہر آئینہ ہوتی وہ لوگ طالب تر واسطے بہشت کی پھر اللہ تعالی استفسار فرماتا ہی
کہ پناہ کس چیز سی مانگتی ہین وہ کہتے ہین دوزخ سی پس کہتا ہے اللہ کیا دیکھا ہی دوزخ کو فرشتے
کہتے ہین کہ نہین دیکھا پھر کہتا ہی اللہ تعالے کہ کیونکر دیکھین گے فرشتی کہتی کہ اگر دیکھتی ہوتے وہ
لوگ خائف تر اوس سے پس فرماتا ہی اللہ تعالی تمکو گواہ کرتا ہون مین اس بات پر کہ مین نے مغفرت
اونکی کی پس فرشتے عرض کرتے کہ فلان گنہگار اوس مجلس مین اوکسی مطلب کو آیا ہے اوس جماعت مین
نہین ہے حق تعالی فرماویگا کہ ذاکرین ایسی قوم ہین کہ ناامید نہین ہوتا ہمنشین اونکا اور حدیث دوسری
یہہ ہی وعن النبی صلعم انہ قال ما جلس قوم یذکرون اللہ الا ناداہم مناد من السماء قوموا فقد بدلت سیاٰتکم
حسنات وغفر لکم جمیعا وما قعد عدۃ من اہل الارض یذکرون اللہ تعالی الا قعد معہم عدد من الملٰئکۃ
یعنی فرمایا ہی رسول صلی اللہ علیہ وسلم نی نہین بیٹھتے ہین گروہ ذکر کرنی والا اللہ تعالی کا مگر منادی سے
ندا کرتا ہی آسمان سے کھڑی ہو پس تحقیق تبدیل ہوگئین بدیان تمہاری ساتھہ نیکی کے اور تم سبکے
مغفرت ہوتی اور نہین بیٹھتے ہین جسقدر آدمی زمین مین کہ ذکر کرتے ہین اللہ تعالی کا مگر بیٹھتے ہین
اونکی ساتھہ اوسی قدر فرشتی انتہی چون مراتب و مدارج ذاکرین از قسم شریک بودن فرشتگان
وصحبت نمودن با اوشان وتبدیل شدن سیئات شان بحسنات ومغفرت نمودن جناب باری

شفا بسیار وشان را اگرچہ گنہگار می و بران مجلس برا کار دیگر نیز آمدہ شریک ذاکرین شدہ باشد
وہم ناامید نمی ماند و مغفور می شود و بیافتی اکنون بران کہ ذکر جناب سرور کائنات صلعم عین
ذکر خدا ست و اینمعنی بوجہ کمال ظہور محتاج استدلال نیست اما بنا بر اطمینان قلب ناظرین
بنقل یک شذرہ اکتفا می رود و مولوی سید روف احمد در رسالہ غایۃ المرام بصفحہ ۱۰۱ و ۱۰۲ ودیگر
می فرماید اور حقتعالے نے اطاعت اور نافرمانی رسول مقبول کی اطاعت اور نافرمانے
اپنی اور ذکر رسول کریم کا بعینہ ذکر اپنا فرمایا ہے اور کتب احادیث اور سیر مین متواتر آیا ہے
کہ جس مجالس مین مسلمان ذکر خدا اور رسول کرتے ہین فرشتگان آلہی حاضر ہو کر اونپر سایہ
کرتے ہین اور تا اتمام حاضر رہتے ہین اور واسطے اونکے حق مین دعا کرتے ہین اور سفارش اونکے
بجناب حق تعالے کرتے ہین اور اون مسلمانون کو رحمت آلہی احاطہ کر لیتی ہے اور گناہ
اونکے مرتفع ہوتے ہین اور جس مقام مین درود پڑہا جاتا ہے فرشتگان سیاحین بجناب آنحضرت
صلے اللہ علیہ وسلم حاضر ہو کر عرض کرتے ہین کہ فلانے شخص نے درود پڑہا اور ظاہر ہے
کہ ذکر اللہ تعالے اور رسول صلی اللہ علیہ وسلم جس محفل مین ہو وہان خود اللہ ہمنشین ہوتا ہے
اور فرشتے حاضر ہوتے ہین اور تصور آنحضرت کا ہوتا ہے اور روح نبی کریم حاضر ہوتی ہے
کافی فتوی علما مکۃ المنقولۃ انفا وفی ھدی الانام مرقوم فی مسئلۃ القیام وہان سب مغفور ہوتے ہین
اور حاجات اونکی بباعث برکت بر آتی ہین اور محل استجابت دعا ہے انتہی ما اردنا نقلہ منتخبا
چنانچہ در ترجمہ صواعق محرقہ آوردہ ابن سعد روایت کرد کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود
انا واھل بیتی شجرۃ فی الجنۃ واغصانھا فی الدنیا فمن شاء اتخذ الی ربہ سبیلا من واھل بیت من در جنت یک شجر ایم و شاخہائے
آن شجر در دنیاست پس ہر کس کہ خواہد کہ فرا گیرد بتقرب آفریدگار خود راہے بجز و طاعت کو فرا گیرد
بجائے دیگر نوشتہ و چون حق سبحانہ وتعالے دنیا را بطفیل حضرت رسالت پناہ صلعم
آفریدہ دوام دنیا را بدوام آنحضرت واہل بیت در چند چیز کہ از امام رازی بعضے ازان روایت
کردیم مساوی آنحضرت اندو دلیلے دیگر آنکہ در حق ایشان فرمود اللھم انھم منی وانا منھم

بار خدایا اہل بیت اند من اند و من از ایشانم بدو بیکار که جیت ایشانت فالر برحم کبا و درایشان ایست انسیت لعینہ لعینہم

جزوی از رسول صلعم است ایشان نیز جزوی از رسول اللہ اند یعنی اہل بیت تمام انتہاء آنحضرت

اند انتہی و بفاصلہ چند اوراق باز سیفر باید و از احادیث سابقہ وجوب محبت اہل بیت

و تحریم بغض و عداوت ایشان معلوم شد و بیہقی و بغوی تصریح بلزوم محبت اہل بیت چنانچہ قبل

ازین مذکور شد کہ محبت ایشان از فرائض دین است کردہ اند و شافعی رض نص برین معنی کردہ است

و در شعرے از وی منقولست **شعر** یا اہل بیت رسول اللہ حبکم * فرض من اللہ فی القرآن انزلہ * و در

توضیح عدی الایمان بارزی از امام حرامی کلامے نقل کردہ کہ حاصل آن کلام آنست کہ خواص

علماء در دل خود ہیبتی نامہ از جہت پیغمبر صلعم می یابند باز از جہت محبت ذریت آنحضرت بواسطہ

علم ایشان بپاکیزگی و برگزیدگی کریمہ آنحضرت انتہی بعد ازان بفاصلہ یسیر نوشتہ و این شعر نیز از شافعی است

در مدح اہل بیت **شعر** آل النبی ذریعتی * وہم الیہ وسیلتی * ارجوہم اعطے غدا * بید الیمین صحیفتی * یعنی اہلبیت

پیغمبر صلواۃ اللہ وسلامہ علیہ باعث وسیلہ من خواہند بود نزد پیغمبر صلعم و امید آن دارم کہ بسبب

ایشان در روز قیامت نامہ اعمال مرا بدست راست می دہند و حساب من بآسانی بگذرد

انتہی بملاحظہ روایات مذکورہ کسے از اہل ایمان تواند گفت کہ برائے ذکر خدا و رسول محفل نمودن مستحسن است

و باعث ثواب اکبر و برائے ذکر جناب خامس آل عبا علیہ التحیۃ والثنا کہ در جناب شان حضرت پیغمبر خدا

فرمودہ حسین منی و انا منہ گو ذکر مذکور موافق روایات صحیحہ باشد و بر ضمیر مہر منیر روشن و ہویدا است

کہ چنانچہ ذکر رسول کریم عین ذکر خدا است ہمچنان ذکر اہلبیت آنحضرت بعینہ ذکر رسول مقبول است

چنانچہ در مسموع خواجہ نصیر اللہ کابلی مسطور است قال الشیخ الجلیل فرید الدین احمد بن محمد نیشاپورے

من آمن بمحمد و لم یؤمن باہلبیتہ فلیس بمؤمن و آنحضرت صلعم جابجا اہل بیت نبوت را با کثر اوقات مساوی

ذات بابرکات خود فرمودہ کما فی الکتب المعتبرہ فتبصر و لاتکن من الغافلین قال المناطب

یہ رونا کیا ڈفالیوں کا گانا ہوا کہ بے زبانی گا ہی نہیں سکتے پھر بھی متے کا ناڈ فالیوں کا گوانا ہی ہے

ایک فقط رباناد رکار ہے اور تمکو عجب بڑے ڈھول اور تاشے اور مرثیہ اور کتاب اور تعزیہ ملے

تب تم رونیکے قابل ٹھہر بلکہ اسمین بھی شبہہ ہے کہ ہر مرثیہ پڑہنے والے سے رونا اور رقت حاصل نہین
ہوتی جب کوئی بند سوز اور نئے مضمون کا مرثیہ اور میر علی سا پڑہنے والا ہو تب کہین تمہارے آنسو
نکلین تو نکلین پناہ رب کی زد مین تو کچھ اسباب کار ہے ہستے تو کیا جانے کیا کرو **اقول** و
بہ نستعین انچہ افادہ نمودہ مردود است بدو وجہ اول آنکہ سابقا بعرض بیان آمدہ کہ در مذہب حق
غنا و مزامیر حرام است و ہیچ سامان بجز تصور جناب امام حسین علیہ السلام و تذکار مصائب آنحضرت
براے گریہ در کار نیست و فرش کردن و روشنی نمودن و غیر ذلک براے مومنین متبعین از قبیل
مہیج گریہ بودہ است و نظم نمودن روایات صحیحہ و خواندن آن بحسن صورت محذوری ندارد و حکایات
روایات کاذبہ موضوعہ مطلقا حرام است خواہ بہ نظم باشد یا نثر و در روایت مقتل حسین باشد یا غیر
صحابہ لیکن امام غزالی یحرم علی الواعظ وغیرہ روایۃ مقتل الحسن والحسین مطلقا می فرماید جناب سلطان العلما
تاج الفقہا مجتہد العصر والزمان حضرت میر سید محمد صاحب دام فیوضہ در رسالہ ثمرۃ الخلافۃ متعلق بمقام
پنجم آنکہ انچہ مفتی ممدوح افادہ فرمودہ اند کہ از قول غزالی یحرم علی الواعظ وغیرہ روایۃ مقتل
الحسن والحسین نفی شہادت جناب ممدوح ثابت نمی شود مقدوح است باینکہ تحریم روایت
مقتل از مویدات نفی شہادت است زیرا کہ اگر شہادت امرے مطابق واقع و حق و صدق
می بود پس در بیان حق و صدق منع و تحریم از طرف شارع نمی تواند شد و ازینجاست کہ غزالی
و امثال انہا تحریم روایت وفات حضرت سرور کائنات و روایت شہادت فاروق و ذی النورین
فتوے خواہند داد پس تحریم روایت مقتل آنحضرت موید نفی شہادت خواہد بود و اگر این منع و تحریم
از حیثیت تہیج بغض صحابہ عارض گردید پس معلوم می شود کہ سلسلہ علل معدات این واقعہ
ہائلہ بتوسط یزید بے منتہی بطرف خلفاے راشدین ہم میشود پس ضرورت انتفاے عدالت صحابہ
داعی نفی شہادت آنحضرت خواہد بود و موید این معنی است تعبیر غزالی و نظرای او بطریق کنایۃ
و اشارہ از شہادت بلفظ قتل و مقتل والقاتل تکفیہ الاشارہ اما انچہ از عبارت صواعق و
این تحریم مستفاد می شود کہ مراد ازان انیست کہ اکثر حوادث و وقائع اخبار کاذبہ موضوعہ و مانند آن

نقل میسازند و محامل و تاویلات آن را بیان نمی کنند و اینمعنی باعث میشود بر بغض و عناد صحابه پس تاویل علیل ست زیراکه غزالی منع از نقل روایت مقتل فرموده ست مطلقاً نه روایات کاذبه فقط کیف وکذب فی الروایه مطلقا ممنوع و حرام ست اختصاص بروایت مقتل حسین ندارد و علاوه آنکه درینصورت تعلیل به تهیج بغض صحابه لغو می افتد زیراکه حکایات روایات کاذبه موضوعه مطلقا حرام ست خواه تهیج عناد با صحابه باشد و خواه مورث محبت با ایشان معهذا جواز روایت اخبار موضوعه محتاج بمحامل و تاویلات نمی باشد مگر اینکه مراد از مانند آن روایات ما ولو غیر موضوعه باشد و درینصورت هم بار تخصیص بمقتل حسین لغو می شود انتهی بالفاظه الطیبه دوم آنکه اهل سنت و جماعت اولاً بیعت ارادت را اختراع نمودند ثانیاً اذکار خفی و چلے وغیره ایجاد کردند و باز برین قدر هم اکتفا نکرده طالب قوالان خوش آواز و واقفان علم موسیقی و ماهران غنا با ساز و مزامیر گردیده طریقه وجد و تواجد احداث نمودند آیا نمی بینی که برای وجد طنبوره کلان کلان و ستار خوش نوا و مغنی خوبصورت و خوش آواز و غزل های مضامین نو احداث مثل شعر ؎ خود کوزه و خود کوزه گر و خود گل کوزه ؎ خود بر سر بازار خریدار بر آمد بشکست و روان شد باید تا هم سواریا از وجد نصیبی حاصل نحضرات نمی شود با این امام غزالی در احیاء العلوم می نویسد و منها موافقه یقوم فی القیام اذا قام واحد فی وجد صادق من غیر ریاء و تکلف او قام باختیار من غیر اظهار وجد و قام له الجماعه فلابد من الموافقه و باوصف اینهمه ساز و برگ در چله از محلات امروهه یک قبر بلا میت و در شاهجهان پور یک جهنڈا و همیسان در دیگر شهر ها از ان غوث الاعظم صاحب پرستش باید تا هم وجد آید یا نیاید العیاذ بالله برای رقص اینقدر اسباب درکار ست فاعتبروا یا اولی الابصار **قال** المخاطب لوگ تو بهت روتے هین لیکن اس مهاطه سے کوئی نهین رویا **اقول** الحمد لله که مخاطب فی الامقام گریه اکثر اشخاص قبول نمود و قرینه مقام دال است برینکه مراد از اکثر اشخاص در قول مخاطب انبیا و اوصیا و اولیا و علما دیندار هستند پس مخاطب را باید که با قتدار اکثر اشخاص موصوفین گریه را شعار خود سازد حضرت یعقوب سالها سال چندان

گریستند که چشمان آنحضرت سفید شدند و برائے خود بیت الحزن علاحده مرتب فرموده بودند

قال المخاطب اور کربلا ابتلا و توکہ تم سب مرثیہ اور تعزیہ کرکے رو سکتے ہو یا نہیں **اقول** و نیز تعیین

مرثیہ و تعزیہ نہیں بلکہ بکا ہے موقوف علیہ بکا نیست **قال المخاطب** اور اگر رو سکتے ہو تو بسطح

خیال کرکے رو لیا کرو یہ سب بکھیڑا محرم کا دور کرو کچھ حاجت نہیں **اقول** و نیز تعیین بجہت افادہ وجوہ

مردود ست بچند وجہ اول آنکہ در حالیکہ گریہ بدون تعین خیال کردن بر مصائب آنحضرت باقرار

مخاطب روا باشد بکا بر مصائب آنحضرت و خواندن روایات شہادت آنجناب چرا و چسان

ممنوع گردد مؤدّی فیما الیہ البکاء دوم آنکہ اگر خواندن رسالہ الشہادتین و تحریر الشہادتین وغیرہ

ممنوع ست پس فائدہ تصنیف آن چیست سوم آنکہ اگر خواندن نظم سست بود آن را نثر

باید ساخت ورنہ نیز ظاہر کہ خواندن اخبار صادقہ خواہ در نظم باشد یا نثر محذوری ندارد چہارم آنکہ

اہل سنت و جماعت را باید کہ مجالس بغرض انعقاد ساختہ در آن رسالہ تحریر الشہادتین وغیرہ خوانده

گریہ و بکا بر مصائب آنحضرت کردہ باشند چنانکہ مسابقت السنہ برائے شنیدن روایات شہادت

حضرت امام مظلوم و گریستن بر مصائب او مجلس ہدایت نمودہ بکذا عبارتہ حالا التفصیل اینکہ

شہدائے اہلبیت کہ با جناب سید الشہداء در کربلا شہید شدند باید شنید و بے شک غم از دیدہ ریزیم

در ماتم این خیار اہل عالم باید بار بر دوش فی نفسہ پنجم آنکہ ہر امر مباح کہ وسیلہ عبادت باشد آنہم

عبادت ست چنانچہ سند آن سابقا گذشت پس چیزیکہ میسر باید کہ مخاطب در حالت اجازت

گریہ چرا لوازم آن را ممانعت می نماید عبارت آیۃ اللہ فی العالمین مولانا سید دلدار علی طاب ثراہ

در کتاب مواعظ حسینیہ افادہ فرمودہ کہ بدعت عبارت است از امری ست کہ در دین احداث کنند

برخلاف طریقہ نبوی بعد از ان فرمودہ پوشیدہ نماند کہ امریکہ بعد از زمان رسول خدا احداث کنند

خالی ازین نیست کہ جواز آن از عمومات آیات و احادیث مستفاد می شود یا نہ بر تقدیر اول

اطلاق بدعت بر آن جائز نیست چہ دانستی کہ بدعت آنست کہ خلاف طریقہ نبوی باشد و آن

ازان قبیل نیست مثلا بمقتضائے قولہ علیہ السلام من بکی او تباکی علی الحسین فوجبت لہ الجنۃ

ثابت شد کہ گریستن بر آنحضرت موجب ثواب عظیم است بہ نیت قربت از جملہ عبادات مشروع خواہد بود و ہمچنین ہر ضمیمہ کہ دخل در گریستن داشتہ باشد مثل انعقاد مجالس مومنین و فرش کردن از برائے نشستن ایشان و اطعام ایشان و امثال آن اما اگر آن وسیلہ از جملہ محرمات الٰہی باشد مثل آنکہ زنہائے نامحرم مرثیہ خوانند و مردان بارادہ گریستن گوش کنند پس شک نیست کہ از جملہ بدعات محرمہ خواہد بود چہ ظاہر آنست کہ آنچہ موجب دوری از حقتعالے باشد موجب نزدیکی او نمی تواند شد و ہم دلالت می کند برین معنی بعضی از اشعار جناب امیر المومنین صلوات اللہ علیہ و آلہ بمعاویہ نوشتہ و حاصل مضمون آن اینست کہ باستماع رسید کہ از اموال مسلمین مسجدے بنا کردہ پس مثل تو مثل آن زنیست فاحشہ زری کہ از فجور حاصل کردہ بود بر یتیمان تصدق نماید وائے بر تو اے معاویہ نمیدانی کہ حضرت رسول خدا در حق چنین زنے فرمودہ نہ زنا کنی و نہ چنین مال بکسے دہی و از جملہ ضمیمہ خیرات است ساختن مدرسہ ہا و پل ہا و غیر آن از جہت آنکہ علوم آنکہ تحصیل علم واجب است و مدرسہ وسیلہ تحصیل علم است و نیز مال نفع بخلق اللہ از اسباب قرب الٰہی و پل از اسباب نفع خلق اللہ و دفع مضرت ایشان از غرق و ہلاک و غیر آن

قال المخاطب اور منصفی سے بولو کہ ایسے مقام میں قرآن کا پڑہنا بہت ثواب رکھتا ہے یا مرثیہ گانا **اقول** و بہ نستعین آنچہ افادہ نمودہ مردود است بچند وجہ اول آنکہ خواندن قرآن ہم ثواب دارد و ذکر روایات شہادت جناب امام حسین خواہ بہ نظم باشد و یا بہ نثر نیز موجب اجر است و از بجا آوردن یک از دو امر ثواب ترک دیگر لازم نیست من ادعی فعلیہ البیان دوم آنکہ اہل سنت و جماعت نام خلفاء اربعہ در خطبہ جمعہ کہ بالعوض دو رکعت ظہر مبنا شدہ درج کردہ اند آیا این بدعت و تشریع را افضل از خواندن قرآن می دانند یا نہ در صورت اولے ماتم ایمان خود گیرند و در صورت ثانیہ نام خلفاء کہ گویا در نماز داخل کردہ اند چگونہ ساختہ بجائے آن خواندن قرآن عادت سازند سوم آنکہ غنا اگرچہ در مذہب امامیہ حرام است مگر اہل سنت و جماعت آوردہ اند کہ آنحضرت صلعم فرمودہ لیس منا من لم یتغن بالقرآن و شیخ عبد الحق دہلو

در مدارج النبوت نوشته واختلاف کرده اند علما در مسئلہ تغنی بقرآن بعضے مطلق جائز دارند یعنے
اگرچہ لازم آید افراط در مد و اشباع حرکات و مانند آن واگرچہ بقوانین موسیقی باشد و بعضے مطلق
منع کنند الخ و ہرگاہ کہ بتصریح سابق تغنے بقرآن امر ضروری و یا جائز باشد یعنی بمنطوق روایات
صحاح اہل بیت نبوت سلام اللہ علیہم چرا سمت جواز نداشته باشد **قال المخاطب** اگر کہو
کہ مرثیہ گانا تو ایسا نہیں خلل ہے اور اگر قرآن کا پڑھنا کہو تو مرثیہ کے عوض قرآن ہی پڑھا کرو کہ تمکو
اور حضرت امام کو ثواب ملے **اقول** در ہمچنین ہمین مذاق بتوان گفت مخاطب و الا مقام
افادہ نماید کہ در مقام ذکر ولادت آنحضرت صلعم رسالہ ہا مولد خواندن انسب و افضل است
یا قرآن در صورت اولے بے ایمان گشتید و در صورت ثانیہ قرآن باید خواند فما ہو جوابکم فہو جوابنا
قال المخاطب اگر کہو کہ قرآن سے رونا نہیں آتا ہے تو ابو جہل ہو قرآن میں تو ایسی مصیبتیں بیان
کی ہیں کہ جس سے پہاڑ رو دین تمام پیغمبر اور ولی اور امام قرآن کو پڑھ پڑھ کر روتے آئے ہیں
اقول ایں ہم سخنیست مدفوع است بچند وجہ اول آنکہ نواب مولوی محمد حسن رضا خان بریلوی
در شہادت نامہ نوشتہ کہ جب حقتعالے جل جلالہ نے ابراہیم علیہ السلام کو واسطے ذبح کرنے
حضرت اسماعیل کے حکم فرمایا فرشتوں نے عرض کیا کہ خداوندا نور فیض منشور جناب سرور عالم
فخر موجودات رحمت عالمیان و صفوت آدمیان ہمہ در زمان احمد مجتبی محمد مصطفے صلی اللہ
علیہ وسلم کا پیشانی نورانی اسماعیل علیہ السلام میں ہی پس اگر وہ ذبح ہوگا ظہور نشو
حضرت خاتم النبیین شفیع المذنبین کا کیونکر ہوگا ارشاد ہوا کہ اگر کوئی اور بدلا اسماعیل کے
قربانی ہماری قبول کرے تو یہ امر موقوف رہے کسی نے پاؤں جرأت کا میدان شجاعت
میں نہ رکھا مگر یہ صرح پر فتوح امام حسین عم نے اس امر کو قبول کیا کہ عوض حضرت اسمٰعیل
دشت کربلا میں بھوکے اور پیاسے خنجر ستم اور تیغ ظلم سے شہید ہوئے چنانچہ وفدینا
بذبح عظیم بقول صاحب کشاف اور مصنف مدارج النبوۃ کے اشارہ ہے شہادت
علیہ السلام سے [illegible]

سر او و ندا و دست بر دست یزید ۔ و اللہ کہ نباشے لا الہ ست حسین ۔ انتہی الغرض بتصریح
مذکورہ ثابت گشت کہ مراد از آیہ و آسے فی ہدایۃ و فدیناہ بذبح عظیم مراد شہادت جناب امام حسین
علیہ السلام ست و در ینصورت اگر کسے قرآن را با معنی و تفسیر خواند و باین آیہ رسد مضمون خواندن
روایت شہادت جناب امام مظلوم بر وصادق خواہد آمد و مخاطب ثانی را ہمین مقصود
کہ ذکر شہادت آنحضرت نباید یا آنکہ حق جل و علے در قرآن مجید ذکر شہادت آنحضرت میفرماید
فاعتبروا یا اولی الابصار اگر گوئی کہ خواندن قرآن جائز ست مگر دانستن و خواندن تفسیر قرآن
غیر جائز گویم علم تفسیر از علوم دین ست وجہ ممانعت آن چیست مدعی فعلیہ البیان
دوم آنکہ مولوی سلامت اللہ در رسالہ تحریر الشہادتین میفرماید و در تفسیر سورہ انا انزلناہ
فی لیلۃ القدر بذیل کریمہ لیلۃ القدر خیر من الف شہر از حضرت امام حسین علیہ السلام مروی ست
کہ مراد از ہزار ماہ مدت سلطنت بنی امیہ ست بظہور آمدہ الخ و بطریق عامہ و خاصہ مروی ست
کہ مراد از شجرہ ملعونہ بنی امیہ اند چنانچہ نیشاپوری و فخر رازی تفسیر آیہ کریمہ و ما جعلنا الرؤیا التی
اریناک الا فتنۃ للناس والشجرۃ الملعونۃ فی القرآن بنی امیہ را فرا گرفتہ و در ترجمہ صواعق محرقہ نوشتہ قال رسول اللہ
ان اہل بیتی سیلقون بعدی من امتی قتلاً و تشریداً وان اشد قومنا لنا بغضا بنو امیۃ و بنو المغیرۃ و بنو
مخزوم پیغمبر صلوات اللہ علیہ فرمود بدرستی باہل بیت من خواہد رسید از امت من
قتل و نافرمان برداری و بتحقیق کہ دشمن ترین قوم ما نسبت باہل بیت ما بنو امیہ و بنی مغیرہ
و بنی مخزوم اند انتہی الحاصل بشواہد مذکورہ ثابت کہ اگر کسے قرآن را با تفسیر و معنی خواند ہمان
آتش در کار ہیہا شد یعنے از تلاوت قرآن مجید و فرقان حمید تذکار مصائب آنحضرت
لازم می آید و چگونہ نباشد کہ جدائی از احد الثقلین محال ست سوم آنکہ باعتراف مخاطب گریہ
از عادت پیغمبر جلیل و امام ہمام و اولیائے کرام بودہ ست وہو المطلوب چہارم آنکہ اولیائے مخاطب
بجائے ذکر فضائل و مصائب رسول مقبول بمحافل میلاد چرا قرآن نمیخوانند فما ہو جوابکم
فہو جوابنا قال المخاطب تعزیہ بنا کر اور مرثیہ گا کر کوئی نہیں رویا آدم سے ہمارے پیغمبر تک

ہیہا سجاد رونی مین کسی نی نہین کیئے تمکو رونی کی تدبیرین خوب سوجہین **اقول** و بہ نستعین ماسبق
بتکرار ذکر یافت کہ بنا ساختن تعزیہ امریست مباح و مرثیہ گفتن سنت اہل بیت کرام و صحابہ عظام
کما مر مرارا پس دو تشنیع برین راجع باقوال و مقاریر این حضرات ست **وہو کالتری** و غنا در
مذہب امامیہ حرام ست مگر اہل سنت را بآن تشنیع نمی رسد چہ شیخ عبد الحق در مدارج النبوۃ جلد اول
صفحہ ۴۸۴ نوشتہ کہ در حدیث صحیح آمدہ ست کہ آنحضرت فرمود لیس منا من لم یتغن بالقران
و بعد فاصلہ یسیر آوردہ و اختلاف کردہ اند علما در مسئلہ تغنی بقرآن بعضی مطلق جائز دارند یعنی اگرچہ
لازم آید افراط در مد و اشباع حرکات و مانند آن و اگرچہ بقوانین موسیقی باشد و بعضے مطلق منع کنند
و ہر کہ ادنی بصیرت دارد میداند کہ مراد از تغنی در حدیث مذکور حسن صوت ست مگر اولیائے مخاطب بقوانین
موسیقی خواندن قران شریف جائز دارند و مقصود آوردن حدیث لیس منا الخ درینمقام ہمین ست
کہ آنحضرات لفظ تغنی را بر قوانین موسیقی حمل کردہ اند و با اینہمہ برخواندن مرثیہ تشنیع می نمایند فالیہم
لتستحیے فاصنع ما شئت ازینجا ست کہ حفاظ این فرقہ خواندن قرآن بقواعد موسیقی عادت گرفتہ اند
گر ترا ذوق خدا داسے نہ بود ٭ نشہ ات سے زراح ریحانے بود ٭ در تلاوت نغمہ سازی
بندگی با لہو بازی سے میکنے ٭ با ادب برخوان ترانہ نیست این ٭ محفل چنگ چغانہ نیست این
در پی ترجیع دوراز مطلبے ٭ فکر یم تو قارسے و یا مطربے ٭ سورۂ قرآن با اعجاز ہست
یا کلام حافظ شیراز ہست ٭ کی توان در خواندنش تحریر کرد ٭ معنیش باید بدل تحریر کرد
میروی دور از رہ شرع قویم ٭ در صراط المستقیم ٭ خواند رب العالمین روح الامین
یا کہ رب العالمین المبین ٭ ہست اینہم با خود خوشنما ٭ چیست ایداہی بری ایہم
گر تو چون داؤد بر خوانے زبور ٭ چون سلیمان حکم رانے بر طیور ٭ **قال المخاطب** اور جو کچھ معنی بہم
نہین جانتی تو ترجمہ قرآن شریف کا تہوڑی دنو مین مرثیہ اور تعزیہ کی عوض کیون نہین پڑہتے کہ جس سے
دین اور دنیا کا کام نجادی اور رونا ہنسنا سب کچھ آوی اور اوسکو حضرت امام علیہ السلام بہی سنکر
پڑہتی رہتے ہین **اقول** و بہ نستعین اینجا افادہ نمودہ مردود ست بچند وجہ اول آنکہ ما قرآن می خوانیم

ظاہر از شدتِ عجب و ریا عارضش گردید مالیخولیا بسکہ وہمش بود در پیشِ نظر
صورتے ساخت از حق جلوہ گر نفس از سوءِ مزاج آن شقے کرد تلقینش کہ تو عین احمدے
سر بسر دعوای جیلانی غلط از سگ ناپاک سجانی غلط گفت عاشورا بود روز طرب
ہیچ بود آہ و افغان را سبب گریہ گر بر بادشاہِ کربلاست فعل نازیبا و کار ناروا است
چون از صدیق اکبر ہم برست روز مرگش لائقِ شور و شر است کینۂ این صوفی ناری ببین
سیکند منع از عزاداری ببین کیف لا نبکی علی ذاک الامام وھو مقتول علی حر الاوام
کیف لا نبکی جبو ماذا کیہ کم علیہا من عیون باکیہ کیف لا نبکی عطاشا حین عا
لم یذالوا سجدا او رکعا لھف نفسی من شفاہ ذابلات اہ من صرعی علی شط الفرات
قد وھاھم قادح لا یوصف قاتل اللہ العدی ما انصفوا کیف لا نوح
لسبط المصطفی وھو مذبوح و مجروز القفا
جزہ سیف الشقی الارذل وھو منھل دما کالجدول
احمدش ریحان جنت گفتہ است سیدِ شبان جنت گفتہ است ماتمش فوز جنان را موجب است
بر عزاداریش جنت واجب است آسمان برحال او گریان شدہ سینۂ جن و ملک بریان شدہ
این روایت را زمن گر نشنوی بشنو از عبد العزیز دہلوی ریخت گردون خون برای قتل او
تازہ سجو شید خونے از زمین کردہ نقلش مسلم شان در صحیح کی بود دعوای این کافر صحیح
اسمعوا من سعد قد فا زانکم انہ قد عد من اعیانکم گفت رنج و محنت آل کرام
منتشر گشتہ است در عالم تمام گر دہد حیوان گواہی دور نیست وآنکہ انکارش کند معذور نیست
بود زیبا سرزنش افلاک را منع می بایست کرد افلاک را استحلوا قتل نجل المرتضی
لم یراعوا فیہ حق المصطفی ثم ھم غاروا علی الال الکرام منھم احرقوا تلک الخیام
اخرجوا عنہا النساء الطاہرات باکیات نائحات حاسرات راسہ یہدی الی اللئام الشوم
عترتش چون بندیان ترک روم عترت پاک نبی آوارہ بود ...

می‌نشینم تا عود بکنند با آنچه میل دارند پس نشست و تغنّی کرد و صاحب متاع همین عود را اصل
ساخته و عزا میر دیگر را بر آن قیاس کرده انتهی المختصر بشهادت مذکوره کالشمس فی وسط السّما
روشن و منجلی گشت که تغنّی بتحریر و ترجیع و رعایت بقوانین موسیقی و نواختن عود و طنبور
و نقاره و تاشه بمذهب اهل سنت و جماعت مباح است فهو کما تری و لنعم ما قیل نظم

رفته بود مردی بحضور شاه دین ؛ جعفر صادق امام المتقین ؛ گفت چون من میروم بیت الخلا
میرسد بر گوش من بانگ غنا ؛ همسایه‌ام بر صوت عود ؛ می‌کشند از سینه آواز سرود
می‌نشینم خوش چو آید [illegible] ؛ [illegible] دهم گوش بصدائے نغمه را ؛ منع فرمودش امام راستین
گفت با سائل چه [illegible] ؛ [illegible] آخر بشنیدن ایشان فیرم ؛ چیست عیبش خود بخود گر بشنوم
شاهدین [illegible] ؛ [illegible] حق سبحان خوانده ؛ در قیامت گفت حق لا یزال
[illegible] وز چشم و گوش و دل سؤال ؛ چون امام این آیه اندکار کرد ؛ سائل از کار خود استغفار کرد
گفت [illegible] ؛ [illegible] ال تو بد بود در روز پسین ؛ سُنّیان این فعل اکثر می‌کنند
افترا بر [illegible] ؛ [illegible] بعد از نماز این همه ؛ جائے تعقیبات باشد زمزمه
امردان غلغل کنان با سازها ؛ صوفیان در پهلوشان بسته صف ؛ در هوای شاهدان شوخ و شنگ
نغمه پرداز ند با طنبور و چنگ ؛ [illegible] و نفسانیست این ؛ یا مقام ذکر ربانیست این
حال کی در هیچ با [illegible] ؛ کی حضور دل درین محفل شود ؛ با غنا قرب الهی را مجو
کی روا باشد [illegible] ؛ [illegible] سازند زیارت [illegible] ؛ می‌کند منع از زیارت قول [illegible]
سینه را باید که باشد درد و جوش ؛ و هم باشد حلق مجروح از خروش ؛ کن نمازی با بکا و تلبیه
کے روا باشد [illegible] ؛ یاد خالق در دل شبها بکن ؛ اوست تنها ذکر او تنها بکن

چهارم آنکه [illegible] تاریخ و روز [illegible] در شریعت ثابت نیست زبان طعن بر آن کشودن همیشه بر پای انصاف
[illegible] مولوی سید رؤف احمد در رساله غایة المرام بر صفحه ۲۶۳ نقلا عن بعض الفتاوی می فرماید
الحاصل [illegible] زمان و مکان شرفی حاصل نیست بلکه زمان و مکان را از آنحضرت صلعم

صلعم حفصه دختر عمر را طلاق داد و بعد پس رجعت کرده بنکاح آورد و نظائر یعنی هرگاه عمر را ریختن خاک بر سر خود بسبب شنیدن خبر طلاق یافتن دخترش جائز باشد شیعیان اهلبیت را چگونه سر کوبی نمایان نمایند هنگام اطلاق بت پرستی تعظیم تعزیه کردن باعتراف فحوای علمای اهل سنت واجب بوده و انتقاد نمایند

آنکه مولوی سلامت الله در رساله تحریر الشهادتین حال واقع کربلا به تفصیل تمام نگاشته و جمله وقائع هتک اهلبیت عصمت و طهارت بقلم سپرده که بندی ازان رسالهٔ معترضین بیان آمده بمذاق مخاطب شاه صاحب مداح یزید و هجو کنندهٔ خاندان نبوت باید گفت حق اینست که مرثیه و کتاب احوال واقعی شنیدن ثواب دارد و حال واقعی را که از ظلم یزید و یزیدیان ظاهر میگردد و اخفا نمودن فی الحقیقت حمایت یزید ساختن ست و نعم ما قیل ست کار پاکان را قیاس از خود مگیر گرچه ماند در نوشتن شیر و شیر بالجمله ذکر قصص انبیا و اولیاء خدا که متضمن ذکر مصائب و محن ایشان باشد بنیکوترین اذکار است چنانچه حق تعالی شانه در قرآن مجید مصیبت حضرت یعقوب با حضرت یوسف و افگندن برادران حضرت یوسف آنحضرت را در چاه و گریستن حضرت یعقوب ازان سبب تا اینکه هر دو چشم آنحضرت سفید شدند و فروختن برادران به تاجر حضرت یوسف را و فریفته شدن زلیخا بر آنحضرت و رسیدن حضرت یوسف بمرتبه بلند پادشاهی مصر ببرکت عفت و تقوی بشرح و بسط تمام بیان کرده آن را احسن القصص نامیده چنانکه فرموده نحن نقص علیک احسن القصص باز حیرتم می رباید که تذکار مصائب واقعی جناب امام حسین چرا مخاطب گوارا نمی کند العیاذ بالله آنرا فضائح آنحضرت و حمایت یزید قرار داده از ذکر آنها اعراض می نماید با آنکه جناب باری عز اسمه ذکر مصائب انبیا را احسن القصص خوانده و اگر تذکار روایت مقتل جناب شهید مظلوم باتباع امام غزالی باشد نتوانند شد لیکن علت منع را باید دانست و مجرد تذکار خون ناحق امام مظلوم را خیال باید ساخت که چسان با حقاق حق و ابطال باطل با بعض صحابه باعتراف امام ایشان کشان کشان میرسانند قل جاء الحق و زهق الباطل ان الباطل کان زهوقا قال المخاطب عجب حیرت ہی کہ خدا اور رسول کے فرض اور سنت جیسے نہ لگے نہ بیٹھکری نہ پھٹکری ملا فی پڑی نہ باس اپرک منگانی نہ تاشے ڈھول بجانے دھوم دھام

انصاف

مچائی نہ لینے کی حاجت نہ کاغذ کی ضرورت سو سیکڑوں بار لوگوں سے قضا ہوتے ہیں اور جسمیں
بہہ کچھ مال اور جنجال چاہیے اُسکو ایک سال قضا نہیں کرتے اور اللہ کی جتنی نعمتیں ہیں سب مقدور پر
موقوف ہیں کوٰۃ تب دی جب مال ہوا اور روزہ تب کہی جب بیمار نہو لیکن ہر چند محتاج ہو پر وہ صندوق
تعزیہ جو بناتا ہو ضرور ہی کہ بناوے سبحان اللہ امام کی روح کیا خوش ہوگی کہ ہمارے دوستونکے
نزدیک اللہ کے حکمونکی کچھ قدر رہی اسکی فرض اور واجب پر حاشیہ چڑھایا ایسی مقام خدا کے
غضب سی پناہ مانگنا چاہیے اللّٰھم احفظنا قول وبہ نستعین مدفوع است بچند وجہ اول آنکہ
جواز بناساختن تعزیہ از اباحت اصلی و ارشاد آنحضرت لیساختن نقش قبر والدین براسائلے
مستنبط است پس برامر مقتبس از اقوال رسول مقبول زبان طعن تشنیع کشادن خود را مردود
ساختن است و انعقاد محفل ذکر مصائب جناب امام حسین بموجب احکام سرا اہل بیت است
تمسک بعروۃ الوثقای ایشان موجب ایمنی از ضلال [illegible] و اقتدا و اتباع ایشان باعث فوز و نجات
و سبب رستگاری از عواقب مظلم کالک [illegible] جدال [illegible] قال
قول تو جہالت و ظلمات است نزد تو گر [illegible] اگر [illegible] زیشان
ہست قول تو لعبت صبیان فی غلط [illegible] از وسواس ابلیس
مرحبا مرحبا از راہ غرور گشتہ از راہ [illegible] از راہ کج گشت جہل
با ہمہ فضل نائب بو جہل متصدی شدی معارضہ با جناب [illegible] دوسرا
قول او را کہ ہست وحی تمام می شماری فقرہ فضول کلام آنچہ آن مقتبس قول نبی است
طعن بروی نمودن از دغلیست طعن آن طعن بر رسول خدا قدح آن قدح آن شفیع وراست
قول او را بضحکہ انکارے باز دعوی دین او دارے دین تو طعن سرور دین است
این چہ دین ست اینچہ آئین است رد وحی ست رد قول رسول کے بود قول اہل رد مقبول
الحذر الحذر ازین گفتار وقنا ربنا عذاب النار دوم آنکہ اگرچہ محب کامل متبع
جمیع احکام شرع می باشد مگر فی الجملہ محبت یافتہ [illegible] سوم آنکہ

اہل سنت وجماعت باانکہ واجبات شرعی کا الپس لپشت می اندازند لیکن زانعقاد محفل میلاد غفلت نمی سازند قال المخاطب ربڑی محب اور دوستدار امام کی اس ماسین اپنی تئین وہی لوگ جانتی ہین کہ خلاف خدا اور رسول کے سارنگی نوازی اور رقاصی زناکاری اور مال مردم خوری وغیرہ افعال شنیعہ کرکی تعزیہ داری کرتے ہین اور پہلی عوام الناس بہی کہانی اور تماشے اور فائدہ دنیوی کی لالچ انکے یہان جاکر شریک مجلس ہوتی ہین بلکہ ان فاسقون کو مومن اور مومنہ کا خطاب دیتی ہین اور بعضے جو ظاہر مین اچہی بہلی آدمی اور بڑی کہلاتی ہین اور باطن مین فاسق اور نالائق وہی بہی انکے یہان دوڑی جاتی ہین کبہی یہہ غیرت نہ آئی کہ ایسی لوگ تو صرف اپنی نام کے لئی یہہ کام کرتی ہین انکو امام سی کیا نسبت ایسون کے یہان نجائی اور انکا کہانا نہ کہائی بلکہ انکو سمجہاکر ایسی حرکت سی باز رکہیے کیونکہ اگر امام برحق کے محبت ہوتی تو ان حرام کاموں سے کنارہ کرتی نہ کی ایسی کمائی جس سے شیطان عار کری امام کی واسطے خرچ ہین لائی اور اوسی بیشی کو اپنی کئے جاتی ہین اس سے معلوم ہوا کہ ان لوگون نے شاید کسی کا نام اپنی خیال مین امام رکہہ لیا ہی نہین تو امام پاک کو اس ناپاک کمائی اور ایسی ریاکاری سی کہ جس سے اللہ اور رسول ناخوش ہون کیا علاقہ چونکہ اللہ تعالے اپنی حبیب کیطرف سے انیسوین[19] سیپارے کی دوسرے رکوع آیۃ ارأیت من اتخذ الٰہہ ہواہ افانت تکون علیہ وکیلا ام تحسب ان اکثرہم یسمعون او یعقلون ان ہم الا کالانعام بل ہم اضل سبیلا یعنی بہلا تو دیکہ تو جسنے پوجا اختیار کیا اپنی چاؤ کا کہین تو لی سکتا ہی اسکا ذمہ یا تو خیال رکہتا ہی کہ بہت سے ان مین سنتے یا سمجہتے ہین اور کچہہ نہین وی چوپایونکی برابر ہین بلکہ وہ زیادہ بہکی ہین راہ سی سو ان لوگون کا حال ایسا ہی کہ شیطان اور نفس کے فریب کے آگی کسی کے سمجہانے کو نہین سنتے ہین بلکہ ضد کرکی اور زیادہ بہکتی ہین خیر ہم اپنا کام کرتی ہین وہ مانین یا نہ مانین ہدایت اللہ کی فضل پر موقوف ہے جسے چاہے دیوی جسے چاہے باز رکہی اور یہہ بہی سننے اور دیکہنی مین آیا ہی کہ جب سی ریاکار بدا طوار جہوٹے دوستدار دنیا کی حرام کمانے حاصل کرنے اور اپنی ناموری کی کاموں کے ساتہہ یہہ کام بہی کرنے لگے ہین اور اس جناب پاک کے نسبت سیکڑون طرحکی بے ادبیان عمل مین لاتی ہین تو امام عم کی خاطر سی جو پیاری بندی اللہ کے ہین

اوسکی غضب مین کبھی گرفتار ہوکر آخرت کی عذاب الیم کی سوای دنیا مین بھی جلد خانہ برباد ہوجاوینگی
اور بہتونکو بموجب اس آیت کے فلما نسوا ما ذکروا بہ فتحنا علیہم ابواب کل شیء اذا فرحوا بما اوتوا اخذناہم
بغتۃ فاذا ہم مبلسون فرمایا اللہ صاحب نے سورہ انعام مین پہر جب بہول گئی تو نصیحت کے تہی انکو
کہولدی ہمنی اینر دروازی ہر چیز کی یہانتک کہ جب خوش ہوی پکڑ لیا ہمنی اونکو بے خبر پس وہ ہی رہ گئے
ناامید گناہ کرنے کی فرصت دیتا ہی پہر ایک مرتبہ ایسا پکڑیگا کہ اوسکا گڑگڑانا اور توبہ کرنا کچہ فائدہ
نہ کریگا اورکسی کی سفارش کہ اپنی خیال ناقص مین اوسپر بہول رہی ہین کام نہ آوینگی ہان اگر پہلی سے
خبردار ہوکر اپنی بُری کامون سی باز آئے تو چہوٹی اور بچے اللہ تعالے ہمکو اور جمیع مسلمانون کو ایسے
بری کامون سے بچاوی آمین یارب العالمین **اقول** وبہ نستعین برکات و مرات مریافتی کہ انعقاد
مجالس و تذکار مصائب جناب خامس آل عبا علیہ التحیۃ والثنا و گریہ کردن بر شہید مظلوم سنت و
اطعام مومنین مسنون و بنا ساختن تعزیہ امر بیست مباح و ذریعہ ست برای گریہ و بکا و بر ظاہر کہ ترتب
ثواب اطعام و بنا ساختن تعزیہ موقوف ست بر صرف مال حلال و اشیاء طاہر مگر پیران اہل سنت و
جماعت را دیدم کہ از خانہ مریدان رشوت خوار دعوت ہا می خورند و ہزارہا روپیہ حاصل می نمایند
و ذمہ داری از غضب حکام بتوجہ باطنی بیان می سازند فاعتبروا یا اولی الابصار والعیاذ باللہ
ہر کس کہ مال حرام و اشیاء غیر طاہر در اطعام مومنین و تعزیہ داری صرف میکند آنکس بالقطع
بخدمت جناب امام مظلوم گستاخ و بی ادب ست وھو کا نہ ہے **قال المخاطب** فصل
دوسری عجب معاملہ ہے کہ جب جاہلون کو اسطرح کی کامونسی منع کیا جاتا ہی تو عجب طرح کے
واہی تباہی اعتراضین و سوال کرتے ہین سب خرافات و اہل انکو کون بیان کری یہان
چند باتون کا مذکور کردیتی ہین باقی اگر خدا نے بوجہ دی ہی تو اسی پر اوسکا بہی قیاس کرلینا
بعضے جاہل یون کہتی ہین کہ تعزیہ بنانا بادشاہون کے وقت سی چلا آتا ہی بڑی بڑے عالم فاضل
گذری کسی نے منع نکیا انہین بہت پڑہی ہوا اور کوئی کیا پڑہا نہ تھا دیکہو فلانے میان کی پاس
ہم مدت بہر رہی اونہون نے کبہی منع نہ کیا اور جنکے ہماری باپ دادہم مرید ہین وہ حضرت تو خود

تعزیہ بنانے میں جواب یہہ ہی بقول تمہارے بادشاہوں کے وقت سے چلا آتا ہے بھلا پیغمبر اور امام
کے وقت سے تو نہیں بنتا آتا ہے) اقول و بہ نستعین در رفقہ احمدیہ نقلا عن جامع المتفرقات
آوردہ مسئلہ ماں باپ کی قبر چومنا مباح ہے حدیث میں آیا ہے کہ ایک شخص نے جناب
رسالت مآب صلعم کی پاس آکر عرض کی یا رسول اللہ صلعم میں نے قسم کہائی تھی کہ آستانہ جنت
اور حور العین کی رخسار پر بوسہ دونگا آپ نے فرمایا کہ ماں کے پاؤن اور باپ کے پیشانی پر بوسہ
دو پہنچ گیا اگر ماں باپ مردہ ہون حضرت نے فرمایا کہ اونکی قبر چومی اوسنے کہا کہ اگر اونکی قبر بھی معلوم
مشہور نشان نہ پاوے تو فرمایا کہ دو خط کہینچے ایک کو باپ کی قبر اور دوسری کو ماں کی قرار دے کر بوسہ دے تا کہ حانث
نہو کذا فی جامع المتفرقات ازین حدیث دلالت میکند برانیکہ در صورتیکہ وصول باصل قبر متعذر
باشد میسر باشد تمثیل آوردن بوسہ بر نقل قبر تخلیص از حلف شرعی حاصل میشود و نیز ازین حدیث دلیل
اباحت تمثیل قبر است زیرا کہ آنحضرت صلعم امر کرد بوفای نذر بآن مقرر شدہ کہ نذر نمی شود مگر
چیزی کہ از جنس طاعات باشد و نذر بمعصیت جائز نیست و چون ثابت نگردد حرمت ثابت
شود حلت و اباحت بدلالت قول وی سبحانہ و احل لکم الطیبات و ہرگاہ بدلائل شرعی
اباحت بنا ساختن قبور کہ عبارت از نقل قبور و تعزیہ است ثابت گشت و تعامل بآن از
زمانہ بادشاہان اسلام و تشیع مانند عالمگیر بلا نکیر بوضوح پیوست پس این تعامل کالشمس
[illegible] ثابت و ہو المقصود اگر گفتہ شود کہ این احادیث برای سائلی مخصوص بود جواب آنست
کہ چنانکہ آیۃ … در حق … قبطیہ نازل گردیدہ و در ذیل آن آیہ
والذین یرمون المحصنات … لعنوا فی الدنیا والآخرۃ است باید کہ مخصوص ہمان قصہ باشد و الحال
اگر زنان محصنات را کسی متہم سازد در وعید داخل نباشد و علی ہذا القیاس در جمیع وعد و وعید
غائبین شامل نباشد و اگر گوئی کہ ازین حدیث نقل قبر والدین مستنبط میشود نہ دیگران جوابش
اینست کہ نقل قبر شیخین و حضرت رسول خدا صلعم کہ در دلائل الخیرات مکتوب است ممنوع باشد
و اذلیس فلیس و اگر کسی گوید کہ … جواب گفتہ خواہد شد کہ اگر این روایت

کہ مفتی را باید کہ بنظر حال و عصر زمان فتوے دہد پس درین عصر و از زمان علماء صالحین فتوے ترویج و قیام تعزیہ امام مظلوم کردادند نہایت بجا و مناسب ست و ترویج آن موجب ثواب و اجر عظیم و فتواے علماء صحیح و صواب ست و ہمچنین علماء یقینًا مناسب خواہد شد علاوہ برآن این مراسم تعزیہ داری امام علیہ السلام از صدہا سال جاری و مروج ست و در زمان سلاطین اہل اسلام و متشرع مانند جلال الدین اکبر و جہانگیر و شاہجہان و عالمگیر اورنگ زیب و غیرہ کہ در تمامی ملک خود نفاذ الامر کلی بود لوازم تعزیہ داری بوجہ احسن بتقدیم میرسید و نواب سعد اللہ خان وزیر اعظم شاہجہان عالم متبحر و قاضی القضات مستعد خان و غیرہ کہ ہر یک حنفی المذہب بودند و دیگر علماء آن زمان اگر مراسم مذکورہ را خلاف شرع دیدمی بیند اشتند بحضور سلاطین معروض ساختہ در تمامی ملک موقوف می کنانیدند کہ در سرکار بادشاہان اختیار کلی می داشتند و بادشاہان ہم متشرع بودند بذات خود در تمامی ملک تحت حکومت خود ہا موقوف میکردند و دران عہد عمومًا و خصوصًا مروج بود تا حال جاریست و انشاء اللہ تعالے تا قیامت جاری خواہد ماند و کسی از عوام و خاص از زمان تا حال انحراف ازان نکردہ درینصورت ترویج ازان باجماع امت نبی صلعم ثابت و متحقق گشت و بتواتر رسید و در حدیث شریف واقعست لن یجتمع امتی علی الضلالۃ ہر چہ ایشان برآن اجماع کنند و اتفاق نمایند حق بود و پس درین عصر اگر کسی انکار نماید و این مراسم را خلاف شرع و مکروہ داند خلاف اجماع امت و انکار از تواتر ست و این معنے بموجب اصول فقہ نہایت ممنوع انتہی فافہم و استقم

قال المخاطب جہان عالم فاضل ہوتے آئے ہین وہان ضدی جاہل بہی ہوتے آئے ہین تمام جہان منہ کے سجہانے سے عالم فاضل کہہ دیتا ہے اور عالم جانتی ہو کسی کہتے ہین حقیقت مین عالم وہ ہے جو قرآن و حدیث سے خوب واقف ہو اور اللہ سے ڈرے اور دنیا کی محبت مین نہ پڑے اور خدا اور رسول کی خلاف نکرے ایسے کو پڑہا کہتے ہین اور جو عربی اور فارسی کی کتابین پڑہ کر لیکے دنیا کمانی اور نام و عزت کی لیئے اور جاہ و حشمت کیواسطے اچہے کہانی و کپڑے ونکی خواہش

موت اور عاقبت کو بھول کر کافرون اور فاسقون اور بدعتون کی خوشامد کری اور انکا تابعدار بنی
اور دین کے کامون مین انکی خاطر اور دہشت سے سستی ڈالنا آپ بہت باندہی نہ اور وہ بنسی بہت بیٹہے ہوا کے
بلکہ دین کے جو تونکی طرح جیسے دنیا کی طمع سی کوئی مین منہ چھپاوی اور دین دار مولویونکی شرعی بیکے
باتونکو جو عوام کو شرک و بدعت سی بچنے کے واسطی کہتی ہین اپنی برای اور خودپسندی کی راہ سے
اسمین جھوٹی منطقی نکال کر بیچاری نادانونکو اچھی راہ سے بہٹکاوی سوا ایسے جھوٹے دغاباز مولویون نے
خصوصاً اس زمانے مین ظاہر شرع کے لباس سے اپنے تئین آراستہ کر کی ہزارون عوام مسلمانونکو
راہ سی بہٹکا کر شیطانونکو معطل کر دیا سچ تو یون ہے کہ باطنمین آپکی سوا ے طالب نام اور جاہ اور حسد
اور کینہ اور فسق اور بدنیتی اور فساد کی دینداری اور خداپرستی سے مطلق بوہنین غرض ایسے
لوگ حقیقت مین نفس اور شیطان کے اوستاد ہین اور پیاری اور اللہ اور رسول کی درگاہ سے
راندے اور پہٹکاری اللہ تعالے اپنے فضل و کرم سے ایسونکی صحبت بد سی بچاوے اور انکی
دہوکے کی ٹٹی کے پہندے مین نہ پہساوی غرض نہ خدا سے ڈر نہ قرآن و حدیث کی موافق کام کری
ایسے عالمونکو خدا نے قرآن مین گدہا فرمایا ہے جسپر کتابین لدتی ہین پڑہا اور سہی اور کدہا اور
البتہ جو ایسا ہوگا وہ اورکو کیا نصیحت کرے گا خود فضیحت دیگرے را نصیحت بہلا تعزیہ کے
بابت ایکطرف سیکڑون مرد اور عورت مسلمان مدت سے ظاہر بت پوجتے ہین اور چوٹیان
رکھتے ہین اور ہندوونکی میلے مین پوری کچوری پکوان لیجا کر چڑہاتے ہین اور سیکڑون لوگ
اسطرح سے جوئی و شراب مین گرفتار ہین اور ہزارون خلاف شرع کام کرتے ہین اور کوئی
انسے مزاحم نہین ہوتا اور بہتیرے مولوی جیتی ہین اب یہہ لوگ ہی کہین کہ ہماری سب کام
حلال ہین کہ مولویون کے وقت مین ہم کرتے ہین نعوذ باللہ منہا **قول** و بہ نستعین قیاس
ارتکاب محرمات شرعیہ کہ خلاف در آن منقول نیست بر بنا ساختن تعزیہ کہ باعتراف عبد الواحد
خان علماء صالحین آنرا از شعائر اسلام تصور کردہ برای ترویج و قیام آن فتوا دادہ اند
قیاس مع الفارق است **قال** المخاطب ور فلانے میان تمکو تعزیہ سے منع کرتے اور کسکا

سزا نہین ہوئی کیا ماتم یہہ کام ہی اچہی معلوم ہوتی ہین **اقول** وبہ نستعین مخاطب را طرف بحود

سوال وجواب تراشیده ما را بآن سروکاری نیست **قال المخاطب** اور بعضی بیوقوفیون مغز

خالی کرتے ہین کہ یہہ باتین نئی نکالی ہین ہمنے اپنی پرکہونسی نہین سنی کیا جانئے کون کتاب کہان سے شیعہ

نکلی ہی جسمین یہہ کچہہ لکہا ہی اسکا جواب یہہ ہی کہ تم جو تعزیہ بناتی ہو تو پیغمبر اور اماموں کے بعد دنیا دارون نے

مقرر کیا ہی **اقول** وبہ نستعین لا نسلم کہ دنیا داران رسم تعزیہ داری مقرر کرده اند بلکہ علمای دیندار

با صول مشروعہ بناے تعزیہ داری استخراج کرده اند مثل مجلس میلاد فافہم و لا تغفل

قال المخاطب اور رسم جو کہتی اور کرتے ہین سو پیغمبر اور امام کی وقت کا کہا اور کیا ہی **اقول** وبہ نستعین

اینہمہ دروغ ست بلکہ انچہ ما میگوییم یا میکنیم ہمہ فرموده پیغمبر خدا و ائمہ ہدا است و یا مستخرج از ارشاد

آنحضرت ست **قال المخاطب** ہماری کتاب قرآن اور حدیث ہی خدا اور رسول کا کہا ہوا ہی اور

تمہارا مرثیہ وکتاب دلگیر اور مسکین اور میان خلانے کا کہا ہوا ہی اور ہر سال نئی مضمون اور

سوز کے مرثیہ گاے جاتے ہین اب سچ کہو پرانی باتیں اور کتاب کسکی ہی اور نئی کسکے اور دلگیر اور مسکین

کسکے طرف اور خدا اور رسول کسکے طرف **اقول** وبہ نستعین انچہ افاده نموده مردود ست بچند

وجہ اول آنکہ قرآن وحدیث کتاب ماست واگر شاعری مضمون قرآن و حدیث را نظم کند مخالفت

قرآن وحدیث لازم نمی آید نمی دانے کہ جناب رسالت مآب صلعم را شعرا بودند کہ مدح آنحضرت

و ہجو کفار می نمودند چنانچہ شیخ عبد الحق در مدارج النبوة بصفحہ ۷۶ نوشتہ اما شعرای آنحضرت

صلعم از آنہا کہ دفع میکردند و باز میداشتند شر کافران را از اسلام و اہل آن در مدح رسول

صلے اللہ علیہ وسلم و ہجو کفار لعنہم اللہ میکردند سہ کس شمرده اند حسان بن ثابت و کعب

بن مالک وعبد الرحمن بن رواحہ صاحب روضة الاحباب میگوید کہ شاعران وخادمان رسول اللہ

از مردان صد و شصت بودند واز زنان دوازده بودند انتہی و از مشاہیر شعرا نیز چہار

کس بودند مثل نابغہ کہ شاعر جاہلی طویل العمر دویست سال یا صد و ہشتاد سالہ بود و قصص

و حکایات وی از عجائب و غرائب ست و ہند بن ربیعہ کہ شریف بود در جاہلیت و اسلام

وصد و چهل سال یا صد و پنجاه و هفت سال عمر داشت و سحبان وائل که مشهور است و زده منقود
بوسے مثل در فصاحت و در صفحه ۶۷۹ نوشته و گفته که هر که خدا تعالے او را زبانی عطا کند
و بزبکلم قدرت بخشد باید که در مدح آنحضرت صلعم و هجو دشمنان او تقصیر نکند که بهترین کارها اینست
و گفت اندکه کار حسان بن ثابت آن بود که معارضه میکرد مشرکان را در وقائع و ایام و مآثر
و هجوے کرد ایشان را و ذکر میکرد قبائح و مثالب ایشان را و گذشت عمر بن الخطاب رضی
بر حسان و حال آنکه او شعرے میخواند در مسجد پس تیز نگاه کرد عمر بجانب حسان و گفت شعر میخوانی
در مسجد پس گفت حسان مرا و امی خواندم من شعر در مسجد نزد کسیکه بهتر از تو بود یعنے پیغمبر صلی الله علیه
و آله و سلم پس خاموش گشت عمر انتهی دوم آنکه در رساله تحریر الشهادتین مرقوم است در روایت
ست که چون تن مبارک بکثرت جراحات سهام و رماح غربال شد شمر ملعون تحضیض با صحاب
خود کرد که با وصف مشبک شدن بدنش بزخمها تیر و نیزه هنوز زنده گذاشته اید کنا گاه تیرے از
دست بد بخت از بد بختان بکام حضرت امام رسیده کار او را تمام کرد که از پشت اسپ بزمین
افتاد و در همین حال شمر نام و شمشیری بر روے مبارک حواله کرد و سنان بن انس نخعی از
پے رسیده بزخم نیزه مجروح ساخت و خولی بن یزید از اسپ فرود شده خواست که بقطع
سر پردازد که دستش لرزید و سهل بن یزید سگ زره برادر شغال از اسپ فرود آمده
سر مبارک را از تن برید و پیش برادر خولی خود انداخت و بعد از ان آنچه از دست بیداد
ستمگریان و شمر و ابن سعد بر بقیه آل طه و یسین رفت بیانش میرود ثم دخلوا علی الحرم واسروا
اثنی عشر غلاما من بنی هاشم و من کان من النساء و امر ابن سعد شمر نفرا فرکبوا
خیولا و اوطئوا جسد الحسین علیه السلام و ارسلوا
الراس المکرم مع بشیر بن مالک و خولی بن یزید الی ابن زیاد پستر در آمدند بر حرم محترم و اسیر کردند دوازده
کس از جوانان بنے هاشم و هر کس را که بود ند از زنان و حکم کرد ابن سعد و شمر کرده
را لیس سوار شدند بر اسپها و پے سر ساختند تن حسین علیه السلام را و فرستادند

سر مکرم امام علیہ السلام را با بشیر ابن مالک و خولی بن یزید بسوئے ابن زیاد با جمع
چون سر حسین مظلوم را بخنجر بیداد از تن جدا کردند و شمر و ریسالت دودمان نبوت و نبالت
را بہ بینند ظلم بر یدند گویند کہ قیس بن اشعث پیرہنش از تن بے کشید و حبیب بن بدیل شمشیر او
گرفت و شمر با ہمراہیان خودش قصد خیمہ اہل بیت طہارت نمودہ بتاراج پرداختہ علی
بن حسین کہ بر بستر بیماری افتادہ بود و نہیں کہ نظر شمر بر حالش افتاد خواست کہ او را بکشد
کشتنی و بقتلش گرفت و گفت کہ مسلمانان اطفال کفار را نکشند و تو این بیمار مسلمان را بکشتنی
شمر جواب داد کہ امیر یعنی ابن زیاد فرمودہ است کہ نرینہ از آل عبا نباید گذاشت او گفت تا
کہ انیمہ پیش امیر باید فرستاد تا ہر چہ خواست او باشد بعمل آرد پس شمر و ابن سعد گفتند
کہ اسپان را بر تن حسین بدوانند چنانچہ بیست کس از سواران جسم شریف و عنصر لطیف
حسین علیہ السلام را پائمال سُم اسپان ساختند چندانکہ استخوان تن مبارک ریزہ ریزہ
شدہ شکست و سر مبارک را بر نیزہ کردہ با بشیر بن مالک و خولی بن یزید بکوفہ پیش ابن زیاد
فرستادند و زنان اہل بیت را بر شتران بے پردہ سوار کردہ و علی بن حسین بیمار را بر شتری انداختہ
روانہ کوفہ ساختند وامر الشقی ابن زیاد بالراس المکرم فدیر بہ فی سکک الکوفۃ ثم ارسلہ
مع رؤس سائر الشہداء وسبایا اہلبیت الی یزید بن معویہ مع شمر بن ذی الجوشن
وکان بدمشق و حکم کرد ابن زیاد شقی در شہر سر مکرم امام اکرم را گردانیدہ شد و
در کوچہائے کوفہ پس فرستاد سر مبارک را با سرہای باقی شہیدان و اسیران اہل بیت
بسوئے یزید بن معاویہ با شمر ذی الجوشن بود و یزید بدمشق بر ناظرین کتب سیر و اخبار
و باہرین اسفار آثار اخبار مخفی و محتجب نبودہ باشد کہ ہر گاہ اسیران اہل بیت رسالت و بندیان
دودمان نبوت و نبالت با سر مبارک سید الشہداء و سائر شہیدان دشت کربلا
داخل کوفہ شدند ابن زیاد لعنہ اللہ الی یوم التناد شہر را بتحو و بیار استہ با بہت و وقار در گوشکی
نشستہ و در خانہ را بار عام کرد و چون وضیع و شریف از مردم کوفہ جا فراہم آمد زنان سبایائے اہل بیت

مصطفی بود ذکور واناث ذریت رسول خدا را با سر مبارک سید الشہدا بحضور خود طلبید
ہمین کہ سر مبارک حضرت امام حسین علیہ السلام پیش نظرش رسید بار بار می دید و
تبسم می کرد و چوبیکہ بدست داشت بر لب و دندان مبارک می زد المختصر ابن زیاد
بعد ملاحظہ حال اسیران اہل بیت حکم داد کہ آنہا را در بندیخانہ بدارند سر حسین ع
را بر نیزہ گذاشتہ در کوچہای کوفہ بگردانند چنانچہ دست علی بن حسین علیہ السلام
بستہ زنان اہل بیت را گرفتہ داخل زندان خانہ گردند و سر حسین علیہ السلام را بر نیزہ
سوار کردہ خانہ بخانہ در سکک و شوارع کوفہ گردانیدند بعد ازان ابن زیاد سر سید الشہدا
و سائر شہیدان دشت کربلا و جملہ اسیران اہل بیت را با شمر ذی الجوشن سوی دمشق
پیش یزید بن معاویہ فرستاد پس قافلہ زنان و یتیمان اہل بیت بر شتران بی پردہ
سوار و سر حسین علیہ السلام بر سر نیزہ در ہر شہر و دیارکہ می رسید فریاد و واویلاہ و وامصیبتاہ
از زمین تا آسمان سر میکشید تا آنکہ بعد قطع منازل و طی مراحل قافلہ سبایای اہل بیت
بدمشق رسید ہمین کہ یزید علیہ ما یستحقہ را خبر شد قصر امارت آراستہ و بتزیین مجالس
خود پرداختہ و در زمانیکہ جملہ عظمای شام پیشش حاضر آمدند حکم باحضار اسیران داد
بالفور سرہای شہدا را با زنان و یتیمان اہل بیت بحضورش آوردند چنانچہ سر یک یک
را از شہیدان دیدن و حال آن صاحب سرہا پرسیدن آغاز کرد چندانکہ
شمر ذی الجوشن سر مبارک حضرت سید الشہدا علیہ السلام را پیش او گذاشت و
باظہار ماجرای جنگ با مباہات و افتخار پرداخت باصغای واقعہ کربلا مشاہدہ صورت حال سبایا
سرہای شہدا لمعان استبشار و فرح و انبساط از ناصیہ حال آن خسران مآل می تابید
چنانچہ ابیات ابن الزبعری یعنی لیت اشیاخی ببدر شہدوا تا آخر می خواند و از کمال اہتزاز
و نشاط برخود می بالید و بچوب خیزران لب و دندان شاہ شہیدان را می زد و می گفت
کہ ای ابو عبداللہ مرا گمان بود کہ سنین عمرت تا این مدت رسد و سر و ریش تو از خضاب مخضوب باشد

و در مناقب السادات منقول است کہ در آن ساعت کہ سر مبارک حسین پیش یزید پلید
بردند لعین شادی می شد و جزمی خورد و سر مبارک را بانواع اہانت میکرد انتہی ماسوا
حال حسین تشنہ دہن گر کروں رقم ؛ لازم ہی لاکہ جلد کا دفتر کروں رقم ؛ گل کر دیا نبی کا چراغ قرار
لوٹا چمن علی کا وے کا بزخم سیف ؛ جب ذبح گوسفند کو قصاب ہے ؛ معمول ہی کہ پانی پلاتا ہے
قطرہ دیا نہ شاہ کو کتنا طلب کیا ؛ پیاسا ہی مار ڈالا ستم کیسا غضب کیا ؛ گردن جو بوسہ گاہ رسالت مآب تھی
نیچے عدو کی تیغ کے وہ بوسہ گاہ تھے ؛ وہ سر کہ جسکے تاج امامت کو تھا شرف ؛ نیزے پر کربلا سے گیا تا شام [illegible]
اکنون مخاطب براہ انصاف بزبان آرد کہ این مرثیہ و کتاب منقول سابق [illegible]
بانہ در صورت اولے قرآن و حدیث با کتاب موافق است وہو المطلوب و در صورت ثانی
وجہ آن بیان باید ساخت و دلائل کذب و بہتان مولوی شاہ عبد العزیز [illegible]
پیدا آورد و اگر گوئی کہ فی الواقع این روایات صحیح ہستند مگر خواندن آن خصوصاً [illegible]
گوییم این امر دیگر است کہ انکار روایات شہادت جناب امام حسین [illegible]
سوم آنکہ کذب در روایت و غنا در مذہب امامیہ حرام است گو نزد اہل سنت [illegible]
جائز است قال المخاطب و بعضے جو آپ کو قابل سمجھتے ہین کہ یون [illegible]
کہ قرآن اور حدیث تو ہمیشہ سے ہی اور بہت لوگ پڑہتے ہین لیکن [illegible] آیت اور حدیث
کی کبھی نہین سنتے تھی اسکا جواب یہ ہی کہ قرآن اور حدیث کے لفظ کی معنی تم پڑہتے ہو یا [illegible] اگر
پڑی ہو تو ہمارا ہاتھ پکڑ کر کہو کہ اس لفظ کے معنی یہہ نہین ہین جو تم کہتے ہو اسطرح ہین [illegible]
طوطی کیطرح سوا لفظ کے معنی جانتے ہو تو پہر ناحق ہٹ کیون کرتے ہو کسی عالم معتبر سے پوچھا
تھا کہ اوسنی اس لفظ کی معنی کچھہ اور ہی لکھے اقول و بہ نستعین در گریہ و زاری و تعزیہ داری
جناب خامس آل عبا علیہ التحیہ والثنا مخالفت قرآن و حدیث نیست بنا بر این مخاطب
بیہودہ سرائی ساختہ و سوال و جواب از طرف خود می تراشد قال المخاطب بعضی کہتے جاہل
جب سبب طرفی [illegible] نہین تو یون کہتی ہین کہ یہہ ہم نہین جانتے ہمارے بزرگون سے

یہہ بات چلی آئی ہے ہم اپنی باپ دادا کی لیک پر چلینگے اسکا جواب یہہ ہی کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے وقت کی کافر بہی حضرت کی مقابلہ مین یہی کہتی تھے جو تم ہمسی کہتے ہو بھلا ہم تمسی پوچھتی ہین کہ اگر تمہارا باپ دادا اندہا ہو یا ایکبار رستا چلنے مین کوئین جا رہا ہو یہہ سنکر تم بہی اپنی آنکہین پہوڑلوسگے اور کوئین جا کر گر پڑو گی کہ یہہ ہماری باپ دادا کی صورت اور سیرت ہی آخر یہہ چال باپ کی ہرگز نہ چل سکوگے بڑا تعجب ہے کہ دنیا کی نقصان مین باپ دادے شریک نہین اور دین مین اونکی لیک پر چلا چاہتے ہو ذرا تو شرماؤ کیسے کم ہو کلمہ کہو نبی کا اور لیک پر چلو اپنی باپ دادا کے **اقول** وبہ نستعین اینہمہ سوال وجواب مخاطب از طرف خود چاپیدہ مارا ازان تعرضی نیست **قال المخاطب** بعضی جاہلون مین ملا مخدوم بنے ہین وہی یون مسئلہ چہانٹتے ہین سنو صاحب امام نی امت کے واسطی سر دیا سو اسواسطے یہہ امت انکا تعزیہ بناتے ہین اسکا جواب یہہ ہی کہ یہہ تمہارا ازٹل قافیہ جسکا کہین نہ ہو رنہ ٹھکانہ اسکے کیا معنے کہ امت کے لئی سر دیا جو کوئی کسیکے واسطی سر دیتا ہی تو چاہیئے کچھ دنیا مین اوسکا بچاو ہو یا عقبے مین بھلا ہم تمسی پوچھتے ہین کیا اوسوقت یزید پلید تمام امت کا سر کاٹی ڈالتا تھا کہ امام نی اونکے سر کی عوض اپنا سر دینا قبول کیا اور عاقبت مین بہی امام کے سر دینی سے ہمارے گناہ کی سند معافی کے نہین ملی کہین قرآن اور حدیث مین ہی کہ قیامت کو تمہاری گناہ امام کے سر کی عوض بخشی جاوینگے جہان خدا اور رسول نے اسکا ذکر کیا ہی یہی لکھا ہی کہ جو کوئی ایمان لاوے اور بھلے کام کری اوسکو خدا بخشیگا بھلا اتنا سمجھو کہ دنیا اور دین مین کوئی اونکا کسی دوسرے کے گناہ مین مارا جاتا نہین جاتا اللہ ہماری عوض امام کو کیون مارتا ہے ہمارے ہزار ہزار توبہ گناہ ہم کرین اور امام مارے جاوین **اقول** وبہ نستعین آنچہ افادہ نمودہ مدفوع ست بچند وجہ اول آنکہ بر فرض تسلیم کہ قائلے گفتہ باشد امام نی امت کے واسطے سر دیا میگوئیم کہ این مقولہ مانا سبت بقول اہلسنت کہ جناب امام حسین ع بعوض حضرت اسمٰعیل شہادت یافتہ اند چنانچہ مولوی محمد حسن رضا خان بریلوی در شہادت نامہ مولفہ خود

سیفرماید پوشیدہ نرہی کہ شہادت مین اوس جناب کے چند نکات واقع ہین اول نکتہ یہہ ہے
کہ جب حقتعالے جل جلالہ نے ابراہیم کو واسطی ذبح کرنے حضرت اسماعیل ع کی حکم فرمایا فرشتون نے
عرض کی کہ خداوندا نور فیض نشور جناب سرور عالم فخر موجودات رحمت عالمیان و صفوت
آدمیان و تتمہ دور زمان احمد مجتبی محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم کا پیشانی نورانی اسماعیل
علیہ السلام مین ہے پس اگر وہ ذبح ہوگا ظہور و نشور حضرت خاتم النبیین تشفیع المذنبین کا کیونکر ہوگا
ارشاد ہوا کہ اگر کوئی اور بدلہ اسماعیل ع کے قربانی ہماری قبول کری تو یہہ امر موقوف رہی کسی نے
پاون جرات کا میدان شجاعت مین نرکھا مگر روح پر فتوح امام حسین ع نے اس امر کو قبول
کیا کہ عوض حضرت اسماعیل کے دشت کربلا مین بھوکے اور پیاسے خنجر ستم اور تیغ ظلم سے شہید
ہوئی چنانچہ و فدیناہ بذبح عظیم سے بقول صاحب کشاف اور مصنف مدارج النبوت کے
اشارت شہادت حسین علیہ السلام سی ہی دوم آنکہ در کنز الغرائب نوشتہ کہ امام طبرے
در سیر کبیر خود آوردہ کہ جبرئیل گفت ای سید این دو میوہ باغ ترا شربت شہادت چشانیدہ یکے
را بزہر و دیگر را بہ تیغ بیدریغ خواہند کشت و این مصیبت ترا سبب زیادتی شفاعت امت
ست انتہی و شاہ عبد العزیز دہلوی در سر الشہادتین نوشتہ کہ شہادت جناب حسنین علیہ السلام
تتمہ کمالات جناب سرور کائنات صلعم واقع شدہ و کرامی فضیلت زیادہ ازین خواہد شد
و امت چہ چیزست جناب ما این ہما این بالعوض جناب خاتم النبیین صلعم شہادت یافتہ اند
سوم آنکہ صاحب دہ مخزن در کتاب مذکور نوشتہ کہ در حدیث آمدہ کہ روزی حضرت رسول
صلعم میرفتند و عثمان بن عفان ہمراہ آنحضرت صلعم بود کہ فرشتہ از آسمان در رسید و گفت یا رسول اللہ
صلعم عثمان بن عفان را قوم او قتل خواہند کرد و بسبب شفاعت عثمان ہفتاد ہزار مردم
کہ قابل جہنم باشند مغفرت خواہند یافت الخ پس ہمچنان می توان گفت کہ جناب امام حسین
را بوجہ شہادت رتبہ شفاعت بخشیدند و بسبب شفاعت آنجناب لکوک ہا مومنین گنہگار
مغفرت خواہند یافت قال المخاطب ای نادانون حضرت امام علیہ السلام نے اپنا سر

اللہ کے واسطے دیا ہی کہ اللہ اون سی راضی ہی اور اونکو شہادت کی دی اور ملعون یزید جو مخالف
شرع اور بدعتی تھا سو اسواسطے اسکی تابعداری قبول نہ کی کہ دین کا نقصان نہو جان جاوے
لیکن ایمان بچا لے سبحان اللہ اس جناب پاک کی کیا تعریف کیجیے پاک بندی مقبول
اللہ کے ایسے ہوتے ہین انہین کا موں سے امام ہوتے ہی کہ اللہ کے جان اور مال سی غلام تھے
تعزیہ بنانی اور سر دہنی سی کیا نسبت امت کو چاہیے کہ اپنی امام کی پیروی کرین محبت اسکا
نام ہی کہ اپنی امام کی موافق ہو جیے اقول در مستقبین انچہ افادہ نمودہ مرد و وستہ اول آنکہ بقول طالب مخالف
دوست جو خوش ہو تو خوشی کیجیے اسکو جو غم ہووی تو جان کیجیے سر دینا سی حاصل ہوا سر تحریم ابلال دوست ہے
دلکو میری ملال ایا دو تعزیہ وسیلہ بکاست پس نسبت میان تعزیہ دار دو شہادت آنحضرت ہویدا است دویم آنکہ
تبصیح قاضی عیاض معاویہ بن ابی سفیان و یزید بن معاویہ خلیفہ و امام سنیان ست پس اطلاق
لفظ امام بر جناب امام حسین بمذاق شان راست نباشد ولنعم ما قیل فی بنی امیہ نظم
ہمیہا کار شان بگر یکبار ہ و گرشد صلح غدار ند و خونریز ہ بسیر دیا ئے از تیر خطا ہا
حسا مالان زخون آل طاہا ہ امیر شان بکف تیغ و سنان داشت و فقیر شان سنانے از زبان داشت
سپہر دین بخاک افتاد زایشان ہ بنای شرع شد برباد زایشان ہ ہما نا از وفا ستے ندارند
بجز جور و جفا خوے ندارند ہ نبود آسا تشتے در دور ایشان ہ شب و خلقی و آہ از جور ایشان
یکی از قوم ایشان صخر بود است ہ کہ سیطاری و خمر ش فخر بود ست ہ ہمیشہ نصرت کفار میکرد
جفا بر سید ابرار مے کرد ہ یکی زین قوم مروان لعین بود ہ کہ بدخواہ امیر المومنین بود
از وظاہر نشد غیر از شقاوت ہ ندیدند اہل دین زو جز عداوت ہ دگر از ابن بوسفیان چہ گویم
و زآن بیباکے و طغیان چہ گویم ہ پدر را منع از اسلام او کرد ہ بجید جنگہا در شام او کرد
سموم خو فبر ہر در کام حسن بخشید ہ کہ صد لخت جگر زو در لگن بخشید ہ یکی در کربلا محشر بپا کرد
حسین تشنہ لب را فنا کرد ہ ز بے آبی جگر با جملہ خون شد ہ لب لعل لبان فیروزہ گون شد
بدریا آب گر خون حسن خورد ہ پسر کاحسین از تشنگی کرد ہ سوم آنکہ نزدیک اہل سنت

وجماعت اثنی عشریه کو امی منصب نیست و اطلاق امام بر خلیفه مستند جواز ندارد وکما اعترف به الفاضل
الدهلوی فی التحفة چهارم آنکه شیخ عبدالحق دهلوی در مدارج النبوة صفحه ۲۳۴ نوشته که در حقیقت
محبت نور است و معصیت ظلمت و نور و ظلمت ضد است و گفته اند که نیست هیچ مقامی اشرف
و افضل از متابعت حبیب لیکن باید دانست که این قول در کمال انواع محبت است و
هر که متصف است بصفات متابعت کامل المحبة فی اعلی المرتبت است و هر که مخالف است
در بعض امور ناقص المحبة ادنی الدرجة است لیکن از اصل اسم محبت و اتصال بدان
بیرون نیست و دلیل آن قول آنحضرت است در آن شخص که حد زده است در شرب خمر و مکرر
واقع شد این فعل از وی پس لعنت کردند او را بعضی مردم فرمود لا تلعنوه فانه یحب الله و رسوله
و آن شخص بود از اهل بدو زاهر نام نزد آنحضرت می آمد و چیزی از اشیای بدو مثل تره و سبزی
و مانند آن می آورد و آنحضرت علیه السلام نیز از چیزهای شهر از جامه و زر و مانند آن بوی
عطا می فرمود و میفرمود زاهر روستای ماست و ما شهری اویم و از بعضی کتب معلوم می شود
که نام این شارب خمر عبدالله است ملقب بحمار و زاهر دیگر است والله اعلم و اینجا معلوم می شود
که اصل ایمان میل و انجذاب است اگرچه در متابعت تقصیری رود و نیز معلوم می شود که مرتکب
کبیره کافر نیست چنانکه مذهب اهل سنت و جماعت است لیکن باید دانست که استمرار ثبوت
محبت الله تعالی در دل عاصی مشروط و مقید است بآنکه نادم باشد بر وقوع معصیت
یا اقامت کرده شود بر وی حد پس کفارت کند گناه را بخلاف آنکه واقع نشود ندامت
از وی ترس آنست که بتکرار ذنوب و اصرار بر آن مرتبه طبع و رین حاصل کنند و سلب کرده شود
از وی ایمان والعیاذ بالله و از علامات محبت آنحضرت صلی الله علیه وسلم کثرت ذکر شریف
اوست چه کثرت ذکر از لوازم محبت است من احب شیئا اکثر ذکره انتهی بتصریح محدث دهلوی
کثرت ذکر از لوازم محبت است و آن در تعزیه داران موجود و منحصر و لا تکن من المستهزئین
قال المخاطب یکھو نماز کے امام کی اگر نمازیوں کوئی پیچھے موافقت نہ کری تو اپنی نماز بھی کھو

اور اوسکو امام سے مخالفت ہوئی بھلا جب تمہارے امام کی موافقت فرض ہی تو ایمان کے امام کی اوس سے اونی تر ہی اب ذرا تو آنکھیں کھولو ہوش مین آؤ کیہ پیچھے ایسے امام کی کیا کر رہے ہو موافقت یا مخالفت **اقول** وبہ نستعین الحمد للہ کہ مخاطب جناب امام حسین علیہ السلام را امام قرار دادہ و پر ظاہر کہ بنا ساختن تعزیہ و گریہ و زاری در ماتم آنحضرت و تذکرہ مصائب آنجناب از امور موافقت ہست نہ مخالفت **قال المخاطب** و بعضے جاہل جو آپ کو دلیل مین پڑا ہوا بوجھتے ہین وے یون طوطے زیر رنگ ہانکتے ہین کہ دیکھو صاحب تعزیہ کی بڑی مقبولیت ہی محرم کے دور روز باقی تھے کہ ایک رات مین اپنے چچا کی اٹاری پر لیٹا ہوا تھا کیا دیکھتا ہون کہ امام کے چبوترہ پر بہت سے مشعلین روشن ہین اور کچھ اسمین صحابہ سا معلوم ہوا بعد تھوڑی دیر کے غائب ہو گیا آپ ہی امام صاحب تھے اندنون آپ کا گذر ضرور ہوتا ہی بڑی قسمت ہماری جو ہمکو دکھائی دے گئے اسکا جواب یہہ ہے کہ پہلی تو تم بڑی سیدھے ہو دوسری نسبت کیونکر جانا کہ وہ امام صاحب کی روشنی تھے سیکڑون جن اور شیطان آدمی کے بہکانے کو مارے پھرتے ہین جو کوئی قرآن اور حدیث اور امام زندگی کے وقت کی بات چھوڑ کر خواب و خیال اپنا دین مضبوط کرے اسکو جن اور شیطان ایسے طلسمات دیکھا کر خراب کرتے ہین تمنے اپنے چچا کی اٹاری پر یہہ تماشا دیکھا اور عجب تماشا ہے کہ ہمکو مسجد کے اٹاری پر سے ایک چراغ بھی کبھی نہ دکھائی دیا کیون نہو شیطان اور جن خوب جانتے ہین کہ یہہ لوگ ایسے تماشے دیکھکر ہرگز نہ ہلین گے یہی قرآن اور حدیث کے خلاف نہین مانتے ہین ہم ہزار دن تماشے دکھائین تو کیا بلکہ اور لاحول پڑہین گے مگر بیوقوف لوگ ہماری آس پر ہین ایسون کو دکھانا ضرور ہے **اقول** وبہ نستعین مخدوش ہست بچند وجہ اول آنکہ شیخ عبد الحق در جلد دوم مدارج النبوۃ صفحہ ۲۳۰ نقلا از شیخ علاء الدین شافعی میفرماید و ہمچنین در میان قبور سائر مومنین و ارواح ایشان نسبت خاص ہست مستمر کہ بدان زائران را می شناسند بدلیل استحباب زیارت در جمیع اوقات بعد ازان احادیث کثیرہ می آرد و میگوید کہ ہمین احادیث دلالت دارد برآنکہ اہل قبور را ادراک و سماع حاصل ہست و شک نیست کہ شیخ از اعاظم اہلسنت است کشف [illegible]

بحیات پس همه حی اند ولیکن حیات ایشان در مرتبه کمتر ست از حیات شهدا و حیات انبیا
کامل تر از حیات شهدا ست انتهی پوشیده نماند که بعد از اثبات حیات حقیقی جسمی دنیاوی اگر
بعد از آن گویند که بمقتضای جسد شریف را حالتی و قدرتی بخشیده است که در هر مکان که خواهد
تشریف بخشند خواه بعینه با مثال خواه بر آسمان یا بر زمین و خواه در قبر شریف یا غیر وے صورتے
دارد با وجود ثبوت نسبت خاص بقبر در همه حال انتهی ملخص سیم آنکه به سند مذکور مشرف شدن
مومن بهر مکان بزیارت جناب امام مظلوم علیه السلام ممکن ست و در مکانیکه ذکر آنحضرت اکثر
باشد خصوصیت دارد پس با وصف خصوصیت مذکوره و ملاحظه انوار بدگمانی نمودن کار منصف
نیست فاعتبروا یا اولی الابصار دوم آنکه عبد الرحمن جامی در کتاب نفحات الانس در ترجمه عمر زجاجی
آورده گویند در موسم حج عجمی پیش وے آمد که برات من بده که حج گزارده ام و یاران تو مرا بتو
نشان داده که برات حج از تو ستانم شیخ سلامت صدر و سادگی وی را دید دانست که یاران با وے
مزاح کرده اند بملتزم اشارت کرد و گفت که آنجا برو و بگوے یا رب اعطنی البراة ساعتے برنیامده
که آن عجمی بازگشت و بدست وی کاغذے بود بخط سبز بر آن نوشته که بسم الله الرحمن الرحیم هذه
براة فلان بن فلان من النار حالا افاده رود که این تحریر از پیشگاه رب جلیل باشاره ابوعمر زجاجی
چگونه بر عجمی نازل گشت الحاصل این را از طرف حق جل و علا شمردن و مشاهده انوار را کار
شیاطین گفتن از اعجب عجاب ست سوم آنکه مشرف شدن مخاطب بزیارت جناب امام
مظلوم بوجه فقدان محبت و حسن عقیدت و صلاح و تقوے ست چهارم آنکه مولوی عبد الحی
در رساله صراط در ضمن حال احمد پیرزاده می نویسد القصه طهارت جبلیه در صدر طبیعت ایشان
پیدا و انوار سعادت ازلیه بر جبین مبارک ایشان هویدا بود تا آنکه مفتاح کنوز سعادت که ابواب
مختلفه هر دو طریق یعنی طریق نبوت و طریق ولایت باعانت آن گشاده گردد حضرت ایشانرا
بدست آمد و آن حصول ملازمت جناب هدایت مآب قدوه ارباب صدق و صفا زبده
اصحاب فنا و بقا سید الاولیا سید العلما حجة الله علی العالمین وارث الانبیا و المرسلین

مرجع کل ولیل وعزیز مولانا و مرشدنا الشیخ عبدالعزیز نفع الله المسلمین بطول بقائه و عزنا
وسایر المسلمین بمجده و علائه است و حضرت ایشان را بموجب ایشان در طریقه نقشبندیه شرف بیعت
حاصل شده و ازین حصول دولت و برکت توجهات آنجناب معاملات عجیبه منکشف رو نموده
که بسبب آن وقائع عجیبه کمالات طریق نبوت که مجملا در بدو فطرت مندرج بوده بتفصیل و تشریح
انجامید و مقامات طریق ولایت بر ایشان بوجه جلوه گر گردیده اول مرا فضل المقامات نسبت
که حضرت ایشان بنا بر مناسبات آن پیدا شده ... صلوات الله و سلامه علیه در مقام دیدند و آنجناب یک خرما
بدست مبارک خود گرفته در دهن حضرت ایشان را خورانیدند و بعد یک یک خرما بدست مبارک
خود گرفته در دهن حضرت ایشان می نهادند و بعد از ان بیدار شدند و در نفس خود اثرے از رویای
حقه ظاهر و باهر یافتند و بهمین واقعه ابتدای سلوک طریق نبوت حاصل شد و بعد از ان جناب
ولایت مآب حضرت علی مرتضی کرم الله وجهه و جناب سیدة النساء فاطمه زهرا رضی الله عنها را
بخواب دیدند پس حضرت علی مرتضی علیه السلام حضرت ایشان را بدست خود غسل دادند
و ایشان را خوب شست و شو کردند آیام الاطفال خود را و جناب حضرت فاطمه الزهرا لباسے
نفیس فاخر بدست مبارک خود ایشان را پوشانید پس بسبب همین واقعه کمالات طریق ولایت
جلوه گر گردیده و اجتناب از لیکه در ازل الازل مکنون بوده منصه ظهور رسیده و عنایت رحمانی
و ترتیب یزدانی بلا واسطه احدے متکفل حال ایشان شد و معاملات متواتره و وقایع متکاثره
پی در پے بوقوع آمد یا آنکه روزے حضرت جل و علا دست راست ایشان را بدست قدرت
خاص خود گرفته و چیزے را از امور قدسیه که بس رفیع و بدیع بود پیش روی حضرت ایشان کرده
فرمود که ترا این چیزها داده ام و چیزهاے دیگر خواهم داد یا آنکه شخصی بجناب حضرت استدعای
بیعت نمود و حضرت ایشان در آن ایام علی العموم احدے بیعت نمی کردند بنا بر علیه ملتمس الشخص را
هم قبول نفرمودند آن شخص بیش از بیش الحاح کرد حضرت ایشان با آن شخص فرمود که یک دو روز
توقف باید بعد ازان هر چه مناسب وقت خواهد بود همان بعمل خواهد آمد باز حضرت ایشان بنا بر

استفسار واستمداد ان بجناب حضرت حق متوجہ شدند وعرض نمودند کہ بندہ از بندگان تو بیعت میکنند کہ بیعت بمن نمایند و تو دست مرا گرفتہ وہر کہ درین عالم دست کسی گیرد پاس دست گیری ہمیشہ می کنند واوصاف ترا باخلاق مخلوقات ہیچ نسبتی نیست بس درین معاملہ چہ منظور ست از انطرف علم شد کہ ہر کہ بدست تو بیعت خواہد کرد کو لکھا باشند ہر یک را کفالت خواہم کرد چیز ہم می ربا بد کہ ازکجا معلوم شد کہ حق تعالے دست راست اوشان گرفتہ وشیاطین ہمیشہ در تضلیل بندگان خدا می باشند غالبا شیطان خود را نمودہ باشند و پیر صاحب با بیار شیطان عمل نمودہ لکوک ہا مردم را تابع خود ساختہ وازوشان بیعت گرفتہ بجہنم بردند فالجواب از لطائف مقام اینکہ وہبی کہ از اعاظم علماء اہل سنت ست تمامی اکابر صوفیہ را از اہل بدعت شمردہ وشیخ عبد الحق دہلوی در ترجمہ مشکوۃ گفتہ کہ ابن جوزی را کتابے ست مشہور بہ تلبیس ابلیس بیان کردہ است درو صفے طریقہ ہاے کہ راہ یافتہ است شیطان بر طوائف مردم وواقع شدہ اند در بدعت وخلاف سنت خصوصا بر طائفہ صوفیہ ومبالغہ کردہ در رد وانکار بر ایشان ونیز شیخ دہلوی تصریح نمودہ باینکہ ابن جوزے ہمعصر شیخ عبد القادر جیلانی ومنکر بزرگے ایشان بودہ وابن جوزی در تلبیس ابلیس گفتہ کہ در زمان رسول صلے اللہ وسلم بجز نسبت اسلام وایمان نسبت دیگر نمودہ ومحققین اہل سنت وجماعت گفتہ اند وان الذی تعتادہ الصوفیۃ من متابعۃ المتصوف فتلبیس لشئ وابن جوزے در کتاب تلبیس ابلیس گفتہ ولم یتجاسر الزناد قۃ ان یرفضوا الشریعۃ حتی جاءت المتصوفۃ فوضعوا اسما وقالوا حقیقۃ وشریعۃ وہذا قبیح لان الشریعۃ وضعہ الخالق لمصالح الخلق فکل من رام الحقیقۃ فی غیر الشریعۃ فمغرور مخادع انتہی ودر رسالہ قشیرے ابو سعید خرازی آرد کہ گفت دیدم آنحضرت صلعم را در مقام وگفت یا رسول اللہ معذور دارم مرا کہ محبت خدا باز داشتہ است مرا از محبت تو الخ ودیگر میگویند کہ با نیچہ با نیچہ خدا دارم از آن چہ پرواے مصطفے دارم ومثل این از رابعہ بصریہ نیز نقل میکنند قال المخاطب اور ایک روز ایک جاہل یون نقل کرنے لگا کہ دیکھو صاحب کل فلانے ڈہاڑسے سنے عجب خواب دیکھا

کہ ایک شخص بزرگ آئی اور اوسکے ایک طمانچا مارا اور کہا کیون مردود تونی دو سال سے
تعزیہ نہین بنایا وہ بیچارا اوڑ گیا بولا کہ مجھسے حضرت بھول چوک ہوئی ایکی دو سال کا تعزیہ نکالو
اوسکا جواب یہہ ہی کہ ڈیاری کا خواب بھی تال سر کا ہی قربان جاے تمہاری بوجھہ کی جو بیچارا
رات دن شراب پیئے اور کسبیون کو نچاوے سو حضرت امام کو دیکھا **اقول** وبہ نستعین مردود است
بچند وجہ اول آنکہ این خواب فتح محمد فرخ آبادی بعد توبہ از معاصی جلوہ ظہور پذیرفتہ پس تشنیع
بافعال سابق محض بیجاست دوم آنکہ ہرگاہ نزد اہل سنت وجماعت یعنی بقرآن واشعار
جائزست تعریض بآن سراسر ناروا چنانچہ در جلد اول مدارج النبوۃ ص ۹۴ نوشتہ بدانکہ
صاحب امتناع ذکر کردہ است در سماع سہ قول را حرمت وکراہت واباحت وذکر کردہ دلائل
ہر مذہب را وترجیح کردہ مذہب اباحت را چنانکہ مدعی اوست وجواب داد از استدلالات متمسکان
حرمت وکراہت واطناب کردہ در اثبات مذہب اباحت واثبات کردہ آن را بکتاب وسنت واجماع
وقیاس و وجہ قیاس آنکہ چون ثابت شدہ در سنت صحیحہ جواز تغنی بقرآن پس در شعر نیز جائز باشد
انتہی سیوم آنکہ بنا ساختن تعزیہ امریست مباح وذریعہ ایست برای گریہ وبکا وگریہ در مصائب انبیا
واوصیا معمول خاصان خدا است چنانچہ مولوی عبد الواحد خان در رسالہ ازالۃ الاوہام نوشتہ
پس درین عصر وزمان علماء صالحین فتوے برای ترویج وقیام تعزیہ امام مظلوم کردہ اند نہایت
بجا ومناسب است وترویج آن موجب ثواب واجر عظیم وفتواے علماء صحیح وصواب است و
ہمچنین علماء یقیناً مثاب خواہند شد الخ وشیخ عبد الحق در مدارج النبوۃ جلد اول ص ۴۳ نوشتہ
واز عبدہ بنت خالد بن معدان آوردہ اند کہ گفت نبود خالد کہ بنا سے میکرد بجانہ خواب خود مگر آنکہ
یاد میکرد شوق خود را برسول خدا واصحاب وے از مہاجرین وانصار ونام می برد ایشان را و
می گفت ہم اصل وفرع ایشان اصل من اند وبسوے ایشان ارزو میکند دل من ودراز شد
شوق من بسوے ایشان زود کن ای پروردگار من قبض روح مرا بسوے خود وگریہ میکرد
[illegible] میگفت این کلمات را تا غلبہ میکرد او را خواب الخ دعلی محمد خان فاروقی حنفی المذہب

در رساله عمکده از مفتاح الجنان و معارج النبوة نوشته که طرماح ابن عدی روایت می کند که در شهدای شهدای کربلا در حالت غش بر روز شهادت امام حسینؑ افتاده بودم وقت شام هرگاه قوم اشرار از کربلا روانه شدند بهوش آمدم و اراده رفتن از انجا ساختم مگر رفتن نتوانستم در میان لاشهای شهدا افتاده ماندم و درانجا دیدم که بیست سوار با لباس سفید که بوی مشک و عنبر می آید در و د نمودند من دانستم یاران عبد الله بن زیاد و در جستجوی لاش حسین علیه السلام آمدند که درین اثنا سواران مذکور از اسپهای خود ها فرود آمدند و از جمله آنها یک بزرگ لاش حسین علیه السلام برداشته نشاینده و بطرف کوفه اشاره کرد بمجرد اشاره سر حسینؑ رسیده ملحق بجسم گردید چنانکه در زندگی بود همان سان شد من که بعد تامل دیدم آنحضرت بزرگ محمد رسول الله صلعم بودند مگر یارای گفتگو در خود نیافتم که بحضور نبوی چیزے گفتگو نمایم باز جناب نبوی صلعم از دیگر بزرگان که درانجا حاضر بودند فرمودند ای آدم پدر من و نوح ابراهیم و اسمعیل و ای برادر من موسے و عیسی شمایان دیدید که امت من بعد من چه کردند و بر سر لاش حسین علیه السلام بوسه میدادند و گریه میکردند الخ و در غنیة الطالبین مرقوم است که از روز شهادت امام مظلوم بر قبر حسین علیه السلام از فرشتگان نمانی نیدا شد انتهی چهارم آنکه بر تقدیر تنزل و فرض تسلیم اگرچه مماثل فرض وجود عنقا است می گویم این خواب قبل وقوع تو به مشاهده نشده مگر چون رقص و وجد و طرب نزد اهل سنت از محرمات شرعی لهذا قابل طعن نباشد زیرا که در تحفة العشاق نوشته که رقص و وجد و طرب را از محرمات شرعی قرار دادن افترا ست بر خدا و رسول خدا صلعم زیرا که دلیل بحرمت این در قرآن مجید است نه در حدیث و نمی رسد کسے را که حلال و حرام گرداند چیزی را در دین بغیر صدور نص از جانب شارع بقوله تعالے فمن اظلم ممن افترى على الله الكذب او كذب باياته انه لا يفلح الظالمون و بالفرض اگر طرب و وجد لعب باشد هر لعب کی حرام است در رقص و طرب که مستمعین سماع را بخوف و دهشت خدا و عشق و محبت الهی رسیده بلکم از رقص و لعب حبشیان نخواهد بود که در مسجد نبوی واقع گشته و جناب نبوی آب با زوجه محبوبه خود تما شا

صدیقہ تا وبر متوجہ مشابدہ آن می ماند ندالخ پنجم آنکہ بالفرض والتسلیم چنانچہ بعض صحابہ
را شرب خمر وزنا وغیرہ از رتبہ صحابیت دور نساخت ہیچیک فسق وبدعت ومعصیت ساکنان
مدینہ طیبہ را از حسن خاتمہ ومغفرت محروم نسازد وہمچنان محبت جناب امام حسین ع نیز بر جمیع
معاصی غالب آمدہ انجام محب بہ عفو ومغفرت نماید اسناد ارتکاب صحابہ بمعاصی بسیار اند
وبعضے ازان درین رسالہ بتقریب ذکر دیگر گذشت لہذا ازان طے کشیح نمودہ میگوییم در جذب القلوب
آوردہ واز جملہ آداب معمہ کہ در عمر دم بسبب بعضی عوارض رعایت آن تقصیرے رود تہا دفی واقع
میشود دانست کہ در محبت ساکنان مدینہ مطہرہ در رعایت تعظیم ایشان علی حسب مراتبہم تقصیر را
بخود راہ ندہد تا بحدیکہ زیادہ بر نسبت جوار صوری مرتبہ وفضیلتے نداشتہ باشند بلکہ ہر چند
بفسق وبدعت وسائر اقسام معصیت منسوب ومطعون باشند زیرا کہ شرف جوار حضرت سید مختار
صلعم کافیست واین شرف بہیچ معصیتی وبدعتے نرود واز حسن خاتمہ وعفو ومغفرت محروم نسازد
الخ ششم آنکہ شراب خوار بودن قوال مذکور فرض کردم مگر اہل سنت را بابان تشنیع نمیرسد چہ مفتی
شرف الدین صاحب رام پوری بحلت شراب ساختہ قند سیاہ وپوست درخت مغیلان وغیرہ
متعارفہ ہندوستان فتوا نوشتہ اند ودر ہدایہ مرقوم ست کہ ابوحنیفہ کوفی فقط چہار شراب یکی خیسانیدہ
انگور دوم جوشانیدہ انگور سوم آب زبیب چہارم آب خرما حرام میداند وتفصیلہ فی الہدایہ **قال**
المخاطب سوچو تو ایسا ڈہاری بہر واکسے بہروپی شیطان کو خواب مین دیکھیگا یا حضرت امام کو
اور عجب یہی کہ امام نے اسپر کبہی آکر تماچا نہ مارا کہ شراب نہ پی اور گیسوونکی فوکرے نہ کر اور نماز اور
روزہ کیون نہین ادا کرتا **اقول** وبہ نستعین سابقا دانستی کہ این خواب بعد توبہ وقوع یافتہ و
گوئی برائے سابق ترک دیگر اعمال ناقص چہ ہدایت نفرمود ندگوییم بزبان سابق فتح محمد مذکور بانواع
معاصی مبتلا بود واکثر اوقات از فاسقان معین بوجہ شدت مصروفیت بفسق ومشغولیت بفجور
سلب توفیق میشود لہذا از دولت رویت وہدایت آنحضرت محروم بود وچون رویت جناب امام
مظلوم موقوف ست بحسن عقیدت ولطف قریحت وصلاح وتقوے ہرگاہ فتح محمد بعد توبہ تقوے

رالیا بند شد این دولت عظمی نصیب او گشت **قال المخاطب** اور مار اتوا برک بانس کے لیے
اقول وبہ نستعین چون بنا ساختن تعزیہ از شعائر اسلام ست و رواج دہندہ و بنا کنندہ
آن مثاب کما اعترف به المولوی عبد الواحد خان فی رسالته المسمّاة بازالة الاوہام پس اگر برای
بنا ساختن امر شعائر اسلام کہ در آن برای بنا کنندہ ثوابی باشد از جانب امام مظلوم ہدایت
رو و بعید نیست و در آن چہ محذور **قال المخاطب** اور ایسے ایک خواب پر اعتماد کر لیتے ہو اور
ہماری سیکڑون دلیلون عقلی و نقلی سے ایسی کا مومنین شبہہ ہی نہین لاتے **اقول** وبہ نستعین
معاضد جواز تعزیہ داری ہزارہا دلیل عقلی و نقلی ہستند و بعضی ازان درین رسالہ گذشتہ و می آیند
من شاء التفصیل فلیرجع الی المطولات و آنچہ مخاطب گفتہ ہمہ مغالطات ہستند کما ظہر و سیظہر **قال**
المخاطب اور خواب کی کیا حقیقت پوچھتے ہو جو کوئی دنکو جیسی وہم و خیال مین رہتا ہی اور جسکو
ہمیشہ وا ہی تباہی جہوٹہہ بولنے کے عادت ہی اوسکو خوابین بہی ویسا ہی معلوم ہوتا ہی جہوٹے کو
خواب بہی جہوٹہہ دکہاتے ہین ہر جیسے کو تیسا حدیث مین آیا ہی جو بات مین سچا زیادہ جب حضرت
پیغمبر کہ جسکے صورت شیطان نہین بن سکتا ہی انکی حدیث خواب کا یہہ حکم ہی کہ شرع اور حدیث
زندگی کی مخالف ہو تو اوسپر عمل نہین درست پہر اور کا خواب کس گنتی مین ہی یہہ دین مسلمانے
خواب و خیال سے مقرر نہین ہوا خلقت ایسی ایسی گمراہ ہوئی کہ ہمنے حضرت مدار سالارا در فلانے
پیر اور شہید کو خواب مین دیکہا وہ ہمسے یون کہہ گئی خدا جہالت سی پناہ رکہا **اقول** وبہ نستعین
مردود ست بچند وجہ اول آنکہ بمفاد حدیث شریف حسین منی و انا منہ شیطان بصورت جناب
امام حسین علیہ السلام مثل آنحضرت متمثل نمیتواند شد دوم اینکہ رویت جناب خاتم النبیین صلعم
ہرا و طریقہ ست یکی در بیداری چنانچہ شیخ عبد الحق در کتاب مدارج النبوۃ جلد اول صفحہ ۱۴۹
نوشتہ و اما حجۃ الاسلام در کتاب خود المنقذ من الضلال می گوید کہ ارباب قلوب مشاہدہ میکنند
در بیداری ملائکہ را و ارواح انبیا را و می شنوند از ایشان آوازہا و اقتباس میکنند از ایشان
انوار و استفادہ میکنند الخ و در صفحہ ۲۵۰ نوشتہ و درین رویت کہ در یقظہ ست بعضی مشائخ استفادہ

نمودہ اند واللہ اعلم دوم در مقام دوم در کتاب مدارج النبوۃ ص ۸ نوشتہ و آن از عقائد اہلسنت است که ہر که دید آنحضرت را در خواب دیدہ او را اعتقاد بے شک و شبہہ زیرا که شیطان متمثل نمی شود بصورت شریف وی نمی تواند برآمد و نمود او را قدرت ندادہ اند که بر آن حضرت در بیان افترا تواند کرد و در روایتے آمدہ که من رآنی فقد رأی الحق مراد ہمین دیدن در خواب است و در روایت جابر رضی اللہ عنہ آمدہ من رأنی فی المنام فقد رأنی یعنی اگرچہ حق شیطان را قدرت بخشیدہ است که بہر صورتے خواہد برآید ولیکن ممکن نگر دانیدہ است او را که بصورت آنحضرت صلعم برآید زیرا که آنحضرت مظہر ہدایت است و شیطان مظہر ضلالت است و ہدایت و ضلالت ضد اند حتے که بصورت پروردگار عزّ و تقدس تواند برآید و افترا کرد و بازی داد زیرا که وے سبحانہ خالق ہدایت و ضلالت است ہر دو در اینجا محل اشتباہ نیست کذا قالوا انتہی پس جریم می رہا بد که باد اقرار بایں معنے که رویت آنحضرت صلعم حق است و جہ عدم بجا آوری حکم آنحضرت نیست اگر گوئے که آنحضرت صلعم مجتہد بودند و خطا در اجتہاد جائز است و بر زبان آنحضرت بنوع من الوجوہ خواہ بالہام رب العزت و یا باعلام صحابہ اصلاح خطا میگشت و درین زمان چون اصلاح ممکن نیست لہٰذا عمل بآن نمی توان نمود گوئیم اول آنکه مجتہد بودن آنحضرت صلعم ممنوع است بلکہ جملہ اقوال آنحضرت بوحے ہستند آیہ وافی ہدایہ و ما ینطق عن الہویٰ ان ہو الا وحی یوحیٰ شاہد آنست دوم آنکه بفرض تسلیم مجتہد بودن آنحضرت میگوئیم انحراف از اتباع مجتہد مجتہد دیگر را میرسد نہ مقلد را علاوہ ازین شیخ عبدالحق علت عمل نکردن مقصود بودن ضبط از راے در حالت نوم نوشتہ وہو غیر مسلم لانہ که شیخ دہلوی در ہمین کتاب بصفحہ ۱۵۲ نوشتہ که بسیاری از محدثین تصحیح احادیث که مروی است از حضرت وی نمودہ و عرض کردہ که یا رسول اللہ فلان این حدیث از حضرت تو روایت کردہ است پس فرمود آنحضرت نعم او لا الخ و شاہ ولی اللہ در کتاب در ثمین فی مبشرات النبی الامین می فرماید الحدیث الخامس عشر اخبرنی سیدی الوالد انہ کان مریضا فرأی النبی صلعم فی النوم فقال کیف حالک یا بنی ثم بشرہ بالشفاء و اعطاہ شعرتین من شعور لحیتہ فتعافی من مرضہ فی الحال

تصدیق حق تعالیٰ … بصورت … شیطان … بصورت … تواند

بقیت الشعرتان عنده فی الیقظة فاعطا نی احدهما

فنحی عنه ــــ حدیث پانزدهم خبر داد مرا سید حسن والا مین کاو بیمار بود دید
آنحضرت را صلی الله علیه وسلم در خواب دید که آنحضرت می فرماید چیست حال تو ای پیسر
پس بشارت داد او را در استشفا دو موی از موہای ریش مبارکش باو عطا فرمود فی الحال
از مرض شفا یافت و موہای برواد در بیداری باقی ماند پس پدرش یکی ازان دو موی
باو داد و بالجملہ ہرگاہ آنچہ در حال منام جناب حضرت نبی صلعم باو عطا فرمودہ بود در حالت
بیداری در دستش باقی ماند و مکنونات عالم غیب و خیال در عالم شہادت باوجود تخالف
نشاتین بمنصہ شہود و بروز جلوہ گر گردد و وجود ذہنی موجب ترتب آثار وجود خارجی شود حکم
بمفقود بودن ضبط از رای در حالت نوم دور از انصاف ست فافہم وانصف **قال**
المخاطب اور بعضی بیوقوف سبکو سنتی ہین کہ بدعت سی منع کرتا ہے کہتی ہین یہہ شخص وہابی ہے
ایسی باتین وہابے کرتی ہین اسکا جواب یہہ ہی کہ جسبن بات سی ہم منع کرتے ہین اوسکی
برائی قرآن اور حدیث سی بیان کرتے ہین کہین وہابیونکا نام نہین لیتی ہین نہ انکی بات کے سند
پکڑتی ہین باوجود اسکے تمہارا وہابی کہنا ہمکو جہالت ہی اور اگر وہابے اسیکا نام ہی کہ جو شرک اور
بدعت کو دور کری اور موافق قرآن اور حدیث کے عمل مین لاوی تو ہم وہابی صحیح بقول امام
شافعی کے اگر رفض فقط حب ال محمد کا نام ہی تو ہم بہی رافضی ہین **اقول** وبہ نستعین آنچہ مصنف
منتہی الکلام در حق این گروہ کہ خود را دافع بدعت میگویند نوشتہ بس ست قولہ واعظین بخلت
وہابیہ بالیقین قدم از دائرہ سنت و جماعت بیرون نہادند و اداعتزال و رفض و خروج دادند
ولنعم ما قیل ؎ واعظ شہر کہ مردم ملکش میخوانند ٭ قول ما نیز ہمین ست کہ او آدم نیست ٭
هکذا فی غایة المرام **قال** المخاطب اور جو بری بیل ہین وسے یون بولتی ہین کہ مسلمانے
اب دو کامون مین آ بہی ہی ایک تو گای کا گوشت کہانا دوسری تعزیہ بنانا اسکا جواب یہہ ہے
کہ گای کا گوشت کہانا نہ فرض ہی نہ واجب نہ کچہہ ثواب نہ عذاب جسطرح اور گوشت حلال ہین

ایک یہہ بہی ہے بالفرض اگر ہنود گاے کا گوشت کہانی لگین اور باتین مسلمانی کی قبول کرین
تو بہی ہم اونکو مسلمان نہ کہینگے اور جو فقط گای کہانیمین مسلمانی ہوتی تو سب سے بڑی مسلمان
چمار اور بہنگی ہوتے کہ یہہ سب سی زیادہ کہاتی ہین نہ حلال چہوڑی نہ مردار بقول شخص کہری گاے
کہانے والی ہین اور جو اس سبب سی کہتی ہو کہ گاے کہانیمین ہمکو ہندوٗنسی کمال تفرقہ حاصل
ہوتا ہے کہ جسکو وہ معبود ٹہراتے ہین اور تعظیم کرتی ہین ہم اوسکو ذبح کرکی کہاتے ہین گو یا ہمار
انکی دین مین اسی بات سی کمال جدائی نکلتے ہی تو شاباش آفرین پہر تعزیہ کو بہی یہی بوجہہ کر
چہوڑ دو کہ جسطرح گاے کہانیمین ہندوٗنسی مخالفت تمام ہی تعزیہ بنانی مین بہی اون سے
موافقت اور مشابہت مالا کلام ہی بہان بغیرتی کا برقع کیون پہنے ہو اور اون کے موافق
اور مشابہ ہوی جاتے ہو **اقول** و بہ نستعین مخاطب این سوال و جواب را برائے تزیین
مدعا بر خود تراشیدہ و در تعزیہ داری ہیچگونہ مشابہت ہنود بہ نسبت اوشان امرے برائے غم
بنا نمی کنند **قال** المخاطب ذرا سمجہو یہی سبب ہی کہ ہنود کسی اور کام مسلمانے مین شریک
اور موافق نہین ہوتے ہین بلکہ دشمنی رکہتے ہین مگر تعزیہ اور گور پرستی سے راضی ہین بلکہ
شریک ہوکر شربت اور ریوڑی چڑہاتے ہین اور درگاہون مین نذر نیاز لیکر جاتے ہین
اسواسطے کہ اسمین مشابہت پاتے ہین سچ ہے **بیت** کبوتر با کبوتر باز با باز ٭ کند ہمجنس
با ہمجنس پرواز ٭ اور بڑے شرم کی بات ہی کہ تمنے قرآن حدیث نماز روزہ حج زکوۃ سب چہوڑ کر
کاٹہہ بانس اور کاسے مین مسلمانے مقرر کی ذرا شرماو وبڑے بیل کاٹہہ کی الو نہو اور تعزیہ کا
اجوال سہنے اوپر سے اوسکر تباد کہا دیا اور باقی رہا سہا اور دکہاتے دیتی ہین **اقول** و بہ نستعین
انچہ از شرکت ہنود در تعزیہ داری گفتہ غلط محض ست مگر بعض ہنود کہ از صحبت اہل اسلام
فے الجملہ حقیقت مذہب اسلام دریافتہ اند و باز بر حکومت مومنان مخلصین ہستند در بعض امور
عزاداری شرکت می کنند لیکن چون این شرکت را حیثیت دیگر است ازان تشابہ و کفر لازم نمی آید
قطع نظر ازین چند انکہ ہنود را شرکت با فرقہ صوفیہ ست با دیگری نیست چہ این طریقہ فی الاصل

ناخوش است همچنانکه در هنود گرو و چیله می باشد درینجا هم پیر و مرید موجود چنانکه با وشان طریقه ارادت
و چیله نمودن جاری است در دین شان نیز طریقه بیعت گرفتن و ذکر خفی و جلی کردن و مراقبه مثل هنود
نشستن و نماز معکوس بطریقه جوگیان خواندن از غایت شهرت مستغنی از بیان است و دلائل باحت
تعزیه داری شنیدی فتذکر لیکن چون تذکار مصائب جناب خامس آل عبا علیه التحیة والثنا باعتراف
غزالی ججیح بغض صحابه بود و نیز اعلامه تفتازانی راه دوراندیشی و کاردانی پیش گرفته میفرماید ما وقع
بین الصحابة من المحاربات والمشاجرات علی الوجه المسطور فی کتب التواریخ والمذکور
علی السنة الثقات یدل بظاهره علی ان بعضهم قد حاد عن طریق الحق و
بلغ حد الظلم والفسق وکان الباعث له الحقد والعناد والحسد واللداد وطلب الملک
والریاسات والمیل الی اللذات والشهوات اذ لیس کل صحابی معصوما ولا کل من لقی النبی بالخیر
موسوما الا ان العلماء بحسن ظنهم باصحاب رسول الله صـ ذکروا لها محامل و
تاویلات لها یلیق وذهبوا الی انهم محفوظون عما یوجب التضلیل والتفسیق صونا
لعقائد المسلمین من الزیغ والضلالة فی حق کبار الصحابة سیما المهاجرین منهم
والانصار المبشرین بالثواب فی دار القرار واما ما جری بعدهم من
الظلم علی اهلبیت النبی فمن الظهور بحیث لا مجال الاخفاء ومن الشناعة
بحیث لا اشتباه علی الآراء ویکاد تشهد به الجماد والعجماء
ویبکی له من فی الارض والسماء وتنهد منه الجبال وتنشق منه
الصخور ویبقی سوء عمله علی کر الشهور ومر الدهور فلعنة
الله علی من باشر او رضی او سعی ولعذاب
الآخرة اشد وابقی انتهی ۱ نظم افعال زشت شان هم اظهار میکنند و در لعن طعن
نفرت و انکار میکنند و گویند در مصیبت عظمای اهلبیت دوام دو دو جبا و هم اخبار میکنند که کلام چو حرف
لعن نویسید بعید نیست و نطوق چا ورا که خود اقرار میکنند ما گر بکنج خانه نشستیم بسته لب و لعنت بر آن کسان

ورو دیوار میکنند **قال المخاطب** **فصل تیسری** چند مکر اور فرا دل سے سنو کہ بنیاد تعزیہ کے اس بات پر ہی کہ موت اور مصیبت میں روئی پیٹے جسطرح ہوسکتی **اقول** و بستعین ایجد وہ بہ مقام افادہ، دوہ مدفوع ست بچند وجہ اول آنکہ بنیاد تعزیہ داری بر ذکر شہادت و مصائب جناب حسین علیہ السلام ست و مخاطب لفظ موت و مصیبت را علم گذاشتہ دوم آنکہ ساختن تعزیہ برای گریہ و زاری جناب شہید مظلوم علیہ السلام بودہ ست نہ برای لطم الخدود سوم آنکہ بطریق تنزل می گوئیم ضرب الخدود نزد فقہاء شافعیہ نیز حرام نیست بلکہ مکروہ ست و بر مرتکب فعل مکروہ عقاب نمی باشد صاحب جامع الاصول در مسند شافعی فرمودہ والذی ذہب الیہ الشافعی ان النیاحۃ وشق الجیوب وضرب الخدود وتخمیشہا والصیاح مکروہ **قال المخاطب** اب دیکھو کہ خدا اور رسول نے کیسے وقت میں تعزیہ بنانے اور مرثیہ گانے کا حکم دیا ہی **اقول** و بہ نستعین بچند وجہ محل نظر ست اول اینکہ بنا ساختن تعزیہ مباح ست احکام مرا افتادن دوم اینکہ مرثیہ گفتن سنت ست و اہل بیت و صحابہ مرثیہ ہا گفتہ اند برای اطمینان قلب ناظرین نہ نقل یک دو قول اکتفا میرود در مدارج النبوۃ در صفحہ ۵۰۲ مرقوم ست و چون در آمدند صحابہ بعد از دفن نزد فاطمہ گفت چگونہ باشد دل شما کہ ریختند خاک بر رسول خدا گفتند بلی یا بنت رسول اللہ تاہم درین خیال رفتہ بودیم وانددہناک بودیم و لیکن چہ توان کرد حکم شرع چارہ نیست بعد ازان آمد فاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا بر سر قبر پدر و گرفت از خاک قبر و نہاد بر دو چشم گریان خود و گفت ؎ ماذا علی من شم تربۃ احمد ان لا یشم مدی الزمان غوالیا: صبت علی مصائب لوانہا: صبت علی الایام صرن لیالیا و در صفحہ ۵۰ و ہر کدام از اہل بیت آنحضرت و صحابہ عظام مرثیہ در وفات آنحضرت در سلک انتظام کشیدند اول ایشان فاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا بود کہ چون بعد از دفن بزیارت قبر شریف رفت خاکی از انجا برداشت و بدیدہ خود نہاد و گریہ کرد و شعر مذکور انشا نمود و نیز در وقت زیارت دیگر گفتہ ست ؎

اذا اشتد شوقی زرت قبرک باکیا × انوح واشکو لا اراک مجاوبی × فیا ساکن الغبراء علمتنی البکا × وذکرک انسانی جمیع المصائب × فان کنت من عینی فی الترب غائبا × فما

کنت من قبلی المحسن بن بنائب ::

وازجمله مراثی که منسوب بحضرت زہرا است این دو بیت ست   نفسی علی زفراتها

محبوسة :: یالیتها خرجت مع الزفرات :: لاخیر بعدک فی الحیاة وانما :: ابکی مخافة ان

تطول حیاتی گفته شود که این مرثیه گفتن در وفات جناب سرور کائنات صلعم ثابت شد نیز دیگران

زیراکه درہمین کتاب بصفحه ۶۵ مرقوم ست که عمر ابن خطاب بر شهادت عروة بن مسعود مرثیه

واگر با اینهمه در شک باشی و برای مرثیه جناب سید الشهدا از سند خاص خواهی پس فاسئل ولو

راسیر کن که میفرمایند "لما وقعت واقعة الشهادة اشتهر امرها بانقلاب التراب دما و

امطار الدم من السماء وهتف الهواتف بالمراثی ونوح الجن" الخ یعنی بسبب شهادت جناب مظلوم

کربلا از آواز غیب مرثیه ها شنیده می شد فلا تکن من الغافلین سوم آنکه غنا در مذہب

اہل سنت وجماعت ممنوع نیست پس محل طعن باشد بلکه فرمایند که تغنی قرآن مجید نزد این

حضرات امری سنت ضروری چنانچه عبدالحق محدث دہلوی در مدارج النبوة نوشته و در حدیث

صحیح آمده که آنحضرت فرمود صلعم لیس منا من لم یتغن بالقرآن وہرگاه تغنی قرآن جائز

باشد در تغنی مراثی چه قباحت تنبیه مراد از تغنی ہمین غنا متعارف یعنی رعایت قوانین موسیقی

ست چه درہمان کتاب بفاصله یسیر نوشته که علما در مسئله تغنی بالقرآن اختلاف کرده اند بعضی

مطلق جائز دارند یعنی اگرچه لازم آید افراط در مد و اشباع حرکات و ... قرآن اگر ... قوانین

موسیقی باشد و بعضی مطلق منع کنند انتہی و از ہمین جا ... که ... اہل خلاف ... آن

تغنی قرآن مجید ست واگر گوئی که این روایت تاکید تغنی قرآن است برای تحلیل تغنی مراثی سند را

سندی دیگر باید گویم اول آنکه چون غنا جائز شد خواندن ... در ان ہمان بود و قرآن را چه

زیادتی که برای یعنی آن تحریص وترغیب داده شده دوم آنکه در صحیح بخاری نوشته که برای شہدا بدر

بہ میکردند و دف میزدند کما نقلا من نعمة العشاق ... که یاد ... باشد ... بالیه

رعایت قوانین موسیقی خواہد بود قال المخاطب ... یاد کرنے کو فرمایا ہے اقول ...

گریہ وزاری منافی صبر و یاد خدا نیست بلکہ البکاء من الله از احادیث مشہورہ اہل سنت ست
و گریہ کردن بر میت و اوصاف او بر شمردن از سنت سنیہ جناب خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم و شوا ہد آن بسیار از آنجملہ در کتاب مدارج النبوۃ بہ صفحہ ۵۷۵ و ۵۷۶ آوردہ و چون دید
آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حمزہ را کشتہ شدہ و مثلہ کردہ شد صیحہ زد و گفت مصیبت زدہ
نمی شوم من ہرگز مثل تو و نہ ایستادہ ام من ہیچ جای ایستادنی غضبناک سازندہ تر مرا ازینجا و نقل است
از ابن مسعود کہ گفت ندیدم ما آنحضرت را صلعم گریہ کنندہ تر ہرگز سخت تر از گریہ وی بر حمزہ بن عبد المطلب
ایستاد بر جنازہ وے و گریہ کرد و بر داشت آواز تا بیہوش شد و فرمود یا حمزۃ یا عم رسول اللہ یا
اسد اللہ یا اسد رسولہ یا حمزۃ یا فاعل الخیرات یا حمزۃ یا کاشف الکربات یا حمزۃ یا ذاب
عن وجہ رسول اللہ صلعم و اینجا معلوم میشود کہ در ندبہ و نیاحت فریاد و آہ و نالہ نیز موجود
آمدہ ست واللہ اعلم انتہی طرفہ اینکہ روایت مذکورہ با عتراف شیخ عبد الحق بر حصول مطلق آہ و نالہ
و رندبہ نص ست صریح کما تری قال المخاطب قال اللہ تعالی یا ایہا
الذین امنوا استعینوا بالصبر والصلوۃ ان اللہ مع الصابرین
اللہ فرماتا ہے ای مسلمانون قوت پکڑو صبر کرنے سی اور نماز سی بیشک اللہ ساتھ ہی صبر کرنے
والون کے اقول و بہ نستعین مخاطب عالی فہم بفرماید کہ جناب رسالتماب صلعم از گریہ و صیحہ و شمردن
اوصاف جناب حمزہ رضی اللہ عنہ داخل صابران ماندند یا نہ بحالت اولے خدا ہمراہ ماست و گریہ
و بکا مخالف صبر نیست و بحالت ثانیہ ماتم ایمان خود کنند کہ آنحضرت را بے صبر گفتہ از خدا جدا می کنند
وان اللہ مع الصابرین بیاد نمی آرد قال المخاطب اس آیت سی معلوم ہوا کہ جب کچھ مشکل اور مصیبت
پڑے تو وہین صبر اور نماز سے قوت پکڑی کیونکہ بغیر مشکل و مصیبت کے صبر کی حاجت نہین اور جو
کوئی صبر نکرے اللہ اوسکی ساتھ نہین اور صبر کرنا ایمان کی نشانی ہے اقول و بہ نستعین گریہ
و بکا مخالف صبر نیست بلکہ مخالف صبر امر دیگر ست کہ عدم رضاے قلب عبارت ازان ست
چنانچہ علامہ دہلوی علیہ الرحمہ در تحفہ اثنا عشریہ می فرماید شکی نیست کہ صبر از اعظم خصائل نفسانی

و جزع از ایلام است — وظاہر است که صبر از انفعالات نفسانیست و تعلق بقلب دارد اگر
با وجود اطمینان قلب و ثبات قدم بر جادہ صبر و رضا بالقضا است عمداً بنا بر اعلام و استعظام
بعضی مصائب و انتہای آن مرد مثل بعضی امور که بحسب ظاہر دلالت بر عدم اصطبار میکند بوقوع
بیاید محذوری ندارد و منافاتی بمقام صبر نخواہد داشت شیخ عبد الحق دہلوی در مدارج النبوۃ
جلد دوم صفحه ۴۹۰ می فرماید پس بسیار سخت شد مرض نبی صلعم چنانکه آورده اند که اضطراب مینمود
و بر فرش خود از پہلو بپہلو می گشت عایشه میگوید پس گفتم یا رسول الله اگر مثل این حالت از ما
از ما بوجود آید عیب میکنی و در غضب می آئی فرمود ای عایشه مرض نہایت سختی دارد الی آخرہ
بعد از آن شیخ مذکور میفرماید اما جزع و فزع در بلا یا آه و ناله در امراض چه حکم دارد اینجا سخن جزع
و فزع که بمعنی بے صبری و بیطاقتی ست و مکروه داشتن بلا و گریختن از آن حرام ست بے خلاف
و آه و ناله که بقصد اظہار عجز و شکستگی و بیچارگی که لازم حال بندگی ست و اضطراب و بیقراری
ہر که از شدت مرض و صعوبت آن عارض گردد دیگر ست و داخل جزع و فزع و مکروه داشتن و
دیگر گریختن و شکایت از بلیه نیست و حدیث عایشه رضی الله عنہا که در بیان حال شریف مذکور شد
در اثبات آن کافی ست آری بیقراری و ناله و زاری اگر بعدم رضا و تسلیم باشد مکروه ست و داخل
شکایت ست و از علماء مشایخ و آنہا که اطلاق کراہت و شکایت بر آن کرده اند مطلق نیست
بلکه مقید ست به بے صبری و بیقراری اما خبر دادن بدرد و الم بجبلت و طبیعت بشری بالاتفاق
مضائقه ندارد و پیش فی گردد و شکایت محذورے ندارد و بسا کس که بظاہر خاموش باشد و در باطن
شاکی بود و بسا که در ظاہر سخن مرض و بلا گوید و در باطن راضی بود و پس تکیه و اعتماد درین امور بر
عمل دل ست نه بر فعل زبان انتہی مفاد کلامہ **قال** المخاطب ادب جبر ہر صفحہ اسی کا نام ہے کہ مصیبت
مین آپکو نوحہ اور زاری اور پیٹنی اور گریبان پھاڑنے سے بند کرے اور نماز پڑھی مصیبت مین یا
الله کے طرف رجوع اور دعا کرنے ہی ہمارے پیغمبر صلعم جب کچھ دکھ مین ہوتے تھے نماز پڑھنے لگا کرتے
اقول در بستعین جزینجا مبحوث عنه صبر شرعی ست نه عرفی و سابق گذشت که جواب ما

بانکہ بر حضرت حمزہ رضی اللہ عنہ گریہ و صیحہ و نوحہ و ندبہ نمودند از دائرہ صابران بیرون رفتند و گفتہ
ہمان ست کہ شیخ عبدالحق دہلوی گفتہ کہ تکیہ و اعتماد درین امور بر عمل دل ست نہ بر فعل زبان فلان
ہمین جا ست ہر آنکس کہ بظاہر خاموش باشد و در باطن شاکے بود اطلاق بی صبرے برا و در
شرع خواہ شد و در عرف آن را صابر خواہند خواند و پیغمبر ما صلعم در مصائب جابجا گریہ فرمودہ و اہلبیت
کرام و صحابہ عظام اقتداء انحضرت بہ گریہ و زاری نمودہ اند اگر استیفاء این اقوال نمودہ آید کتابے
علیحدہ باید لہذا بہ نقل دو سہ عبارات اکتفا میرود اول آنکہ در کتاب مدارج النبوۃ بصفحہ ۵۳۰
مرقوم ست کہ چون خبر یافت رسول خدا صلعم کہ ابراہیم در سکرات ست عبدالرحمان بن عوف نزد آنحضرت
بود پس گرفت انحضرت صلعم دست عبدالرحمان را پس آورد او را و رسید بر سر نعش و دید کہ ابراہیم جان
میدہد پس گرفت او را و نہاد در کنار خود و پس اشک ریختن گرفت از چشم مبارک وے صلعم
پس گفت یا ابراہیم ما بسبب تو اے ابراہیم اندوہگین ایم چشم می گرید و دل می سوزد انتہی بقدر الحاجت
دوم آنکہ بصفحہ ۵۰۲ نوشتہ فاطمہ رضی اللہ عنہا چون این بشنید بگریست فرمود اے دشمن گریہ
مکن کہ حملہ عرش بر بکا تو گریہ میکنند و بدست مبارک اشک از چہرہ فاطمہ رضی اللہ عنہا پاک کرد
و دلداریہا و بشارتہا داد الخ و بعد ازان میگوید انگاہ با فاطمہ فرمود کہ پسران خود را بپیش آر
پس فاطمہ حسن و حسین را علیہم التحیۃ و الرضوان پیش انحضرت صلعم آورد چون او را بدان
حال دیدند گریہ آغاز نہادند و چنان گریہ و زاری کردند کہ از گریہ ایشان ہر کہ در خانہ بود بگریست
انتہی سوم آنکہ بصفحہ ۵۲۰ مسطور ست چون از دفن انحضرت صلعم فارغ شد صحابہ بخاک حسرت و
ندامت بر سر وقت و حال خود می ریختند و از آتش فراق آن محبوب دو جہانی می سوختند
و گریہ و زاری میکردند خصوصاً فاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا کہ از ہمہ مصیبت زدہ و بیکس تر و زار
و نالان تر بود در روئے حسن و حسین رضی اللہ عنہما نگاہ میکرد و بر یتیمی خود و نامرادی فرزندان
میگریست از انجانب عائشہ صدیقہ در ہمان حجرہ کہ آن سرور وصال یافتہ بود بیت الحزن و
الفراق او شد بے خانمان شدہ روز و شب میگریست انتہی قال المخاطب او رجب حضرت

سارا کو کہ حضرت ابراہیم کی شئے بی تھین بادشاہ مصر نے پکڑ منگوایا حضرت ابراہیم عین اس مصیبت
میں نماز پڑہنے لگی اور وہان حضرت سارا بھی جاکر بادشاہ کے سامنے نماز شروع کی اور حضرت
عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ اپنی بیٹی کی حالت موت سنکر نماز پڑہنے لگے اقول و
بہ نستعین مولف رسالہ حوالہ کتاب بیان نساختہ کہ در سیاق و سباق روایت نظر کردہ می شد
حقیقت حال منکشف میگشت ظاہر روایت مقتضی آنست کہ این نماز خواندن برای استجابت
دعا خواہد بود نہ بنظر اظہار عاجزی و شکستگی ورنہ در مدارج النبوۃ بصفحہ ۵۰۰ موجود ست کہ ابن
عباس میگفت کہ روز پنجشنبہ چہ روزے بود روز پنجشنبہ کہ این حادثہ واقع شد و بگریست ابن عباس
تا اشکہا بر مثال مروارید در رشتہ کشیدہ بر روے او فرود دوید انتہی قال المخاطب در مشہور ہے
کہ حضرت امام حسین علیہ السلام بھی سجدے [illegible] میں شہید ہوئے اقول و بہ نستعین ہر دو امر
یعنی نماز گذاردن و گریہ کردن جناب سید الشہدا علیہ التحیۃ والثنا از امور سنت و مقتدی
را باید کہ بہر دو امر اقتدا با نحضرت لازم گیرد [illegible] کہ گریہ آنحضرت در شہادت [illegible] التحریر الشہادتین را
بنظر انصاف ملاحظہ فرما کہ نقلا عن الصواعق می نویسد [illegible] ست کہ چون [illegible] ابن ملجم شکست
نصیحت برادر خود یعنی حسن بن علی علیہما السلام یاد میکرد و میگریست آخر [illegible] ملاحظہ روایت
مذکورہ حضرت مخاطب ارشاد فرماید کہ در مصیبت گریہ و بکا جائز ست یا ناروا و در گریہ اقتدا
بحضرت سید الشہدا ویا امری ست باتباع ہوا قال اب سمجھو کہ تعزیہ ان دونون باتون کے
خلاف ہے صبر کی جگہہ سر پیٹنا اور چھاتی کوٹنا اور نعش بناکر کوچہ و بازار مین نکالنا اقول
و بہ نستعین در بنا ساختن تعزیہ بنوعے مخالفت آیہ نیست و سابق دانستی کہ گریہ از سنت پیغمبر
خدا است و ہمیشہ معمول صحابہ عظام و اہلبیت کرام در مصائب گریہ بودہ ست شواہد آن آنفا
مفصل گذشت در ینجا بہ نقل یک روایت کہ ازان دست بر سر زدن و فریاد کردن گریہ نمودن
در مجمع عام از صحابہ ثابت ست اکتفا میرود در مدارج النبوۃ بصفحہ ۱۰۰ مرقوم ست پس موجود
آنحضرت علیہ السلام بفرما ابابکر را کہ بگذارد نماز با مردم پس بیرون آمد بلال دست بر سر زنان

وفریادکنان ندا فریاد وا بریده شدن امید و شکستن پشت کاشکی نبی زائیده مرا مادر من وچون
نزائیده کاشکی من مردم پیش ازین روز ونمیدیدم از پیغمبر خدا این حال را پس درآمد بلال در مسجد
وگفت یا ابابکر رسول خدا امر مے فرماید که پیش روی ونماز بگذاری با مردم پس چون دید ابوبکر خالی
بودن مسجد را از رسول خدا و بود ابوبکر رضی اللہ عنہ مردے نرم دل سخت اندوہگین شد که نتوانست
نگاهداشت خود را پس بروے افتاد بیهوش وبگریه درآمدند صحابه وفریاد کردند پس در گوش
آنحضرت رسید فرمود یا فاطمه این چه آواز گریه وفریاد ست که میرسد فرمود فاطمه این آواز گریه
وفریاد مسلمانان ست که ترا در مسجد نمی بینند پس طلبید علی وعباس را وتکیه کرد برایشان و
بیرون آمد بسوے مسجد ونماز گذارد انتهی ازدلیا مخاطب ارشاد فرمایند که درین وقت صحابه
عظام از آیه فاذا هدایا استعینوا باللہ بالصبر والصلوٰۃ انحراف ساخته با وصف ارشاد نبوی چرا حضور بادہ
نماز فریضه نگفتند بلکه بزاری گریه وفریاد دست بر سر زدن ونوحه نمودن خود را از معیت خدا جدا ساختند
ہم جہ تمامہ ہم گستند دلائل جواز نقل قبر سابق گذشت فتذکر قال المخاطب اور نماز
جگہ مرثیہ میں کہ جس میں تمام سبب بے صبری اور شکایت اقول وبہ نستعین انچہ درین مقام افادہ نمودہ
ناشی از تعصب حضرت مخاطب میباشد چه هر واحد از نماز ومرثیه امریست علاحده علاحده
کسے از اہل حق نگفته که یکی بجای دیگر ست نمی بینی که در مذهب اهلبیت نماز عاشوره وارد ست
المختص بر محبت جناب خامس آل عبا علیه التحیة والثنا ادا کردن نماز وخواندن مرثیه
کار مومنین ست اہل سنت وجماعت را نه بسوے نماز اتفاقی ونه بمرثیه سروکاری ودر مرثیه
بے صبری وشکایت بیان نمیشود بلکه سراسر حال صبر وشجاعت حضرت وظلم یزید بیان مرقوم
ومنظوم قال المخاطب نال اور شور سے نکلتی ہے اقول وبہ نستعین کلام بے نظامش
فرسوده است بدو وجه اول آنکه غنا در مذهب امامیه حرام است دوم آنکه اگر کسے از عوام مرتکب
خواندن وشنیدن مرثیه به غنا میشود حال او کمتر است از حال صحابه که بروایت اهل سنت د

وجماعت غنا با غوی شنیدند چنانچه در مدارج النبوة صفحه ۴۹۹ مذکور است و گفته اند قایلان
باباحت که روایت کرده شده است غنا و سماع از جماعت کثیر از اکابر صحابه که در ایشان چندے
از عشره مبشره اند و جم غفیر از تابعین و تبع تابعین و اتباع تبع و دیگر علماء محدثین و علماء دین
که از ارباب زہد و تقوے و علم و عبادت بوده اند و نقل کرده شده است در بیان این باب از
ایشان روایات و حکایات که کفایتست در آن و بیشک معلوم گردد که ائمه دین و اکابر
اہل یقین مخالف بودند در آن اما عبد اللہ بن جعفر رضی اللہ عنہما سماع غنا از وے مستفیض
و مشهور است و نقل کرده است از او بهر کدام از ایشان که [illegible] است در این مسئلہ از فقہا و محدثان ارباب
تواریخ و ابن عبد البر در استیعاب گفته نمی دید وے بغنا باسی و بود امیر المومنین در زمان
عم وے علی ابن ابی طالب معرفت وی رضی اللہ عنہ در خانہ جمیلہ که از مغنیات بود و بودند [illegible]
بود که تغنّے نکنند برائے ہیچ کسے مگر در خانہ خود پس تغنّی کرد برائے وی و خواست که بیاید در خانہ
وے رضی اللہ عنہ و بشنوانید او را و کفارت و ہدایت عین خود پس منع کرد وے رضی اللہ
عنہ او را از آن و گفته اند که بوده اند مر عبد اللہ بن جعفر را جواری که تغنّی میکردند و خود می شنید
برای وے انتہی **قال المخاطب** معلوم ہوا کہ تعزیہ میں سراسر بی صبری ہے کہ جس سی اللہ کا
ساتھ چھوٹتا ہے اور پیغمبروں اور اماموں کے طریقہ و [illegible] کے حکم سی [illegible] ہیں
پڑھنا اور صبر کرنا ہے مخالف ہی **اقول** [illegible]
کہ تعزیہ داری عین صبر است و امری خلاف صبر [illegible] است و گریہ و زاری را [illegible]
نتوان گفت بل ہر آنکس کہ گریہ و زاری را بے صبری میگوید از سنت خدا و پیروی رسول
بمراحل دور **قال المخاطب** ولا تقولوا لمن یقتل فی سبیل اللہ اموات بل احیاء و لکن لا تشعرون
اور نہ کہو جو مارا جاے اللہ کی راہ میں کہ مردے ہیں بلکہ وہ زندہ ہیں لیکن تمکو خبر نہیں [illegible]
بدر کی لڑائی کے بعد صحابہ شہیدوں پر افسوس اور غم کرتے تھے کہ دیکھو فلانے [illegible]
دیا اور دنیا کی لذت سی محروم ہوا سو اللہ تعالے نے فرمایا کہ جو کوئی اللہ کے راہ میں گیا

اوسکو مردہ سمجھکر اسپر افسوس اور ماتم کرنا نچاہیئے **اقول** و به نستعین مخاطب والا شان درینجا اختراعے
غریب و فائدہ عجیب از آیہ ولا تقولوا لمن یقتل فی سبیل اللہ اموات برآوردہ میفرماید جو کوئی اللہ
کی راہ مین مارا گیا اوسکو مردہ سمجھکر اوسپر افسوس اور ماتم کرنا نچاہیئے و ظاہر کہ فقرہ اسپر افسوس اور ماتم نچاہیئے
از ایجاد طبع حضرت مخاطب میباشد حالانکہ افسوس و ماتم کردن جناب رسالتمآب صلعم بر حضرت حمزہ
رضی اللہ عنہ ثابت است **قال المخاطب** کیونکہ وہ اللہ کے پاس زندہ ہین اور اپنی زندہ کا جیا نہین کوئی
ماتم نہین کرتا پھر اللہ کے زندہ پر کیون ماتم کرے **اقول** نستعین آنچہ افادہ نمودہ مدفوع است بچند وجہ
اول آنکہ اگر شہدا نزد اللہ تعالی زندہ اند مگر حکم زندہ برآنہا در دنیا جاری کردن عند الشرع نمیتواند شد والا تقسیم
ترکہ وغیرہ و دفن و کفن و نکاح ازواج شہدا جائز نباشد و احکام صوم و صلوٰۃ و حج و زکوٰۃ و جہاد جاری باشد
و درحالیکہ بدنیا احکام مردہ از قبیل دفن و کفن و نکاح ازواج وغیرہ بر شہدا جاری باشد گریہ و بکا چرا و چسان
روا نباشد دوم آنکہ گریہ مخصوص بر میت نیست بلکہ بر زندہ نیز بسبب مفارقت گریہ و زاری رواست
زیرا کہ حضرت یعقوب پیغمبر از مفارقت یوسف علیہما السلام چندان گریست کہ ہر دو چشمانش سفید شدند
و او را ثواب صد شہید عطا شد سوم آنکہ جناب محمد مصطفے صلعم در زندگی خود بعد دریافت حال شہادت جناب
امام حسین علیہ السلام بسیار گریہ کردہ اند و سند آن از سر الشہادتین گذشت و نیز ظاہر کہ آنحضرت را معلوم
بود کہ جناب امام حسین علیہ السلام درجۂ شہادت خواہد یافت بلکہ در آنوقت زندہ بودند پس بصورت
بر زندہ دنیا بدریافت خبر شہادت کہ عبارت از زندگی اخروی است گریہ جائز و رواست و این فعل
آنحضرت را صلعم مخالف آیہ گفتن کار بیجا است **قال المخاطب** مگر ہان اتنا فرق ہے کہ اللہ کے زندہ گی
تمسے ملاقات نہین سو اسکو یون سمجھو کہ جیسے کوئی تمہارا بزرگ یا قریب کسی ولایت دور دست مین نکل گیا
ہوا ور تم سنو کہ وہ وہان صحیح و سلامت چین مین ہے تو البتہ یہ حال سنکر اسکی سفر کی مصیبت کو یاد کرکے
ہرگز ماتم نکروگے الغرض اب اسیطرح امام علیہ السلام کا حال کہ اللہ کی راہ مین شہید ہوئے سمجھو اور انکو
زندہ جان بوجہ کربلی صبری کے کام نکرو **اقول** و به نستعین بچند وجہ مردود است اول آنکہ شیخ عبد الحق
دہلوی در مدارج النبوۃ میفرماید بدانکہ حیات انبیا صلوات اللہ و سلامہ علیہم اجمعین متفق علیہ است بیان

علماء ملت وهیچکس را اختلاف نیست دران کامل تر وقوی تر از وجود حیات شهدا ومقتولین فی سبیل الله که
آن معنوی اخروی است عند الله وحیات انبیا حسی دنیاوی است واحادیث وآثار دران واقع شده
چنانکه مذکور گردید یکی ازان حدیث است که ابویعلی بنقل ثقات از روایت انس بن مالک رضی الله عنهما آورده
قال قال رسول الله صلعم الانبیاء احیاء فی قبورهم یصلون الحدیث وچون زنده بودن جناب سرور
کائنات بحیات کامل تر از شهدا باعتراف محدث دهلوی اوضح بپیوست اکنون گریه وزاری وفریاد وناله
ونوحه فرشتگان واهل بیت کرام وازواج نبی آخر الزمان وحضرت عمر وعلی بر دیگر مسلمانان به ماتم جناب نبی صلی الله علیه وسلم آنحضرت
صلعم بگوش اهل یقین شنید ودر مدارج النبوة در صفحه ۱۲ الف نوشته پس آواز روح المطهر آنحضرت صلعم بعض کرده
درباعلی علیین برد وگفت یا محمداه یا رسول رب العالمین واز علی بن ابی طالب رضی الله عنه منقول است که
گفت من از جانب آسمان آواز وا محمداه می شنیدم که ملک میکرد الخ بعد ازان میگوید وبصحت رسیده که چون
آنحضرت صلعم رحلت نمود فاطمه زهرا اندوه کرد وزاری نمود وفرمود یا ابتاه دعوت حق را اجابت فرمودی
واابتاه بجنت الفردوس نزول نمودی واابتاه خبر گیرنده جبرئیل که رسانند واابتاه بعد از تو وحی هرگز آید
وجبرئیل هرگز آید خداوندا روح فاطمه را بروح او رسان الخ ودرباره نمله وسطر مینویسد وعایشه صدیقه رضی الله عنها
نیز زاری میکرد ومیفرمود دریغ ازان پیغمبری که فقر را بر غنا ودرویشی را بر توانگری اختیار کرد الخ ودر
صفحه ۵۱۳ آورده ودر آمد مردی اشهب اللحیه یعنی حضرت خضر علیه السلام پس گذشت گردنهای
مردم را وبگریست انتهی دوم آنکه خاصان جناب باری عز اسمه در ماتم جناب سرور کائنات صلعم
بکمال خلوص باوصف مرور سالها دوام واستمرار ورزیده اند چنانچه در مدارج النبوة موجود است که
روایت است از زید بن اسلم گفت بیرون آمد عمر رضی شبی برای حراست خلق پس دید چراغی را در خانه پیرزنی
پیرزن پشم را می گوید ومیگوید علی محمد صلواة الابرار صلی علیه الطیبون الاخیار قد کنت قواما بکاء
بالاسحار یالیت شعری والمنایا اطوار هل یجمعنی وحبیبی الدار ویاد میکند آنحضرت را صلعم واظهار شوق
میکند بلقای او پس نشست عمر وگفت اعاده کن قول خود را پس اعاده کرد بصوت حزین وگریه کرد انتهی
سوم آنکه جناب فاطمه زهرا صلوات الله علیها تا مدت حیات خود در ماتم آنحضرت بوده اند وشاهدان این بسیار

... مدارج النبوة ... گرینها گذشتن آنحضرت صلعم ... فاطمه رضی الله عنها ... از سوختن دل بید

الخ ... مخاطب از دوام این ماتم آنچه جواب خواهند گفت ما نیز همان جواب بعینه خواهیم داد

قال المخاطب آیه ولنبلونکم بشیء من الخوف والجوع ونقص من الاموال والانفس والثمرات وبشر الصابرین

الذین اذا اصابتهم مصیبة قالوا انا لله وانا الیه راجعون ترجمہ اور البتہ ہم

آزماوینگے تمکو کچھ ایک ڈر سے اور بھوک سے اور مالون کے اور جانونکے اور میوونکے نقصان سے اور خوشی سنا

صبر کرنیوالونکو کہ جب انکو پہنچی کچھ مصیبت کہیں ہم اللہ کے مال ہین اور ہمکو اسیطرف پھر جانا ہے آیۃ اولئک

علیہم صلوات من ربہم ورحمة واولئک ہم المہتدون ترجمہ ایسے لوگ انہین پر ہین شاباشی ہے انکو رب کی

اور مہربانی اور وہی ہین راہ پر ف اس آیت سے صحت فائدے اور حکم بوجھے گئے کہ جب کسی پیغمبر یا

امام کا اسطرحکی مصیبتونمین جو آیہ مین مذکور ہوئین گرفتار رہنا معلوم ہو یا اب کوئی مسلمان گرفتار رہے تو

اسکو اللہ کی آزمایش سمجھے اور اسمین صبر کرے اور انا لله پڑھے اقول ہیں تعین مخاطب وہتیا

طرحہ مخاطب فرمودہ چہ مسلمانان و چه انبیا و اوصیا علیہم السلام نزول بلا گاہے بسبب آزمایش ہوگا ہی بوجہ

تناسب اعمال تا قصد و مخاطب فقط یک قسم بیان ساختہ و سہو کہا ترے قال المخاطب اور واقعی سنت کہ خدا

کی آزمایش مین خواہ اپنے اوپر خواہ اپنے کسی بزرگ اور قریب پر ہو ماتم اور بے صبری کے کام کرنا نہایت

نا فہمی اور دوستی سے جی چھپانا ہے اقول ہین تعین محصل کلام بلاغت نظام مخاطب ہمین کہ گریہ وغیرہ بیت

بی صبری است و آن محل نظر است بچند وجہ اول آنکہ چون جناب خاتم النبیین صلوات اللہ علیہ وآلہ وسلم را

بعالم بقا خواندند گریہ فرمود چنانچہ در مدارج النبوة صفحہ ۴۹۰ نوشتہ آنحضرت فرمود دیدانید واگاہ باشید کہ

مرا بعالم بقا خواندہ اند وامر کردہ اند و بتسبیح و تحمید و استغفار و در گریہ شد گفتند یا رسول اللہ از موت میگریی

و بتحقیق امر بزرگ است خداوند تعالی گذشتہ و آیندہ ترا فرمود فاین ہول المطلع واین ضیق القبر وظلمة

اللحد واین القیمة والاہوال الخ دوم آنکہ از عبداللہ بن مسعود روایت است کہ آنحضرت صلعم پیش از وفات

خویش بیک ماہ از فوت خویش خبر داد خواص اصحاب را بخانہ عائشہ خواند و چون نظر مبارکش بر ایشان افتاد در گریہ شد

... مدارج النبوة ... بس بکمال وضوح لائح شد کہ بوقت نقصان انفس وغیرہ گریہ کردن خلاف حکم خدا نیست بلکہ مواف

معمول رسول خدا است سیوم آنکہ بوقت استماع خبر وفات جناب پیغمبر خدا صلعم حضرت ابوبکر نیز گریہ فرمودہ اند
پس بتحقیق مخاطب جناب شان را نصیبی از آیہ اولئک علیہم صلوات من ربہم الخ نخواہد بود و ہمچنانکہ تری مگر آنکہ
گفتہ شود کہ این مصیبہ وفات پیغمبر خدا صلعم بحق ابوبکر مصیبۂ ذات شان بود و نہ مصیبۂ بزرگ شان و مثل گریہ
ابوبکر آنکہ شیخ عبد الحق دہلوی در کتاب مدارج النبوۃ بصفحہ ۹۱ سم مینویسد لیکن پیغمبر صلعم رتنہا عذیا از کثرت گریہ
در ان در فتنہ افتند و ہلاک شوند چنانچہ ہلاک شدند آنکسانیکہ پیش از شما بودہ اند و از ابی سعید خدری رضی اللہ
آمدہ است کہ رسول خدا صلعم نشست بر منبر و گفت کہ بتحقیق خدا تعالی مخیر ساختہ بندہ از بندگان خود را میان آنکہ
بدہد او را از زیب و زینت حیات دنیا و میان آنچہ نزد اوست تعالی از اجر و ثواب آخرت پس اختیار کرد آن
بندہ چیزی را کہ نزد اوست و رغبت نکرد در دنیا پس گریست ابوبکر صدیق چون شنید این خبر و گفت پدران
و مادران ما فدای تو باد یا رسول اللہ و گفتند مردم بہ بینید بسوی این شیخ پیغمبر صلعم از حال بندہ از بندگان
خبر میدہد بود و ی گریہ میکند انتہی **قال المخاطب** خصوصا و مستحقین کہ دوست کہکر ادا وتی تو اور بعضی موقعوں
چاہیے اور یہی سبب ہی کہ انبیا اولیا پر بھی سبب مصیبتیں گذریں مگر وہ ہی راضی بقضا و رضا بقضا رہی ہے
اقول ای لعین و انما خاصان جناب باری عز اسمہ پابند سر رشتہ صبر و تسلیم ماندہ اند لیکن آن ذات کہ قصد
اظہار غربت و بیچارگی کہ لازم حال بندگی ست و اضطراب و بیقراری کہ از شدت مرض یا صعوبت آن ناشی گردد
دیگر است و داخل جزع و فزع و کراہت بلا و شکایت از مبتلی نیست کما فی المدارج النبوۃ **قال المخاطب** سینے
نہین کیا کہ مصیبت کیواسطے خواہ اپنے اور پر خواہ اپنے قریب یا بزرگ پر نئی بار اور دہلی بار اور امام باڑا
بنایا ہو اور اوسمین تعزیہ رکھکر اور مرثیہ گا کر چھاتی کوٹی اور سر پیٹا ہو **اقول** ای لعین مخاطب تعزیہ و ماتم
بچند لفظ طعن و تشنیع کردہ اول آنکہ در مصیبت ذات خود [illegible] دوم [illegible] تعزیہ سوم گفتن مرثیہ چہارم غنا ران پنجم دست بر سر [illegible] [illegible] سبب است [illegible] تنازع فیہ
در میان امامیہ و اہلسنت اینست کہ گریہ و بکا بر جناب امام حسین علیہ السلام موجب اجر و ثواب است و
یا بدعت و ضلالت و در صورت اولی انعقاد مجالس برای آن و ذکر مصائب آنحضرت در ان جائز و روا یا بدعت
در بدعت اہلسنت بہر دو شق ثانی معتقد و امامیہ نیز نفس اولین قائل اند و ان ثابت است بوجوہ اول آنکہ

امامیه ور ین باب احادیث کثیره اند که بطریق اہلبیت مروی شده وایراد جمله آن بغایت دشوار لهذا بجمله
مالا یدرک کله لا یترک کله بر نقل چند حدیث اکتفا سیرود یکی آنکه من ذکر الحسین عم فخرج من عینیه
ولو مقدار جناح الذباب کان ثوابه علی الله دوم آنکه قال الباقر عم ایما مؤمن ذرفت عیناه علی مصائب
الحسین حتی تسیل علی خده بوأه الله فی الجنة غرفا یسکنها احقابا سوم آنکه قال الرضا عم کان ابی اذا
دخل شهر المحرم لا یری ضاحکا فاذا کان العاشر منه کان ذلک الیوم یوم مصیبته وحزنه وبکائه هو
الیوم الذی قتل فیه جدی الحسین عم چهارم آنکه حکے عن دعبل الخزاعی انه قال دخلت علی سیدی
ومولای علی بن موسی الرضا عم فی مثل هذه الایام قال لی مرحبا بک یا دعبل ثم انه وسع لی
فی مجلسه واجلسنی الی جانبه ثم قال لی احب ان تنشد فی الحسین شعرا فان هذه الایام
ایام حزن کانت علینا اهل البیت وایام سرور کانت علی اعدائنا خصوصا
بنی امیه یا دعبل من بکی علی مصابنا ولو واحدا کان اجره علی الله یا دعبل من ذرفت عیناه علی مصابنا
حشره الله معنا یا دعبل من بکا علی مصائب جدی الحسین غفر الله ذنوبه البتة ثم التفت الی
وقال ارث الحسین فانت ناصرنا ومادحنا فلا تقصر قال دعبل فاستعبرت وسالت عبرتی وانشدت
وچون مرثیه طولانی است لهذا ابیات شعر اکتفا رفت پنجم آنکه قال الصادق عم من لم یحزن علی مصابنا فلیس منا
ششم آنکه جناب پیغمبر خدا وعلی مرتضی در مصیبت جناب امام حسین عم گریسته اند در ترجمه صواعق محرقه از ابن ماجه روایت
کرده که وقتی اصحاب نزد رسول الله صلعم بودند درین اثنا آمدند حسنین عم وچون رسول الله صلعم ایشان را دید اشک
از چشمان مبارک وی ریخت ورنگ آنحضرت تغیر یافت الخ وفی الصواعق هکذا اخرج ابن سعد عن
الشعبی قال مر علی رضی الله عنه بکربلا عند مسیره الی صفین وحاذی نینوا قریة علی الفرات فوقف
وسال عن اسم هذه الارض فقیل له کربلا فبکی حتی بل الارض من دموعه وقال دخلت علی
رسول الله صلعم وهو یبکی فقلت ما یبکیک فقال جاء عندی جبرئیل آنفا واخبرنی ان ولدی الحسین عم یقتل بشاطی
الفرات بموضع یقال له کربلا ثم قبض جبرئیل قبضة من تراب شمنی ایاها فلم املک عینی ان فاضتا انتهی هفتم آنکه
بشهادت ابن حجر جناب امیر المؤمنین علی عم ارشاد فرموده که بر شهادت جناب امام حسین عم آسمان وزمین گریه خواهد کرد

فنحن احق بالبکاء چنانچه در ترجمه صواعق محرقه از ملا روایت کرده که علی رض بموضع قبر حسین رض گذشت و گفت لشکر
از آل محمد صلعم درین ارض کشته خواهد شد که آسمان و زمین بر ایشان گریه کنند انتهی سیوم آنکه جناب باری عز اسمه
هفتاد هزار فرشته را برای گریه بر قبر مظلوم کربلا تعیین فرموده کذا فی غنیة الطالبین لعبد القادر الجیلانی پنجم
آنکه شاه عبد العزیز دهلوی در رساله سر الشهادتین از بقاء بکا و حزن و تذکر وقائع مذکوره درین امت
تا قیام قیامت اقرار نموده حیث قال لیطلع الحاضرون والغائبون علی وقوعها بل بابقاء البکاء والحزن
المستمر و تذکر تلک الوقائع الهائلة فی امته الی یوم القیامة ششم آنکه شاه صاحب فرموده
عشره محرم دو مجلس یعنی در دولتخانه خود و یک مجلس بحضور اکبر شاه بادشاه منعقد ساخته مصائب جناب امام حسین علیه السلام
بیان مینمودند فقیر نیز بارها شریک مجالس مذکوره گردیده و لطف بیان شاه صاحب شنیده چون مقدمه اصلی
بنحو بهترین وجه ثابت گشت لهذا اکنون عنان شبدیز خامه بسوی تردید اقوال مخاطب منعطف میسازم اول تعمیر
مکان پس بدانکه تعمیر مکان در نفس الامر جائز است و مباح و احدی را در آن مجال دم زدن نیست علاوه بر آن
جناب سیدة النساء علیها الصلوات والسلام و حضرت یعقوب علیه السلام بیت الحزن بیرون شهر ترتیب داده
بودند چنانچه دفاتر ایشان ازین ذکر مشحون والفضل ما شهدت به الاعداء از همه ظاهر تر آنکه برای نبی خانه
و خانقاه برای ترتیب مجلس مولد شریف و توجه مریدان بنا نموده است و در روضه مخزن بروایت بلال مروی که
بر آن حضرت صلعم چشمی که گریه کند آن چشم دوزخ را نخواهد دید ثانیا داشتن تعزیه از ادله جواز تعزیه داری در بحث سابق گذشت
فتذکر ولا تغفل ثالثا گفتن مرثیه اگرچه پیش ازین ثبوت مرثیه گفتن بانحنان گردیده که احدی را مجال انکار باقی نیست
مگر برای اطمینان قلب ناظرین سندی درین جا تحریر می آرم یعنی شیخ عبد الحق دهلوی در مدارج النبوة به صفحه
۵۲۵ - میگوید و هر کدام از اهلبیت آنحضرت و صحابه عظام مرثیه در وفات آنحضرت صلعم در سلک انتظام کشیدند
انتهی رابعا غنا در مذهب امامیه حرام است مگر پیدا ظاهر که در مذهب اهلسنت غنا ممنوع نیست حتی که تغنی بقرآن
اگرچه قوانین موسیقی باشد جائز و روا میدانند و روایت کرده اند غنا و سماع آن از جماعت کثیره از اکابر صحابه
که در ایشان چندی از عشره مبشره اند کذا فی مدارج النبوة خامسا دست بر سر و سینه زدن بالفرض التسلیم میگویم
که چون بروایت اهلسنت و جماعت ثابت است که در ماتم آنحضرت بلال دست بر سر زنان و فریاد کنان

پیدا آمد کما فی مدارج النبوة و جناب سیده دست بر سر زنان از خانه بیرون دوید و میگریست چنانچه در
مدارج النبوة آورده که آواز شیطان که بقتل محمد صلعم ندا میکرد بمدینه رسید تا در خانهای مدینه نیز شنیدند و
فاطمه زهرا رضی الله عنها چون این آواز شنید دست بر سر زنان از خانه بیرون دوید و میگریست و هم زنان
هاشمیه بیرون دویدند چنین معلوم میشود که زهرا رضی الله عنها از شنیدن این آواز از مدینه باحد رسید انتهی پس سر برهنه بر آمدن
تشنیع نمودن بیجا است **قال المخاطب** اور الله تعالی نے قرآن شریف میں ستر جگه سے زیاده صبر کی تعریف
کی ہے اور ثواب صبر کرنیکا بے انتہا فرمایا ہے اور ماتم کرنیکا مصیبت میں ایک جگه بھی ذرا سا ثواب نکھا اور کسی
نبی ولی امام کیواسطے ماتم مخصوص نہیں کیا **اقول** و به نستعین چون مخاطب معنی صبر کما حقه ادراک نکرده لهذا
بار بار در مغالطه می افتد و مردم را اغوا میکند و نمیداند که در صبر عرفی و شرعی فرقی است بسیار و گریه و بکا خارج
صبر شرعی نیست بلکه در گریه و زاری رتبه تذلل و انکسار که اعلی رتبه عبودیت است حاصل میشود چنانچه در مدارج النبوة
از آنحضرت آورده که البکاء من الرحمة و در روضه مخزن بروایت بلال مرقوم که بران حضرت صلعم چشمی که گریه
آن چشم آتش دوزخ را نخواهد دید اکنون ارشاد فرمایید که بعد گریه و زاری انسان داخل زمره صابران میماند
یا نه در صورت اولی آنچه حق تعالی توصیف صبر بقرآن شریف فرموده آنهمه برای گریه کنندگان مهیا و موجود است
و بحالت ثانیه سخنی مختصر گوییم که آنحضرت صلعم بارها در مصیبت گریه فرموده اند و شواهد ان سابق گذشت فلا نعقل
قال المخاطب اور حدیث میں آیا ہے کہ صبر نصف ایمان ہے اور ماتم کو کہیں چالیسواں حصه بھی ایمان کا نکھا
اقول و به نستعین اگر از ماتم گریه مراد گرفته کما هو الظاهر پس حدیث البکاء من الرحمة موجود و اگر امری دیگر مراد
داشته فعلیک البیان و علینا التسلیم او الرد بالبرهان **قال المخاطب** پیغمبر خدا نے فرمایا ہے که جو
مسلمان مصیبت میں جزع فزع کے مقام میں اس کلمه کو انا لله بار بار کہے الله اوسکو اچھا بدلا اوس مصیبت کا دے
اور اجر اور ثواب اسکا ذخیره رہے **اقول** به نستعین فی الواقع گفتن انا لله ثواب ها دارد و جزع و فزع ممنوع مگر
گریه در مصائب خاصان خدا نیز اجر و ثواب ها دارد که بیان آن از حیطه قلم شکسته رقم محال است طرفه آنکه در
مدارج النبوة مرقوم و فاطمه دختر حمزه گفت یا رسول الله پدر من کو خواجه فرمود که من پدر تو باشم گفت یا رسول الله
ازین سخن بوی خون میآید و اشک از دیده وی ریزان گشت و یاران [illegible] و در گریه در آمد بعد از ان

گفت ای فرزند اگر انرا صفت کنم دل تو طاقت نیارد و خروش و نالهٔ آن ضعیفه زیاده گشت انتهی **قال المخاطب**
اور رسول خدا نے کہا ہے کہ ہماری است کو اللہ تعالی نے وہ چیز دی ہے کہ کسی اگلی است کو نہیں دی وہ کلمہ انا للہ ہے
کہ مصیبت کیوقت کہتی ہیں **اقول و بہ نستعین** سابقا کہ این ترجمہ حدیث است مگر از مطلب مخاطب کہ ممانعت گریہ
و بکا است مناسبتے ندارد **قال المخاطب** اور مسند امام احمد میں خود حضرت امام حسینؑ سے روایت ہے کہ پیغمبر خدا نے فرمایا
کہ جب مسلمان کو مصیبت پہونچے اور بعد مدت کے اوس مصیبت کو یاد لاوے اور نئی سرسے پھر انا للہ و انا الیہ راجعون
کہے تو اللہ تعالی اوسکو اجر تازہ بخشتا ہے گو وہ مصیبت گذشتہ ابھی پہونچی **اقول و بہ نستعین** این حدیث حجت بر
ما است نہ بر ما یعنی یاد آوردن مصیبت گذشتہ از سر نو جایز و روا است و ہو المقصود فی ہذا الباب **قال المخاطب**
الغرض جب مصیبت کیوقت قرآن میں صبر کرنے اور انا للہ کہنے پر بشارت اور صلوات اور رحمت اور ہدایت مقرر
ہوئی اور پیغمبر اور امام کے بھی قول سے مصیبت میں انا للہ کہنے کا حکم معلوم ہوا تو صاف بوجھا گیا کہ جو اوسکے خلاف
بجای صبر اور انا للہ کے ماتم اور مرثیہ اور تعزیہ مقرر کرے وہ اس بشارت سے اور رحمت اور صلوات سے بے نصیب ہے
اور راہ سے گمراہ اور خدا اور رسول اور امام کے کہنے اور طریقہ سے باہر **اقول و بہ نستعین** عادت امامیہ بران جاری
گشتہ کہ بوقت تذکر مصائب جناب امام حسینؑ انا للہ الخ بر زبان میآرند بلکہ در اعمال یوم عاشور گفتن کلمہ استرجاع
ماثور است پس تابندہ حکم خدا و رسول خواہند بود نہ مخالف آن گریہ کردن و مرثیہ خواندن و تعزیہ ساختن خلاف صبر نیست
تا وعید لازم آید و ہر یک را جدا جدا بیان میکنم اولا گریہ کردن دلائل ثبوت ان لا تعد و لا تحصی درینجا بنا بر اختصار
بر ذکر چند دلیل اکتفا میرود اول پیغمبر خدا صلعم بر حضرت حمزہ علیہ الرحمۃ خود گریہ فرمود دیگران را نیز برای گریہ ارشاد
فرمود چنانچہ در روضۃ الاحباب میگوید کہ اخر صفیہ بر سر حمزہ آمد و وی و فاطمہ میگریستند و بگریہ ایشان انحضرت نیز بگریہ
در آمد الخ و شیخ عبد الحق دہلوی در مدارج النبوۃ نقلا عن معارج النبوۃ آوردہ و درینجا حکایتے غریب است
کہ نقل کردہ اند کہ چون انحضرت صلعم بمدینہ نزول فرمود از اکثر خانہای انصار اواز گریہ زنان شنید مگر از
خانہ حمزہ فرمود لکن حمزۃ لا بواکی لہ یعنی حمزہ زنانی کہ بروی گریہ کنند ندارد انصار چون این سخن شنیدند زنان
خویش را گفتند کہ نخست بخانہ حمزہ روند و بروی بگریند انگاہ بخانہ خویش ایند و بر کشتگان خویش گریہ کنند زنان انصار
میان شام و خفتن بخانہ حمزہ آمدند تا نیم شب بروی میگریستند انحضرت بخواب رفتہ بود چون بیدار شد اواز گریہ

زنان از خانه حمزه شنید پرسید که این چه آواز است گفتند زنان انصار بر عم تو میگریند پس دعا کرد آنحضرت و فرمود
رضی الله عنکن وعن اولادکن و اولاد اولادکن انتهی دوم زنی در زمان خلافت جناب عمر ابن الخطاب زنی بشب آواز
حزین مضامین شوق بلقاء آنحضرت میگفت حضرت خلیفه ثانی بوقت پاسبانی استماع آن کرده نشست و اعاده
قول ازان ضعیفه خواست پس اعاده کرد بصوت حزین و گریه کرد کما فی مدارج النبوة سیوم زنی از عائشه التماس
کرد که قبر شریف رسول الله صلعم برای من بکشا پس بکشاد عائشه گریه کرد آن زن تا جان بقابض ارواح واد یا
این گریه [illegible] تا جان [illegible] مدارج النبوة صفحه ۱۴۳ - چهارم چون
زمان وفات آنحضرت صلعم نزدیک رسید جبرئیل بخدمت جاضر گریه و بکا کرد چنانچه در صفحه ۱۲ الله مدارج النبوه مرقوم است
که آنحضرت فرمود ای ملک الموت قبض روح من مکن تا زمانیکه باز من جبرئیل ع نزد من بیاید پس جبرئیل
آمد گریان الخ پنجم در کتاب مدارج النبوة صفحه ۱۳۱۵ آورده نقل است که دران ساعت ابوبکر در خانه خود بود
که در محله شیخ بحوالی مدینه بود چون ازین واقعه خبر یافت سوار شده و بتعجیل روی بحجره عائشه آورده و در راه میگریست
و میگفت وا محمداه وا انقطاع ظهراه تا بمسجد شریف در آمد دید که مردم پریشان حال اند هیچ کس ملتفت شد
و سخن نکرد و بحجره عائشه در آمد و ردای مبارک از روی شریف برداشت و بر پیشانی نورانی بوسه داد و در
روایتی که نهاد دهن خود را بدهن مبارک و بوئید را و گفت وانبیاه و بعد ازان سر برآورد و دیگر بار بگریست
بار دیگر بوسه داد و گفت واصفیاه باز سر برآورد و دیگر بار بگریست بار دیگر تقبیل کرد و گفت واخلیلاه انتهی ثانیا مرثیه در
ثبوت ان همین قدر بس که هر یک از اهلبیت کرام و صحابه عظام مرثیه ها در وفات آنحضرت صلعم و سالک
انتظام کشیدند و قول عبد العزیز دهلوی در تحفة الهواتف بالمراثی و نوح الجن و بکائهم اول دلیل است بر آنکه
مرثیه های جناب مظلوم کربلا علیه التحیة والثنا از آواز غیب شنیده میشد فلاتکن من الغافلین ثالثا تعزیه وجه
ثبوت آن مکرر گذشت فتذکر **قال المخاطب** اب ای مسلمانون جب تمکو حضرت امام کی مصیبت یاد آوے
اقول بنستعین در ینمقام بعجب لباس عبارت آورده یعنی جب تمکو مصیبت یاد آوے صاف نمیگوید که یاد
آوردن مصیبت آنحضرت صلعم جائز است و مباح و یا بدعت است و ضلالة و قول امام غزالی یحرم علی الواعظ
و غیره روایة مقتل الحسن و الحسین و حکایته ما جری بین الصحابة من التشاجر والتخاصم فانه یهیج الی بغض الصحابة و الطعن

سهم دلیل است بر آنکه یاد آوردن مصائب جناب حسنین علیهما السلام نزد بعضی اهلسنت ممنوع است و حرام و
علت آن بیان است که غزالی گفته فانه یهیج الی بغض الصحابة چنانچه جناب علامه دهلوی علیه الرحمه در تحفه نیز گفته
و چون خلافت یزید فرع خلافت معاویه و آن فرع خلافت عثمان و آن فرع خلافت شیخین بود و اساس همه آنها
فروع که مقتضی آثار اصول بودند شقاق و نفاق اصول بر همگنان منکشف گشت و بهمین جهت بعضی از علمای
اهلسنت لعن یزید جائز نمیگذارند تا باعث ترقی بالاعلی فالاعلی نشود علامه تفتازانی در شرح مقاصد می نگارد
فان قیل فمن علماء المذهب من لا یجوز اللعن علی یزید مع علمهم بانه یستحق ما یربو علی ذلک ویزید قلنا تحامیا عن ان یرتقی الی
الاعلی فالاعلی کما هو شعار الروافض علی ما یروی فی ادعیتهم ویجری فی اندیتهم فرای المعتنون بامر الدین
الجام العوام بالکلیة طریقا الی الاقتصاد فی الاعتقاد بحیث لا تزل الاقدام عن السواء ولا
ولا تضل الافهام بالاهواء والا فمن یخفی علیه الجواز والاستحقاق وکیف لا یقع علیهما الاتفاق
وهذا هو السر فیما نقل عن السلف من المبالغة فی مجانبة اهل الضلال وسد طریق لا یؤمن ان یجر الی الغوایة
فی المآل مع علمهم بحقیقة الحال وحقیقة المآل وقد انکشف لنا ذلک حین اضطربت الاحوال واشتعلت الاهوال
وحیث لا متسع للمقال والمشتکی الی الله الکبیر المتعال انتهی کلامه ونعم ما قیل رباعی دل مست محبت حسین ابن علی است جان
تشنه طاعت حسین ابن علی است حقیت اهلبیت بر خلق جهان ثابت ز شهادت حسین ابن علی است و یاد
دارم که روایتی باین مضمون از یکی ائمه معصومین علیهم السلام دیده یا شنیده چون بمقتضای پیرانگی و پریشانی خاطر
بهر تو ملعون بهنگام تحریر این مقام کتابی از کتب احادیث امامیه حاضر نبود لاجرم بذکر حاصل مضمونش از تشویه
شمس الضحی اکتفا رفته میفرماید نظم از جهان چون رسول رحلت فرمود سر یکی گرفت حق و باطل بهم گردید
تمام تاریک باسحر آمیخت آفتاب از میان چو جست کنار شد زمانه شب تار اهل باطل شدند امیر
هوا اهل حق جملگی اسیر بلا شد تسلی بر سعید عالم و سیرت جای روز هم شد شب گر نشد شک و گمان
بوم همسایه هما گردید از برای صلاح ملت و دین آل خاتم شدند خانه نشین تا که ناید اعادی اهلبیت
داده قرار از نظرهای خلق گشت نهان ماند از دین سبق تن بیجان رفت از یاد آنگروه فضول شرف
قدر اهلبیت رسول پس حسین علی بامر خدا حق و باطل بهم نمود جدا ترک بیعت نمود چون بیزید شرف خود

تجلی ساخت پدید * دعوی حق او و عزت او * یافت اثبات از شهادت او * هست بهر ثبوت این دعوی *
این شهادت به از هزار گواه * شد ز قتلش جفای اهل نفاق * نزد مردم عیان علی الاطلاق * ظلم و عدوان اهل
بغی و ضلال * شد عیان چون در آئینه تمثال * و بمقام دیگر میفرماید بلادری که از اعاظم محدثین اهلسنت است
روایت کرده لما قتل ذبیح الله الحسین بن علی علیهما السلام کتب عبد الله بن عمر الی یزید بن معاویة اما بعد فقد
عظمت الرزیة و جلت المصیبة و حدث فی الاسلام حدث عظیم ولا یوم کیوم الحسین فکتب الیه یزید اما بعد یا احمق
فاننا جئنا الی بیوت مجددة و فروش ممهدة و وسائد منضدة فقاتلنا عنها فان یکن الحق لنا فعن حقنا قاتلنا وان کان الحق
لغیرنا فابوک اول من سن هذا و ابتز الحق علی اهله انتهی یعنی هرگاه حضرت ذبیح الله حسین بن علی علیهما السلام بدرجه
شهادت فائز گردید عبد الله بن عمر به یزید بن معاویه نوشت اما بعد به تحقیق عظیم شد رزیت و بزرگ شد مصیبت و حادثه
شد در اسلام حادثه عظیم نیست روزی مانند روز حسین پس یزید پلید در جوابش نوشت اما بعد ای احمق بدرستیکه
ما آمدیم بسوی خانهای افراشته و فرشهای گسترده و وساده های بالای هم انداخته پس مقاتله از آن کردیم پس
اگر حق ما بود بر حق خود مقاتله کردیم و اگر حق غیر ما است پس پدر تو اول کسی است که این سنت نهاد و اختیار کرد حق را
بر اهلش ازینجا است که گفته اند **قطعه** کرد شخصی سوال ز دانا * که بگو کشته شد حسین کجا * گفت کاندر سقیفه اش کشتند
* بهر دنیای جیفه اش کشتند * سبب قتل او چه بود یزید * این ستم بروی از سقیفه رسید * هر مرض را که میشود لاحق *
با تعدد اسباب واصل و سابق * سبب سابق است اصل مرض * چاره اش از طبابت است غرض * **قال المخاطب**
تو بھی لازم ہے کہ موافق حکم خدا اور رسول اور امام کے صبر کرو اور انا اللہ پڑھو **اقول** تو بھی لازم ہے کہ موافق حکم خدا و رسول
و امام کے صبر کرو و انا اللہ پڑھو اور بموجب حدیث البکاء من الرحمة گریہ بھی کرو اسی منکر نہو **قال المخاطب** بڑی
مصیبت کی بات ہے کہ نہ خدا کا کہنا مانو نہ پیغمبر کا نہ امام کا **اقول** تابعان امر خدا و رسول و ائمہ اثنا عشر علیہم الصلوة
والسلام امامیہ ہستند نہ اولیای مخاطب توضیح این معنی بسبیل اجمال بمعرض بیان می آید قال الله تعالی قل لا اسئلکم علیه
اجرا الا المودة فی القربی و قال الرسول انی تارک فیکم الثقلین ان تمسکتم بهما لن تضلوا بعدی
کتاب الله و عترتی و در ترجمه صواعق محرقه آورده و در روایت آمده که رسول صلعم در مرض موت گفت یا ایها الناس
نزدیک است که من مقبوض شوم و از میان شما بیرون روم و قبل ازین با شما گفته بودم این زبان نیز می گویم

الغرض تا رسید دانید که من کتاب پروردگار را و اهل بیت خود را در میان شما خواهم گذاشت آنگاه دست علی رضی الله
عنه گرفته بلند ساخت و فرمود هذا علی مع القرآن والقرآن مع علی لا یفترقان حتی یردا علی الحوض فاسألهما
ما خلفتم فیهما من بعدی یعنی این علی با قرآن است و قرآن با علی است از انکه گر جدا نخواهند بود تا وقتیکه وارد شوند بر من
در حوض پس از حال ایشان خواهم پرسید که با ایشان چگونه سلوک کرده اید بعد از من انتهی و جناب علامه دهلوی جناب
[illegible] پیغمبر را بپاداش جمله حسن سلوکیکه عظمای اهلسنت با اهل بیت رسالت نموده اند امداد و اعانتی است که حضرت
ابوبکر باتفاق جناب فاروق که باعتقاد خصم اشرف و افضل صحابه بودند با حضرت سیدة النساء فاطمه زهرا [illegible]
فاطمة بضعة منی من اذاها فقد اذانی بضعه رسول خدا و جگر گوشه سید الوری است نموده که باغ فدک و دیگر حقوق آنحضرت
را غصب نموده سیده آنحضرت را آزرده خاطر ساختند تا حینیکه در قید حیات بود با وی سخن نگفت و وصیت فرمود که بر
جنازه اش حاضر نشوند چنانچه صحیح بخاری و صحیح مسلم و دیگر کتب معتبره احادیث و تواریخ آن ناطق است و دیگر امداد
و اعانت عائشه و طلحه و زبیر و عبدالله بن زبیر و دیگر مردم آن طبقه است که عظمای اهلسنت اند با حضرت امیر المؤمنین
که سرخیل اهل بیت رسالت بود نموده اند اظهر من الشمس و ابین من الامس است و همچنین مجاهدات سیفی و سنانی و مناظرات
علمی و لسانی که معاویة بن ابی سفیان که اهلسنت او را خال المؤمنین باعث قتل چندین هزار کس از موالیان و شیعیان
آنحضرت گردیده و عداوت های او با حضرت امیر المؤمنین و اهل بیت علیهم السلام از غایت شهرت محتاج بیان نیست
چنانکه غیبت شاهد عدل بغض و نفاق او است و سب حضرت امیر المؤمنین علیه السلام در عهد که بدست خود اختراع نموده
خود هم آنجناب را سب می نمود و مردم را بران تحریص میکرد و شیخ جلال الدین سیوطی در کتاب بدور سافره روایت کرده که
حضرت امام حسن مجتبی علیه السلام او را مخاطب فرموده فرموده اند انت الساب لعلی الحدیث و تردید بعض مخاطب
باین کلام معاویه بن خدیج است مگر ابن اثیر در جامع الاصول از صحیح مسلم و ترمذی روایت کرده ان معاویة بن ابی سفیان
امر سعدا فقال ما منعك ان تسب ابا تراب الخ و عمرو بن عاص و پسرانش عبدالله بن عمرو و عبید الله
بن عمرو و عبدالله بن عمر بن الخطاب که روسای اهل سنت اند در ان معرکه شریک معاویه بودند و در امداد و اعانت
او و محاربه و مقاتله حضرت علی ابن ابی طالب دقیقه فرو گذاشت نکردند چنانچه کتب سیر و تواریخ و رجال آن ناطق است
و چون خال المؤمنین معاویه امداد و اعانتی که با حضرت امام حسن مجتبی عمل آورده روشن تر از آفتاب است که [illegible]

لیسوا الفسقة ولا کفرة لکنهم مخطئون فیما تفعلونه ویذہبون الیه ولا یجوز الطعن فی معاویة لانه من کبار ال
لا یجوز لعن یزید ولا تکفیره فانه من جملة المؤمنین وامره الی مشیئة الله تعالی ان شاء عذبه قاله الغزالی وا
غیرهما انتهی و مصنف صواعق در شرح قصیدهٔ ہمزیہ کہ مصنف او است بعد نقل قول ابن حنبل گفته انه لم ینقل فی ذلک
وقعت منه صریحة فی ذلک ثبت عنده وان لم تثبت عند غیره کالغزالی فانه اطال فی رد کثیر مما نسب الیه کقتل
فقال لم یثبت من طریق صحیح انه قتله ولا امر بقتله ثم بالغ فی تحریم سبه ولعنه وکابن العربی المالکی فانه نقل عنه انه
ما قتل الحسین الا بسیف جده ای لانه الخلیفة والحسین باغ علیه والبیعة سبقت لیزید ویکفی فیها بعض اہل الحل
بیعته کذلک لان کثیرین اقدموا علیها مختارین لها هذا مع عدم النظر الی استخلاف ابیه له واما مع النظر کذلک
یشترط موافقة احد من اہل الحل والعقد علی ذلک انتهی موضح الحاجب من کلامه و حق این است که موافق
موضوعه وقواعد مقرره اہلسنت ہمین قول ابن العربی مالکی است وصحاح اخبار ایشان نیز بر آن دلالت
فی جامع الاصول عن ابن مسعود قال سمعت رسول الله یقول ستکون ہنات فمن اراد ان یفرق امر ہذه ا
وہی جمیع فاضربوه بالسیف کائنا من کان وفی روایة فاقتلوه اخرجه مسلم وفی روایة ابی داود وہنات م
واخرجه النسائی وله فی روایة اخری قال رایت النبی علی المنبر یخطب فقال انها ستکون من بعدی ہنات
ہنات فمن رایتموه فارق الجماعة او یرید ان یفرق امة محمد کائنا من کان فاقتلوه فان ید الله علی الجماعة
الشیطان من فارق الجماعة یرکض وعن اسامة بن شریک قال قال رسول الله ایما رجل خرج یفرق بین
فاضربوا عنقه اخرجه النسائی واین روایات صحاح ندا می بلند حکم بجواز قتل حضرت امام حسین در زمان
ایشان میکند بلکه گویا لفظ کائنا من کان را واضع برای ہمین غرض موضوع ساخته و فی جامع الاصول ایضا
ابی سعید قال قال رسول الله اذا بویع لخلیفتین فاقتلوا الآخر منهما اخرجه مسلم این روایت را بنظر انصاف ملاحظه
باید فرمود که صراحة ودلالة بر حقیقت مذہب ابن العربی مالکی و بر جواز قتل اخیر خلیفتین وارد شده است که
بیعت اہل کوفه با حضرت امام حسین متاخر بود از بیعت اہل شام و حرمین با یزید پس قتل آنحضرت العیاذ بالله
مامور به بوده باشد انتهی بالفاظه الطیبة **قال** المخاطب محب اہل بیت وه لوگ ہین جو انکی حکم اور مرضی کی باتکو
اور انکو دل سے مانتے ہین اور جان و دل سے اسکو خوش ہو کر بجا لاتے ہین اور اسمین کسی اور کی پیروی نہ کر

منظور شیخین رسکیتند **اقول** فی الواقع معنی محبت همین است لیکن اهلسنت را ازان بهره ونصیب نیست
بلکه محب اهلبیت امامیه هستند آیا ندیدی که ابوبکر بن ابی قحافه از اقتدار جناب امیر المومنین علی بن ابی طالبؑ باآنکه
حضرت رسالتمآب صلعم یا علی انت خلیفتی من بعدی کما اعترف به مولف سیف المسلول وان علیا منی وانا منه وهو
ولی کل مومن بعدی کما فی الصواعق ومن کنت مولاه فعلی مولاه کما هو المشتهر
در جناب شان فرموده ابا نموده برای خود بمشوره حضرت عمر منصب خلافت قرار داد چنانچه سید جمال الدین محدث
در روضة الاحباب میفرماید که عمر دست ابوبکر بگرفت وبا وی بیعت کرد ومهاجرین را گفت تا بیعت کردند وبعد
ازان انصار متابعت نمودند الا طائفه قلیله که بعضی گفتند با بیعت هیچکس نه کنیم الا به علی ابن ابی طالب و شیخ
فرید الدین عطار از زبان این جمعی گفته ؎ ز مشرق تا بمغرب گر امام است ✽ علی وآل او ما را تمام است
انتهی کلامه وجناب علامه دهلوی طاب ثراه در تحفه اثنا عشریه بعد نقل تمامی عبارت روضة الاحباب میفرماید
بعد اللتیا واللتی بالجمله ملخص این اختلاف آنست که بعد از ارتحال جناب سرور کائنات بجوار رحمت ملک
منان عمر وابو عبیده جراح ابوبکر را بخلافت برداشته مهاجرین وانصار را به لطف وعنف ووعده ووعید
مستمال ساخته در دائره متابعت او درآوردند وجمهور انام وطائفه عوام اتباع ایشان نمودند جناب امیر المومنین
بر ایشان انکار فرموده دعوای خلافت وامامت برای خود کرد وذات مقدس خود را بنص حضرت رسالت
پناه اولی بامر امامت میدانست وگروهی از خواص تصدیق آنجناب نموده آنحضرت را امام ووصی برحق
بلا فصل بعد پیغمبر خدا دانسته پیروی واتباع آنحضرت را سرمایه سعادت دو جهان انگاشتند فرقه اول با
اهلسنت التیام یافتند اگرچه اظهار میکنند که مراد از سنت درین تسمیه سنت نبوی است مطلقا لیکن درحقیقت
مراد ایشان از سنت محبت شیخین است بیهقی در افراد از عمر مولی عفره از هشام از عائشه روایت کرده شیخ جلال الدین
سیوطی در جامع الصغیر نیز تخریج نموده من تمسک بالسنة دخل الجنة قالت عائشه یا رسول الله وما السنة قال
حب ابیک وصاحبه یعنی عمر انتهی وفرقه دوم موسوم به شیعه گردیده بفحوای حدیثی که دیلمی از ام سلمه رضی الله عنها
روایت کرده که حضرت رسالتمآب فرمود شیعة علی هم الفائزون یوم القیمة بسلوک شاهراه نجات فائز گشتند
نسبت وقوع این اختلاف اقسام اولی اهل اسلام منحصر در دو فرقه شدند اهلسنت وشیعه ومعتبر ومفهوم حقیقت

اہلسنت اولاً و بالذات محبت شیخین است چنانچه در حدیث عائشه تصریح بآن واقع شده و اگر محبت اشخاص یکی از انبیا
اہل بیت در مفہوم حقیقت اہلسنت اعتبار کنند تنہا در بالعرض خواهد بود ازینجاست که شیعه و الناصبی ناصبیه
مکتوب مدنی لفظ موسومه که اہلسنت در حقیقت اصحاب قرون ثلثه مشهود بخیر اند یعنی اصحاب و تابعین و تبع تابعین و
احدی را از ان استثنا نموده و هذه عبارته قلت اهل السنة عندنا هم اهل قرون المشهود بالخیر الی اخر ما قال و پیدا
است که بسیاری از اصحاب قرون ثلثه مانند معاویه و عمرو عاص و مغیره بن شعبه و عبدالله بن عمرو عاص و بسر بن
ابی ارطاة و معاویه بن خدیج و تبعه ایشان مما لا تحصی کثرة خصیمه علی بوده اند چنانچه ملخص عبارت از تبعه ان تحفه
است و این کرده عمل ما ثبت بالتواتر از روایه تتابعت الخصوم خاطی بوده اند انتهی تحفه و احق محرقه از دارقطنی
روایت کرده در وقتیکه ابوبکر بر منبر رسول الله صلعم بود حسن علیه السلام آمد و گفت فرود آی از جای پدر من
ابوبکر گفت راست گفتی والله که این جای پدر تست انگاه حسن را برداشت و در کنار خود نشاند و گریه کرد بعد از ان
علی گفت والله که صدور این سخن از حسن برای قرار داد من نبود بلکه بخاطر خود چنین گفت انتهی الملخص محبت
محبت ابوبکر با اہلبیت نبوت که عبارت از علما بر داری انحضرت است دریافتی اکنون محبت جناب فاروق
اعظم شنیدنی است جناب فاضل کامل عالم عامل المدعو به میرزا محمد دهلوی تعمده الله بغفرانه در نزهة اثنا عشریه
میفرماید جناب عمر فاروق نیز بسیار مولع در تشکیک و اعتراض بر اقوال و افعال و احکام حضرت سید انام علیه و
آله السلام بوده چنانچه کتب احادیث و تواریخ شاهد این معنی است و استیعاب ان خارج از طور مقام است
لاجرم به بعضی از ان اکتفا نموده میشود از انجمله مسلم باسناد خود در صحیح خود روایت کرده عن سلمان بن ربیعة قال
قال عمر بن الخطاب رضی الله عنه قسم رسول الله صلعم قسما فقلت والله یا رسول الله لغیر هولاء کان احق به منهم قال
خیرونی بین ان یسألونی بالفحش او یبخلونی فلست بباخل از سلمان بن ربیعه مروی است که عمر بن الخطاب
گفت قسمت فرمود رسول خدا قسمتی را پس گفتم بخدا سوگند ای رسول خدا غیر این اشخاص که تو بایشان عطا فرمودی
احق تر اند باین از ایشان انحضرت فرمود بختیار کردند مرا در اینکه سوال بکنند از من بدرشتی و بدگوئی یا مرا ببخل نسبت
کنند یا انکه من بخیل نیستم از انجمله قصه حدیبیه است و آن از مشاهیر قصص است بخاری در صحیح خود حدیث طولانی
روایت کرده بطریق اختصار ذکر کرده میشود فقال عمر بن الخطاب فاتیت نبی الله فقلت الست نبی الله حقا

قال بلی قلت السنا علی الحق وعدونا علی الباطل قال بلی قلت فلم نعطی الدنیة فی دیننا اذا قال انی رسول الله و
لست اعصیه وهو ناصری قلت اولست تحدثنا انا سنأتی البیت فنطوف به انتهی بقدر الحاجت ودر روضة الاحباب
حقیقة پیغمبر آمده مروی است از عمر خطاب که گفت دران روز امر عظیم در دل من پیدا شد و مراجعت کردم با حضرت
که هرگز مثل آن نکرده بودم و در روایتی آنکه گفت رفتم نزد حضرت و گفتم تو پیغمبر بر حق هستی فرمود بلی گفتم ما بر حق هستیم و دشمنان
ما بر باطل فرمود بلی گفتم آیا مقتولان ما در بهشت هستند و مقتولان ایشان در دوزخ فرمود بلی گفتم پس چه سبب ما این منقصت
و مذلت قبول کنیم و با این طریقه صلح نموده باز گردیم بالجمله این حضرت مکرر خود را به مخالفت حضرت رسول مختار انداخت
و مبالاتی ازین نموده خود هم استشعار عدم صفای طویت نموده از حذیفه که صاحب سر آنحضرت بود سوال میفرمود
هل ذکرنی رسول الله مع المنافقین حذیفه در جواب فرمود که من افشای سر رسول خدا نمیتوانم کرد و در روایت دیگر
گفت انت اعلم بنفسک این بود سلوک این بزرگ در معارضه و مجادله با سرور کائنات علیه و آله السلام در حال صحت بدن
و کمال اقتدار و آنچه در حین طغیان مرض موت آنحضرت و بعد از وفات آن سرور بوقوع آمده از غایت اشتهار
مستغنی از بیان است بنا بر اطمینان قلب مستفیدان بذکر برخی ازان اکتفا میرود عبد الکریم شهرستانی بعد از
ذکر قول سابق فرموده فاول تنازع وقع فی مرضه ما رواه محمد بن اسماعیل البخاری باسناده عن عبد الله بن عباس
قال لما اشتد بالنبی مرضه الذی مات فیه قال ائتونی بدوات و قرطاس اکتب لکم کتابا لا تضلوا بعدی فقال عمر ان رسول
الله قد غلبه الوجع حسبنا کتاب الله انتهی و مسلم از ابن عباس روایت کرده است قال الخمیس و ما یوم الخمیس ثم جعل
یسیل دموعه حتی رأیت علی خده کانها نظام اللؤلؤ قال رسول الله ائتونی بالکتف والدوات او اللوح والدوات
اکتب لکم کتابا لن تضلوا بعده فقال عمر ان رسول الله یهجر و محتمل است که آنحضرت اراده کرده باشد که هنگام قرب
ارتحال خود ازین عالم تجدید نص بر خلافت جناب مرتضوی فرماید چنانچه شیعه میگویند عمر بقرینه لن تضلوا بعدی که
درین حدیث و هم حدیث ثقلین که دران امر باعتصام حبل المتین اهل البیت واقع شده متفطن بمقصود آنحضرت شده
مانع احضار قرطاس گردیده باشد استاد و والد ماجد السید الجلیل الکبیر میر شمس الدین الفقیر الدهلوی تغمده الله بغفرانه
در قصیده موسوم به گنجینه مضمون این هر دو حدیث را منظوم فرموده جزالت معانی و رشاقت مبانی آن باعث تحریر
موقع حاجت ازان گردیده میفرماید ۵ بر قومی خوانم چه حجت از کلام مصطفی گر بمعنی نسبتی داری به الفاظش نگر

همچنان با تقدم هر دو را باهم بسنج ٭ تو که گردی ای برادر از نتیجه بهره ور ٭ از بخاری صاحب مشکوة نقلی کرده است
میکنم نقلی از اینجا بهر ارباب نظر ٭ مصطفی در محضر احباب فرمود این حدیث ٭ نیست جز قرآن و عترت یادگار از من دگر
هر که در دامان این هر دو زده دست یقین ٭ این دو را از هم نگر باشد جدای ممتنع ٭ تا بنزد من شوند بر حوض کوثر عیان
مفتخر ٭ زین خبر مفهوم میگردد که از سر کتاب ٭ نیست غیر از اهلبیت مصطفی کس را خبر ٭ تارک عترت بمعنی تارک قرآن بود
گوش کن اکنون حدیث ثانی ای مرد هنر ٭ وقت رحلت چون طلب فرمود قرطاس و دوات ٭ سید عالم گزین اصفیا فخر بشر
گفت قرطاس و دوات از بهر من حاضر کنید ٭ تا کنم دامان کاغذ را پر از لولوی تر ٭ نامه بنویسم از بهر شما کز گمرهی ٭ تا ابد
باشید ایمن و از هدایت بهره ور ٭ چون شنید این حرف را از آن سید عالی جناب ٭ مانع احضار کاغذ شد در آن حالت عمر
گفت بیماری برین مرد این زمان غالب شده ٭ لب بهذیان باز کرده نیست قولش معتبر ٭ بس بود ما را کتاب الله در رفع
ضلال ٭ زین سخن حضار گردیدند گرم شور و شر ٭ آن یکی میگفت زود آرید قرطاس و دوات ٭ وان دگر میگفت حرفی را
که سر زد از عمر ٭ چون پیمبر را از آن غوغا اذیت رو نمود ٭ گفت برخیزید زینجا تا یکی این کر و فر ٭ نیست جایز نزد پیغمبر
نزاع و اختلاف ٭ بی اطاعت کس نگردد از فیضش بهره ور ٭ ظاهر است این حرف کز احضار قرطاس و دوات
مصطفی از بهر عترت خواست تنصیصی دگر ٭ لن تضلوا چون قرینه بود بر مقصود او ٭ کامد از لفظش درین هر دو حدیث
معتبر ٭ مدعایش را که سرتاپا هدایت بود دست ٭ فهم کرد و مانع احضار کاغذ شد عمر ٭ اکتفایش بر کلام الله سیدانی که
چیست ٭ یعنی این پند توئی هست در ما کارگر ٭ کار ما بندیم قرآن را پی خود راه ولیک ٭ اتباع آل تو از من نمی آید
دگر ٭ اندرین هر دو حدیث ای طالب راه هدی ٭ گر خرد داری تامل کن حکایت مختصر ٭ حرف پیغمبر از روی هوای
نفس بود ٭ گفته ما ینطق عن الهوی در شان آن خیر البشر ٭ هر چه پیغمبر به امت را ز روی وحی بود ٭ ورنه بودی وحی کی کردی
در اهل حق اثر ٭ آنکه را از ره فرستاد از برای اهتدا ٭ از هوای نفس خود حاشا که گمره گشته در ٭ خاصه در امری که زان
تبلیغ وحی گردد تمام ٭ آنکش را تا ابد رفع ضلال آید ثمر ٭ رد قول سرور پیغمبران در امر دین ٭ رد وحی است ای پسر
از اهل رده درگذر ٭ نیز قول حسبنا کتاب الله کلامی است غیر محصل زیرا که کتاب قرآن صامت غیر ناطق است
و بحیثیت اشتمال او بر مجمل و ماول و متشابه و ظاهر و مطلق و مقید و عام و خاص و ناسخ و منسوخ و مجاز و مشترک و مشکک و مانند
آن هر یک بر استنباط حقائق احکام اقتدا نیست بی احتیاج ائمه و بامی که عالم بحقائق او و کاشف از دقائق او باشد

فاضل عارف قطب الدین انصاری شیرازی شافعی اعتراف بآن نموده در بعضی مکاتیب خود میفرماید راه
بی راه نمائی نمیتوان یافت و گفتن انکه چون کلام الله در میان ما است بمرشد چه حاجت است این می ماند که مریض
گوید چون کتب طب هست که اطبا نوشته اند چه امرا با طبا رجوع باید کرد و این سخن خطا است برای آنکه نه هر کس را
فهم کتب طب میسر است که استنباط از ان توان کرد مراجعت با اهل استنباط می باید کرد کتاب حقیقی صدور اهل علم است
که بل هو آیات بینات فی صدور الذین اوتوا العلم نه بطون دفاتر چنانچه حضرت امیر المومنین فرموده انا کلام
الله الناطق وهذا کلام الله الصامت انتهی کلامه الحاصل بحیات جناب سرور کائنات علیه التحیات عمر از
اتباع اهلبیت به تصریح مذکور ابا کرد و بعد وفات آنجناب صلعم جناب سیده علیها السلام را بتهدید سوختن خانه فضیحت تمام
نموده با آنکه در ان خانه جناب امیر المومنین علی و حسنین و جناب فاطمه علیهم السلام تشریف داشتند از گفتن چنین
الفاظ بی ادب و اراده سوختن پروا نکرد که همین معنی فرمان برداری اهل بیت است نصیب مخاطب باد شیخ جلال الدین
سیوطی در جمع الجوامع در مسند عمر بن خطاب از ابن شیبه روایت کرده عن اسلم انه حین بویع لابی بکر بعد رسول الله
کان علی و زبیر وغیرهما یدخلون علی بیت رسول الله م فیشاورونها ویرجعون فی امرهم فلما بلغ عمر بن الخطاب
خرج حتی دخل علی فاطمة ع فقال یا بنت رسول الله م والله ما احد احب الینا من ابیک وما من احد
احب الینا بعد ابیک منک وایم الله ما ذلک بمانعی ان اجتمع هؤلاء النفر عندک ان امرتهم ان یحرق علیهم
البیت انتهی بقدر الحاجة و فرمان برداری و اطاعت جناب حسنین علیهما السلام کالشمس فی رابعة النهار روشن و منجلی حتی
که حضرت حسن مجتبی علیه التحیة والثنا بوجه بیزاران خلائق بطرف معاویه با او صلح فرمودند و حضرت ابی عبد الله بتیغ ظلم
شهید گشتند و بر ظاهر که معاویه و تابعان او و حضرت یزید و بیعت کنندگان او خصوصا ساکنان حرمین شریفین اهل سنت
بودند چون استیعاب این بحث را طوالت در کار لهذا طی کشح از ان نموده بذکر چند روایت که از ان راست گوئی مخاطب
بخوبی ظاهر شود و اکتفا نموده آید در شرح منهاج در بحث قیاس گفته الحق انه قد اشتهر من اهل بیت کالباقر والصادق
وغیرهما من الائمة رضوان الله علیهم اجمعین انکار القیاس کما اشتهر من ابی حنیفة والشافعی ومالک القول
بوجوب العمل به انتهی ا طرفه آنکه محدثین اهلسنت از روایت بعضی ائمه هدا علیهم السلام استنکاف دارند چنانچه
ذهبی در میزان الاعتدال گفته جعفر بن محمد بن علی بن الحسین الهاشمی ابو عبد الله احد الائمة

الاعلام بن صادق کبیر الشان لم یحتج له البخاری قال یحیی بن سعید القطان شیخ البخاری اجد منه فی نفسی شیئا قال
عن الداوردی قال لم یرو مالک عن جعفر حتی ظهر امر بنی عباس وقال مصعب بن عبد الله کان مالک لا یروی
حتی یضمه الی الحد یعنی جعفر بن محمد بن علی بن الحسین ہاشمی ابو عبد اللہ یکی از ائمہ اعلام است نیکوکار و راست گو و بزرگ
است بخاری باو احتجاج نکردہ و شیخ یحیی بن سعید القطان کہ شیخ بخاری است گفتہ می یابم از آنحضرت در دل خود چیزے
و مصعب از داوردی روایت کردہ گفتہ مالک از حضرت صادق علیہ السلام روایت نکردہ تا آنکہ ظاہر شد امر و حکومت بنی عباس
مصعب بن عبد اللہ گفتہ کہ مالک از حضرت صادق روایت نمیکرد مگر آنکہ دیگری با آنحضرت منضم نمی ساخت یعنی اعتماد
و اعتماد و توثیق و صدق آنحضرت نداشت و مناوی در شرح جامع صغیر در ترجمہ حضرت علی بن موسی علیہ السلام آوردہ
جناب امام رضا علیہ السلام از پدر خود عجائب روایت میکرد و امام رازی در نہایۃ العقول میگوید والعجب انہم یزعمون فی الذی
والحسن العسکری انہم کانوا عالمین بجمیع المسائل الاصولیۃ والفروعیۃ جملہا وتفصیلہا مع انہم کانوا فی زمان کثرۃ
العلماء فی اصناف العلوم وکثرت تصانیفہم ومع ذلک لم یظہر من احد منہم شیء من العلوم لا بالقلیل ولا بالکثیر ولا
منہم تصنیف ینتفع بہ کما ظہر من الشافعی ومحمد بن الحسن وغیرہما من الفقہاء والمتکلمین والمفسرین لطف
شاہ عبد العزیز دہلوی اہل سنت را ملقب بہ شیعہ علی نمودہ و خود ظاہر کہ شیعہ بمعنی تابع است پس اندرین حالت سعا
و جماعت اورا یا از اہلسنت خارج سازند و یا شیعہ علی را غیر اہلسنت قرار دہند بلکہ متقدمین ایشان حضرات ائمہ علیہم السلام
را محیی مذہب امامیہ گفتہ اند چنانچہ ابن اثیر در جامع الاصول و در اثنار شرح غریب النون و در اثنار شرح ان اللہ یبعث
الامۃ علی راس کل مائۃ سنۃ من یجدد لہا دینہا میفرماید نحن نذکر الان المذاہب المشہورۃ فی الاسلام التی علیہا مدار المسلمین
اقطار الارضین وہی مذہب الشافعی وابو حنیفۃ ومالک واحمد ومذہب الامامیۃ ومن کان من المشاہیر فی
الطبقات واما من کان قبل ہذہ المذاہب المذکورۃ فلم یکن الناس مجتمعین علی مذہب امام بعینہ ولم یکن قبل ذلک
المائۃ الاولی وکان علی راسہا من اولی الامر عمر بن عبد العزیز ویکفی الامۃ فی ہذہ المائۃ وجودہ خاصۃ فانہ جعل فی الاسلام ما
یخالف وکان من الفقہاء بالمدینۃ محمد بن علی الباقر والقاسم بن ابی بکر وسالم بن عبد اللہ بن عمر وکان بمکۃ منہم مجاہد بن جبر وعکرمۃ مولی ابن عباس
ابی رباح وکان بالیمن طاؤس وبالشام مکحول وبالکوفۃ عامر بن شرحبیل وبالبصرۃ الحسن البصری ومحمد بن سیرین واما القراء علی راس المائۃ الاولی فکان

الهاعبد الله بن كثير واما المحدثون فمحمد بن شهاب الزهري وجماعة كثيرة مشهورون من التابعين واما من كان
على راس المائة الثانية فمن اولى الامر المامون بن الرشيد ومن الفقهاء الشافعي والحسن بن زياد اللؤلؤي
من اصحاب ابي حنيفة واشهب بن عبد العزيز من اصحاب مالك واما احمد بن حنبل فلم يكن يومئذ مشهورا فانه
مات سنة احدى واربعين ومائتين ومن الامامية علي بن موسى الرضا ودر مائہ ثالث محمد بن
یعقوب کلینی را از محدثین شیعہ امامیہ شمار کردہ و در مائہ رابعہ سید مرتضی علم الہدی را شمردہ و فاضل شہرستانی در ملل و نحل
گفتہ ان ابا عبد الله جعفر بن محمد الصادق محسود ذو علم غزير في الدين وادب كامل في الحكم وزهد بالغ في الدنيا و
ورع تام عن الشهوات وقد اقام بالمدينة مدة يفيد الشيعة المنتسبين اليه ويفيض على الموالين له اسرار العلوم انتهى **قال** اسیطرح
مرثیوں سے حدیث میں منع آیا ہے چنانچہ کتاب ابن ماجہ میں یہ حدیث ہے کہ نہی رسول اللہ عن المراثی یعنی منع
فرمایا رسول خدا نے مرثیوں سے **اقول** بالفرض والتسلیم درینجا مراد از مراثی مرثیہ متعارفہ ایام جاہلیت است کہ در ان
امور ممنوعہ غیر مشروعہ بیان میکردند نہ مرثیہ متعارفہ اہل اسلام ورنہ اہل بیت کرام و صحابہ عظام در ماتم جناب سرور کائنات
چسان بہ گفتن مرثیہ ہا مبادرت میفرمودند و جناب عمر فاروق در مصیبت عروہ بن مسعود مرثیہ میگفت فاعتبروا یا اولی الابصار
قال اور صبر اسکا نام نہیں ہے کہ آدمی اپنے دل میں کدورت کسی مکروہ کام کی نہ پاوے اور پاوے تو اوسکو مکروہ نہ جانے
کیونکہ یہ دونوں امر طاقت بشری سے باہر ہیں بلکہ حقیقت صبر کی یہ ہے کہ باوجود کدورت اور کراہت طبعی کے خلاف
عقل اور شرع کے آپکو بند رکھے اور پیغمبر اور امام سب اسیطرح کا صبر کرتے آئے ہیں **اقول** معنی صبر و تحقیق آن سابق
گذشت فتذکر **قال** اور مصیبت کیوقت اپنے تئیں خلاف شرع اور عقل سے باز رکھے اور فقط آنسو جاری ہونا یا
چہرہ متغیر ہونا خلاف شرع اور صبر کے نہیں ہے **اقول** ہمین است درینجا مخاطب گویا از معنی تواجد و تباکی عبارت چہرہ
متغیر بنا یا اقرار نمودہ والحمد للہ علی ذلک **قال** اور صبر یہی سمجھو تو یہی ہے کہ جو اول صدمے کیوقت واقع ہو اور جب مصیبت
گذر گئی پھر اوسوقت ترک شکایت اور جزع و فزع صبر میں نہیں گنا جاتا بلکہ اسکو تسلی اور دلاسا کہتے ہیں اور اسیواسطے
حکما نے کہا ہے کہ جو کسی کو اسباب کی تکلیف دیجاوے کہ ہمیشہ مصیبت پر رویا پیٹا کریں وہ تکلیف مالا یطاق ہے
اقول ہمین است قول مخاطب را التسلیم منکم ومن ادعی فعلیہ البیان **قال** سچ ہے کہ جو کسی شرع سے محب اور تعزیہ دار
سے یوں کہا جاوے کہ ایک مہینہ بھر متواتر امام کے غم میں رویا کرے مہینہ کسکا دو روز متواتر رویا جاوے **اقول**

اسی مخاطب عالی ہمم کے یہ حضرت یعقوب و حضرت امام زین العابدین علیہما السلام کے سالہا بودہ تشبیہ فرمایا ہو
نہیں کہ جناب فاطمہ زہرا در مصیبت وفات آنحضرت صلعم بخلاف الزام ماتم فرمود کہ بعد از گذشتن آنحضرت صلعم ہرگز او
را کسی بخندان ندید چنانی مدارج النبوۃ **قال** المخاطب قال اللہ تعالی ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل
احیاء عند ربہم یرزقون اور تو نہ سمجھو جو لوگ مارے گئے اللہ کی راہ مردے ہیں بلکہ زندہ ہیں اپنے رب کے پاس رزق
پاتے ہیں فرحین بما اتاہم اللہ من فضلہ ویستبشرون بالذین لم یلحقوا بہم الا خوف علیہم ولا ہم یحزنون
خوشی کرتے ہیں اس چیز پر جو دیا انکو اللہ نے اپنے فضل سے اور خوش ہوتے ہیں انکی طرف سے جو ابھی نہیں پہنچے انمین پیچھے سے اس
کہ نہ ڈر ہے انکو اور نہ غم **ف** اس آیہ سے معلوم ہوا کہ شہید لوگ کہاتے پیتے خوشیاں کرتے ہیں ہرگز انکو غم اور رنج نہیں
اور اسیطرح سمجھو کہ حضرت امام حسین علیہ السلام بھی نہایت خوش اور بے غم ہونگے کیونکہ وہ بھی اللہ کی راہ میں شہید
ہوئے ہیں الغرض قطع نظر ان باتوں سے اب ماتم کرنا اور تعزیہ بنانا انکے حال کے بھی خلاف ہے اور انکے ضد
کو وے خوش اور بے غم ہیں اور تم انکے لیے ماتم کرتے ہو اور ایسے ہی انکی مصیبت کو یاد کرکے ماتم کرنا ویسی
بات ہے جیسے کوئی کسی کا دوست چوتھی تاریخ رجب کی کچھ بیمار ہوا ہو یا ایذا پائی ہو اور بعد تھوڑے عرصہ کے اسکو
غسل صحت حاصل ہوا اور ہر طرح کی نعمتیں کہانے پینے لگے اور کوئی درد و غم باقی نہ رہا اور نہایت چین اور خوشی میں
ہو پھر جب رجب کی چوتھی تاریخ آوے کوئی انکی بیماری اور درد کو یاد کرکے ماتم کرنے لگے ہر چند اسکو لوگ سمجھاویں
کہ اب آپ اچھے اور خوش ہیں اور کسی طرح کا درد و غم نہیں وہ شخص سمجھانے سے نہ سمجھے اور کہے کہ اچھے اور بے غم ہیں تو کیا
ہوا وہی تاریخ تو وہی ہے بھلا ایسے شخص کو کیا کہو گے آخر یہی کہو گے کہ یہ شخص یا دشمن ہے یا سودائی ہے
خوشی کے وقت واہی تباہی باتیں کرتا ہے یہ مخالف کا کام ہے موافق سے ہرگز ایسا نہ ہوگا **سچ ہے** دوست جو خوش ہو
تو خوشی کیجیے اور اسکو جو غم ہووے تو جان دیجیے **اقول** و ہمچنین بد فہمی است بچند وجہ اول آنکہ در مدارج النبوۃ
آوردہ کہ حیات انبیا علیہم الصلوۃ ارفع از حیات شہدا است الخ و حیات پیغمبر ما صلعم از ہمہ اعلی از ہمین جا است کہ
نکاح ازواج شہدا بعد موت دنیوی جایز و روا است اگر احکام اموات بر شہدا در دنیا جاری ہود نکاح ازواج
اونہا این جا چہ سبب است از واقفی مخاطب با این بلند حوصلگی در حیات این جہانی و آن جہانی تفاوت نمیکند و حضرت
عمر در ایام خلافت بود نوبت شب آواز بیرونی شنید کہ میگوید علی محمد صلوٰۃ الابرار صلی علیہ الطیبون الاخیار کسی

گویا نگاه بالاسحار یالیت شعری والمنایا اطوار هل یجدن و حبیبی الذی و با بکیند آنحضرت را و اظهار شوق نمی
بلقای او نمی نشست عمر و گفت اعاده کن قول خود را پس اعاده کرد بصوت حزین و گریه کرد کذا فی مدارج النبوة و لیا
عمر کرد اعاده کن قول خود را و اعاده کردن آنرا بصوت حزین و گریه نمودن نص است برین معنی که بر دوری حیات
اخروی و تنعم بنعمت پروردگار بندگان بر مصائب گذشته افسوس نمودن و گریه ساختن معمول سلف بوده سوم
آنکه شاه صاحب در رساله سر الشهادتین میفرمایند بل با بقاء البکاء والحزن المستمر و تذکر تلک الوقائع الهائلة فی
امته الی یوم القیمة اکنون انصاف باید داد که باقی داشتن بکا و حزن و تذکر این وقائع باید در بین امت تا قیام قیامت
امری است ضروری و باید نمود مخاطب لوازم فرح و سرور تقدیم باید رسانید سوم آنکه بعد شهادت جناب امام حسین ع
حضرت سرور کائنات صلعم را جناب ام سلمه محزون و گریان در خواب دیدند چنانچه ابن حجر در صواعق محرقه نقلا از
ترمذی روایت کرده که ام سلمه رضی الله عنها پیغمبر خدا را بخواب دید که میگریید و سر و لحیه مبارکش خاک آلوده است
پرسید که سبب این گریه چیست آنحضرت فرمود والحال حسین را کشتند انتهی حالانکه حضرت امام حسین علیه السلام
دران وقت در جنت عنبر سرشت متنعم بنعیم اخروی خواهند بود پس اکنون باقتدای آنحضرت چرا اظهار
حزن و گریه جایز و روا نباشد چهارم آنکه اینچه مخاطب گفته ع دوست جو خوش ہو تو خوشی کیجیے اور وہ
جو غم ہووے تو جان دیجیے ع فی الواقع محتمل حدیثی است که بطریق اہل بیت مروی گشته که ذلم یفرح
بفرحنا و لم یحزن بمصابنا فلیس منا چون باعتراف مخاطب مصدق شد که بحالت غم غم نمودن باید بحالت
خوشی خوشی باید کرد پس میگوییم که روز دوشنبه بوجه ولادت آنحضرت صلعم علمای اہلسنت اظہار سرور میکنند نه
عید الفقد بلکه روزه داشتن آن روز روایت کرده اند و در اول ماه ربیع الاول اتفاقا محفل میلاد و تشریف
محمدی ثمار تند پس چه در مصیبت اہل بیت محزون و مغموم بودن را که امر مانع است چنانچه در رساله اجابة الداعی
فی تحقیق المولد والقیام لتعظیم سید الانام صفحه ۲۵ نوشته و علما اعلام شکر الله سعیهم این را بخصوصیت روز ولادت
شریف و تعظیم و اظهار سرور و اداء شکر و کثرت خیرات و صدقات و دیگر اصول هم از شریعت استخراج کرده اند
کما روی مسلم عن قتادة الانصاری انه صلی الله علیه و سلم سئل عن صیام یوم الاثنین قال ذلک یوم ولدت فیه
و انزلت علی فیه النبوة پس روزه داشتن درین روز نسبت کاین براء اداء شکر حق تعالی و سبحانه نعمت

جلیلہ کہ منسوب ہو دہ درین روز این عالم را با نوار جمال با کمال رحمۃ للعالمین ہم چنین این اعمال زاکیات مثل تلاوت
قرآن و اکثار صلواۃ و در بیان مولد کریم و نشر مناقب و محامد جمیلہ حضرت مقدس نبوی صلعم و خیرات و صدقات و اظہار
مسرات نیست مگر بجہت ادای شکر حق سبحانہ تعالیٰ برین نعمت عظمی و عطیہ کبری و سئل الامام ابو عبداللہ بن الحاج
فی کتابہ المدخل مع انکارہ علی ما احدثہ الناس من البدع والحوادث فی الغناء بالآلات المحرمۃ عن عمل المولد الشریف
قال فی فضیلۃ شہر مولد نبینا صلعم هذا الشهر فضله الله تعالیٰ وفضلنا فيه بهذا النبي الكريم الذي من الله علينا فيه بسيد الاولين والآخرين
وكان يجب ان يزاد فيه من العبادة والخير بشكر الله سبحانه على ما اولانا فيه من هذه النعم العظيمة وان كان النبي صلعم لم يزد فيه على غيره من
الشهور شيئا من العبادات وما ذاك الا لرحمته لامته ورفقه بهم لانه كان يترك العمل خشية ان يفرض على امته رحمة منه بهم
لكن اشار عليه الصلوة والسلام الى فضيلة هذا الشهر العظيم بقوله للسائل الذي سأله عن صوم يوم الاثنين ذلك يوم ولدت
فيه فتشريف هذا اليوم متضمن بتشريف هذا الشهر الذي ولد فيه فينبغي ان نحترمه حق الاحترام ونفضل
بما فضل الله به الاشهر الفاضلة وفضيلة الازمنة والامكنة بما خصها الله به من العبادات التي تفعل
فيها لما قد علم ان الامكنة والازمنة لا تشرف لذاتها وانما يحصل لها التشريف بما خصت به من المعاني فانظر الى ما
خص الله به هذا الشهر الشريف يوم الاثنين الا ترى ان صوم هذا اليوم فيه فضل عظيم لانه صلعم ولد فيه فعلى هذا
ينبغي انه اذا دخل هذا الشهر الكريم ان يكرم ويعظم ويحترم بالاحترام اللائق به اتباعا له صلى
الله عليه وسلم في كونه كان يخص الاوقات
الفاضلة بزيادة فعل البر فيها وكثرة الخيرات انتهى
نعم انکہ قطب الاقطاب غوث الاعظم در غنیۃ الطالبین میفرماید قال هبط على قبر الحسين بن علي يوم اصيب
سبعون الف ملك يبكون عليه الى يوم القيمة وجہ استدلال آنکہ چون ہفتاد ہزار فرشتہ ہمہ گریاں
تا روز قیامت مصروف گریہ باشند محبان آنجناب چگونہ ازین شرکت خود را محروم دارند قال وقال اللہ تعالیٰ ومن
يقتل مؤمنا متعمدا فجزاؤه جهنم خالدا فيها وغضب الله عليه ولعنه واعد له عذابا اليما اللہ تعالیٰ فرماتا ہے
اور جو کوئی مارے مسلمان کو قصد کرکے تو اوسکی سزا دوزخ ہے اسمیں پڑا رہے اور اللہ نے اسپر غضب کیا
اور اسکو لعنت کی اور اسکے واسطے طیار کیا ہے بڑا عذاب ف بیان سے پوچھا گیا کہ یزید اور جو کوئی امام کے

قتل ہین راضی اور شریک تھو اللہ کے غضب اور لعنت اور عذاب ہین ہونگے اور انکی روحین نہایت رنج اور ماتم
مین گرفتار ہونگی اور انکو سوای غم کے خوشی کا نشان نہوگا غرض اب جو کوئی یزید اور اوسکے ساتھیون کا دوستدار
اور غمخوار ہو اور انکو غم اور مصیبت ہین دیکھ نہ سکے تو وہ ماتم داری ہین یزید کی موافقت کرے **اقول** وہ
سنیین مخاطب باندک تامل محفوظ بود ان جناب امام مظلوم را درین زمان بہشت عنبر سرشت بیان نمودہ مستحضر
آوردہ کہ یک مصراعش اینکہ ہست ؎ دوست جو خوش ہو تو خوشی کیجیے ۔ واکنون گرفتاری یزید در عذاب الٰہی بیان ساختہ
ماتم داران جناب اباالحسین علیہ التحیۃ والثنا را غمخوار یزید قرار دید پس اولیا مخاطب را انسب ہست کہ بر شہادت شہید
کربلا لوازم فرحت و سرور تقدیم رسانند و بغض و عداوت اہلبیت را منعقد بروز جلوہ گر سازند و نہ بقول مخاطب
از اتباع آنحضرت محروم خواہند بود نعوذ باللہ من الغوایۃ الی ہذہ الغایۃ **قال** بخلاف وقت وقوع
واقعہ کے کہ دشمن خوش موجود تھے اور اہلبیت درد و رنج و مصیبت تازہ مین مبتلا تھے تو اسوقت غمناک ہونا مقتضا
محبت اور نسبت ہے **اقول** شاہ سلامت اللہ در تحریر الشہادتین میفرماید کہ تا ہر جا حاضر و غائب برین سانحہ ہوش ربا
مطلع شود و ہر کس از دور و نزدیک و ترک و تاجیک برچنین واقعہ عظیم خبردار گردد بلکہ مقصود اصلی و غرض حقیقی ازین
ہمہ باقی ماندن غم و الم دائم و تذکر و یادگارے وقائع ہول اندوہ و سوانح غم فرسود درین امت تا قیام قیامت است پس
این عبارت نص است برینکہ باقی داشتن بکار حزن در مصیبت جناب شہید مظلوم درین امت خواہش ربانی است
و تعلق شہادت کبرے منوط بر ہمچو امور است و نیز در تحریر الشہادتین مسطور است کہ در زمانیکہ خبر مراجعت اہلبیت رسالت
بمدینہ رسید اولاد مہاجر و انصار و دیگر اہالی مدینہ از صغار و کبار باستقبال دویدند ہنگامیکہ ذریت رسول و جگر گوشہ ہائے
بتول را مبتلای مصیبت دیدند حالتی از غم و اندوہ و گریہ و زاری بر ایشان گذشت کہ خارج از حیطہ شرح و بیان است
گویند مصیبتی کہ روز وفات حضرت سرور کائنات علیہ افضل من الصلوٰۃ والتحیات بر اہل مدینہ گذشتہ بود ہمان مصیبت
آنروز گذشت کہ امام زین العابدین بازنان و یتیمان اہلبیت نبوت و سر مبارک سید الشہدا علیہ التحیۃ والثنا از دمشق
بمدینہ برگشت فریادی عجیب و شوری غریب در مدینہ برپا بود کہ یاد از ہنگامہ قیامت میداد انتہی و نیز آمدہ کہ ہفتاد ہزار
فرشتہ از روز شہادت بر قبر مطہر برای گریہ تا قیامت فرود آمدہ اند پس اگر گریہ بعد از وقت شہادت جائز نبودی
و بعد آن ممنوع اقامت ملائکہ تا قیامت برای گریہ چگونہ باشد **قال** فقال اللہ تعالیٰ قل صدق اللہ فاتبعونی

ملة ابراهیم حنیفا وما کان من المشرکین ف اللہ تعالی فرماتا ہے تو کہہ سچ فرمایا اللہ نے اب تابع ہو جاؤ ابراہیم
کی ملت کو جو ایک طرف کا تھا اور نہ تھا شریک کرنے والوں میں ف اس آیت سے اور دیگر آیتوں سے ثابت ہے کہ ہمارے
دین میں ملت ابراہیم کی تابعداری فرض ہے اور حضرت ابراہیم کے ملت میں اچھی چیزیں ہیں ان میں سے یہ بھی ہے
کہ صبر کو ہاتھ سے نہ دینا اور اپنے قریب اور دوست کی موت میں صبر کرنا اور جزع و فزع شیون نوحہ سے دور رہنا سو تعزیہ داری
میں سب باتیں اسکی برعکس ہیں یہ باتیں عین موت کے وقت نہ چاہئے چہ جائی کہ سیکڑوں برسوں کے بعد یہ حال کرنا

اقول و بنت عین نوحہ ممنوعہ نوحہ معمول زنان جاہلیت است ورنہ گریستن بر میت و یاد کردن اوصاف حمیدہ
و خصال پسندیدہ او راست و درست باشد معمول خاصان خدا بودہ است و شواہد آن سابقا گذشت در ینجا نذکر
عبارت رسالہ تحریر الشہادتین اکتفا میرود و باقی از آثار نہ علامات نوحہ جن است از آنہا بشنید و اخرج ابونعیم عن
حبیب بن ثابت قال سمعت الجنیة تنوح علی الحسین وهی تقول ہ مسح النبی جبینه فله بریق فی الخدود
علیا قریش جده خیر الجدود ف بیرون آورد ابونعیم از حبیب بن ثابت گفت کہ شنیدم زنی را از جنیان کہ میگریست
بر حسین در حالیکہ میگفت کہ مسح کرد و بوسید پیشانی او را نبی بود برای او نور و لمعان در رخسارہا پدر و مادر وی
بودند از بزرگان قریش و بود جد او بہترین جدہا یعنی جنیہ نوحہ میکرد بر حسین و میگریست بر ان و میگفت آنچہ بالا ذکر
رفت و اخرج ابونعیم من طریق حبیب بن ثابت عن ام سلمة قالت ما سمعت نوح الجن منذ قبض النبی صلعم الا اللیلة وما اری
ابنی الا قد قتل یعنی الحسین فقالت لجاریتها اخرجی فاسألی فاخبرت انه قد قتل وان الجنیة تنوح ہ
الا یا عین فابتهلی بجهد ومن یبکی علی الشهداء بعدی علی رهط تقودهم المنایا
الی متجبر فی ملک عبد ہ و بیرون آورد ابونعیم از طریق حبیب بن ثابت از ام سلمہ گفت نشنیدم نوحہ و گریہ جن را از روزیکہ
وفات یافت پیغمبر خدا صلعم مگر امشب و نمی بینم مگر اینکہ پسر من بتحقیق کشتہ شد یعنی حسین پس فرمود کنیز خود را کہ بیرون
رفتی پس بپرسی پس خبر داد کنیز را اینکہ بتحقیق کشتہ شد حسین و بدرستیکہ جنیہ نوحہ میکند آگاہ باش ای چشم پس گریہ و زاری
بکن بکوشش تمام و کیست کہ گریہ کند بر شہیدان بعد از من بر گروہی کہ کشید ایشان را اسباب موت بسوی ظالم سرکش در
سلطنت زمانہ ہ و گوئیم کہ حضرت ام سلمہ بعد دریافت این ماجرا اندک گریست کہ از ہوش رفت تا وی غشی و طاری
شد و اخرج ابونعیم عن [illegible] بن جابر الحضرمی عن امه قالت سمعت الجن تنوح علی الحسین وهی تقول ایا حسینا ها

کان حسینا جلیلا و برادر ابو نعیم از فرید بن جابر حضرمی از مادر خود گفت که شنیدیم جن را که آواز بلند گریه میکرد
بر حسین و می گفت که خبر مرگ حسین می رسانم غمگین شده بودند باجمال و نحو صبر و استقلال پوشیده نماند که سماع تعزیت
مراد از نوحه در مقام گریستن یاد کردن اوصاف حمیده و خصال پسندیده حضرت امام حسینؑ است نه نوحه متعارف
مرسوم اهل بدعت و عمل زنان جاهلیت که آن باتفاق علما حرام و در احادیث صحیحه وعید شدید بران وارد است
سنی و مسلم ندانیم که در تعزیه داری امرے از امور ممنوعه بوده باشد تفصیل این مطلب در ما سبق هم تحریر نموده
می آید و اگر احدے از عوام مرتکب امری از امور ناجائز شود از او در ممانعت تعزیه دارے چه مدخل زیرا که مرتکب
منهیه باید نه ممانعت تعزیه دارے و محزون و مغموم بودن و گریه و زاری نمودن در مصائب جناب امام مظلوم
علیه السلام امر بیست ضروری و سنتی است از سنن نبوی کما ابتنا تباکوا **قال** دوسری آیت مین خدا نے فرمایا ہے
ومن یرغب عن ملة ابراهیم الا من سفه نفسه **ت** اور کون پسند نہ کرے ملت ابراہیم کو مگر بیوقوف ہوا جسے
اور صحیح بخاری اور مسلم مین یہ حدیث ہے کہ پیغمبر خدا نے فرمایا من احدث فی امرنا هذا ما لیس منه فهو رد
یعنی جو کوئی نئی بات نکالے ہمارے اس دین مین جو اسمین نہو سو وہ مردود ہے **اقول** این آیه از ما نحن فیه بیگانه است
رد و انچنین احادیث عام مخصوص البعض اند چنانچه در رساله غایة المرام صفحه ۱۰ مندرج است اور جو لوگ کہ اسکو
بدعت سیئه کہتے ہیں وہ لوگ واقف اصول دین اپنے سے نہیں ہیں اسواسطے کہ اصل اشیا مین اباحت ہے جب تک
کوئی دلیل قطعی مانع اوسکی نہووے کذا فی البحر الرائق والهدایة اور غرائب مین لکھا ہے کہ بدعت پانچ قسم ہے
ایک بدعت واجب جیسے پڑھنا علم صرف و نحو کا واسطے معرفت کلام اللہ اور احادیث کے دوسرے بدعت حرام
جیسے پڑھنا علم فلسفه کا تیسرے بدعت مندوب جیسے مصافحه بعد نماز عصر و فجر کے چوتھے بدعت مکروه جیسے مزین کرنا
مسجد کا سونے چاندی اور گل بوٹہ سے پانچویں بدعت مباح جیسے فراخ کرنا اور رنگا رنگ طعام واسطے مہمانون کے
پکانا اور بدعت سیئه نہیں ہوسکتے ہیں اسواسطے کہ کل بدعة ضلالة عام مخصوص البعض ہے اور قیام تعظیم رسول اللہ صلعم
قسم اول سے یعنے واجب ہے کہ مسوی شرح موطا مین باب مصافحه مین لکھا ہے عن عبد الله الخراسانی قال قال رسول الله صلعم
تصافحوا یذهب الغل و تهادوا تحابوا و تذهب الشحناء قلت علیه اهل العلم قال النووی ان المصافحة مستحبة عند کل لقاء
و ما اعتاده الناس من المصافحة بعد صلوة الصبح

والعصر فلا اصل له فی الشرع علی هذا الوجه و لکن لا باس به لان اصل المصافحة سنة و کونهم حافظوا علیها فی
الاحوال و فرطوا فیها فی کثیر من الاحوال لا یخرج ذلک البعض عن کونه من المصافحة التی ورد الشرع باصلها اقول هکذا ینبغی ان یقال فی ا
یوم العید پس کھڑا ہونا وقت میلاد شریف کو یا آگے زیارت رسول صلعم کے کمال مستحسن ہوا اور عالمگیری میں لکھا ہے
کہ آگے زیارت رسول اللہ صلعم کے ایسا کھڑا ہووے جیسا نماز میں کھڑا ہوتا ہے فیتوجه الی القبر فیقف عنده
ولا یضع یده الی جدار التربة فهو اهیب و اعظم للحرمة و یقف کما یقف فی الصلوة و یمثل صورته الکریمة
کانه نائم فی لحده عالم به یسمع کلامه کذا فی الاختیار شرح المختار اور اسپر اجماع علمای حرمین اور
اور علما ہند وغیرہ کا ہے انکار اجماع کہ نص قطعی ہے کفر ہے لا یجتمع امتی علی الضلالة اور مخالفت اجماع
کرنا مصداق من شذ شذ فی النار کا ہے اور سید محمد برزنجی کہ امام حدیث او سیر کے تھے اور تعریف اونکی
روضة الاحباب تصنیف عطاء الله بن فضل الله حسینی میں لکھی ہے کہ وہ معاصر ابن جوزی تھے اور امام حرمین شریف
تھے اونہوں نے کتاب عقد الجوهر فی مولد النبی الازهر میں لکھا ہے وقد استحسن القیام عند ذکر مولده الشریف
ائمة ذو روایة و روية فطوبى لمن كان تعظيمه صلعم غاية مرامه و مرماه و در بهجة الاسرار باسناد
در روی دو واسطه بیش نیست روایت کرده که روزے حضرت غوث الثقلین شیخ محی الدین عبد القادر رضی الله عنه
بر کرسی بود و وعظ میفرمود و قریب بده هزار کس در زاویه وعظ وے حاضر و شیخ علی در زیر پای کرسی شیخ نشسته ناگاه
شیخ علی را خوابی برد پس شیخ عبد القادر قوم را فرمود اسکتوا پس همه ساکت شدند تا آنکه بجز انفاس ازیشان شنیده
پس فرود آمد شیخ از کرسی و بایستاد با ادب در پیش شیخ علی و نگریست در روی وے پس بیدار شد شیخ علی
گفت شیخ عبد القادر یافتی که دیدے حضرت را در خواب گفت نعم فرمود از هیبت ادب ورزیدم با تو ایستادم و چه چیز
فرمود و چه وصیت کرد ترا آنحضرت صلعم گفت بملازمت مجلس تو پس شیخ علی گفت آنچه من در خواب دیدم شیخ عبد القادر
در بیداری دید روایت کرده اند که هفت کس از مردان راه در آن روز از عالم رفتند رحمة الله علیهم اجمعین نقل از
ترجمة المشکوة للشیخ عبد الحق الدهلوی قدس سره بلفظه فی کتاب الرد انتهی دوم آنکه نماز تراویح
باعتراف جناب فاروق بدعت است و در مفهوم من احدث فی امرنا هذا ما لیس منه فهو رد داخل و مردود
جناب شان از تحقیق مطالب لازم فالجواب الجواب سیوم آنکه کتاب الله در عهد آنحضرت صلعم مجموع نبود

وجمع ابی بکر و عمر القرآن وجمعه فی عهد عثمان کما فی المرقاة وقال النبی صلعم من احدث فی امرنا هذا
ما لیس منه فهو رد بعد دریافت قول ملا علی قاری و استماع حدیث نبوی مخاطب را الالزام در حق اصحاب کبار لفظ
مردود بزبان آرد و یا حدیث را مطابق دیگر اہل نحلہ خود تاویل نماید مردود محض خطا تصد او **قال** ف اس حدیث سے
ثابت ہوا کہ جو کوئی پیغمبر کے دین کے کاموں میں کہ مقرر کرنا احکام شرع کا ہے اپنی طرف سے کوئی نئی بات مقرر کرے کہ جسکی
اصل بھی دین میں ثابت نہو اور اپنی طرف سے ثواب اور عذاب کسی کام میں ٹھہراوے تو وہ چیز مردود ہے **اقول**
در تعیین بدعت آنست کہ مخالف سنت باشد چنانچہ در رسالہ النعایة المرام صفحہ ۲۲ - مولوی سید رؤف احمد نبیرہ سید
عبد الرزاق صاحب نانسوی میفرماید قال الشیخ الامام العلامة صدر الدین بن عمر الشافعی هذه البدعة لا
بأس بها ویکره البدع اذا راغمت السنة واما اذا لم یراغمها فلا یکره ویثاب الانسان
بحسب قصده فی اظهار السرور والفرح بمولد النبی کہا شیخ امام علامہ صدر الدین عمر شافعی نے کہ محفل کرنا مولد شریف
کی بدعت ہے کہ کچھ مضایقہ نہیں کرنا اوسکا اور مکروہ نہیں ہوتی بدعت جبتک کہ مزاحمت نکرے سنت کو یعنی اوسکے
کرنے سے کوئی فعل مسنون ترک نہو جاوے اور اگر مزاحمت نکرے سنت کو پس وہ بدعت مکروہ نہیں ہے اور ثواب دیا جاویگا
آدمی بسبب قصد کرنے اوسکے بیچ ظاہر کرنے خوشی کے بوجہ میلاد شریف آنحضرت صلعم سے انتہی **قال** اب تعزیہ میں دیکھو
تو یہی بات موجود ہے **اقول** در تعیین این امر اصلا در تعزیہ موجود نیست بلکہ اصل آن در شرع ثابت است الا
تمام سابقا **قال** اول تعزیہ بنانا نئی بات دین میں ہے کسی پیغمبر یا امام کے شہید ہونے یا مرنے سے شرع میں تعزیہ یا شدہ
یا چبوترہ اور کچھ سوا اسکے بنانا نہیں آیا **اقول** در تعیین تعزیہ کہ عبارت است از نقل قبر و نقل مقبرہ بموجب احادیث
منقولہ جائز است و مباح پس بر بنا آن طعن و تشنیع نمودن بجز فساد امرے نباشد **قال** دوسرے جو باتیں تعزیہ کے لئے مقرر
کی ہیں وے باتیں انکی سچی قبروں پر بھی درست نہیں ہیں چہ جائی جھوٹی تربتوں پر **اقول** در تعیین اینجا افادہ
نمودہ مردود است زیرا کہ تعزیہ قبر جعلی نیست بلکہ در آن نقل قبر می باشد و نیز ظاہر کہ نقل قبر چیزی دیگر است و قبر جعلی
چیز دیگر و امری با تعزیہ کردہ میشود کہ ممنوع و ناجائز باشد و اگر احیانا کدامی ناواقف مرتکب امری خلاف شرع گردد آن
شخص گنہگار و آثم خواہد بود نہ کہ ازان تعزیہ داری ممنوع گردد فاعتبروا یا اولی الابصار **قال** دوسرے
یہ کہ تعزیہ بنانا دین کی کام میں گنتے ہیں اور اوسکے بنانیوالونکو ثواب او تعریف ٹھہراتے ہیں اور جو کوئی اوسکو برا کہے

نکرے تو اوسکو امام کا دشمن بتاتے ہین اور طعن اور ملامت کرتے ہین اور ایسا طعن اور ملامت سوا پیغمبر خدا کی تابعی
کسی کام مین اپنی طرف سے کرنا درست نہین **اقول** ایجہ نوشتہ معارض است باینکہ اہلسنت ہم چیزہای بسیار در دین
ایجاد کردند و برای آن ثواب قرار دادند و منکران را ملامت نمودند از انجملہ انعقاد محفل مولد شریف است چنانچہ
در رسالہ غایۃ المرام بصفحہ ۲۰ نوشتہ قال العلامۃ ظہیر الدین بن جعفر ھی بدعۃ حسنۃ اذا قصد فاعلہا جمع الصلحاء
والصلوۃ علی النبی واطعام الطعام للفقراء والمساکین وھذا القدر یثاب علیہ بھذا الشرط فی کل وقت انتہی بلفظہ
و بہ صفحہ ۲۱ نوشتہ قال الامام الحافظ ابو محمد عبد الرحمان بن اسمعیل المعروف بابی شامۃ فی کتاب الباعث
علی انکار البدع والحوادث فالبدعۃ الحسنۃ متفق علی جواز فعلہا والاستحباب لہا رجاء الثواب
لمن حسنت نیتہ فیہا الخ و در صفحہ ۱۵ امی گوید قال ابن الجوزی لم یکن فی ذلک الا ارغام الشیطان
وارغام اہل الایمان کہا ابن جوزی نے نہین ہے بیچ محفل مولد شریف کے مگر خاک مین ملانا شیطان کو
اور خوشنودی مومنین کی انتہی **قال** تیسرے اصل اس تعزیہ کی دین مین بھی ثابت نہین بلکہ ایسی چیزون کا منع حدیث شریف
مین آیا ہے **اقول** اصل آن در شرع ثابت کما مر **قال** غرض جب معلوم کر چکے کہ تعزیہ مین یہ باتین تحقیق ہین تو
رسول خدا کے حکم سے ثابت ہوا کہ تعزیہ بنانا مردود ہے **اقول** از وجوہ سابقہ واضح گشتہ کہ بنا ساختن تعزیہ بدعت
سیئہ نیست و بدعت مکروہ ہمان است کہ مزاحم سنت باشد و اذ لیس فلیس کما قال صدر الدین بن عمر الشافعی
ویکرہ البدع اذا راغمت السنۃ واما اذا لم یراغمہا فلا یکرہ انتہی مختصرا فانکہ اہلسنت و جماعت محفل مولد شریف در اوائل
ربیع الاول احداث نمودہ بوقت ذکر میلاد آنحضرت قیام را دران اختراع کردند و بہرین ہردو عمل دعوی اجماع قوم
خود دارند چنانچہ در رسالہ غایۃ المرام بصفحہ ۱۰ نوشتہ اما ثبوت امر اول پس جمہور محدثین متقدمین و فقہای مجتہدین
وکافہ علماء متقدمین و متاخرین و اولیاء اللہ اور سلف صالحین رحمہم اللہ اجمعین نے مستحب اور مستحسن ہونا محفل
مولد شریف کا اختیار کیا ہے اور اپنے تصانیف مین بدلائل واضحہ تحریر فرمایا ہے اگر ان سب کا تفصیلاً
ذکر کیا جاوے تو ضبط انکی اسما کا حد عد و حساب سے افزون اور دائرہ حصر عقل سے بیرون ہے بلکہ اگر اکتفا اوپر اکثر
کے کیجاوے تو بھی رسالہ بہت طویل ہوجائے اسواسطے بمقتضاے مالا یدرک کلہ لا یترک کلہ کی تصریح اسماء بعضے
کی بدون نقل کلام متمسک ہو بعضہ کی کلام پر بھی اکتفا کیجاتی ہے کہ ہر واحد ان ثقات سے مقتدا اور مستند

افادہ ہو جاوے کہ اتفاق ان اکابر کا اور اجماع اس جم غفیر کا ایک امر پر ہو پس اتباع اوسکا واجب ورنہ اکثر پر ہے
حضرت شیخ الفقہاء والمحدثین تاج العلماء والعارفین شیخ شیوخ العالم قطب الاقطاب الغوث الاعظم سید محی الدین عبد القادر
جیلانی رضی اللہ عنہ و امام المحدثین ابو الفرج ابن جوزی محدث فقیہ حنبلی و ابو الخطاب عمر بن دحیہ کلبی و ابن خلکان
محدث شافعی و علامہ قسطلانی صاحب المواہب اللدنیہ و شارح صحیح بخاری و شیخ القراء الحافظ ابن الجزری و محمد
بن علی دمشقی صاحب سبل الہدی والرشاد و حافظ ابو الخیر سخاوی و حافظ عماد الدین ابن کثیر و علامہ ابن ظفر صاحب
الدرر المنتظم و امام نووی شافعی شارح صحیح مسلم و حافظ ابو شامہ استاد امام نووی صاحب کتاب الباعث علی انکار
البدع والحوادث و شیخ ابو الحسن المعروف بابن الفضل و ابو بکر الحجاز و منصور البشار و ابن محمد النعمان و ابو موسے
زرہونی و حافظ شمس الدین بن ناصر الدین دمشقی و جمال الدین عجمی و یوسف الحجاز و یوسف بن علی الشامی و امام
ابن بطاح و امام مخلص کتابی و امام علامہ ظہیر الدین و شیخ نصیر الدین و شیخ عمر بن الملا و امام صدر الدین بن
شافعی و حافظ ابن حجر مکی و عسقلانی صاحب المولد الکبیر و حافظ دمشقی و جلال الدین سیوطی و شارح ابن ماجہ و
امام محقق ابو زرعہ عراقی حسین و شیخ ابن حجر ہاشمی و احمد بن محمد مدنی المشہور بالقشاشی و امام برزنجی و شیخ عبد الحق
محدث دہلوی اور سوا ان بزرگواران کے حال متبحر علم ہر قسم حضرت غوث صمدانی و محبوب سبحانی اور ابن جوزی کا اظہر
من الشمس و ابین من الامس ہے چھ سو ہجری کے آغاز میں مصنفات اونکی ہوئی ہیں کہ اب تک وہ موجود ہیں اور ابو الخطاب
ابن دحیہ کلبی کی کتاب التنویر فی شرح المولد السراج المنیر سنہ ۶۰۴ چھ سو چار ہجری میں تالیف فرمائی ہے انتہی و در صفحہ ۳۹
کتاب مذکور مرقوم ہے جو دلائل استحسان و استحباب محفل مولد شریف کی مختصرا بیان کئے گئے اب دلائل استحسان امر دویم یعنی
کھڑا ہونا وقت ذکر میلاد شریف آنحضرت صلعم کے مذکور ہوتے ہیں کان لگا کر سنو اور بے ادبی اور گستاخی چھوڑ کر ادب
بجا لو کیونکہ بے ادب محفل خاص سے نکال دیا جاتا ہے من ترك الادب رد عن الباب اور جو چند استفتاء علماء
مکہ معظمہ و علماء ریاست حیدر آباد وغیرہ حاوی دلائل کثیرہ تھی اور روایات اور احادیث و اقوال علماء کبار متقدمین کے
بلین تمام مندرج ہیں اونہیں استفتوں کی نقل پر کفایت کی جاتی ہے اور علاحدہ ذکر کرنا نام کتب کا حاجت نہ سمجھا گیا
از آنجملہ انتخاب فتوی علمای خیر البلاد مکہ معظمہ الجواب القیام عند ذکر ولادۃ سید المرسلین فی قرأۃ المولد الشریف
تعظیما لہ امر لا شک فی استحسانہ و استحبابہ وندب یحصل لفاعلہ من الثواب الحظ الاوفر

من الثواب الحظ الاوفر والخیر الاکبر الخ وسید محمد برزنجی در کتاب عقد الجوهر فی مولد النبی الازهر وقد
استحسن القیام عند ذکر مولده الشریف ائمة ذو روایة ودرایة فطوبی لمن کان تعظیمه صلعم غایة مرامه ومرماه انتهی
چون کیفیت استحباب واستحسان وترتیب ثواب انعقاد محفل میلاد شریف وقیام وقت مولد آنحضرت صلعم دریافتہ
اکنون دو کلمه مشتمل کفر وضلالة این حجم نحیف باید شنید مولوی عبد الواحد فرخ آبادی در جواب الجواب فتوای مولوی
مظهر کریم نقلا عن تحفة القضاة آورده سئل القاضی عن مجالس المولد الشریف قال لا ینعقد لانه محدث وکل محدث ضلالة و
کل ضلالة فی النار وما یفعلون من الجهال علی راس کل حول فی شهر ربیع الاول لیس بشیء ویقومون عند ذکر مولده ویزعمون
ان روحه صلعم یجیئ وحاضر فزعمهم باطل بل هذا الاعتقاد شرك وقد منع الائمة الاربعة
عن مثل هذا انتهی وشیخ محمد الشافعی در کتاب سبل الرشاد فی احوال خیر العباد المشهور
بسیرة الشامی آورده جرت عادة کثیر من المحبین اذا سمعوا بذکر وضعه ان یقوموا تعظیما له وهذا
القیام بدعة لا اصل لها ونصیر الدین گجراتی ثم البرهانپوری در کتاب طریقة السلف نوشته فقد احدث
بعض جهال المشائخ امورا کثیرة لا نجد لها اثرا ولا اسما فی کتاب ولا سنة منها القیام عند ذکر ولادته
صلعم ومولوی نجم الدین قنوجی نیز در جواب الجواب فتوای مولوی مظهر کریم بہ چنین تحریر آورده کہ اول مولود کی
کرنیکے کچھ اصل نہیں ہے کہ شیخ تاج الدین عمر بن البلخی والاسکندری المشهور بالفاکهانی من متاخری المالکیة
نے ان عمل المولد بدعة مذمومة لکھا ہے اور علی هذا القیاس شیخ مجدد الف ثانی نے بھی ہیچ مکتوب دویست وهفتاد
وسیوم ومکتوب پنجاه وچهارم کے لکھا ہے تو کہرا ہونا اوسمیں دوسری بدعت قبیحہ وسیئہ ہے و بعد اذاں فاضل
محی نولید اور طرفہ ہے کہ اوس درس مولد میں خلاف معقول ومنقول وقت ذکر وضع حمل کے حاضر وناظر سمجھہ کے
گویا اسیوقت پیغمبر خدا صلعم شکم مادر سے تشریف باہر لاتے ہیں تعظیما قیام کرنا تو ایک نظیر کے بدعت کیا بلکہ کفر
اور شرک ہے فی العبادة الخ وعبارات مذکوره چنانکه می بینی نص است برانکه انعقاد مجلس مولد وقیام وقت ذکر
ولادت آنحضرت صلعم بدعت است وکل بدعة ضلالة وکل ضلالة الی النار پس جماعتی کثیر از اهلسنت باعتراف
اہل نحلہ شان مستاهل الی النار گشتند قال اور یہ حدیث مشکوة شریف میں ہے من یعیش منکم بعدی فسیری
اختلافا کثیرا فعلیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدین یعنی جو کوئی جیتا رہا تم میں سے میرے پیچھے

دیکھیگا بہت اختلاف اور بعد میرے پس لازم کرلو تم اپنے اوپر میرے اور میرے خلیفوں کی سنت جو رشد والے اور راہ پائے
ہوئے ہیں **اقول** این حدیث حجت برای ما است زیرا کہ فقرہ فسیری اختلافا کثیرا دال است برینمعنی کہ عنقریب
اختلاف کثیر در امت محمدیہ ظاہر شود و مؤید السنت حدیث دیگر کہ صاحب مدارج النبوۃ آوردہ کہ آنحضرت صلعم در مرض الموت
فرمودہ بدانید و آگاہ باشید کہ بازگشت من و شما بسوی خدا است وصیت میکنم با مہاجرین اولین نیکی بجا می آرید و وصیت
میکنم شما مہاجرین را کہ با یکدیگر نیکی کنید و پس خواند سورہ والعصر را تا آخر و این آیہ بخواند فہل عسیتم ان تولیتم ان
تفسدوا فی الارض و تقطعوا ارحامکم الآیہ و وصیت می کنم شما را در شان انصار و فرمود ای انصار بعد از من جماعتے
را بر شما ایثار و اختیار خواہند کرد و بر شما ترجیح خواہند داد و مولف مدارج النبوۃ بعد آیہ میگوید باین اشارت ہست
باینچہ ملوک امرا مروانیہ و عباسیہ با اہل بیت نبوت کردہ اند از جفا و ستم انتہی فقیر میگویم کہ در آیہ فہل عسیتم آہ
صیغ مخاطب ہستند پس تلاوت فرمودن آنحضرت صلعم آیہ مذکورہ را دلیل است برینکہ خطاب بحاضرین ا
بود و بعد بجاتر سے دو سہ کتاب مذکور بر صفحہ ۴۹۱ آوردہ فرمود می ترسم بر شما کہ مشرک شوید بعد از من ولیکن
می ترسم بر شما دنیا را کہ رغبت کنید در ان و در فتنہ افتید و ہلاک شوید چنانکہ ہلاک شدند انکسانی کہ پیش از شما
بودہ اند انتہی و مراد از خلفاء راشدین بدلیل حدیث لا یزال امر امتی قائما حتے یمضے اثنی عشر خلیفۃ کلہم
من قریش خلفای اثنا عشر اند و این حدیث کہ بتقارب الفاظ در صحاح اہل سنت باسانید متعددہ از حضرت
رسول صلعم منقول است باعتراف بعض محققان اہل سنت سوای مذہب امامیہ اثنا عشریہ بر ہیچ مسالکی منطبق
نمی شود و بحالت وقوع اختلاف کثیر آنحضرت صلعم ارشاد فرمود فعلیکم بسنتی وسنۃ الخلفاء الراشدین
ای الائمۃ الاثنے عشر پس منصف را باید کہ از اتباع کسانیکہ بحکم روایت صحیح مسلم در نظر
کاذبین و آثمین و غادرین و خائنین مسلک ہستند پرہیز نماید و این ارشاد حضرت خلیفہ ثانی کہ بمخاطبہ علی
و عباس بر زبان مبارک جاری شدہ حق ہست فلما توفی رسول اللہ ص قال ابوبکر انا ولی رسول اللہ
فجئتما تطلب میراثک من ابن اخیک و تطلب ہذا میراث امرأتہ من ابیہا فقال ابوبکر
قال رسول اللہ لا نورث ما ترکناہ صدقۃ فرأیتماہ کاذبا آثما غادرا خائنا واللہ یعلم انہ صادق بار راشد
تابع للحق ثم توفی ابوبکر وانا ولی رسول اللہ و ولی ابی بکر فرأیتمانی کاذبا آثما غادرا خائنا واللہ یعلم

الی الصادق باید داشت تابع للحق بعد وضوح اقتدار ائمہ اثنا عشر اہل سنت را باید کہ دست از این
و آن بردارند و بحضرات ائمہ معصومین علیہم السلام رجوع نمایند فالحق احق بالاتباع **قال** الخاطب وعضوا علیہا
بالنواجذ اور مضبوط پکڑو اس سنت کو دانتوں سے وایاکم ومحدثات الامور اور بچائے رکھو آپکو نئی کامون
سے فان کل محدثۃ بدعۃ **ت** بیشک جو بات دین مین نئی ٹھرائی گئی سو بدعت ہے وکل بدعۃ ضلالۃ
ت اور جو بدعت ہو گمراہی ہے **ف** مسلمان کو لازم ہے کہ دین مین اپنی طرف سے کوئی نئی بات نہ نکالے اور
نہ اورون کی ایجاد پر عمل کرے اور تعزیہ بنانا بیشک بعد مدت کی پیغمبر اور امام کی پیچھے اہل بدعت نے ایجاد کیا
ہے اور پیغمبر اور اونکے خلیفون کی سنت سے باہر ہے اور بدعت اور گمراہی مین داخل ہے اب اہل سنت
کو چاہیئے کہ ایسے کامون مین اپنے نام کا پاس کرین بڑی شرم اور حیف کی بات ہے کہ اہل سنت ہو کر اہل
بدعت کے کام کرو برائے خدا اپنے ناموس مین بٹا نہ لگاؤ اور ایسی بدعت کو دل سے بھلاؤ اور اتبع تابعین
اہلسنت کے طریقہ پر چلاؤ مثل ہے کہ جسکا کہائی اوسکا گائے **اقول** بہ نستعین آنچہ افادہ نمودہ مردود است
بچند وجہ اول آنکہ اہل سنت وجماعت در دین خود امور عدیدہ ایجاد کردہ بر استحسان آن فتوا دادہ اند
چون مقام از استیفاء آن آبی است لہذا بہ نقل دو عبارت اکتفا می رود در رسالہ غایۃ المرام نوشتہ
کہ امام نووی وابن حجر نے جو نماز شب برات ولیلۃ الرغائب کو بدعت مذمومہ قرار دیا وجہ یہ ہو کہ حدیث
صحیح مسلم مین تصریح ممانعت شب جمعہ واسطہ نوافل کی تہی اور بعد آن می گو یہ علاوہ اسکے یہ قول
محدثون کا مختار و معمول ہی کل محدثین وفقہا کا نہین حضرت غوث الاعظم غنیۃ الطالبین مین اور امام
حجۃ الاسلام غزالی احیاء العلوم مین اور شہاب الدین سہروردی کتاب الاوراد مین اور اور فقہا و محدثین
نے استحباب نماز رغائب و شب برات بتصریح مستحب لکہا ہے اور اتبک معمول اکثر مشائخ اصحاب شریعت
وطریقت ہی کہ ان راتون مین بیدار رہتے ہین اور نوافل پڑہتے ہین اور یہہ بہی ضرور نہین ہے کہ جو احادیث
نزدیک محدثین کے صحیح نہون وہ ترد کیے فقہا کے بہی صحیح نہون بلکہ مجد الدین فیروز آبادی صاحب قاموس
نے سفر السعادت مین حکم عدم صحت بعض احادیث کا کیا ہے حالانکہ اونہین احادیث کو خود اصحاب صحاح
ستۃ لائے ہین کالا یخفے علی [illegible] والمہ [illegible] اور اسکے صحت نماز نوافل و جمیع

ایسے ہین کہ ثبوت اونکے فعل کا سنت سے نہین ہے مگر تاہم بعض فقہا کے مستحب اور باعث ثواب ہین چنانچہ تعریف
روز عرفہ مین ہے کہ بعد نماز ظہر کے جماعۃ صالحین صحرا مین جا کر تہلیل و تحمید و تکبیر بنظر تشبیہ حاجیون کی عرفات مین
یعنے شہر مین بیٹھے ہین فی فتاوی حجۃ ناقلا عن الجامع الصغیر التعریف الذی یصنعہ الناس لیس بشیء وذلک
ان جماعۃ من الصلحاء والعارفین یجتمعون فی یوم عرفۃ فی کل بلدۃ یہللون ویکبرون تشبہ الحاج فی عرفات
فذلک لیس بشیء یعنی لیس بشیء من السنۃ ولکن فی نفسہ من جملۃ الدیانات والخیرات واشتیاق عرفات فی المضمرات فی الجامع
البرہانی فی ہذہ المسألۃ بعض مشائخنا قالوا التعریف الذی یصنعہ الناس لیس بشیء لم یرد بہ نفی شرعیتہ فی نفسہ
انہ دعاء وتسبیح وتضرع الی اللہ تعالی انما اراد وجوبہ او کونہ سنۃ فی الذخیرۃ فی الفصل الخامس مستشہدا لقول محمد رح ان ابا
حنیفۃ لا یری سجدۃ الشکر شیئا معناہ انہ لا یری نفی شرعیتہا قربۃ انما اراد بہ نفی وجوبہا شکرا وھذا کما قال محمد فی
الجامع الصغیر عن ابی حنیفۃ رح ان التعریف الذی یصنعہ الناس لیس بشیء لم یرد بہ نفی شرعیتہ اصلا لانہ دعاء
وتسبیح وانما اراد بہ نفی وجوبہا کذا ہہنا فی کفایۃ الفقہاء روی عن محمد بن الحسن رح انہ کان یجیز ذلک فی
الکافی شرح الوافی التعریف لیس بشیء وھو تشبہ الناس انفسہم باہل عرفۃ یوم عرفۃ وقیل یستحب ذلک لانہ تشبہ
باہل الطاعۃ فتاوی لم تواہم فی الدر المختار ووقوف یوم عرفۃ فی غیرہا تشبیہا بالواقفین لیس بشیء ھو
نکرۃ فی موضع النفی فیعم انواع العبادۃ من فرض وواجب ومستحب یفید الاباحۃ وقیل یستحب
ذلک فی الشمنی شرح النقایۃ لا اجتماع الحجی لا یندب اجتماع الناس یوم عرفۃ فی غیر عرفۃ
تشبیہا بالواقفین بعرفۃ شیطرح ورباب لفظ نیت نماز پنجگانہ باوجودیکہ قبل آنحضرت وصحابہ سے ثابت نہین ہے
فقہاء عظام نے مستحب ومستحسن لکھا ہے اور یہ قول مفتی بہ مختار اصحاب متون اربعہ ہے فی الدر المختار والتلفظ
بہا مستحب ھو المختار وقیل سنۃ یعنے احبہ السلف او سنۃ علماؤنا اذ لم ینقل عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم ولا الصحابۃ والتابعین بل قیل بدعۃ وربا تنداوسکے تثویب کو یعنے درمیان اقامت واذان کے اعلام
ثانی کرنا یعنی الصلواۃ الصلواۃ یا اقامت اقامت اور ابتدا اسکے کہنا باوجودیکہ فعل آنحضرت صلعم وصحابہ
تابعین سے منقول نہین ہے فقہاء کرام نے مستحب لکھا ہے فی شرح الوقایۃ واستحسن المتاخرون تثویب
الصلوۃ کلہا فی فتاوی عالمگیری والتثویب حسن عند المتاخرین فی کل صلوۃ الا فی المغرب ھکذا فی شرح

النهایة فی الدر المختار والتثویب بین الاذان والاقامة فی الکل وللمان احدثوه الا فی المغرب
اسیطرح درمختار مین سلام کو بعد اذان کے سنہ سات سو اکاسی مین حادث ہوا بدعت حسنہ لکھا ہے قال فی الدر
المختار التسلیم بعد الاذان فی ربیع الآخر سنة سبعمائة واحدی وثمانین فی عشاء لیلة الاثنین ثم یوم الجمعة
ثم بعد عشر سنین احدث فی الکل الا المغرب ثم فیها مرتین وهو بدعة حسنة انتهی وفی الهدایة وبعض مشائخنا
استحسنوا الاستیجار علی تعلیم القرآن الیوم لانه ظهر التوانی فی الامور الدینیة ففی الامتناع یضیع حفظ القرآن وعلیه
الفتوی دوم آنکہ بنا ساختن تعزیہ از ایجادات اہلسنت است و در زمان سلاطین اسلام و تشریح ماشدعا لمگیر
وغیرہ کہ در تمامی ہندوستان نحو نافذ الامر کلی بودند مروج بود و قاضی و مفتی و وزراء و دیگر علماء آن زمان وغیرہم
تعزیہ داری جائز داشتند و در ان عہد عموماً خصوصاً مروج بود کما اعترف بہ المولوی عبد الواحد خان نائب الامین مولوی
عبد العلی فی الرسالة المسماة بازالة الاوهام سیوم آنکہ بنا ساختن تعزیہ خلاف سنت پیغمبر نیست بلکہ
وصل آن انحکم رسول مقبول مستفاد است وهو خط خطین احدهما قبل الامام والاخر قبل الاب فقبلها
وعلاوہ ازین بالبداہہ معلوم است کہ تعزیہ باعث گریہ بر امام مظلوم کہ سنت آنحضرت صلعم بودہ است می شود
و بنا ساختن آن مباح پس ہر مباح کہ مقدمہ عبادت باشد خود عبادت خواہد بود کما اعترف بہ المحدث الدہلوی
فی ترجمة المشکوة چہارم آنکہ اہلسنت را باعتراف مولف رسالہ بایدکہ از امور بدعت کہ اقوی واعظم آن
تراویح است کنارہ جویند واز فرمودہ حضرت عمر نعم البدعة انحراف نورزند ولنعم ما قیل حسبکا کما اداو سکا کانی

قال اور حضرت نے فرمایا ہے من وقر صاحب بدعة فقد اعان علی هدم الاسلام جو کوئی تعظیم
اور بزرگی کرے بدعت والے کی پس وہ مدد کرتا ہے اسلام کے ویران کرنے مین **اقول** و بہ نستعین چون اہل سنت
سعین تراویح و تدوین صرف و نحو و اعراب کلام اللہ و ایجاد منبرہا و مدارس و سرا و افتا و محفل میلاد شریف و
غیر ذلک از امور بدعت پس بحکم مخاطب ایشان ہدم اسلام و مخرب بنیاد دین و ایمان اندامابیان مراول
آنکہ در رسالہ غایة المرام بصفحہ ۱۲ آوردہ قال الامام الحافظ ابو محمد عبد الرحمن بن اسمعیل المعروف بابی شامة فی کتابه
الباعث علی انکار البدع والحوادث فالبدعة الحسنة متفق علی جواز فعلها والاستحباب لها ورجاء الثواب لمن حسنت نیته
فیها وهی کل مبتدع موافق لقواعد الشریعة غیر مخالف لشیء ولا یلزم من

من فعله محمود لكن شرعي فى ذلك نحو بناء المدارس و المنابر و خانات السبيل و غير ذلك من انواع البر التى لم
تعهد فى الصدر الاول فانه موافق بما جاءت به الشريعة من اصطناع المعروف و المعاونة على البر و
التقوى و من احسن البدع فى زماننا هذا من هذا القبيل ما كان يفعل بمدينة اربل كل عام فى اليوم الموافق
ليوم مولد النبى صلعم من الصدقات و المعروف و اظهار الزينة و السرور انتهى فنظائر بكمال الظهور **قال**
ف اب ذرا عقل صحیح سے سمجھو کہ جب اہل بدعت کی عزت کرنے میں یہ خرابی لازم ہو تو پھر جو شخص خود بدعتی ہو اسکا
کیا حال ہوگا **اقول** و ہمچنین است چنانچہ علما گفتہ سعادت فعل است بانیکہ ابو الفرج ابن جوزی در رسالہ مولد شریف
جمعہ خود آوردہ و مما جرب من خواصه انه وجد فى ذلك العام كثرة الخير و البركة مع السلامة و العافية و سعة الرزق
و ازدياد المال و الاولاد و الاحفاد و دوام الامن و الامان فى البلاد و الامصار و السكون و القرار فى البيوت
و الدار ببركة مولد النبى صلعم انتهى **قال** اور علما نے لکھا ہے کہ بدعت کا رتبہ فسق سے بھی زیادہ بدتر ہے کیونکہ
فاسق فسق کو گناہ جانتا ہے اور توبہ اوسے واجب سمجھتا ہے بخلاف اہل بدعت کے کہ بدعت کو اپنی اعتقاد اور
گمان میں نیک جانتا ہے اور اسپر اصرار کرتا ہے اسمیں توبہ کا کیا دخل **اقول** و ہمچنین اہل سنت تراویح
را خود باعتراف حضرت عمر و محفل میلاد شریف را بقول امام نووی وغیرہ بدعۃ میدانند و بران دعوی ترتب
ثواب می کنند امر تراویح بوجہ کمال ظہور محتاج استشہاد نیست و در باب مولد شریف در رفاتیہ المرام بصفحہ ۱۲
آوردہ فى الفتح المبين شرح الاربعين للامام النووى قال شيخنا الامام ابو شامة و من احسن ما ابتدع فى زماننا
ما يفعل كل عام فى اليوم الموافق ليوم مولده صلى الله عليه وسلم انتهى بقدر الحاجة و در صفحہ ۱۴ مرقوم قال الحافظ
ابو الخير السخاوى عمل المولد الشريف لم ينقل عن احد من السلف الصالح فى القرون الثلثة الفاضلة و انما حدث
بعد ثم لا زال اهل الاسلام فى سائر الاقطار و المدن الكبار يشتغلون فى شهر مولده صلعم بعمل الولائم البديعة المشتملة
على الامور البهجة الرفيعة يتصدقون فى لياليه بانواع الصدقات و يظهرون السرور و يزيدون فى الخيرات و
يعتنون بقراءة مولده الكريم و يظهر عليهم من بركاته فضل عظيم الخ **قال** اور ہم تم سے پوچھتے ہیں کہ تم تعزیہ بنانا
برا جانتے ہو یا بھلا اگر برا جانتے ہو تو بے پوچھے چھوڑ دو **اقول** ساختن تعزیہ را ما از جملہ بدعات حسنہ
می شماریم نہ از بدعت سیئہ کہ ترک آن لازم باشد **قال** اور جو نیک جانتے ہو تو جو شخص بدعت کو نیک سمجھے

اور او سمین اللہ کی نزدیکی جانے وہ شخص اسلام سے خارج ہوا **اقول** وہ بستعین اہل سنت محفل میلاد را بدعت
میشمارند و انرا حسنہ والسنہ از ان تقرب بخدا می جویند چنانچہ حافظ عماد الدین سفرایہ وشل ہذا الحسن سید صاحب
و شیک فا علہ وشینی علیہ و بعد اظہار امر مذکور می گویم جو شخص بدعت کو نیک سمجھا اور او سمین اللہ کی نزدیکی چاہے
وہ شخص اسلام سے خارج ہے فالجواب الجواب **قال** چنانچہ اس حدیث سے معلوم ہوتا ہے عن حذیفۃ قال قال
رسول اللہ صلعم لا یقبل اللہ لصاحب بدعۃ صوما ولا صلوۃ وصدقۃ ولا حجا ولا عمرۃ ولا جہادا ولا
صرفا و عدلا یخرج من الاسلام کما یخرج الشعرۃ من العجین یہہ حدیث کتاب ابن ماجہ میں لکھی ہے یعنے قبول نہیں کرتا
خدا بدعت والیکا روزہ نہ نماز اور صدقہ نہ حج نہ عمرہ نہ جہاد نہ نفل نہ فرض اور وہ خارج ہوتا ہے اسلام سے جیسے
خارج ہوتا ہے بال گوندہی آٹے سے **ف** اب ذرا خدا سے ڈرو اور بدعت نکرو کہ اس سے زیادہ کیا سخت
ہے بدعت کہ کہیں دین و دنیا دونوں کا نقصان ہے محنت برباد گناہ لازم **اقول** وہ بستعین اہل سنت
در محفل میلاد شریف کہ بدعت است صد بار بدیہیہ تقسیم اطعمہ و شیرینی و نذر قاریان مولد شریف خرج
می کنند و انرا موجب ثواب می انگارند فما ھو جوابکم فھو جوابنا فی مجالس العزاء وعمل الضرائح المحکم
المتخذ **قال** اور تفسیر در منثور کہ تصنیف علامہ جلال الدین سیوطی کی ہے اسمین یہہ حدیث ہے من زار قبرا
بلا مقبور فھو ملعون **ت** یعنی جس نے زیارت کی ایسی قبر کی جسمین کوئی گڑا نہو پس وہ شخص ملعون ہے
اور شرح برزخ میں روایت ہے طبرانی اور بیہقی اور ترمذی سے من زار قبرا بلا مقبور فکانما عبد الصنم
ت یعنی جس نے زیارت کی خالی قبر کی گویا عبادت کی بت کی **اقول** وہ بستعین مولوی عبد الواحد خان
ابن الابن مولوی عبد العلی مندراسی نوشتہ و بعض مردم این عصر کہ بسند حدیث من زار قبرا بلا میت او
مقبور فقد اثم وکفر تعزیہ شریف را بران منطبق کردہ امتناع آن می کنند غیر معقول و لا حدیث نزد
در صحاح و ہم در دیگر کتب حدیث معتبرہ مذکور نیست و راوی آن حدیث مجہول و نا معلوم و الفاظ حدیث مختلفہ
و ہیچ حدیث از قرائن اعتبار ساقط است و بالفرض اگر حدیث مذکور صحیح بودہ باشد از جملہ احاد است و
تواتر و اجماع است بر عمر از جملہ احاد حسب قاعدہ اصول نمیشود و سوا ازین تعزیہ امام علیہ السلام کہ نقل
قبر حضرت امام [illegible] السلام و قبر حضرت خضر و الیاس و یا قبر ملائک و جز [illegible] آنند جز یارگ

سازند یا کسی قرار دہد کہ صاحب قبر درین قبر دفن است و در حقیقت در انجا نباشد پس آن قبور جعلیہ خواہند
یعنی بگویند کہ جسم شریف حضرت امام حسین علیہ السلام درین قبر تعزیہ دفن است و در کربلا جسم آنحضرت دفن
نیست و الا نقل قبر خواہد شد و آن جائز است بموجب حدیث نبوی صلعم مذکور خواہد شد انتہی بقدر الحاجۃ الحاصل
از عبارت مذکورہ جلوہ ظہور پذیرفت کہ نقل قبر امر دیگر است و قبر بلا میت و بلا قبور کہ عبارت از قبر جعلیہ است
امری دیگر فاعتبروا یا اولی الابصار علاوہ ازین در رسیدہ اکثر جا با تعزیہ بلا نقل قبر کہ انرا در عرف تربت نامند
طیار می شوند پس در بنا ساختن آن موافق مخاطب تردد نمانند **قال** یعنی حقیقت بت پرستی کی یہہ ہے کہ ایک
چیز کی نقل بنا کر بجاے اصل کے اسکی حرمت اور تعظیم کیجے ویسا ہی خالی قبر کا زیارت کرنیوالا بھی ہوا کہ نقل کو
اصل کی جگہہ پوجا اور تعزیہ مین بھی خالی قبرین ہین کوئی شخص اسمین دفن نہین ہے **اقول** اینچہ مخاطب گفتہ
مدفوع است بچند وجہ اول آنکہ حقیقت بت پرستی انست کہ کسی اصنام را مستحق عبادت دانستہ عبادت کنند
مطلق تعظیم و حرمت غیر خدا بت پرستی و شرک نیست ہمی بینی کہ جناب باری در حق آنحضرت صلعم تعزروہ و توقروہ
فرمودہ و شیخ عبد الحق در جذب القلوب نوشتہ کہ در وقت سلام آنحضرت صلعم در وقوف در آنجناب با عظمت
دست راست بر دست چپ نہد چنانکہ در حالت نماز انتہی و احدی افعال مذکور را شرک فی العبادۃ نگفتہ دوم
آنکہ در جذب القلوب آوردہ کہ صورت قبر حضرت فاطمہ زہرا بنت حضرت رسول اللہ صلعم بیرون حجرہ شریف
اندرون احاطہ روضہ مبارک ساختہ اند و ہم صورت قبر حضرت فاطمہ زہرا رض در جنت البقیع متصل قبر حضرت امام حسن
علیہ السلام است و زوار ان ہر دو جا زیارت می کنند انتہی و پر ظاہر کہ چون این زیارت علی سبیل التردید واقع
می شود کسے این زیارت را عیاذاً باللہ بت پرستی نگفتہ سیوم آنکہ جناب پیغمبر خدا صلعم برای بوسہ دادن نقل
قبور والدین اجازت فرمودہ چنانچہ در فقہ احمدی نقلاً از جامع المتفرقات آوردہ مسئلہ ماں باپ کی قدم چومنا
مباح ہے حدیث مین آیا ہے کہ ایک شخص نے جناب رسالت مآب صلعم کی پاس آکر عرض کی یا رسول اللہ صلعم
مین نے قسم کہائی تھی کہ استانہ جنت اور حور العین کی رخسار پر بوسہ دونگا آپ نے فرمایا کہ ماں کے پاؤن
اور باپ کی پیشانی پر بوسہ دے اوسنے پوچھا کہ اگر ماں باپ نہ ہون حضرت نے فرمایا اونکی قبر چومو اوسنے کہا
کہ اگر اونکی قبر بھی نہ معلوم ہو سو ارشاد کیا کہ دو خط کہینچ ایک کو باپ کی قبر اور دوسرے کو ماں کی قبر قرار دیکر تو

وسے تاکہ حانث نہ ہو کذا فی جامع المتفرقات انتہی پس تقبیل نعل قبور را کہ بالبداہت تعظیم است بت پرستی
نتوان گفت **قال** غرض یہہ تعزیے قابل زیارت کے نہیں ہیں بلکہ لائق غارت کے ہیں کیونکہ محض لکڑیاں
اور کپڑا ہیں **اقول** وہ نستعین مولوی سلامت علی بنارسی در تبصرہ نوشتہ شک نیست کہ امام بارہ
و تربت بعد مرتب شدن واجب التعظیم است و در امام بارہ سوا تعزیہ خشت و گل ہم موجود است والفضل
ما شہدت بہ الاعداء **قال** اور اس مقام میں فاتحہ و درود پڑہنا نہایت بے ادبی ہے جسطرح پاخانے قران
کی تلاوت کرنے کہ محل نجاست ظاہری ہے اسیطرح یہہ مقام محل نجاست باطنی ہے اسکا دور کرنا مناسب
اور لازم ہے نہ جای قران اور درود پڑہنا **اقول** وبہ نستعین از اعتراف مولوی سلامت علی کہ از مشاہیر
علمای اہلسنت گذشتہ منکشف گردیدہ کہ امام بارہ واجب التعظیم است و درجای واجب التعظیم تلاوت
قران مجید دور و درود علین ادب باشد و تفوہ باین تشبیہ کار کسے است کہ سراپا نجاست ظاہری و ممتلے
از نجاست باطنی بودہ باشد **قال** اور حضرت رسول خدا نے فرمایا ہے انا بری لمن خلق و صلق و
خرق یہہ حدیث مشکواہ میں ہے یعنے رسول خدا نے فرمایا کہ میں بیزار ہوں اس شخص سے جو سر کے بال نوچے
مصیبت میں اور آواز سے چلاکر روئے اور گریبان پہاڑے **ف** چہاتی کو کوٹنا اور سر پیٹنا اور نوحہ کرنا اور
جو کام ایسا ہے یہہ مطلق حرام ہے موت کیوقت ہو یا بعد اسکے کسی کیواسطے درست نہیں پیر ہو یا پیغمبر امام
ہو یا شہید **اقول** علامۂ دہلوی جناب شاہ ولی اللہ در تحفہ اثنا عشریہ ہمی فرمایند کہ درین مقام افادہ فرمودہ
تنہو ملی بیش نیست زیرا کہ صبر از امور نفسانیہ است تعلق بقلب دارد اگر با وجود اطمینان قلب و ثبات
قدم بر جادہ رضا و تسلیم بقضای الہی بنا بر اعلام استعظام بعضے مصائب و تقبیح تہمت سہل برگرفتن آن
بعضے امور کہ بحسب ظاہر بر عدم اصطبار دلالت می کنند بوقوع آید مستلزم محذوری نیست و منافاتی
با بشارت قرانی کہ در حق صابران وارد است ندارد چہ منافی در صورتی است کہ این امور از راہ بیصبری
از ین کس صادر شود پس انچہ در حالت ثبات قدم در مقام صبر بنا بر بعضے مصالح بوقوع آمدہ باشد منافات
ندا شتہ باشد حاکم در مستدرک از عبد اللہ بن محمد عقیل روایت کردہ قال سمعت جابر بن عبد اللہ رض
یقول فقد رسول اللہ صلعم یوم احد حمزۃ حین فاء الناس من القتال قال فقال رجل ارایتہ عند

تلک الشجرة وهو یقول انا اسد الله واسد رسوله اللهم انی ابرء الیک مما جاء به هؤلاء من
انهزامهم فنال رسول الله نحوه فلما رای جبهته بکی ولما رای ما مثل به شهق ثم قال الا کفن فقام رجل من الانصار
فرمی بثوبه الخ نیز حاکم گفته هذا حدیث صحیح الاسناد و عبارت محدث دہلوی در مدارج النبوة در خصوص اضطرار آن
جناب پیغمبر در مرض خود و تعرض حضرت عائشه کما مر سابقا مؤید مطلوب ما است **قال** اور اس محرم کے
ماتم داری کی بنیاد ڈالی ہوئی ہے مختار ثقفی کی وہ مردود و نا فرجام امام کے نام سے لوگون کو اپنے دام مین
لا کر چاہتا تھا کہ سلطنت حاصل کرے اور حقیقت مین اسکو امام سے کچھ کام نہ تھا اسواسطے کہ وہ پیچھا درپے
آپ نبوت کا دعوی کرتا تھا کہتا تھا کہ میرے پاس جبرئیل آتے ہین **اقول** علامہ دہلوی اعلی اللہ مقامہ
در تحفہ اثنا عشریہ میفرماید ظہور این اقاویل از مختار از روی عقل و نقل خارج از سداد است اما عقلا بجہة آنکہ
مختار بسیار حازم بود تا بحدیکہ با وجود آنکہ خود نصب و عداوت اہلبیت اتصاف داشت و بنا بر روایت صاحب
استیعاب کینہ حضرت امیر المومنین در سینہ اش متخمر بود چون دید کہ مردم کوفہ ارادہ انتقام و طلب خون امام
ہمام حضرت سید الشہداء علیہ السلام دارند بنا بر حب جاہ و طلب ریاست با آنقوم سازش و آمیزش نمود تا او را
بسرداری قبول نمودند از ان باز تا حین حیاتش کاہی باظہار ما فی الضمیر نپرداخت پس باظہار امری کہ ناپسندیدہ
و مخالف دعوی ریاست اہل اسلام است چگونہ اقدام می نمود اما نقلا باین جہة کہ ارباب فن سیر و تواریخ درین
باب اختلاف دارند کلام بر خی از علمای معتبرین فن صریح است درینکہ دعوی نبی بودن و آمدن وحی بر وی از مختار
صدور نیافتہ بلکہ او بنا بر فراستی کہ داشت احیانا از وقوع بعضے سوانح در زمان مستقبل اخبار می نمود چون مطابق
اخبار او واقع می شد بعضے جہال فرومایہ را گمان می شد کہ این اخبار بطریق وحی صدور یافتہ شعبی کہ از اجلہ رواة
احادیث اہلسنت است در سلک رفقای او منتظم بود ازالہ این شبہہ از اذہان جہال باین وجہ می نمود کہ این امر از
فراست مومن است و در روضة الصفا آوردہ نقل است کہ پیش از رسیدن خبر فتح مختار میگفت عنقریب ابراہیم
بن مالک اشتر بر مخالفین غالب آمدہ سر ابن زیاد و حصین بن نمیر و فلان و فلان را بکوفہ خواہد فرستاد و جمعی
از جہلہ آن دیار صدق قول مختار را مشاہدہ کردہ گمان بردند کہ بر وی وحی نازل میشود و شعبی با ایشان گفت کہ از این
عقیدہ فاسدہ رجوع کنید کہ امثال این حکایات ناشی از فراست مومن میباشد چنانچہ رسول اللہ فرمود کہ اتقوا فراسة المومن

لاسخیطی انتهی و مرزبانی از کتاب الشعرا آورده که مختار را غلامی بود که جبرئیل نام داشت و در محاورات خود میگفت
که جبرئیل بمن چنین گفت من با جبرئیل چنین گفتم بمردم جهال مظنه خلاف واقع می شد مؤید این قول است که محذوری
درین باب در فائده دوم مرقوم نموده که در اصطلاح بعضی از غلاة لفظ جبرئیل بر واقعه نویس اطلاق میکنند
ولا مشاحة فی الاصطلاح ولا فی التسمیة بهذا الاسم چه تسمیه بجبرئیل و میکائیل در اهل اسلام شائع است منهم الشیخ
جبرئیل الکردی تلمیذ نووی شیخ یافعی و ابو طالب محمد بن میکائیل بن سلجوق اول الملوک السلجوقیة و این تسمیه
مستلزم ادعای الوهیت نیست چه درین هردو زبان شائع و ذائع است غلامانرا بجمشید و افراسیاب و اسفندیار
وغیره و نظائر آن موسوم می سازند بلکه یکی از صاحب غلامان موسوم باین اسما دعوی شاهنشاهی بلکه دعوی
سلطنتی که این بادشاهان عظام غلامش باشند نمی کنند مگر اینکه بمرض مالیخولیا مبتلا بوده باشد و محتمل است که امثال
این هفوات اعدا و مخالفین مختار افترا نموده شائع و ذائع نموده باشند تا باین حیله مسلمین را به قتال و استیصال
او راغب گردانیده او را مستاصل سازند چه مختار با وجود صاحب خروج مزور مکار غدار طریق جدال و شقاق سلوک
داشت یکی از انها عبد الله بن زبیر بود که شهادت زور در اسلام از مخترعات جناب اوست بیانش آنست که
چون ام المؤمنین عائشه صدیقه رضی الله عنها بقصد بصره نهضت فرمود عسکر آنجناب بر لب جو آب رسید سگان آن مکان
آغاز صیاح و نباح نمود ام المؤمنین از نام آن آب استفسار فرمود چون بتحقیق پیوست که آن آب حواب است
فرمود انا لله و انا الیه راجعون و حدیثی که از سرور کائنات شنیده بود بیاد وی آمد که آنحضرت فرمود گویا می بینم
زنی از زنان خود را که سگان حواب برو بانگ کنند ای حمیرا ترسان باش از خدا از اینکه آن زن تو باشی و عزم مراجعت
مصمم فرمود عبد الله بن زبیر جمعی از اعراب را بعطا یا مخصوص گردانید تا نزد عائشه گواهی دادند که این موضع
دیگر است نه حواب و اول شهادت زور که در اسلام واقع شد آن بود صدیقه را خاطر جمع شده قرار گرفت تا
عبد الله بن زبیر که پیشاهنگ لشکر بود از عقب تاخته خود را در میان سپاه افگنده آوازه درانداخت که اینک علی ابن
ابیطالب رسید عائشه از بیم مخافت و تطرق آفت مراجعت نتوانست نمود و چون صدیقه دلیل را طلبیده تا
باره دیگر از حقیقت حال استطلاع نماید طلحه جواب داد که دلیل از انفعال آنکه راه غلط کرده باز گشت کذا فی روضة الصفا
و غیره و دوم عبد الملک بن مروان از اخوان بنی امیه که در تکر و تزویر ثانی ابلیس بلکه ابلیس بود ظاهر و هویدا است

که بروی خروج کند و بکوفه در آمد و باخذ بیعت اشتغال نمود عمر بن سعد بن ابی وقاص با عبد الله بن یزید انصاری
که از قبل عبد الله بن زبیر والی آن ولایت بود از روی شفقت و نصیحت گفت که مختار باین شهر آمده فتنه کرده
جمعی از شیعه با وی تردد می نمایند من از فساد او ایمن نیستم مصلحت آنکه او را در حبس باز داری که روی بیرون آمدن
نداشته باشد عبد الله بن یزید ابراهیم بن محمد بن طلحه را گفت تا مختار را در زندان کرد پس طایفه از اهل کوفه التماس
استخلاص با عامل کوفه نموده درجه اجابت نیافت عطاء کوفه آزرده خاطر از پیش وی بیرون آمدند مختار بار دیگر
التجا بعبد الله بن عمر برده از وی درخواست کرد که تا رقعه بعبد الله بن یزید و ابراهیم بن محمد نوشته در استخلاص او
اشارت فرماید آنجناب سؤال مختار را مبذول گردانید نامه باین عنوان بایشان نوشت که اما بعد شما خویشی
مرا با مختار میدانید بنوعی که مرا با شما است التماس مینمایم که چون نظر شما بر مکتوب من افتد بی تاخیر و تسویف
دست از وی باز دارید تا هر جا که خواهد برود باشد چون نامه آنجناب بعبد الله بن یزید و ابراهیم رسید مختار را سوگند
داده از زندان برآوردند انتهی ملخصه از عبارات مذکوره باحسن وجه روشن گشت که مختار واسطه دار خاندان
حضرت عمر ابن الخطاب است و سبب رهائی او از قید صوبه داران یزید و عبد الله بن زبیر جناب عبد الله ابن
عمر بوده اند ارباب سیر در باب اقاویل قبیحه منتسبه مختار با هم اختلاف دارند کما مر آنفا پس بحالت اختلاف اهلسنت را
سکوت درباره مختار اولی و انسب طرفه اینکه درباره یزید احتمال توبه بر زبان می آرند و زبان خود را از طعن و ملامت
آن پلید باز می دارند و از مختار بوجه قلع و قمع دشمنان اهلبیت دل تنگ گردیده بلا محابا او را منسوب به کفر و
ضلالت می نمایند ببین تفاوت ره از کجا است تا بکجا تذئیل قول او اول کسیکه در اسلام رسم ماتم عاشورا آورد
مختار است در حیز منع است چه اول کسیکه بنای نوحه و شیون و عزاداری حضرت سید الشهداء علیه السلام گذاشت
بنا برانچه از کتب تاریخ دریافت میشود سلیمان بن صرد صحابی است چنانچه صاحب روضة الصفا فرموده چون هلال
محرم سال مذکور شد سلیمان بن صرد از کوفه برآمده بنخیله را لشکرگاه ساخت بعد از چند روز از نخیله کوچ کردند بعد
از قطع منازل و طی مراحل چون قریب بقبر امیر المومنین حسین ع رسیدند با هم گفتند که سزاوار نیست که بجهت زیارت
حسین ع برویم و دست در دامن توبه و انابت زده از روان او عذر خواهیم و اتخاذ مقصد نشتابیم این سخن گفته
متوجه تربت مطهر آنحضرت گشتند چون چشم ایشان بر مرقد منور حضرت امام حسین ع افتاد از اسپان فرود آمده

اضطراب وبیقراری آغاز کردہ فغان وزاری باوج آسمان رسانید انتہی **قال** اور اصل مین یہہ سب رسمین
مجوسیون کی ہین کہ وہی اپنے بزرگون کی مصیبت مین ماتم داری اور نوحہ زاری کرتے ہین اور نیلے کپڑے پہنتے
ہین اور نصاریکا بھی معمول ہے کہ جب اونکے یہان کوئی مرتا ہے تو سیاہ لباس پہنتے ہین اور حضرت عیسی علیہ السلام
کی شکل سولی پر دہرنے کی جسکو صلیبا کہتے ہین وہ بناتے ہین کہ اسکو دیکھکر حضرت عیسی کی واقعہ پر غم اور رنج کرین گویا
انکا یہہ تعزیہ ہے کہ اپنے پیغمبر کے غم اور مصیبت کو یاد کرنیکے واسطہ یہہ صورت مقرر کی ہے مسلمان کو لازم ہے کہ مشابہت
کفار سے آپکو بچاوے اور انکے کام آپ نکرے کیونکہ حدیث مین آیا ہے جو جس قوم کی مشابہت پکڑے وہ اسی قوم سے ہے
اقول وبہ نستعین آنچہ افادہ نمودہ مردود است بچند وجہ اول آنکہ لانسلم کہ رسوم مجوس چنان چنین ہستند من
ادعی فعلیہ البیان دوم آنکہ شکل حضرت عیسی علیہ السلام نصاری نصب نمی کنند وجود صدہا گرجا بلا نصب شکل
مبطل قول مخاطب است واگر کدامی از نصاری شکل حضرت عیسی ع نصب میکردہ باشند قیاس تعزیہ بران قیاس
مع الفارق است چہ در تعزیہ تصویر وشکل جناب امام حسین ع بعینہ نمی باشد سیوم آنکہ چون در مذہب اہلسنت
برای تعزیت تسوید لباس مردان را مکروہ وزنان را لاباس فیہ کما فی فتاوی العالمگیری پس تشنیع بران محل
وبیجا چہارم آنکہ مولوی ابو البرکات رکن الدین محی الدین عرف تراب علی در رسالہ درک المآرب فی آداب اللحیۃ
والشوارب می فرماید در حدیث آمدہ ہر کہ خضاب سیاہ کند بروز قیامت روی او سیاہ خواہد شد وبیجا می دیگر
می نویسد کہ ابوبکر وعثمان وسعد وعبد الرحمن رضی اللہ عنہم خضاب سیاہ می کردند فالجواب الجواب پنجم آنکہ بالفرض
والتسلیم در تعزیہ داری مشابہت کفار است مگر چونکہ مطلق مشابہت ممنوع نیست بلکہ مفید است بہ نیت فلا
باس فیہا چنانچہ در رسالہ غایۃ المرام بہ صفحہ ۶۰ نوشتہ کہ مولوی اسمعیل نے نور العینین مین بدلائل قطعیہ
ثابت کیا کہ مشابہت اوس صورت مین منع ہوگی کہ نیت مشابہت کی ہو اس لئے رفع یدین کو باوجود مشابہت
روافض کے جایز لکھا. انتہی فاعتبروا یا اولی الابصار **قال** اب اے مسلمانو تمہاری خدمت مین یہہ عرض ہے
کہ جب تم ایسے کامونکی مناہی اور تعزیہ کے برائے سب طرح سے دریافت کرچکے تو اب تمکو لازم اور فرض ہے کہ بدعت
اور گمراہی سے باز آؤ **اقول** وبہ نستعین از بحث سابقہ کالشمس فی رابعۃ النہار واضح گشت کہ گریہ وزاری در
مصائب جناب خامس آل عبا علیہ التحیۃ والثنا موجب حصول رضای جناب باری وانعقاد مجلس برای تذکار وقایع

مذکورہ باعث ثواب اخروی و بنا ساختن تعزیہ امریست مباح و ذریعہ است برای گریہ و بکا کما لا یخفی و سبیل
سعارضہ میگوییم کہ انعقاد محفل میلاد شریف بدعت مذمومہ است کما اعترف بہ الفاکہانی من متاخری المالکیۃ
و قیام بوقت ذکر میلاد آنحضرت صلعم امریست کہ اثر و رسم آن در کتاب و سنت پیدا نیست کما قال نصیر الدین
البرہانپوری پس بعد دریافت مذمت و قباحت امور مذکورہ اہلسنت را فرض و واجب است کہ از ضلالت و اضلال
باز آیند و باصرار بدعۃ بمفاد حدیث خدیفہ عمل خود را غیر مقبول درگاہ رب العزت سازند **قال** اسمین دو فائدہ ہین اول
دنیا میں ہمسائیون کا ناحق مال خراب اور زیرباری اور قرضداری سے بچوگے دوسرے اجر مرنیکے شرع کی مخالفت کی سبب اپنے
عاقبت کو تباہ نکروگے **اقول** وہ سنتیں ملا علی قاری در مرقاۃ شرح مشکوٰۃ تراویح را از جملہ بدعات شمردہ
و اہلسنت در ماہ رمضان باوآنکہ تراویح بجماعۃ عام قیام می نمایند و دران چند بدعات دیگری افزایند از انجملہ
است اجرت گرفتن و دادن بخواندن قران مجید و تقسیم کردن شیرینی بوقت ختم قران مجید و روشنی نمودن در
مسجد بشب آخر رمضان و نعتی کہ عادت اکثر حفاظ این فرقہ بر تغنی قران جاری گشتہ و آن فی البدعیہ از جملہ کبائر
است پس اہلسنت را باید کہ یک ذرہ انصاف فرمودہ از بدعت خود را محفوظ دارند ترک بدعات سورت فائدہا است
اول آنکہ در ہر سال مال ضائع نخواہد شد دوم آنکہ از وعید من وقر صاحب بدعۃ فقد اعان علی ھدم
الاسلام بری خواہند شد سیوم آنکہ بمفاد کل محدث ضلالۃ و کل ضلالۃ فی النار ترویج این تراویح کشان
کشان بسوی نار می برد بمصداق مخاطب بحالت ترک آن بموجب ارشاد نبوی صلعم من تمسک بسنتی عند فساد
امتی فلہ اجر مائۃ شہید دوری خیر و بہبودی خواہند دید **قال** اور اسکا خیال نکرنا کہ اگر ہم یہ باتین بدعت کی
چھوڑ دینگے تو لوگ ہم پر طعن اور بہتان کرینگے اور برادریکے ناوان لوگ لڑینگے بہلا جب خدا اور رسول اور
امام خلقت کی لعن اور ملامت سے نہ بچے تو تم مسلمان بچارے خلق کی زبان سے کب بچوگے **اقول** وہ سنتیں
نماز تراویح کہ باعتراف حضرت عمر و ملا علی قاری بدعت است و محفل میلاد شریف و قیام بوقت مولد آنحضرت بنص
فاکہانی و نصیر الدین برہانپوری و مجدد الف ثانی بدعت مذمومہ بودہ است اولیا مخاطب را باید کہ در ترک بدعات
مذکورہ از ملامت خلائق پروا نکردہ پیروی خدا و رسول خدا و شیخین را موجب نجات اخروی انگارند و نارضامندی
عمر و بکر را ہیچ می شمارند **قال** خدا اور رسول کی رضامندی پر نظر رکھنا چاہیئے اوروں کی ناخوشی ہونی اور نا

کرنے سے خوف نہ کھائے کہ آخر دنیا سے جانا ہے اور اپنے مالک اور خالق ہی کو منہ دکھانا ہے پیغمبر خدا نے
فرمایا ہے من تمسک بسنتی عند فساد امتی فلہ اجر مائۃ شہید یعنی جو کوئی چنگل مارے اور عمل کرے میری
سنت پر میری امت کے فساد کیوقت تو اسکو سو شہیدونکا ثواب ہو یعنی شہدا سے کہتے ہین جو اللہ کی راہ مین
زخم اوٹھاوے اور جان سے مارا جاوے اور ایسے زمانہ مین کہ ایک جہان رسومات بدعت مین گرفتار ہو اور سنت
بجا لانیمین ہر کسیکو عار اسوقت سنت پر عمل کرنا گویا جیتے جی مرنا ہے کہ ایک عالم سے لڑنا اور ہر دم تیر اور تلوار
طعن اور ملامت سے ایکو افگار کرنا شہید جیسی ایکبار مرتا ہے اور یہہ شہید روحی ہر دم اسکے مرتا ہے اسواسطے اللہ تعالے
ایسے مجاہد کو ثواب سو شہید کا عطا کرتا ہے اب سمجھو کہ جب ایک شہید کا اسقدر عظیم ثواب ہو تو سو شہیدونکا کیا
حساب ایسی باتون پر اہل ایمان کو جان دینا سزاوار ہے نہ جائے طعن اور خوف نان اور لوگ دنیا کیواسطہ کیا
کیا محنت اور ملامت اٹھاتے ہین ہم تو تمکو محض خدا کیواسطہ بتاتے ہین اور جو اسپر بھی نہ سمجھو تو بھاڑ مین جاؤ اور
اپنا سر کھاؤ موت قریب ہو منکر نکیر قبر مین سمجھا دینگے اقول تمسک بہ سنت امر دیگر است و مروج بودن
بدعت حسنہ امر دیگر مولوی سید رؤف احمد صاحب در رسالہ نجابۃ المرام صفحہ ۹۲ مین فرمایا یہہ حدیث من تمسک
بسنتی عند فساد امتی فلہ اجر مائۃ شہید مصداق اوس شخص کی ہے کہ ایک شخص موافق سنت کی عمل
کرتا ہے اور بعض اشخاص اوس فعل سے مانع ہوتے ہین او خلاف اوسکے کرتے ہین مثلاً نماز تراویح پڑھتا ہو نکاح
کرتا ہے اور بعضے لوگ بسبب آرام طلبی ورفع تکلیف کے مانع ادا تراویح یا بسبب فساد زمانہ کے مانع نکاح مسنون
سے ہون تو اوس شخص پر کہ متبع سنت کا ہوگا ثواب سو شہیدون کا ہوگا اور اس جگہ ایسا نہین ہے کیونکہ مجیب
کوئی دلیل سنت کی شرعیت یا کراہت قیام معمول پر نہین لایا ہے فعل سلبی کا نام سنت نہین ہو اور سنت
اسکا نام نہین ہے کہ ایک فعل کو رسول اللہ صلعم نے یا صحابہ نے نہ کیا ہو اور کوئی محذور شرعی اوسکے کرنے پر لازم نہ
آتا ہو اور یہہ امر صریح البطلان ہے اسواسطے کہ اجماع و قیاس اصول شرعیہ سے ہو اور اجماع و قیاس اونہین امور مین
مالا ہوتا ہے کہ زمانہ آنحضرت صلعم و صحابہ مین معمول نہو اور مصرح فی الکتاب والحدیث نہو اور استحسان کہ نزد اون
کے کتب فقہ مین ہے باطل ہو جائیگا انتہی الحمد للہ کہ باعتراف اہل نحلہ مخاطب در ہیچ امور راجح شہادت بحصول نمی پیوندد
الا بالبدیہہ در موافقت گریہ بر مصائب جناب امام حسین و انعقاد مجالس غم کہ متصل آنحضرت بتضییع اوقات نمودن

خود را هدف تیر ملامت ساختن و شرکت یزیدیان کردن است چون خلاف یزید با صول موضوعه آنحضرت
صحیح و درست است پس اطلاق شهادت یزیدیان این زمان بسبب احیا سنت آن مردود و دوران نفاق
مخاطب بسمت جواز دارد و هر سال تعزیه داشتن جناب شاه عبد الرزاق صاحب بانسوی و بروز عاشورا رفتن
ایشان سر و پا برهنه همراه تعزیه تا کربلا از غایت شهرت مستغنی از بیان است و کشف و کرامت شاه صاحب
موصوف اظهر من الشمس و ابین من الامس حتی که ملا نظام الدین و ابن او مولوی عبد العلی سندراسی که ملقب بحر العلوم
است از خوشه چینان و بساط بوسان حضرت ممدوح است در بیان فضائل مجالس و تذکار شهادت جناب
امام حسین علیه السلام مخفی و مستتر مباد که انعقاد مجالس مذکور ثابت است بچند وجه اول آنکه مولوی سلام الله
رام پوری که نبیره شیخ عبد الحق دهلوی است در رساله خود نوشته که نزول ارواح انبیا بر قبور مومنین و منافقین
هنگام سوال نکیرین میشود همچنان نزول ارواح انبیا و اوصیا و نزول ملائک در مکان مقدس و نزد اشخاص
مقدس چنانچه نزول جبرئیل ع نزد مریم مادر عیسی و نزد مادر موسی و نزد فاطمه زهرا و ائمه هدا علیهم السلام و نزول
ملائک برای حفاظت انسان چنانچه آمدن جبرئیل نزد سامری که در قصه حضرت موسی علیه السلام مشهور است
و در جائیکه مدح انبیا و اوصیا و مدح عزیزان انبیا و اوصیا میشود دیگر و ذمنا چنانچه در حدیث آمده ذکر علی عبادة
و تکفل مدح و تلطف و ملایمت از جانب صاحب ارواح میشود همچنان برای سزا دشمن و ظالمی که جور و ستم
از اصحاب ارواح و یا بعزیزان رسیده باشد و یا کسے با آنها و یا بعزیزان آنها نا سزا گوید نزول می گردد
چنانچه در صواعق محرقه از باوردی بروایت منصور نقل کرده که او در شام مردی را دید که روی خنزیر بود آنگاه از
سبب آن سوال کرد گفت عادت من آن بود که هر روز با فرزندان خود هزار بار علی علیه السلام را لعن میکردم
و در روز جمعه چهار هزار بار آنگاه پیغمبر صلعم را در خواب دیدم و خواب طولانی بود از آنجمله این بود که حسن علیه السلام
از وی شکوه کرد نزد پیغمبر صلعم و آنحضرت ان مرد را لعنت کرد و آب دهن مبارک خود بروی انداخت و آنجا
که آب دهن آنحضرت صلعم رسیده بود خنزیر شد و این علامت ماند تا وقت موت او و در کتاب مذکور بروایت
سبط ابن جوزی از واقدی مروی است که مردی پیر در قتل امام حسین علیه السلام حاضر شده بود بلی آنکه مباشرت
قتل وی کرده باشد خللی دران داشته باشد مگر بمجرد همین قصور دران ایام نابینا شد آنگاه مردم از سبب آن

پرسیدند گفت پیغمبر صلعم را در خواب دیدم که دست مبارک خود بالا کرده بود و شمشیر در دست داشته نزدیک
آنحضرت نطعی افتاده بود و ده کس از قاتلان حسین علیه السلام ذبح ساخته چون نظرش بر من افتاد دست بر من
کرد بواسطه آنکه شریک لشکر قاتلان حسین علیه السلام شده بودم میلی از خون حسین در چشم من کشید چون روز شده
اعمی گشته بیدار شدم انتهی و عبارت مذکوره نص است بر اینکه در مکان مقدس فقره و اشخاص مقدس در رجا که
بعضها انبیا و اوصیا و بعج حضرات انبیا و اوصیا می شوند نزول ملائک و ارواح انبیا و اوصیا میگردد و هو المقصود
دویم آنکه در رساله نهایة المرام بصفحه ۱۰۳ نوشته که ظاہر ہے کہ ذکر اللہ تعالی اور رسول صلعم کا جس محفل
مین ہو وہان خود اللہ تعالی ہمنشین ہوتا ہے اور فرشتے حاضر ہوتے ہین اور تصور آنحضرت صلعم کا ہوتا ہے
روح نبی کریم حاضر ہوتے ہین کما ھو فی فتوی علماء مکة المنقولة انفاد فی ھدی الانام فی مسئلة القیام
وہان سب مغفور ہوتی ہے اور حاجات اونکی بباعث برکت بر آتی ہین اور محفل استجابت دعا ہے انتہی و ظاہر
است که ذکر اہلبیت آنحضرت صلعم عین ذکر آنحضرت است و این معنی از غایت ظہور محتاج دلیل و بینه نیست
مگر بنا بر اطمینان قلوب ناظرین نقل یک عبارت اکتفا میرود در ترجمه صواعق محرقه آورده چون حق سبحانه تعالے
دنیا را بطفیل حضرت رسالت پناه صلعم آفرید دوام دنیا را بدوام آنحضرت و اہلبیت آنحضرت قرار داد نیز آنکه اہلبیت
در چند خبر که از امام رازی بعضے ازان روایت کردیم مساوی آنحضرت شده دلیل دیگر آنکه در حق ایشان [illegible]
اللہم انہم منی وانا منہم با رهط اہلبیت از من اند و من از ایشانم انتہی ولنعم ما قال الشافعی آل النبی ذریعتی
وہم الیه وسیلتی * ارجو بهم اعطے غدا * بید الیمین صحیفتی سیوم آنکه در رساله نهایة المرام
بصفحه ۱۰۱ نوشته او حق تعالے نے اطاعت اور نا فرمانی رسول مقبول کی اطاعت اور نا فرمانی اپنی اور
ذکر رسول کریم کا بعینه ذکر اپنا فرمایا ہے اور کتب احادیث و سیر مین متواتر آیا ہے کہ جس مجلس مین مسلمان
ذکر خدا اور رسول کرتے ہین فرشتگان الٰہی حاضر ہو کر اون پر سایه کرتے ہین اور تا اتمام حاضر رہتے ہین اور واسطے اونکے
بخشش دعا کرتے ہین اور سفارشین اونکی بجناب حق تعالی کرتے ہین اور اون مسلمانونکو رحمت الٰہی احاطه کر لیتی
ہے اور گناه اونکے زائل اور درجات اونکے مرتفع ہوتے ہین اور جس مقام پر درود پڑھا جاتا ہے تو فرشتگان سیاحین
بجناب آنحضرت صلعم حاضر ہو کر عرض کرتے ہین کہ فلانے شخص نے درود بھیجا اور یہ بھی حدیث قدسی مین آیا ہے

کہ حق تعالے نے فرمایا انا جلیس من ذکرنی یعنے مین ہمنشین اوس شخص کا ہون کہ مجھکو یاد کرتا ہے کذا فی
شرح سفر السعادة لمولانا المحدث الدهلوی انتهی وبوجہ اتحاد ذکر اہلبیت با ذکر آنحضرت صلعم
ہمچنین مقابل ذکر اہلبیت می توان شمرد وہو المطلوب ومن ادعی التغایر فعلیہ البیان چہارم آنکہ
ابو اللیث سمرقندی در تنبیہ الغافلین آوردہ روی عن النبی ﷺ انہ قال ما جلس قوم یذکرون اللہ الا ناداہم
مناد من السماء قوموا مغفورا لکم قد بدلت سیئاتکم حسنات مغفورا لکم جمیعا وما قعد عدة من اہل
الارض یذکرون اللہ فقعد معہم عدة من الملائکة محصل ترجمہ آنکہ برائے ذکر کنندگان حق تعالے
فرشتہ ندا می کند کہ برخیزید کہ گناہان شما تبدیل شدند بحسنات وشما مغفور وبہرور شدید برخیزید
نشیند مردمان بقدر کہ ایشان جمع گردیدہ ذکر حق سبحانہ تعالے می کنند ہمان مقدار فرشتگان نشستہ
آن گروہ می شوند الخ وبالبداہت معلوم ہر قاصے ودانی است کہ ذکر رسول مقبول واہلبیت آنحضرت
صلعم یاد آوری ذکر خدا است فاعتبروا یا اولی الابصار پنجم آنکہ شاہ عبد العزیز دہلوی در حیات خود
در عشرہ محرم مجالس می نمودند ودیگر روز در عشرہ محرم بحضور شاہ عالم بادشاہ دہلی بحضور اکبر شاہ
در قلعہ دہلی مجالس جمع کردہ تذکار شہادت حضرت امام حسین می کردند ودیگر علما تا حال در بیت حضرات
در مساجد بر سر منبر با مجمع بزرگ ہزار ہا خلائق تذکار مصائب انبیا علیہم السلام واوصیا واصفیائے الٰہی
وخلفائے کثیر وان جمع گردیدہ وزارے می کنند باوصف جاری بودن عادت مذکور انکار انعقاد مجالس
تذکار شہادت جناب خامس آل عبا علیہ التحیة والثنا وشمردن آن از جملہ بدعات ناشی از تعصب وعناد
کما لا یخفی علی من لہ ادنی درایة ششم آنکہ چون باعتقاد اہل سنت وجماعت در ذات بابرکات
جناب سرور کائنات صلعم جملہ کمالات سوا شہادت موجود بودند واین کمال عظیم بواسطہ جناب حسنین
علیہما السلام گویا بعینہ تذکار اوصاف جناب خاتم النبیین تاج المرسلین است وشہادت جرعہ را کہ
نصیب جناب مظلوم کربلا گردیدہ باتمہ واشتن گریہ وحزن والم وتذکر مصائب ہولناک حدیث آنست
تا قیام قیامت لازم است والتذکار لازم للتذکر ولازم اللازم لازم جناب شیخ فاضل دہلوی در فصل
خود آوردہ ولکن بقی لہ کمال لم یحصل لہ بنفسہ وہی الشہادة فاقتضت حکمة اللہ تعالی ان یحصل ہذا الکمال العظیم

سائغاً كالاثر بعده فاقتضى فاستنابت الحسنين عليهما السلام فاوجب هما على افضل التحيات وجعلهما امرا بين الاخطار
رخلدين بجلالهم ولما كانت الشهادة على قسمين شهادة سر وشهادة علانية قسمت عليهما فاختص السبط الاكبر بالقسم الاول
واختص السبط الاصغر بالقسم الثانى ولما كان مبنى امره على الشهرة والاعلان انزل الله فى الوحى على لسان جبرئيل عليه السلام
وغيره من الملائكة بتعيين المكان وتسميته وتعيين الزمان وهو راس الستين ثم اشتهر امره واعلن ذكره على
لسان امير المؤمنين كرم الله وجهه فى سفره الى صفين ثم لما وقعت واقعة الشهادة اشتهر امرها بانقلاب التراب
دما وامطار الدم من السماء وهتف الهواتف بالمراثى ونوح الجن وبكائهم وطواف السباع حافظة
لجثته ودخول الحيات فى مناخر قاتليه وغير ذلك من اسباب الشهرة ليطلع الحاضرون
والغائبون على وقوعها بل ببقاء البكاء والحزن المستمر وتذكر تلك الوقائع الهائلة
فى كل سنة الى يوم القيمة فقد بلغت غاية الشهرة فى الملأ الاعلى والاسفل والغيب والشهادة
والجن والانس والناطق والصامت انتهى بعينه آنكه مولوى سلامت الله در رساله تحرير الشهادتين بصفحه ۲۲
مى فرمايد قصه كوتاه چون حضرت امام مرتضى حيات عنان عزيمت از كوفه بتافت وسائق تقدير
قدر كشان كشان بجناب سيد الشهدا بكربلا انداخت حالا اين واقعه شنيدنى وكارگذار تقدير
ديدنى است وبصفحه ۹۲ مى فرمايد حالا تفصيل اسامى شهداى اهل بيت كه با جناب سيد الشهدا
در كربلا شهيد شدند بايد شنفيد وسر تسليم از ديده پرنم در ماتم اين خيار اهل عالم بايد باريد انتهى
عبارت مذكوره چنانچه مى بينى نص است بر آنكه شنيدن حال اين واقعه وگريه نمودن در ماتم اين
خيار اهل عالم ضرور است وهو المراد فانظروا ايها المنصفون ان تلك العبارات نصوص جلية على انعقاد
مجلس العزاء وتذكار مصائب خامس آل العباء والبكاء على سيد الشهداء عبادة لاريب فيه وانما يرتاب

به من لا يؤمن بالله ورسوله

ويوم الجزاء

اشتہار

یہہ رسالہ شریفہ سیف المومنین ملقب بہ کشف الرین فی اثبات العزا رسے علی الحسین علیہ السلام خاص واسطے مومنین فرقہ شیعہ کے

بیچ مطبع مطلع نور کے چھپا فقط

بعون صانع مکین و مکان و بفضل خلاق زمین و زمان نسخه

شکرستان خیال

خوان نعمت

در مطبع منشی نولکشور بطبع رنگین ترقی زیور و پیرایه دبستان گردید

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد از حمد و ثنای رزاقی که ذائقهٔ حلاوت پرستان را بالوان چاشنی کامیاب لذت نموده و نعت پاک آن مقصود لولاک کما املح من خلق فرموده مخفی نماند که پیش ازین چند ابیات حلاوت مشحون و سخنهای لذت مضمون از زبان شیرین بیان این طوطی شاخسار جلالی سلّمه و عندلیب بار گلابی سلّمه دوستدار خاندان نیشکر ثناخوان حسن فرعفر سبیل سلّمه من احب شیئاً فاکثر ذکره سر زده بود و درین ولا بتکلیف بعضی از یاران حلاوت مشتاق و دوستان هم مذاق که چون شیر و شکر باهم اتفاق و رابطهٔ وفاق داشتند بتالیف آنها پرداخته ورقی چند چون اوراق تبریزی جمع ساخته و این تذکره را شکرستان خیال نام گذاشته و تخلص خود نظر بلطف مناسبت ذوقی قرار داده التماس از صاحب طبعان حلاوت شناس آنکه اگر لفظ نامناسب و عبارت خام در بعضی مقام بنظر آید چون مگس از طعام و موی از قوام برآرند و بجای آن سوا و مناسب تر چون مشک بنبات معطر داخل نمایند و غالب که از حب و اشتیاق شیرینی که درین رساله

مذکور شده علتی و سببی مظنون قیاس خواهد بود لیکن قسم مثنوی

بموزونی قامت نیشکر — که ارزانیم باد ازوی شکر

بعشق حلاوت خاطر پسند — که انداخت در گردن جان کمند

به بیتابی شوق ساقی عروس — فریبندهٔ صبر و هوش نفوس

به نیرنگی نور رشک بهشت — بذوق نبات لطافت سرشت

بحلوای تر آن فرح بخش جان — بعقراضی آن غم تراش جهان

برعنائی خوان الوان نقل — که دائم توان شد ثناخوان نقل

بخوشبوئی شیرهٔ کاسپلی — پسندیدهٔ شیخ و شاب و صبی

بآن نرمی جهنجله بالگرام — که شبنم نزاکت ازو گرو وام

بمحبوبیت اولهٔ در آب و شیر — که آن هر دو باشند زود و لپذیر

به پرمغزی پستهٔ خنده رو — که سوهان مغز نسبت زیبنده او

بفالودهٔ و فرنی خوش بهار — که آن یک لطیف است و این خوشگوار

ندارم سر ننگ باور کنید — که دارم ازو ننگ باور کنید

بترباک هم نیستم آشنا — هم از تهمت کوکنارم رها

کنون به که تمهید کمتر کنم — غزل خوانی مدعا سر کنم

ردیف الف

زبس از ذوق تبرزی زبان محو حلاوتها — دل من از خیال کبری مرهون لذتها

برخسار گلابی بوسه دادن مصلحت باشد — تماشا هم اگرچه برنمی تابد نزاکتها

نه تنها شد زبانم گلشکر از وصف شیرینی — قلم شد نیشکر در دستم از جوش حلاوتها

به بین و شربت صافم بهار تخم ریحان را — که گلشاند رطوبتهای او جوش حرارتها

چه می پرسی ز تاثیرش بپرس از نوش جانش کن — که دارد خوردن شیرهٔ شکر بسیار حکمتها

در عفر را میان سبزه بستان نخور ذوقی — که اینک تره و آنگه سبز خوش دار لطافت ها

زبی چیش آخر چه غم باشد بگو از ما — هر آن سیری که فرنی بر سر خوان دارد و حلوا

نه تنها با زیب دلو ضعف دل شود زائل — سراسر قوت باه است یاران شیر با خرما

کمال عشق بر دارد دوئی را از میان آخر — انا الحق سر زد از منصور زد ذوقی انا الحلوا

فسیم چو بهر کجا و من خراب کجا — ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا

معاد و مرجع ما شد چو مطبخ حلوا — کجا رویم بفرما ازین جناب کجا

چه حسن گنه نماید به پیش جلوهٔ ماهه — فروغ ماه کجا نور آفتاب کجا

چو پختنش بشب است تنا وش دم صبح — بکار و بار رسا نوش بگو که خواب کجا

کنون که کیچ او پیر است ذوقیا موجود — کجا ترشح باران و آن سحاب کجا

دلا هر آنچه مراد تست بود همان فرما — به پچه داری اگر میل آنچنان فرما

هر پچه گرم و شکر کاسه شیر — دگر پچه در آمیز و نوش جان فرما

ولیکن اینهمه اسباب گر مهیا نیست — بیاد کار بحلوای این و آن فرما

شکر نولاد بهر قدر ناشناس مده — تناولش بحریفان قدردان فرما

زبجر شغل تو ذوقی همین جلابی بس — وگر هر آنچه بود وقف نیکیان فرما

بی غم عزیزان نشینم بر سر خوان شما — دوستان نوش شما این زیربریان شما

دل شتابی میکنند حلوا و نان قسمت کنید — زینهار ای دوستان جان من جان شما

یاد دارم آن مدارائی جلابیهای دوش — بندهٔ خلق شمائیم و ثناخوان شما

کام و لب مشتاق و موجود است این قند و نبات — از پی تقسیم آنها چیست فرمان شما

غیر ذوقی کیست بر تجویز من تحسین کند — اینکه با نانم مربا قلیه با نان شما

میکنند شوق دل شتابی ها — زود بنما رخ جلابی ها

نور چشم است و راحت جانم — حسن رخساره گلابی ها

نیست گر نان رو سخنی موجود — با مر با خوش است آبی ها
بضیافت اگر مرا خواهند — پر کنند از شکر رکابی ها
ریوژی نقل در حساب بگیر — راستی گفته ام حسابی ها

ردیف بای موحده

دیده ام در علم شیرینی حریفان صد کتاب — کرده ام یک صفحه تبریزی را انجا انتخاب
مانده بر خوانیم می بینید یاران ماه نیست — آفتابی جلوه گر شد در لباس ماهتاب
آنقدر دارد نزاکت برفی نازک شرست — گر نگاه شوق میگردد برنگ اوله آب
گر بدستارش ستانی توقیا آری بجاست — ورنه باشد خوردن نان خطائیها صواب
صبحدم چون پیشیم آورند حلوای بجنیب — قال قلبي ايها المشتاق قد جاء الحبيب
گر طبیب دارو از حلوای تر فرموده است — لا تخف عن ثقلها اعمل على قول الطبيب
بنگی دارد نظر بر خوان احسان شما — فاسترو يا ايها الاحباب من عين الرقيب
دوش از درگاه حق میخواستم شیر و برنج — دل همیگفت از درون سینه لبیک مجیب
از گلابی و بهار شکر ذوقی خوشم — انچنان کز سرو قمری در رخ گل عندلیب

ردیف تای فوقانی

دمیده است سحر نوزخواران چلیبیت — من از صلاح گذشتم صلاح یاران چیست
بدفع تشنگیم گلشکر در آب گداخت — که واقف است که آئین گلعذاران چیست
ببین بروی چپاتی بدیدهٔ انصاف — که بیوصال شکر حالت نزاران چیست
غرض ز موسم برسات اوله بوندا است — وگرنه این همه تمهید ابر باران چیست
بهمین بتاشه ز محبوب برگزیدهٔ ماست — که قند قوت دل و جان و نور دیدهٔ ماست
چرا نه واله و بیدار نیشکر باشد — دلم که قمری آن سرو قد کشیدهٔ ماست
سر نیاز و ارادت باد لبود مارا — جلابی ار چه ز بازار زر خریدهٔ ماست

بوی کردوست عبادت بود بمذهب شوق / توان گرفت پی ورد نقلها تسبیح
ز جیب خویشتنم ذوق پیاشنا خوانش / وگرنه غنیمت لقا بوده احتیاج مدیح

ردیف خای معجمه

ز بسکه هست فریبنده اکبری گستاخ / بهاشمی زده پهلوی همسری گستاخ
اسیر رغبت خود کرده است دلها را / بود ز بسکه بجلابی بدلبری گستاخ
چه فن دلبری آموخت هاشمی یارب / که میکنند بجلابی برابری گستاخ
چنین که شربت قند است صاف شیرین و تر / بجاست گر زند لاف کوثری گستاخ

ردیف دال مهمله

بای مصدری ۱۲

ز عذار برفی از شرم عرق چکیده باشد / اگر آن عروس زال است بنقل کشیده باشد
ز جمیع ما نخورشها بیقین بریده باشد / لب کس اگر ز جنجله مزه چشیده باشد
بجلابی ای حریفان میرید ظن که خوردم / قسم است شاخی ازوی اگرم رسیده باشد
طالب نیشکرم من بهمه دقت سوگند / والله مصری و قندم بحلاوت سوگند
با نوی نازک نوبات که دل مائل اوست / کی باغیار توان داد بغیرت سوگند
هرچه از نقل مشهاتی بسر خوان دارم / وقف یاران عزیز است بهمت سوگند
جنجله را بجنبش لب ما است پسند و کاهی / نیست محتاج بدندان نزاکت سوگند
در تمنای ملاقات شکرای ذوقی / آب گردید دل شیر بالفت سوگند
چشم من در ره حلوا بلیمن خواهد بود / بعد ازین رای من اینست و همین خواهد بود
خوش بود و همه مداح مشهاتی بودن / من برین هستم و البته چنین خواهد بود
می توانم ز عطاش تلافی کردن / خاطر من اگر از قلیه حزین خواهد بود
سینه ام گر بشکافی و ببینی ذوقی / صورت لوزبدل نقش نگین خواهد بود
خلوت بجلابی بشب تاریکه باشد / سر پنجه پا و بیرون هر پارچه باشد

تنها برنج نیست به شیر و شکر لذیذ باجمله چلبینه بود و بیشتر لذیذ
در فکر آش و قلیه چه افتاده بحث با نان روغنی است مربا اگر لذیذ
گر بوذر رنگ رنگ بود زاد و راه من باشد ز سیر باغ بهارم سفر لذیذ
خاص است بهر شیر رسا ولیم سحر کانوقت خرم است و غذا سر بسر لذیذ

ردیف رای مهمله

بند بندم نیشکر شد در خیال نیشکر چیست آخر اینکه میجویم وصال نیشکر
با نبات و قند دائم روزگارم خوش است خیر و برکت ده خداوندا بال نیشکر
یک حلابی کرد از دریافت او تسخیر خلق دوستان دیگر میپرسید از کمال نیشکر
چوب محض است این و آن شیرین موزون قد سرو را آری چه نسبت با نهال نیشکر
کی بود یارب که با یار موافق روز و شب بگذرد هر لحظه ام در اشتغال نیشکر
عیش و جان پدر خرم ز اولاد خلف تازگی پیدا است ذوقی بر جمال نیشکر
کجا میفروشند حلوای تر نبستان ده بمن درد بانت شکر
لب شاخ حلابی و ساق عروس رسا دست خواهیم باشد اگر
چه زیبا عروسی بود اکبر ے چه رعنا نگاری بود گلشکر
عوض کردن هاشمی با کباب چه سودای خوب است با یکدگر
سپیده دم که بخوان سیر و کهاجه شد معمور دلم صلای کلوا و اشربوا زده بسرور
بشاهدان غم عاشق اگر نمی باشد مزعفر است چرا زرد و سینه چاک بجور
کسیکه صاحب چهتر است صاف میگوید کی چیست مرتبه جم چه شوکت فغفور
مراد کهاجه همین است و منتهاش همین که می کنند بلجلول شیر چو را چور
چرا نه نیشکر از خرمی بخود بالد که آل او همه مقبول آمد و منظور
بقرص قند سیه کی رسد اگرچه نبات معزز آمد و با امتیاز در جمهور

ترکیب تیار نمودن اچار لیمون

لیمون کاغذی

چنین که نافع و شیرین تر آمد است عسل — گر زبیت رسنت کشیدن زنبور
زیاده چون نکنم قدر او ز افزایش — که دیده ام رخ سوهان پس از شیرین شهور
اگر به جمله نبیتر آمد لوازم قالیف — ولی بهیچ رهش نیست چاره از کافور
شیرین نشدی ذائقه شکر نشدی گر — چشم نشدی سیر مزعفر نشدی گر
چندان بادب دوست نمیدانمش من — ارزی لشکر حبت پیمبر نشدی گر
با شکر خدا یاد که سیداد و رود دم — با این مزه فالوده معطر نشدی گر
حلوا نفزودی بدماغ ایهمه قوت — وزن همه اجزاش برابر نشدی گر

ردیف رای معجمه

گشتم سفید و ذوق بحلوای خوان هنوز — مرهون اشتیاق عمرباست جان هنوز
عمریست کز مزعفر و قند است قوت من — یک ذره کم نشد ز دلم شوق آن هنوز
کم میدهند حصه شیرینیم مگر — نشناختند ذوق مرا دوستان هنوز

ردیف سین مهمله

حریف لایق نان تنک عربا لبس — رفیق خشکه بتجویز من حریرا لبس
چرا نه بهره و ایش روم پیش طبیب — عوض ح قوت باه است شیر و خرما لبس
مکن زیاده تکلف از آن که وقت صباح — بنا شتا شکنی بکید و خوان حلوا لبس
کسی که واقف اجزای اوست میداند — که نان خورش ز لفافیح خوشگوارا لبس
مرا ز هاشمی در بهشت سیر کنند — همین قدر بمن از دوستان مدارا لبس
رفیق سیر و سفر پسته و انارم بس — حریف بزم بهی سیب خوشگوارم بس
ز انتظار بلا کم بیار خوریزه را — همین که حرف زدم با تو انتظارم بس

ردیف شین معجمه

گلشکر و سفالیان یکی دو سه چهار و پنج و شش — ریزهٔ قند در دهان یکی دو سه چهار و پنج و شش

در قدح بلور کن شربت قند با گلاب — چمچه بزن در آن میان یکدو سه چار پنج و شش
پیره دلفریب را گرچه ثقیل گفته اند — لیک ندارد از زبان یکدو سه چار پنج و شش
لطف ندارد آنچنان خوردن نیشکر بلی — تا بشود دو دستان یکدو سه چار پنج و شش
صحن پر از مزعفر و کاسه پر از برنج و شیر — خوش نمایدم بخوان یکدو سه چار پنج و شش
شاه پسند ام بدست گرفته از کمال شوق — بوسه دهم بروی آن یکدو سه چار پنج و شش
مزعفر طعمه و چه خوش است و قلیا — خور پیره خوش بود دهان یکدو سه چار پنج و شش

ردیف صاد مهمله

نه تنها نفس بر سوهان کند رقص — که بر شغری دل حیران کند رقص
ز بس مقراضی آمد روح پرور — ز بوی عطر سالیش جان کند رقص
چنان رنگین شده است از نقل خوانم — که گر بیند ز رضوان کند رقص
بگلبانگ قدوم دیگ حلوا — نه تنها کفچها بر خوان کند رقص
دل از حسن مزعفر چون بخندد — که بلبل بر رخ بستان کند رقص
مپرس از شادی جان طفیلے — که بر خوانم دل مهمان کند رقص
چرا ذوقے ندارد حب حلوا — دلش مردانه در میدان کند رقص

ردیف ضاد معجمه

بود چون خوردن شیر و شکر فرض — بیا ذوقی بکن تا خیره در قرض
ز روغنش یاد مے آید در ودم — از آن بر خویش کردم گلشکر فرض
ز شوق پیره دارم عزم عشیر — وگرنه نیست آهنگ سفر فرض
به شب چون واجب آمد شیر و خرما — بود آشام در وقت سحر فرض

ردیف طای مطلقه

کیمیا اگرچه مایه عیش است و انبساط — لیک از زیاده خوردن آن باید احتیاط

آن شد از آن معطر و این تلخیش ربود	در شربت و گلاب از آن هست اختلاط
باید فقاع بر و بجلق و نمود نوش	ذوقی اگر مراد تو باشد بهمه نشاط

بالضم شربت
ردیف طای معجمه

دل از تراکت فرنی ست اینچنان محظوظ	که از لطافت فالوده هست جان محظوظ
زیاده گزند بهند از رساولم قسمت	بیم لطور مدارای دوستان محظوظ
چه گویم از فره جهنجله شبیه کسی	که از حلاوت آن میشود روان محظوظ
چنان ز معنی و مضمون برفیم سرخوش	که از ادای سخن طبع شاعران محظوظ
جمال شاخ جلابی چنان دلم خوش کرد	که میکند دل مردان زن جوان محظوظ
مراد اوست بهی ناشپاتی و انگور	فقط لسیب کجا میشود زبان محظوظ
دلم که یک نفس از خور پره نگردد سیر	شود بخوردن یکباره اش چسان محظوظ

ردیف عین مهمله

منم بابنه زهر میوهٔ جهان قانع	بخوبی و مزهٔ آن زاین و آن قالع
شریفه در مزه و نفع فائق از همه هاست	بجاست ذوقی اگر میشوی بران قانع

ردیف غین معجمه

بسکه از الوان شیرینیست خواهم رشک باغ	گل پریشان هست از رنگینی او لاله داغ
حب حلوا مومنان را لازم آمد دائما	ما علینا ایها المستبشرون آن البلاغ
کشت از حلوای زردک نی همین لب شکرین	دل قوی شد باه افزون روح خرم تر دماغ
دوش دیدم بر سر خوان لبسته با قند سیاه	یاد دارم از گلستان قصهٔ طوطی و زاغ
طالب چیزی اگر باشی برو در بلگرام	بعد از آن مختار ای ذوقی منت دادم سراغ

ردیف فاء

اگرچه خشکه بود در نگاه پیر ضعیف	ولی بروغن و شکر چه نعمتی است لطیف

ردیف نون

گر آرزوی تو باشد بسیر خلد برین — بهار گلشن خوان مرا بیا و ببین

مزعفر است و مربا و لوز زنگارنگ — که دیده است بباغ جهان بهار چنین

چسان رود ز دل من بهار حسن کهچور — که کنده ام بدل خویشتن چو نقش نگین

چه نعمت است اگر قلیه چاشنی دار است — که باشد از همه شایان انتخاب همین

چه چیز را مثل گفته اند مانندش — که شد ز غیرت نسبت کهچری جبین بچین

ردیف واو

ماهیه بریان که بست دل ز محبان او — قرص مه و آفتاب منفعل از خوان او

لذت بریانیش بسکه ندارد نظیر — ذائقهٔ ممنون او روح ثناخوان او

طلعت نیرنیست از همه با ساده تر — رشک عروسان بود جلوهٔ رخشان او

هر ورق این بیاض مخزن اسرار حق — صاحب عرفان بود مرد سبق خوان او

صدرنشین همه شد بدکا فوریان — غیرت موزون قدان قامت باشان او

صندل درد سرم رنگ رخ آن صنم — داروی ضعف دلم مایهٔ پنهان او

برفی نازک سرشت رشک نعیم بهشت — از نظر بد خدا باد نگهبان او

روشنی حسن اوست بسکه عدیم المثال — با همه نور و ضیا آینه حیران او

بسکه جلابی بود مایهٔ تسخیر خلق — مشتهی و دیر نشیت پای بجولان او

هر خم گیرای او غیرت زلف بتان — دل ز انیسان او جان ز اسیران او

این همه ممدوح من لازمهٔ چهر نیست — آنکه بود روز و شب حوصله خواهان او

هر که بچهری کند رهبریم ذو قیا — میشوم از جان و دل بندهٔ احسان او

ردیف های هوز

نبوش آشام را وقت سحر آهسته آهسته — که تا گردد دماغ خشک تر آهسته آهسته

دفتر از قدرت حق است ... کماجه در دیده اولی الابصار
شد معطر ز فرنی و حلوا ... مطبخ و خانه و در و دیوار
شکر از نان گرم می‌گوید ... وقنا ربنا عذاب النار
خشکه چون دید روی وال بگفت ... زینهار از قرین بد زنهار
ذوقی از شغل من چه می‌پرسی ... هست این بیت ورد لیل و نهار

نیشکر را توان گرفتن دوست
اصل این جمله حلاوت اوست

چه روا شده چو پرده در رو ... گفت دل لا حلاوة الا هو
اکل فرنی چو شغل مرغوب است ... ایها الراغبون فاشتغلوا
ما شبه کم آمده بحث ما ... قد رضینا بما جری تعلم
بسکه دارم خیال فالوده ... میرسد بوی مشکم از هر سو
دل ما را تلاش کوکو نیست ... میکند بهر گاه شکر کوکو
نور موجود و نعمت تنهائی است ... کی بیابی دگر چنین قابو
چون دلیل حقیقت این است ... ذوقی او را مخوان بغیر وضو

نیشکر را توان گرفتن دوست
اصل این جمله حلاوت اوست

قطعه در تتبع سعدی علیه الرحمه

شنیدم کماجه را نیک نوشتی ... رهانید از دهان و دست موشی
بوقت تشنه خوردن کرد آغاز ... برآمد از درون کماجه آواز

که از چنگال موشم در ربودی
چو دیدم عاقبت خود موش بودی

از عشق فرعفر همه مستم مستم	دل در طلب شکر چو بستم بستم
گویند مرا عاشق حلوا هستی	منکر نتوان بود که هستم هستم
ناخورده حلاوه در جهان کیست بگو	آنکس که شکر نخورده چون لیست بگو
من کم خورم و تو بیش حلوای و شکر	پس فرق میان من و تو چیست بگو
عاشقی چیست بر طالب سوہان بودن	نقد در باختن و در پی ساماں بودن
کیسه خالی سوی دکان مٹھائی رفتن	نیست حاصل بکسی غیر پشیمان بودن

خاتمة الطبع

درین ایام نزہت فرجام طوطی شکرین مقال رطب اللسان بتحمید چرا نباشد و عندلیب شیرین نوای عَلَم عذب البیان نعت چگونه نگردد که دیوان حلاوت بنیان تسخیر الاقفان مذاق شیرین کلامی اعنی شکرستان خیال ذوقی بلگرامی در مطبع فیض منبع جناب اہل علم و ہنر مآب نامی و گرامی دیار منشی نول کشور صاحب مطبع اوده اخبار بماه ربیع الثانی سنه ۱۲۹۱ ہجری مطابق جون سنه ۱۸۷۴

عیسوی قالب طبع را محسود تنگ شکر گردانید

و دوشاب حلاوت ابدی و شربت

لذت سرمدی در کام جان

شایقان

چکانید